

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2025

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2025

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus LXV, Fasc. 1

**Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy**

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Výkonné redaktorky svazku:

Jana Ratajová (Ústav dějin UK a archiv UK, Praha)

Blanka Zilýnská (Ústav dějin UK a archiv UK, Praha)

Svazek je součástí řešení programu COOPERATIO HIST, obor History and Philosophy of Science.

Na obálce použita fotografie zachycující pochod vojáků německé armády před budovou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy na tehdejším Smetanově náměstí (dnes Jana Palacha) v Praze (AUK, fond Fotoarchiv, budovy, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, bez sign.).

<http://www.karolinum.cz/journals/hucp>

© Univerzita Karlova, 2025

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Články

- 11 Jiří Pešek, Nad díly Františka Šmahela o dějinách pražské univerzity
35 Michal V. Šimůnek – Miloš Hořejš, Od „správců věrné ruky“ ke „komisařům“.
K etablování tzv. komisařů pro uzavření české vysoké školy, 1939–1940
69 Karel Konečný, Od občanské výchovy k občanské nauce. Vznik a proměny obsahu a metodiky
předmětu občanská výchova na základních devítiletých školách v Československu v 60. letech
20. století
89 Marek Brčák – Marek Ďurčanský, Náčrt historie novodobé vzájemné a mezinárodní spolupráce
českých archivů vysokých škol a vědeckých institucí

Materiály

- 111 Michal Továrek, Příspěvek ke vzniku Institutu osvěty a novinářství Univerzity Karlovy (1960–1965)

Kronika

- 151 28th SIEPM Annual Colloquium (Jan Škvrňák)
152 Migrationsziel Stadt. Städtequadrilog: Krakau, Prag, Nürnberg und Wien im Vergleich
(Marek Ďurčanský)
156 Mezinárodní konference *Labské slapy mezi Čechami a Míšni* (Marek Brčák – Marek Ďurčanský)

Recenze a zprávy

- 163 Pavlína Rychterová – Gábor Klaniczay – Paweł Kras – Walter Pohl (edd.), Časy otřesů.
Čtyři medievisté a dvacáté století ve střední Evropě, Praha 2024 (Jan Boukal)
164 Jiří Kuthan, Pražští biskupové a arcibiskupové. Zakladatelé, stavebníci a objednatelé uměleckých děl
(973–1421), Praha 2023 (Jan Malý)
166 Jitka Filipová – Tereza Hejdová – Štěpán Šimek – Miloslava Vajdlová (edd.), Tuto čti pilně. Sborník
příspěvků k 60. narozeninám Aleny M. Černé, Dolní Břežany 2024 (Jan Boukal)
167 Thorsten Schlawitz, Repertorium Academicum Norimbergense. Biogramme zu den Nürnberger
Studenten und Gelehrten des späten Mittelalters (bis 1525), Nürnberg 2023 (Jan Boukal)
169 Marie Bláhová, Dvě studie k pozdně středověké historiografii, Praha 2024 (Jan Strupek)
173 Petra Zelenková (ed.), Karel Škréta (1610–1674) a univerzitní teze v českých zemích, Praha 2023
(Ivana Čornejová)
175 Martina Bečvářová – Jindřich Bečvář, Premonstráti v Plzni, I–V, Praha 2024 (Marie Štemberková)

Cizojazyčná shrnutí

- 32 Jiří Pešek, František Šmahels Arbeiten zur Geschichte der Prager Universität
68 Michal V. Šimůnek – Miloš Hořejš, Von „Treuhändern“ zu „Kommissaren“. Zur Etablierung
sogenannter Kommissare für die geschlossenen tschechischen Hochschulen, 1939–1940
87 Karel Konečný, Von der Bürgererziehung zur Bürgerkunde. Entstehung und Änderungen von
Inhalt und Methodik des Unterrichtsfaches Bürgererziehung an den 9-klassigen Grundschulen
in der Tschechoslowakei der 1960er Jahre
105 Marek Brčák – Marek Ďurčanský, Entwurf einer Geschichte der zeitgenössischen nationalen
und internationalen Zusammenarbeit der tschechischen Hochschularchive und der Archive
wissenschaftlicher Einrichtungen
147 Michal Továrek, Beitrag zur Entstehung des Instituts für Volksbildung und Journalismus
der Karlsuniversität (1960–1965)

Autoři

PhDr. Jan Boukal, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

PhDr. Marek Brčák, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., Praha

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D., Národní technické muzeum, Praha

doc. PhDr. Karel Konečný, CSc., Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc

Mgr. Jan Malý, Ph.D., Lobkowicz Collections, o. p. s.

prof. PhDr. Jiří Pešek, Fakulta humanitních studií UK, Praha

Bc. Jan Strupek, Filozofická fakulta UK, Praha

Mgr. Michal V. Šimůnek, Ph.D., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha

Mgr. Jan Škvrňák, Ph.D., Ústav pro archeologii FF UK, Praha

PhDr. Marie Štemberková, Praha

Mgr. Michal Továrek, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Články

NAD DÍLY FRANTIŠKA ŠMAHELA O DĚJINÁCH PRAŽSKÉ UNIVERZITY

JIŘÍ PEŠEK

FRANTIŠEK ŠMAHEL'S WORKS ON THE HISTORY OF THE UNIVERSITY OF PRAGUE

The history of the medieval University of Prague represents only one segment in the enormous work of František Šmahel (Trhová Kamenice, 17 August 1934 – Písek, 5 January 2025). However, it is the collection of his works on the history of the oldest university north of the Alps and east of the Rhine that belongs to those thematic units that have already made the young historian a European personality. Moreover, university issues accompanied Šmahel throughout his entire research life. The article therefore seeks to provide a systematic overview and evaluation of Šmahel's consistently inspiring studies, books and editions on the subject of the university and to place them in the context of the life work of this important historian.

Keywords: František Šmahel – biography – historiography – medieval University of Prague

DOI: 10.14712/23365730.2025.1

Dějiny pražské univerzity představují v ohromném díle Františka Šmahela (Trhová Kamenice 17. 8. 1934 – Písek 5. 1. 2025) pouhý jeden segment.¹ Ovšem právě soubor jeho prací k dějinám nejstarší univerzity severně od Alp a východně od Rýna patří k těm tematickým celkům, které již z mladého historika učinily autorskou osobnost evropského formátu. Univerzitní problematika nadto provázela Šmahela celým jeho badatelským životem: ani práce na Dějinách Tábora nebo na monumentální Husitské revoluci nedokázaly řadu jeho univerzitních publikací více než „rozředit“, nemohly ji však přerušit.² A to nechávám stranou proud jeho recenzí, které s naprostou pravidelností kriticky glosovaly vše, co Šmahel pokládal v evropské univerzitní literatuře za podstatné.

Dovolím si osobní vzpomínku: Právě jsem nastoupil do gymnázia, když vyšel Šmahelův *Žižka*.³ Dostal jsem ho k svátku, honem přečetl a byl naprosto nadšen. Zmínil jsem se o tom před mým celoživotním mentorem, Janem Havránkem, a ten pravil: „*Což o to, Žižka je výborná kniha, ale přečti si Šmahelova Jeronýma!*“⁴ *To je ještě daleko skvělejší výkon.*“

¹ Z početných nekrologů připomeňme alespoň text Šmahelova žáka a aktuálního ředitele CMS AV ČR: Pavel Soukup, *Za Františkem Šmahelem*, Časopis Host 7 dní online 13. 1. 2025, <<https://www.h7o.cz/clanky/14101-za-frantiskem-smahelem>> (6. 4. 2025).

² František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora*, I/1, (do roku 1421), České Budějovice 1988; TÝŽ a kol., *Dějiny Tábora*, I/2, (1422–1452), České Budějovice 1990; TÝŽ a kol., *Tábor*, I, *Od počátku osídlení do roku 1452*, Praha 2020; TÝŽ, *Husitská revoluce*, I–IV, Praha 1993, třetí české vydání: *Husitská revoluce*, I–II, Praha, 2023–2024.

³ František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969.

⁴ František ŠMAHEL, *Jeroným Pražský: Život revolučního intelektuála*, Praha 1966.

František Šmahel (foto Ondřej Staněk)

Musím přiznat, že v těch šestnácti letech jsem s Jeronýmem dost „bojoval“. Biografie středověkého filosofa, humanisty a neklidného intelektuála byla pro naprostého začátečníka přece jen náročná. Ale zato jsem se k té knize opakovaně vracel. Samozřejmě i k rozšířenému *Jeronýmovi* z roku 2010,⁵ kam Šmahel shrnul své výzkumy, kterými pětatřicet let provázel velkou, dramatickou a tragickou postavu pražského profesora přelomu 14. a 15. století.

Těch Šmahelových knih, které jsem přečetl v gymnaziálním věku (evidentně předčasně, co se kompetence týče), bylo samozřejmě více: fascinující, o Janu Husovi stejně jako v podtextu o Československu po Palachově činu pojednávající *Hranici pravdy*,⁶ vědecky přelomovou *Ideu národa v husitských Čechách*,⁷ posléze i Františkem Kavkou iniciované, řízené a redigované *Stručné dějiny University Karlovy*, kam Šmahel napsal prvou

⁵ František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010.

⁶ František ŠMAHEL, *Hranice pravdy*, Praha 1969.

⁷ František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971.

verzi „university za husitství“ a spolu s Miroslavem Trucem pojednal i období humanismu a reformace.⁸ To vše jsem přelouskal ještě před tím, než se mi v ponurém roce 1973 podařilo dostat se na studium, nadchnout se pro pražskou univerzitu pozdního středověku a raného novověku a začít číst Šmahelovy studie znovu a jinak: jako mnohočetné inspirační podněty, které s přesahem přes jím právě zpracovávaná témata otevíraly neoraná badatelská pole, formulovaly nové otázky, rozšiřovaly obzor bádání o starších univerzitních dějinách. „Číst Šmahela“ se mi prostě stalo zvykem stejně jako číst Petráň nebo Havránka. Bylo jedno, o čem právě psali, vždy se z jejich textů bylo možno nejen poučit, nýbrž také nasměrovat k novým výzkumům.

Pokusme se tedy o stručný přehled životní a vědecké cesty Františka Šmahela s pohledem zaměřeným na jeho „univerzitní díla“. Zorientovat se v jeho monumentálním díle je dnes velmi „snadné“, tedy pokud má člověk trpělivost pročíst se dvěma sty padesáti stránkami jeho knižně vydané bibliografie.⁹ Samozřejmě s vědomím, že tato sahá jen do roku 2023, takže publikace posledních let v ní nejsou zahrnuty. Na podrobnější vhled do jeho života a bohatých vědeckých i přátelských vztahů oproti tomu bude třeba rezignovat. Projít jeho rozsáhlou pozůstalost v Archivu AV ČR je nad síly autora, který chce v šibeničním termínu jen naznačit význam Šmahelových prací o dějinách staroslavného učení pražského.

Jak víme z řady Šmahelových rozhlasových, televizních i tištěných životopisných vyprávění i z jeho pozdní autobiografie, přepracované v interview,¹⁰ pocházel ze středostavovské (obchodnické) rodiny z „horského městečka“ Trhová Kamenice na Chrudimsku.¹¹ Zápisný list přednášek z Filosoficko-historické fakulty UK z roku 1954 nás poučí, že jeho otec tehdy pracoval jako vedoucí ve znárodněném, kdysi rodinném obchodě. O dva roky později však byl tamtéž již jen obchodním příručím a historikova matka pracovnící v JZD.¹² Šmahel maturoval na gymnáziu v Chrudimi roku 1953 a i přes angažmá v ČSM a v MNV rodné obce ztratil šanci na studium v důsledku toho, že dva příbuzní byli odsouzeni pro „politické“ zločiny.¹³

Jediná možná cesta ke studiu proto adepta dějepisu vedla přes ostravský důl Jan Šverma, kam devatenáctiletý mladík nastoupil coby horník. František Šmahel o své jedenáctiměsíční hornické zkušenosti občas vyprávěl. Nestěžoval si na dřinu pod zemí, jen letmo zmínil, jaké měl štěstí, když jednou sletěl do hloubi neoznačené staré štolý, ale byl zachráněn spolupracovníky. Jindy vyprávěl o srážce podzemních vláček s uhlím, která ho jednak ohrozila

⁸ František KAVKA a kol., *Stručné dějiny University Karlovy*, Praha 1964, zde František ŠMAHEL, *Husitská universita*, s. 44–76.

⁹ František ŠMAHEL, *Bibliografie vědeckých prací Františka Šmahela*, Praha 2023.

¹⁰ Pavlína RYCHTEROVÁ – Gábor KLANICZAY – Paweł KRAS – Walter POHL (eds.), *Times of upheaval: Four medievalists in twentieth-century Central Europe: Conversations with Jerzy Kloczowski, János M. Bak, František Šmahel, and Herwig Wolfram*, Budapest – New York 2019, zde s. 195–309. Srovnej recenzi Jiří PEŠEK, in: ČČH 120, 2022, s. 427–433.

¹¹ Tak své rodiště Šmahel charakterizoval ve *Vlastním životopise Františka Šmahela*, předloženém pro řízení k obhajobě disertace pro získání titulu CSc. v roce 1964. Srovnej Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Filosofická fakulta UK, Seznam zapsaných přednášek, Studijní rok 1954–55, Řádní R–Ž, Šmahel František, a Studijní rok 1956–57, Řádní O–Ž, cizinci, mimořádní, Šmahel František.

¹² P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 210n. Srovnej též: AUK, fond Katalogy posluchačů, Filosoficko-historická fakulta UK, Seznam zapsaných přednášek, Studijní rok 1954–55, Řádní R–Ž, Šmahel František, a Studijní rok 1956–57, Řádní O–Ž, cizinci, mimořádní, Šmahel František.

¹³ *Vlastní životopis Františka Šmahela*.

na zdraví, jednak málem způsobila jeho vyšetřování pro sabotáž.¹⁴ Opakovaně se vracel k tématu hornické solidarity i k tomu, že byl v dobré a zkušenou rukou řízené brigádě. A že to byl šéf „úderky nositele řádu práce Veselovský“, kdo u správy podniku prosadil, aby nebyl na dole držen deset let, ale již po roce směl odejít studovat.¹⁵ Ale Šmahel nezamlčel ani výši tehdejších hornických mezd, která mu umožnila naspořit si na živobytí pro celé studium.

Počátkem zimního semestru 1954 se tedy František Šmahel zapsal na obor Historie na Filosoficko-historické fakultě UK. Dochované zápisové listy z pěti ročníků jeho studia nám dovolí podívat se, kdo ovlivňoval jeho odborné zrání.¹⁶ Dochovaný archivní materiál ukazuje, že to byla doba značných proměn: Šmahel si zapsal v prvním ročníku historii, ve třetím ročníku už studoval archivnictví, ve čtvrtém historii a obecné dějiny a konečně v pátém už opět historii.

Poněkud záhadou zůstává informace z jeho Curriculum vitae z roku 1995, kde uvedl, že studoval „historii, romanistiku a archivnictví“.¹⁷ Romanistiku by však tehdy musel absolvovat na Filologické fakultě UK, kde ovšem nebyl zapsán a nedochovaly se po něm žádné úřední stopy.¹⁸

Zůstaňme však u historie. Šmahel v rozhovoru s Rychterovou vzpomínal na své univerzitní učitele Václava Vojtíška, daleko více však na fascinující přednášku Josefa Macka a na zásadní význam Grausova semináře pro pochopení, co je to historická věda. Šmahel, nadšený a již ve studentských letech až nepředstavitelně sečtělý student, se velmi sblížil právě s Františkem Grausem. Napsal prvé anotace do Československého časopisu historického¹⁹ a ve čtvrtém ročníku byl dokonce přizván do Grausova doktorandského semináře o barbarských zákonících.²⁰

Přes to všechno byl pro medievistu Šmahela nejdůležitějším a nejčastěji zapisovaným učitelem historik obecných dějin novověku, docent a od roku 1957 profesor Josef Polišínský. U něho absolvoval proseminář, řadu přednášek i diplomní seminář, kde mu Polišínský zadal diplomní práci *Humanismus v době poděbradské*. S Polišínským se Šmahel dostal i na archivní praktika, kde ochotní studenti prováděli rešerše k pramenům obecných dějin ve šlechtických archivech. A s ním podle vlastního tvrzení prodělal i svůj první akademický průšvih, když byl roku 1959 coby spoluautor Polišínského údajně „revizionistického“

¹⁴ P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 217.

¹⁵ *Vlastní životopis Františka Šmahela*.

¹⁶ Děkuji na tomto místě pracovníkům Archivu Univerzity Karlovy Marku Ďurčanskému a Miladě Sekyrkové za laskavé zpřístupnění materiálu a cenné rady při rešerši. Je třeba připomenout, že ve svazku za akademický rok 1955/56 se Šmahelův list nedochoval.

¹⁷ AUK, fond FF UK, zaměstnanecké spisy 1996–2000, č. k. 15, spis Františka Šmahela, CV z r. 1995 k udělení polovičního úvazku ze dne 23. června 1995 vedoucímu semináře českých středověkých dějin, dosud působícímu nehonoraně.

¹⁸ Slovy dr. Sekyrkové: „Na filologické fakultě nebyl zapsán ani jako řádný ani jako mimořádný student, ani není žádná diplomka.“ Dodejme, že francouzštinu si na filosoficko-historické fakultě zapsal jako obyčejný jazykový kurz roku 1957/58 a v rozhovoru s P. Rychterovou říká, že se francouzsky začal učit jako samouk v letním semestru 1956 s perspektivou krátkého výjezdu do Francie. Srovnej P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 221. To, že se před výjezdem „narychlo učil francouzštině na základě latiny“ opakuje i v článku: František ŠMAHEL, *Stalo se před padesáti lety. Vzpomínka na pobyt studentů v Paříži v roce 1956*, *Dějiny a současnost* 28/10, 2006, s. 24–25.

¹⁹ Nejpodstatnější bylo jeho upozornění na knihu dosud neznámého Francouze: Jacques LE GOFF, *Les intellectuels au Moyen Âge*, Paris 1957, zpráva F. Š., in: Československý časopis historický (dále ČSČH) 7, 1959, s. 173.

²⁰ Podle Seznamu zapsaných přednášek 1957/58 šlo o seminář z dějin raného kapitalismu.

článku *Studium historie ve V. Britannii, v Nizozemí a ve Francii* prof. Husou, jehož byl pomocnou vědeckou silou, prohlášen nespolehlivým pro místo asistenta na katedře českých dějin.²¹ Šmahelův po léta budovaný vztah s Polišínským aféra nezhoršila.²²

Na publikační osud Šmahelovy diplomní, u Polišínského roku 1959 obhájené práce o *Humanismu* pak tato aféra neměla žádný vliv.²³ Dvě studie z *Humanismu* vyšly časopisecky již v letech 1959 a 1960. Jádru textu zároveň nadšeně doporučil Zdeněk Fiala, který Šmahela dobře znal z archivních proseminářů a výuky PVH, jako samostatnou publikaci do Rozprav ČSAV, a to evidentně již s cílem etablovat tuto studii jako kandidátskou disertaci.²⁴ Práce, kterou k tisku doporučil Rudolf Urbánek a František Kavka, vyšla s jistým zpožděním roku 1963.²⁵

Z tohoto stručného přehledu fakultních historiků, kteří tak či onak podpořili mladého, nadaného a vysoce nadstandardně pracovitého vědce, je vidět, že ho tehdejší (s divokým marxismem se pomalu rozcházející) elita oboru vzala na vědomí již během studia a poté v principu soustavně podporovala. Léta, kdy se diktátor Antonín Novotný intenzivně snažil získat zpět kontrolu nad „táním“ roku 1956 natěšenou společností, přesto nebyla idyla. Místo v Praze pro Šmahela zřejmě nebylo k dispozici.

Místo univerzitní kariéry tak roku 1958 šťastně oddaného a o rok později potomkem obdařeného vědce čekalo vyučování na základní škole v Litvínově (s bytem!). Zdá se však, že si Šmahel učitelství příliš neužil: přesto, že na fakultě absolvoval vojenskou přípravu a měl se tedy bez plné základní vojenské služby stát důstojníkem v záloze, strávil dva roky v kasárnách v šumavském Vimperku... ovšem jako hráč ligového házenkářského oddílu

²¹ P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 228. Šmahel měl být spoluautorem studie: Josef POLIŠENSKÝ, *The Study of the History of the United Kingdom, the Netherlands, and France*. Ta ovšem nebyla Rychterovou v knize identifikována. Zřejmě se jednalo o studii, kterou Šmahel nezahrnul do své Bibliografie vědeckých prací: Josef POLIŠENSKÝ – František ŠMAHEL, *Studium historie ve V. Britannii, v Nizozemí a ve Francii*, Dějepis ve škole 4, 1957, s. 111–115. Tato práce je ovšem o dva roky starší než onen „skandál“, takže se nabízí buď vydavatelský skluz časopisu nebo oživení kauzy prostřednictvím článku: Josef A. POLIŠENSKÝ, *Archives in Czechoslovakia and the Study of World History*, *Historica* 1, 1959, s. 267–277, kde ovšem Šmahel není uveden jako spoluautor. Děkuji za pomoc Vojtěchu Szajkó a Zdenku Hojdomi.

²² Polišínský ve svých pamětech *Historik v měnícím se světě*, Praha 2001, tuto kauzu nezmiňuje. Šmahela zmiňuje jen na s. 236: „Mákovy práce jsem snášel velmi špatně, ale husitství jsem mu raději ‚vyklidil‘. Přitom jsem nabádal Františka Šmahela, aby si všiml renesance, pronikající na husitskou půdu, a František Šmahel téma zpracovával velice dobře. Rozhodně líp než Macek...“ V *Bibliografii vědeckých prací*, s. 33, Šmahel uvádí své neuvedené spoluautorství rozsáhlé práce: Josef POLIŠENSKÝ, *Otázky studia obecných dějin*, I, *Prameny k obecným dějinám v českých archivech a knihovnách* (AUC – *Historica* 4), Praha 1957. Polišínský pomáhal Šmahelovi i v 60. letech, kdy mladý otec rodiny potřeboval vedlejší výdělek, zadáním anonymizovaného, ale dobře honorovaného redigování publikace *El Renacimiento. Enciclopedia popular*, určené pro Kubu i další latinskoamerické státy.

²³ Šmahel obhájil práci jako diplomní a získal titul „prom. hist.“. V Curriculum vitae nicméně roku 1995 uvádí, že tehdy získal titul PhDr. Tento titul nebyl v 50. letech udělován, ale po jeho znovuzavedení bylo možno nechat si příslušné práce uznat jako rigorózní.

²⁴ Při podání žádosti o připuštění ke kandidátským zkouškám z 25. listopadu 1962 Šmahel v podkladu citoval z Fialova posudku: „[...] jde o prvý vážnější pokus o uchopení problematiky z hlediska marxistického historika [...] Šmahelova práce dosahuje a někdy i přesahuje úroveň běžných prací kandidátských [...]“. Srovnej AUK, fond FF UK 1882–1966 (1970), disertace FF UK, č. 208.

²⁵ František ŠMAHEL, *Základní problematika renesance a humanismu*, ČSČH 7, 1959, s. 142–164; TÝŽ, *Počátky humanismu na pražské universitě v době poděbradské*, Acta Universitatis Carolinae – *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (dále AUC-HUCP) 1, 1960, s. 55–90; TÝŽ, *Humanismus v době poděbradské*, Rozpravy ČSAV, ř. SV, 73/6, Praha 1963.

Dukla. Po návratu se mu pak k prvému září 1961 podařilo přejít na pozici ředitele litvínovského muzea.²⁶ Vydržel v té funkci do konce roku 1963.

Za této jeho „ředitelské doby“ se odehrály dvě podstatné události. Jednak se tu Šmahel stal nejen poslancem MNV Litvínova, ale i vstoupil do KSČ a otevřel si tím dveře k získání titulu CSc. a zároveň do „oficiálních“ pracovišť.²⁷ Za druhé byl přizván prof. Františkem Kavkou, tehdy mj. ředitelem Ústavu dějin UK, k účasti na přípravě *Stručných dějin Univerzity Karlovy*.²⁸ Stalo se tak zřejmě hned po návratu z vojny, protože již roku 1963 Šmahel spolu s Miroslavem Trucem otiskl v HUCPu nově napsanou, o velký výzkum opřenou zásadní studii o pohusitské univerzitě.

Platformu právě založeného časopisu mu však Kavka, který mladého vědce znal již z semináře i ze svých přednášek, otevřel již dříve: Šmahel již od prvního čísla časopisu v něm publikoval své studie a recenze.²⁹ Na cestě ke kapitolám v první moderní syntéze dějin UK Šmahel napsal řadu závažných přípravných studií.³⁰ Dlouhodobě snad nejinspirativnější pro další bádání nad historií utrakvistické univerzity byla hutná, spolu s Miroslavem Trucem napsaná, v jádře historicko-statistická analýza studentstva, učitelstva, frekvence pražské univerzity let 1433–1622.³¹ Pojednala též o postavení pražské univerzity v síti evropských akademií a o studijních cestách mládeže z českých zemí do zahraničí.

Šmahelova kandidátská disertace, předložená v tištěné podobě při zahájení aspirantury už 25. listopadu 1962, přijatá k obhajobě 20. října 1964 a obhájená 11. března 1965 na Filozofické fakultě UK, stojí přinejmenším za zmínku.³² Nejen proto, že v *Humanismu v době poděbradské* nalezneme mj. i velmi zdrženlivou, resp. skeptickou kapitolu o humanismu na univerzitě (s. 27–37), kde autor našel nanejvýše „*prvky humanistické stylistiky*“ v některých univerzitních promluvách. Podíl univerzitních studií byl a zejména původně měl být ještě daleko větší. Jádrem konvolutu, předloženého ke „kumulativní“ obhajobě, byl tedy sešit Rozprav ČSAV z roku 1963 plus separát studie *Knihovní katalogy koleje Národa českého a koleje Rečkovy* z roku 1961.³³ V žádosti o připuštění ke kandidátským zkouškám pak Šmahel navrhuje předložit další studii, totiž *Počátky humanismu na pražské univerzitě*

²⁶ Přehled Šmahelových zaměstnání podává protokolární tabulka *Průběh předchozích zaměstnání u zaměstnance*, která je v AUK, fond FF UK, zaměstnanecké spisy 1996–2000, č. k. 15, v osobním spisu F. Šmahela součástí podkladů pro udělení půlúvazku na FF UK v roce 1995. Její přesně datované údaje o zaměstnaneckých poměrech se v detailech liší od hrubších údajů současně odevzdaného Šmahelova Curriculum Vitae.

²⁷ „Udělal jsem hrubou chybu a, jak se později ukázalo, jsem těžce zaplatil za moje krátké členství v Komunistické straně Československa,“ řekl o tom Šmahel roku 2019. Srovnej: P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 234. Zde bych si dovolil s velkým historikem nesouhlasit. Bez tohoto kroku by v době, kdy bylo členství v KSČ prakticky absolutní a v optimistických 60. letech také celospolečensky akceptovanou podmínkou získání místa ve vědecké instituci, nikdy nedostal možnost v tak velkém rozsahu realizovat svoji mimořádnou kompetenci.

²⁸ Viz pozn. 8.

²⁹ Je zajímavé, že Kavka ve svých pamětech věnuje Šmahelovi pouhou zmínku. Srovnej: František KAVKA, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscectví*, Praha 2002, s. 53, kde v kontextu s přípravou *Stručných dějin UK*, které měly být předstupněm pro mnohosvazkové dějiny UK, říká: „Šťastnou ruku jsem měl v nových spolupracovnících (Jan Havránek, František Šmahel) pro rozsáhlejší zpracování.“

³⁰ Srovnej zejména: František ŠMAHEL, *Knihovní katalogy koleje Národa českého a koleje Rečkovy*, AUC-HUCP 2/1, 1961, s. 59–85.

³¹ František ŠMAHEL – Miroslav TRUC, *Studie k dějinám University Karlovy v letech 1433–1622*, AUC-HUCP 4/2, 1963, s. 3–59.

³² Srovnej: AUK, fond FF UK 1882–1966 (1970), disertace FF UK, č. 208.

³³ F. ŠMAHEL, *Knihovní katalogy*, I. c.

v době poděbradské z roku 1960 a *Knihovna Jana z Rabštejna* z roku 1958,³⁴ jakož dále rukopisy nepublikovaných prací: *Mistr Václav z Chrudimě, Přednášky na pražské universitě v letech 1433/86* a *Cena rukopisných knih v Čechách do roku 1500*. Z těchto tří rukopisů byla nejprve zveřejněna studie o cenách knih,³⁵ poté s ohromným časovým odstupem článek o knihovně Václava z Chrudimě.³⁶ Práce o přednáškách v letech 1433–1486 se však ve Šmahelově bibliografii nedá identifikovat.

Definitivní – dochovaná – disertace ovšem obsahovala soubor studií podstatně se odlišující od návrhu. Jádrem zůstal *Humanismus* z roku 1963, doprovazený separátem *Knihovních katalogů*. V souboru zůstala i práce o cenách rukopisných knih. Ostatní texty byly nahrazeny rukopisy aktuálních studií: *Problematika bádání o mírových návrzích krále Jiřího* a *Několik poznámek k dataci projektu mírové mise Krále Jiřího*. Ani tyto texty nebyly vydány tiskem v této době, nýbrž v jiné podobě až o půl století později.³⁷ Je třeba zmínit, že oponentský posudek Františka Kavky byl jednoznačně pozitivní, druhý oponent, Josef Macek, vyjádřil v úvodu nespokojenost, že k obhajobě byl předložen konvolut prací, a ne pouze samotný *Humanismus*, který následně (polemicky) vysoce ocenil s tím, že Šmahel v této „jedné z našich prvních marxistických prací o středověké kultuře [...] vytvořil své pojetí marxistických kulturních dějin“.³⁸ Možná byl jeho postoj podmíněn i tím, že ostatní – mladší – texty konvolutu byly ve srovnání s nadšeně marxistickým *Humanismem* podstatně „pozitivističtější“. K tématu kandidátské zkoušky připomeňme ještě, že připojená akta obsahují i úplnou Šmahelovu bibliografii do roku 1964. Třicetiletý historik v ní vykazoval (samozřejmě včetně recenzí, zpráv a početné drobné publicistiky) celkem 145 položek.³⁹

V roce 1964 se Šmahelovi zdařil přechod do Historického ústavu ČSAV.⁴⁰ Jeho ředitel, „hvězda“ marxistického výzkumu husitství Josef Macek, právě opouštěl husitskou tematiku směrem k pozdějšímu období a k evropské renesanci. Povolal proto k pokračování prací na ideologicky zásadní tematice husitství mladého, ověřeně kompetentního a výkonného badatele.⁴¹ Ten se samozřejmě musel napříště komplexně věnovat husitství, tedy také politicko-vojenské, hospodářsko-sociální atd. tematice, ale díky své těžko představitelné výkonnosti si dokázal podržet a do popředí pozornosti posunout právě intelektuální segment tématu,

³⁴ František ŠMAHEL, *Knihovna Jana z Rabštejna*, Zápisky katedry čsl. dějin a archivního studia 3/3–4, 1958, s. 93–113.

³⁵ František ŠMAHEL, *Ceny rukopisných knih v Čechách do roku 1500*, Sborník historický 14, 1966, s. 5–48.

³⁶ František ŠMAHEL, *Hledej v knihovně Rečkovy koleje! Průhled do studovny mistra Václava z Chrudimě*, in: Julie Černá – Barbora Kocánová – Pavel Nývlt (edd.), *Zahrada slov: ad honorem Zuzana Silagiová*, Praha 2019, s. 207–220.

³⁷ František ŠMAHEL, *Antonio Marini z Grenoblu a jeho „Memorandum“ o nutnosti protiturecké aliance*, in: Pavel Soukup – Jaroslav Svátek a kolektiv, *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010, s. 171–190.

³⁸ Oba posudky in: AUK, fond FF UK 1882–1966 (1970), disertace FF UK, č. 208.

³⁹ Tamtéž. Zde je na místě podstatné vysvětlení: na rozdíl od dnešní situace, kdy kritické recenze, zprávy o zahraniční literatuře ani drobná odborná publicistika nejsou hodnoceny jako relevantní výkony vědce a především většina odborných, rozsáhlých i drobných textů není v časopisech honorována, v období do počátku 90. let byli autoři motivováni nejen – v případě zahraniční literatury jinak těžko dostupnými – recenzními exempláři, ale i ne snad velkými, leč zejména pro mladé otce rodin nezanedbatelnými honoráři.

⁴⁰ Šmahel k tomuto kroku ve vzpomínkách podotkl, že mu vstup do Historického ústavu poskytl existenční jistotu, za což byl vděčný. Srovnej: P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 303.

⁴¹ V zatím jediné, pramenně faktografické Mackově biografii: Bohumil JIROUŠEK, *Josef Macek. Mezi historií a politikou*, Praha 2004, se k otázkám jeho koncepce výzkumů Historického ústavu v 60. letech nic nedočteme. Šmahelovo jméno se tu neobjevuje. Je však možno konstatovat, že Mackův posudek na Šmahelovu kandidátskou disertaci byl sice místy polemický, celkově však kladný až euforický.

tedy pražskou univerzitu. Odrazem jeho setrávajícího zájmu a zejména obecného uznání jeho kompetence v oblasti kulturní tematiky se roku 1965 stalo jeho korespondující členství v *Bibliographie internationale de l'Humanisme et de la Renaissance*.

Impuls k tomu, zabývat se intenzivně velkými osobnostmi husitské epochy, přišel ovšem zřejmě služební cestou v kontextu s 550. výročím Husova a o rok později Jeronýmova procesu v Kostnici. Josef Macek se zároveň nadchl pro formát melantrišské Knižnice pokrokových osobností naší minulosti. Šmahelovi zadal napsat Jeronýma. Problémem byl zřejmě poměrně krátký termín, který mladý historik, postavou revolučního intelektuála fascinovaný od gymnaziálních dob, dostal na sepsání Jeronýmovy biografie pro širší čtenářský okruh.⁴² Šmahel z toho profitoval v tom smyslu, že v tomto kontextu mohl vyjet na výzkum do některých zahraničních knihoven. Nicméně sám řekl, že jeho vůdčím principem bylo „*non nova, sed novè*“. Na důkladný pramenný výzkum nestačil čas, podstatnější tedy bylo podívat se na tuto postavu a její aktivity, související s Dekretem kutnohorským a zásadní proměnou univerzity, prizmatem současně prováděného výzkumu pražského předhusitského studentstva, nerespektovat výkladové tradice a klást si nové otázky.

Kniha o Jeronýmu Pražském, první dílo Šmahelovy série biografií velkých osobností husitské epochy, vyšla roku 1966 jako „populární“, tedy bez poznámkového aparátu, jen se seznamem doporučené literatury a s bohatými textovými přílohami.⁴³ Doprovázela ji důkladná časopisecká studie, mapující stav bádání o Jeronýmovi.⁴⁴ V Epilogu knihy (s. 192) nechal dvaatřicetiletý Šmahel problesknout, že jeho text sice pojednává o dávném „revolučním intelektuálovi“, ale že jde o líčení velmi aktuální: „*Celý jeho život byl naplněn činorodostí a cílevědomou aktivitou. Byl vlastencem a ideologem českého mesianismu, přitom však jako málokdo jiný z jeho současníků rozšířil české obzory. Stal se mučedníkem, aniž přestal být člověkem, stal se revolucionářem, aniž přestal být učencem.*“ A zřejmě s vědomím toho, jaký další výzkum právě ukončil a odevzdal do tisku, Šmahel pokračoval: „*Teprve další sociologické průzkumy předhusitské společnosti snad konkrétněji prokáží, jak poměrně malá skupina vzdělců spjala svůj osud s revolučním hnutím.*“

Skupina biografií měla ohromný úspěch. Po Jeronýmovi následovaly s malými odstupy dvě další biografie klíčových osobností husitského věku: nejprve vyšla maďarskému publiku určená kniha o Jiřím z Poděbrad,⁴⁵ poté a zejména přišla roku 1969 biografie Jana Žižky. Pětatřicetiletý Šmahel v ní nutně musel vstoupit do „konfrontace“ s Františkem Palackým, W. W. Tomkem, samozřejmě s Josefem Pekařem, ale také s Emanuelem Chalupným, Rudolfem Urbánkem a posléze s Josefem Mackem a F. G. Heymannem. Na pouhých 183 stránkách výkladového textu (doprovozeného výkladovými poznámkami, přílohami, komentářem, bibliografií atd.) dokázal jednak načrtnout své pojetí slepého vojevůdce, jednak základní linie svého pohledu na celé husitství. Svým způsobem tato kniha reagovala i na šok ruskými tanky udušeného vzepětí Pražského jara. Připomeňme jen závěr

⁴² Srovnej: F. ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, s. 11.

⁴³ Kniha obdržela výroční cenu nakladatelství Melantrich. Biografie vzbudila ohromný recenzní ohlas. Je zajímavé, že o ní referoval denní tisk, religiousní časopisy včetně Hlasu pravoslavi, z historických periodik však jen Časopis Matice Moravské (Jaroslav Mezník) a Sborník prací FF Brněnské univerzity (Jana Nechutová).

⁴⁴ František ŠMAHEL, *M. Hieronimus von Prag. Forschung ohne Probleme und Perspektive?*, *Historica* 13, 1966, s. 81–111.

⁴⁵ František ŠMAHEL, *Podjebrad György*, Budapest 1967. Tato práce nikdy nevyšla česky. Když jsem se před rokem autora otázel, proč se k ní nikdy nevrátil, odvětil, že se ztratil její český rukopis, takže by knihu musel nechat zpětně přeložit z maďarštiny... A tak skvělá zase nebyla, aby se mu to vyplatilo.

Šmahelova textu: „*Revoluce totiž nepotřebuje jen oddané a statečné vojáky slepě plnící dané úkoly. Mudrcům a kritikům vojáci zavírají dveře, neboť se bojí nahlédnout do zrcadla svých vlastních činů.*“⁴⁶ Připomeňme, že Žižka byla jediná (!) kniha ze záplavy průkopnických Šmahelových publikací „dlouhých“ 60. let, která byla alespoň anotována v ČSČH.⁴⁷

V roce 1969 Šmahel neplánovaně přidal k trojici „husitských“ biografii i širokou veřejnost oslovující svazeček o Husovi, jeho při a smrti v plamenech.⁴⁸ Krátce po Palachově činu byl totiž osloven Jaromírem Hořcem, redaktorem edice Magnet v armádním nakladatelství Naše vojsko, určené pro detektivky a špionážní příběhy. Ten v temné dějinné situaci spatřoval paralelu obou historických událostí. Šmahel obratem odpověděl věcnou, ale emotivní a s dobovou situací srozumitelně rezonující drobnou, nákladem 55 000 exemplářů vydanou knížkou, která došla zaslouženého čtenářského přijetí.⁴⁹

V kontextu našeho zájmu o Šmahelův vklad do historiografie pražské univerzity je však vědecky podstatnější než čtveřice slavných biografii ona již v Epilogu Jeronýma anoncovaná, v roce 1967 pak publikovaná rozsáhlá (knižní) studie o pražském univerzitním studentstvu ve dvaceti letech 1399–1419.⁵⁰ Analytická, opět statisticko-sociologická práce, chronologicky předsunutá před počátek vlastně obdobně koncipované analýzy pro pohusitské období z roku 1963, umožnila autorovi zjednat si komplexní obraz proměn studentstva v dramatickém dvaceti letech, předcházejícím době husitské revoluce. Připomeňme jen, že pro roky vrcholného husitství (1419–1433) nemáme prameny, které by umožnily jasně ověřit, zda a do jaké míry univerzita prakticky udržela svoji existenci v nejrušnějších revolučních a válečných letech. Šmahel byl – a to ukazují i pozdější studie – ke kontinuitě výuky a snad i fyzické přítomnosti většiny mistrů v pražských kolejích v Praze pro tuto dobu výrazně skeptický.

Při četbě Šmahelovy práce opět zjišťujeme, že autor v roce 1967 (nebo už o něco dříve?) vnímal aktuální političnost svého mediaeválního zkoumání: „*Více než 700 let je evropskému akademickému studentstvu normativně určována úloha pasivního komponentu ve společenské struktuře a ve společenském dění. Více než 700 let studentstvo tuto roli odmítá. Překročí-li tento latentní rozpor meze své normalnosti, vymkne se studentstvo určené roli a změní-li přisouzenou mu staticčnost v dynamiku hnutí, bývá to pro historika zpravidla symptomem širšího společenského pohybu.*“⁵¹

Šmahel rozdělil práci, kterou snad můžeme považovat za koncepčně nejdůležitější z celé první fáze jeho na univerzitu orientované produkce, do čtyř kapitol. V první z nich sociologicky charakterizoval středověké univerzitní studentstvo jako stabilní, do sebe uzavřenou, neformální, a přece hierarchickou smíšenou skupinu s nejasně definovaným postavením v rámci třídní společnosti. Rozlišoval přitom stabilitu studentstva od jeho vnitřní mobility. Do studentstva přitom počítal jen negraduované posluchače, k nimž připočetl i bakaláře

⁴⁶ F. ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, s. 193.

⁴⁷ Jiří SPĚVÁČEK, ČSČH 18, 1970, s. 474–475.

⁴⁸ František ŠMAHEL, *Hranice pravdy*, Praha 1969.

⁴⁹ Srovnej k tomu P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 263.

⁵⁰ František ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419. Statistickosociologická studie*, Rozpravy ČSAV, SV, č. 77/3, Praha 1967. Mezinárodní publikum autor s výsledky svých výzkumů seznámil nejen hutným německým resumé (s. 86–91), ale doprovodil studii i samostatnou velkou francouzskou studií, podrobně sledující vrcholná léta studentského hnutí v Praze 1408–1412: František ŠMAHEL, *Le mouvement des étudiants à Prague dans les années 1408–1412*, *Historica* 14, 1967, s. 33–75.

⁵¹ F. ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentstvo*, s. 3.

svobodných umění, nikoliv však ty studiosy, kteří s touto výbavou začínali studovat na některé vyšší fakultě. Druhá kapitola sledovala frekvenci pražské univerzity, resp. obou univerzit ve zkoumaném období. Zde se postavil proti literaturou tradované představě o nárůstu studentstva *nationis bohemicae* a doložil jeho stagnaci či dokonce početní pokles.

Třetí kapitola se věnovala sociální stratifikaci pražského studentstva. Šmahel tu proti všem „třídním předpokladům“ doložil, že chudí studenti byli nejméně zastoupeni právě mezi příslušníky *nationis bohemicae* a varoval před nebezpečím absolutizace ekonomicko-sociálních faktorů v dějepisných analýzách. Poslední kapitola se soustředila na pražskou secesi roku 1409. Šmahel v jejím rámci (v dialogu se studiemi Zdeňka Fialy a Františka Kavky) nově pojednal o vnitrouniverzitních příčinách vydání Dekretu kutnohorského. Zdůraznil, že se konflikt mezi univerzitními národy odehrál především na úrovni učitelů a že se týkal i juristické univerzity. S oporou v prosopografické analýze ukázal, že učitelé i studenti podílející se na secesi, odešli především do Lipska, Erfurtu a Vídně, určil rozsah tohoto exodu na ohromujících sedm až osm set osob, tedy na více než dvě třetiny tehdejší pražské univerzitní obce a vysvětlil, jaké měl jejich odchod následky nejen pro univerzitu, nýbrž i pro město Prahu.

Již v poznámkovém aparátu *Pražského univerzitního studentstva* nalezneme odkaz na další Šmahelovu zásadní práci (zde uvedenou s předběžným názvem a roku 1967 datovanou k roku 1968!, v angličtině pak časopisecky, ale v podstatě v plném rozsahu reálně vyšlou s datací 1969 a knižně česky vydanou roku 1971),⁵² poslední jeho velké dílo „dlouhých let šedesátých“: *Idea národa v husitských Čechách*.⁵³ Je evidentní, že tato zásadní práce vznikala již paralelně s biografiemi a právě zmíněnou velkou prosopografickou analýzou, tedy již po polovině 60. let. Proč zde tuto důkladně dokumentovanou a promyšlenou knihu o zrození českého středověkého nacionalismu (podřízeného primátu víry)⁵⁴ zmiňují? Protože nás opět vede k pražské univerzitě: „Na počátku 15. století vycházel tento ideologizovaný nacionalismus z úzké skupiny českých universitních mistrů, kteří stáli v pozadí Dekretu kutnohorského. Z této doby se také datují dva nejvýznamnější teoretické podněty, jimiž husitství anticipovalo moderní nacionalismus. Mistr Jeroným Pražský zbavil kategorii ‚národa‘ její předchozí stavovské výlučnosti a začlenil do ní všechny jednotlivce jazykově českého původu, jeho přítel Jan z Jesenic pak postuloval pro tuto jazykem a původem vymezenou kolektivitu přirozenoprávní speciální prerogativy.“

Dramatický závěr 60. let samozřejmě zasáhl do Šmahelovy dějepisecké dráhy. Neangažoval se politicky, zůstal na bázi oboru, ale i to nebylo málo. Stačí připomenout, že byl členem redakce časopisu *Dějiny a současnost*, kde také pilně publikoval. V rámci Historického ústavu předsedal odborové organizaci a zaměřoval se na praktické denní problémy. K jeho pracovním povinnostem v těchto letech přibýlo editorství nově založené revue *Mediaevalia Bohemica*. Nešlo o běžný časopis, jeho čtyři čísla, vydaná v letech 1969–1972 přinášela akta významných mezinárodních symposií, organizovaných Historickým ústavem. Organizátorem, redaktorem i editorem svazků byl právě Šmahel. Je příznačné, že s ohledem na toto vytížení sám v „jeho MB“ nepublikoval nic. To je zásadní rozdíl od jím později

⁵² František ŠMAHEL, *The Idea of the „Nation“ in Hussite Bohemia. An Analytical Study on the Ideological and Political Aspects of the National Question in Hussite Bohemia from the End of the 14th Century to the Eighties of the 15th Century*, *Historica* 16, 1969, s. 143–247; 17, 1969, s. 93–197.

⁵³ František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971.

⁵⁴ F. ŠMAHEL, *Idea národa*, s. 185.

vydáváných a spoluvydáváných časopisů (Husitský Tábor, Český časopis historický, *Studia Mediaevalia Bohemica*), kde Šmahel jako šéfredaktor do každého čísla přispěl ne-li článkem, pak recenzemi a anotacemi.

Nespala ale ani vlastní vědecká práce: Šmahel se (s úředním požehnáním) pustil do systematického výzkumu pramenů k životu a zejména dílu Jeronýma Pražského.⁵⁵ Jestliže jemu jmenovitě připsaných textů bylo jen nevelké množství, rozhodl se v dalším kroku prozkoumat všechny anonymně dochované traktáty *De universalibus*. Šmahel na tuto dobu vzpomínal s tím, že si předsevzal shromáždit ve fotokopiích veškeré relevantní texty k pražskému sporu o universalie a s ohromnou podporou vedoucích rukopisných oddělení Národní knihovny, knihovny Národního muzea a knihovny Metropolitní kapituly se mu to opravdu podařilo. Získal tak pramennou oporu pro řadu významných soupisových a materiálových děl, která pak vyšla tiskem v zahraničí v době jeho „tramvajáctví“.⁵⁶

Druhým úkolem, který Šmahel plnil v době, kdy se Josef Macek, zbaven všech členství a pozic, musel roku 1970 vzdát i vedení Historického ústavu, který byl určen ke zrušení, resp. nahrazení nově konstituovaným Ústavem československých a světových dějin, bylo sepsání kapitol o době předhusitské a husitské do *Přehledu dějin Československa*. Ten připravoval pražský HÚ spolu se svým bratislavským protějškem.⁵⁷ Prozatímním ředitelem „nového“ ústavu se od března 1970 stal staromarxista, prof. Oldřich Říha. Ten vedení oddělení starších dějin svěřil bezpartijnímu Josefu Janáčkovi, který mladého, roku 1970 ze strany vyškrtnutého kolegu držel v příštích letech v ústavu s tím, že Šmahel nejen coby jediný relevantní odborník na husitství píše příslušné pasáže, ale především že prakticky rediguje celý první svazek této „oficiální“ syntézy.

I tato přechodná doba, kdy Šmahel jako tolik jiných „vyškrtnutých“ žil na ročních, posléze kvartálních pracovních smlouvách, však skončila krátce po dokončení prvního dílu *Přehledu dějin Československa*: Říha v létě 1974 zemřel a jeho zástupce, resp. (zatím jen) interimní ředitel Jaroslav Purš oznámil Šmahelovi těsně před Vánoci 1974, že jeho smlouva nebude na stranický pokyn shora prodloužena.⁵⁸ Pro čtyřicetiletého vědce, který měl doma těžce nemocnou manželku a dvě děti, nepřipadal přechod do nějaké špatně placené a ubíjející pomocné knihovnické či podobné práce v úvahu. Udělal proto rázný krok a 6. ledna

⁵⁵ O tom, že Jeronýma dostal jako pracovní úkol, se Šmahel zmínil v životopisu, který předložil před kádrovými prověrkami 11. května 1970. *Životopis Františka Šmahela* s tímto datem je dochován in: Archiv bezpečnostních složek Praha, sign. KR 793675 MV, Šmahel František (17. 8. 1934), s. 23–25. Děkuji Antonínu Kostlánovi za pomoc v této věci.

⁵⁶ František ŠMAHEL, *Prolegomena zum Prager Universalienstreit: Zwischenbilanz einer Quellenanalyse*, in: Les universités à la fin du Moyen Âge. Actes du Congrès international de Louvain 26–30 mai 1975, édités par Jacques Paquet et Jozef Ijsewijn, Leuven/Louvain, Institut d'études médiévales 1978, s. 242–255; TÝŽ, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980. Tematicky sem přirozeně patří i o celá desetiletí později realizovaná, rozsáhlým úvodem vypravená edice: František ŠMAHEL – Gabriel SILAGI (edd.), *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, polemica, epistulae*, Turnhout 2010.

⁵⁷ Šmahel pro syntézu podle údaje v jeho bibliografii napsal kapitoly *České země v době husitské (1419–1471)*, s. 419–520, a *Česká kultura v jagellonském období*, s. 544–560. V knize samé bylo však pouze specifikováno, že tým pod vedením Josefa Janáčka (Jaroslav Eršil, Jiří Spěváček, František Šmahel, Dušan Třeštík) je autorem hlav III, V, VII, IX, X. Srovnej Jaroslav PURŠ – Miroslav KROPILÁK a kol., *Přehled dějin Československa*, Praha 1980. Spravedlivě rozkacený Šmahel zanesl v roce 2023 tuto knihu do své bibliografie nikoliv pod jmény oficiálních editorů, nýbrž s údajem o reálných hlavních redaktorech svazku: Oldřich Říha, Josef Janáček, Richard Marsina.

⁵⁸ P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 268.

1975 podepsal s Dopravním podnikem elektrické dráhy Praha smlouvu na místo řidiče tramvaje. Po dvouměsíčním výcviku vyjel v březnu na svou první trať.

Šmahelova osobní situace v těchto letech byla zoufalá. V životopisném interview s Pavlinou Rychterovou hovořil o tom, že od roku 1972 v podstatě nesměl publikovat.⁵⁹ To se netýkalo jen studií a knih, ale i recenzí a zpráv. Jejich řada končí roku 1972, v roce 1973 to již byla jediná recenze v Archivním časopise, poté nic. Ve stresu provázeném psychickou zátěží pak už Šmahel ani nedokázal psát. Vzpomínal později, že zvládal v podstatě „jen“ soustavně sledovat odbornou produkci.⁶⁰

Je to svým způsobem absurdní, ale nový klid na práci získal František Šmahel právě jako, mimochodem výborný a zodpovědný, řidič tramvaje. V namnoze nevelkých časových oknech, která mu zbývala při této značně vyčerpávající práci, se nesmírně disciplinovaný badatel dokázal soustředit nejprve na dokončení soupisových prací k pražskému, resp. evropskému sporu o universalie. Zároveň jeho případ – přechod čelného evropského mediavisty s nedávno široce založenou sítí respektuplných přátelských kontaktů z vědeckého ústavu na sedadlo řidiče tramvaje – aktivoval především polskou, ale i západoevropskou odbornou solidaritu a Šmahel obdržel nabídky, aby zajímavé výsledky svých výzkumů publikoval v prestižních zahraničních žurnálech.

Záhy na to – a zde hovoříme o nejtemnější nebo snad nejvíce beznadějně době normalizace, kdy česká zapuzená inteligence teprve hledala alespoň nějakou sociální stabilitu, poté vnitřní sílu a následně cesty k intelektuálnímu odporu – začal Šmahel snad od svého druhého tramvajáckého roku už opět psát. Navíc pro pouhého tramvajáka neplatila tak přísná omezení v cestování, jako pro zaměstnance vědeckých ústavů a Šmahel mohl od konce roku 1975 vyjíždět – zatím především do Polska.⁶¹ Samozřejmě především na kongresy a mezinárodní konference. Od roku 1977, kdy na něj František Kavka přenesl členství v noblesní International Commission for the History of Universities, se tak rozeběhla pozoruhodná série zajímavých pramenných publikací především k pražské univerzitě a problematice universalí.⁶²

Je zajímavé, že vystoupení Charty 77 a následující komunistické běsnění přineslo konec „mrtvolné fáze“ a počátek stále silnějších aktivit jak disentu (rozjezd celé řady podzemních edicí), tak v oblasti šedé zóny, kde lidé začali testovat meze toho, co „bolševik“ snese. Šmahel měl celou řadu přátel a příznivců, kteří se pokoušeli „vrátit ho publikačně do hry.“ Zlom a počátek opatrného návratu Františka Šmahela na domácí publikační scénu tak přišel „už“ v roce 1978, kdy se mu pro recenze, později články otevřely stránky Husitského Tábora, časopisu, který pak v 80. letech učinil Šmahel svou respektovanou platformou. V témže

⁵⁹ Šmahelova bibliografie obsahuje za léta 1971–1972 celkem čtyři studie, podle jeho slov do tisku přijaté již dříve, poté následuje pauza až do roku 1977. Naší tematiky se týká: *Středověká scholastika jako způsob středověkého myšlení*, in: *Kultura středověku. Několik pohledů do středověké kultury*, Praha 1972, s. 86–120.

⁶⁰ P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 269.

⁶¹ Tamtéž, s. 270–273.

⁶² František ŠMAHEL, *Ein unbekanntes Prager Quodlibet von ca. 1400 des Magisters Johann Arsen von Langenfeld*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 33, 1977, s. 199–215; též, *Polonica ausserhalb des „Verzeichnisses der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500“*, *Studia Mediewistyczne* 17, 1977, s. 159–182; též, *Ein Disputationsbehelf aus der Blütezeit des Prager Universalienstreites: Argumenta de universalibus realibus magistri Stephani Palecz*, *Studia Mediewistyczne* 19/2, 1978, s. 165–173; též, *Prolegomena zum Prager Universalienstreit*.

roce mu evangelická fakulta otevřela svoji publikační bázi a Šmahel mohl zveřejnit bezmála knižní práci o pražském povstání roku 1483, který pojal jako epilog husitské revoluce.⁶³

Dalším průlomem se stala Šmahelova veřejná přednáška 7. listopadu 1979 v Historickém klubu, tehdy zasedajícím v budově Národního muzea. Bohužel téhož dne nečekaně zemřela historikova manželka a před otcem dvou dětí ve školním věku se otevřelo nové pracovní pole a s ním i nutnost hledat práci bez „šejdrů“, čili dvojsměn nebo bez nočních směn. Pro stranické funkcionáře, rozhodující o kádrových otázkách, zůstával však zatím Šmahel persona non grata. Naštěstí právě v této době se Miloši Drdovi a Rudolfu Teclovi z muzea v Táboře, jehož expozici o husitské revoluci mimochodem počátkem 70. let koncipoval právě František Šmahel, podařilo zlomit odpor nadřízených regionálních stranických funkcionářů a z „tramvajáka“ se k 1. únoru 1980 opět mohl stát „historik“, nadto s povinností pracovat tři dny v týdnu v Praze a jen dva v muzeu: „aby příliš neovlivňoval“ spolupracovníky.⁶⁴

Osmdesátá léta rozhodně – i přes postupné uvolňování politicko-policejního tlaku – nebyla žádná idyla. Odrazilo se to i ve skutečnosti, že ihned po Šmahelově nástupu do táboorského muzea se o něj začala intenzivně zajímat Státní bezpečnost. Nad jeho pracovní stůl v muzejní knihovně (zde trávil i své tábořské večery a také nocoval) bylo – ovšem nikoliv utajeně před pracovníky muzea – instalováno odposlechové zařízení. Státní bezpečnost začala o Šmahelovi na jedné straně shromažďovat – občas fantasmagorické – informace,⁶⁵ zároveň se však také pokusila získat ho pro sebe jako spolupracovníka. Byl na něj založen spis „kandidáta tajné spolupráce“ a policie ho předvolávala k rozhovorům o historických domácích i zahraničních.⁶⁶ Šmahel s policisty ochotně rozprávěl o historiografické práci jednotlivých historiků, o významu jejich děl, stejně jako o mezinárodních institucích a kongresech, ale odmítal sdělit cokoliv dalšího a zejména cokoliv podepsat. To posléze vedlo k zastavení jeho spisu.

I přes únavnou existenci mezi Tábořem a Prahou sledujeme od počátku 80. let novou vlnu až explozivní Šmahelovy dějepisické produktivity. Pro nás je klíčově důležité, že se Šmahel jako autor, recenzně, především ale cennými články z okruhu prací o pražském sporu o universalie opět vrátil do časopisu AUC-HUCP.⁶⁷ Jeho možná koncepčně nejdůležitější „univerzitní“ studie těchto let, práce poté opakovaně přetiskovaná v zahraničí, však poprvé vyšla v podstatně nenápadnějším periodiku, ve čtvrtém sešitě Zpráv univerzitního archivu.⁶⁸ Zabývala se regionálním původem, profesionálním uplatněním a sociální mobilitou graduovaných studentů pražské univerzity od husitství do pobělohorského předání utrakvistické akademie jezuitům. Šmahel pro ni prosopograficky vytěžil základní řadu Hejnicovy

⁶³ František ŠMAHEL, *Epilog husitské revoluce: Pražské povstání 1483*, in: *Acta reformationem Bohemicam illustrantia*, Praha 1978, s. 45–127.

⁶⁴ P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 280.

⁶⁵ Sem patří např. tvrzení, že (podle StB ze strany vyloučený) Šmahel nadále spolupracuje s Ústavem československých dějin, s Ústavem etnografie a folkloristiky, a dokonce i Československo-sovětským institutem ČSAV, ve třetím případě tedy se zařízením ÚV KSČ, pouze logisticky přilepeným k ČSAV.

⁶⁶ Archiv bezpečnostních složek Praha, sign. KR 793675 MV, s. 11nn., Návrh na zavedení spisu KTS s krycím jménem „HOLÝ“ z 22. 7. 1980, podepsán npor. Hnídek.

⁶⁷ František ŠMAHEL, *Kvodlibetní diskuse ke kwestii principalis Michala z Malenic roku 1412*, AUC-HUCP 21/1, 1981, s. 27–52; týž, *Jan Hus a viklefské pojetí universálií*, AUC-HUCP 21/2, 1981, s. 49–68; týž, *Univerzitní kwestie a polemiky mistra Jeronýma Pražského*, AUC-HUCP 22/2, 1982, s. 7–41.

⁶⁸ František ŠMAHEL, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 4, 1982, s. 3–28.

a Martínkovy Rukověti humanistického básnictví, pátým svazkem právě ukončenou.⁶⁹ Navázal tu v mnohém na svůj a Trucův výzkum z roku 1963, pro 16. století se však mohl již opřít o nesrovnatelně bohatší, sekundární, informační bázi. Hutná studie z roku 1982 se pak stala impulzem a inspirací pro řadu dalších, obdobně založených prací mladších badatelů.

Je samozřejmé, že zaměstnání v tábořském muzeu s sebou přineslo posun těžiště Šmahelových výzkumů jednak k dějinám města Tábora, za druhé pak mu umožnilo vrátit se k záměru velkých komplexních dějin husitské revoluce, z nichž první „nástřel“ představovala jeho velká kapitola v Přehledu dějin Československa (napsaná na přelomu 60. a 70. let), shodou okolností vyšedší až roku 1980. Není tu místo na podrobnosti, připomeňme pouze, že dvousvazkové dějiny středověkého Tábora vyšly pod Šmahelovým redakčním vedením a do velké míry přímo z jeho pera již na konci 80. let.⁷⁰ Jeho slavná a dodejme velmi objemná Husitská revoluce byla odevzdána do tisku roku 1988, po revoluci ji však nakladatelství Svoboda stornovalo, autor knihu přepracoval a devatenáctisetstránkové dílo provizorně vydal ve čtyřech svazcích roku 1993.⁷¹

Cestu k těmto velkým historiografickým dílům si Šmahel otevřel řadou studií k nepředstavitelnému vějíři témat. Jen z okruhu duchovních dějin lze připomenout práce k otázce gramotnosti, městských škol, masové kultury, ale i umění a jeho vnímání v husitských Čechách. Za těchto okolností je pochopitelné, že k dějinám pražské univerzity zaznamenáme jen několik drobných příspěvků, buď diskutujících Dekret kutnohorský a hlavně počty „secesionistů“,⁷² nebo oznamujících nové nálezy pramenů ke sporu o universalie.⁷³ Skutečnost, že Šmahel v pozdních 80. letech už opět zcela přirozeně působil i na domácí scéně, se mj. demonstrovala jeho spoluprací s pražským městským archivem a vystupováním na jeho pragensiálních konferencích: kupříkladu přednáškou o roli knihy na pražské univerzitě před husitstvím a po něm.⁷⁴

K 80. létům patří ještě jedna událost, která se takřka zcela vymykala standardům normalizačních let: v roce 1983 se Šmahelovi podařilo vyjet na krátké profesorské hostování do Paříže na Collège de France. V pozadí tohoto výjezdu bylo mimořádné osobní angažmá profesora Jeana Delumeau, člena Académie Française, který Šmahela pozval k hostování již roku 1982. Po úředním odmítnutí výjezdu se Delumeau obrátil o pomoc na francouzské ministerstvo zahraničí – a jeho intervence kupodivu pomohla.⁷⁵ Šmahel v Paříži přednesl čtyři přednášky na téma husitství jako evropská anomálie. Úspěch vystoupení byl veliký. Hned na první přednášku přišel Jacques le Goff. Byl nadšený a nabídl Šmahelovi otištění

⁶⁹ Srovnej Šmahelovu recenzi na: Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, V, Praha 1982, in: Zprávy Jednoty klasických filologů 25, 1983, s. 101–103.

⁷⁰ F. ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora*, I/1–2, České Budějovice 1988–1990.

⁷¹ Přehledně o vývoji této „analýzy vyššího stupně“ srovnej recenzi Jiřího PEŠKA, *František Šmahel. Husitská revoluce, I, Kořeny české reformace*, Praha, Karolinum 2023, in: ČČH 122, 2024, s. 141–145.

⁷² František ŠMAHEL, *The Kutenberg Decree and the Withdrawal of the German students from Prague 1409. A Discussion*, History of Universities 4, 1984, s. 153–166.

⁷³ František ŠMAHEL, *Pražský spor o „universalia realia“: nové prameny – nové otázky*, Studia Comeniana 13/26, 1983, s. 139–149.

⁷⁴ František ŠMAHEL, *Univerzitní kniha před husitstvím a po něm*, Documenta Pragensia 10, 1990, s. 119–129.

⁷⁵ Jako srovnání se nabízí, v tomto případě německým zahraničně politickým tlakem docílené, hostování historiků, disidentů, toho času vrtačů vody, Jana Křena a Václava Kurala na univerzitě v Brémách, a to právě také v roce 1983. Srovnej: Jiří PEŠEK, *Jan Křen. Sedm desetiletí na cestách soudobých dějin*, ČČH 119, 2021, s. 271–327, zde s. 303. Ke Šmahelově cestě srovnej: P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 282n. Pařížské hostování zřejmě prolomilo ledy a Šmahel pak v letech 1984 a 1985 hostoval s přednáškami na univerzitách v Lipsku, Bochumi, Bonnu a Marburgu.

jeho přednášek jako článků v *Annales*. Delumeau byl však – jako hostitel – nakladatelsky ještě velkorysejší a celek přednášek vydal v ediční řadě Collège de France jako samostatnou knižku: *La révolution hussite, une anomalie historique*.⁷⁶ Její ohlas byl veliký.

Šmahelovo tábořské období skončilo abruptně listopadovou revolucí, resp. ke konci roku 1989. Od počátku ledna se stal ředitelem obnoveného Historického ústavu a nutně přenesl těžiště své práce do manažerské roviny, resp. musel z titulu své funkce psát i k řadě témat, která mu byla vzdálená. Zde je třeba vzpomenout alespoň jeho (v Čechách snad prvního) syntetického textu o době normalizace.⁷⁷ Převzal také editování pro obor klíčového Českého časopisu historického (ČČH), který se vrátil s předstihem před rozdělením republiky k původnímu názvu. Určil mu program, do redakční rady povolal výběr předních, normalizací nezdiskreditovaných historiků a pak po třináct let (svoji epochu uzavřel roku 2002 vydáním stého ročníku ČČH)⁷⁸ vedle všech ostatních povinností důkladně a obětavě časopis redigoval.⁷⁹ Jak se mi František Šmahel jednou svěřil: když neměl dostatek publikovatelných článků a zejména recenzí či zpráv, musel samozřejmě sednout a honem něco vhodného pro ČČH napsat.

Začal také učit. Již v roce 1991 proběhlo habilitační řízení a Šmahel roku 1993 založil a poté osm let vedl na FF UK seminář středověkých českých dějin. Vychoval v něm jednu kompetentní generaci mladých medievistů.⁸⁰ Roku 1995 proběhlo profesorské řízení a fakulta konečně vybavila špičkového historika alespoň polovičním úvazkem. Roku 1994 byl Šmahel povolán do vědecké rady UK a sloužil v ní po dvě období.

Další práce na něj v „divokých devadesátkách“ čekala na půdě AV ČR, kde po zrušení ČSAV a likvidaci postů akademiků Šmahel mj. roku 1994 spoluzakládal Učenou společnost České republiky, které posléze jedno funkční období předsedal. Počátkem 90. let byla založena Grantová agentura AV ČR a Šmahel se stal jejím viceprezidentem pro humanitní vědy.⁸¹ V těžkém období restrukturalizace Akademie byl pro léta 1993 a 1994 zvolen místopředsedou vědecké rady AV ČR. V letech 2001–2010 pak převzal v tomto klíčovém akademickém grémiu předsednickou funkci. V roce 2005 nabídl z této pozice Akademii věd transformaci v *research university*, což řekl bych ke škodě této, nakonec ztroskotalo na odporu humanitních ústavů.⁸² A bylo by možno pokračovat, protože funkce na Šmahela čekaly i v zahraničí (člen vědecké rady CEU od roku 1992), kam soustavně vyjížděl s přednáškami.⁸³

O slovo se ovšem přihlásila opět také historická pražská univerzita. Za rektora Karla Malého byl klíčovými badateli univerzitních dějin (především František Kavka, Josef Petrář, Jan Havránek a Michal Svatoš) oživen projekt vydání v 60. letech zamýšlených, leč

⁷⁶ František ŠMAHEL, *La révolution hussite, une anomalie historique*. Préface de Jean Delumeau, Paris 1985.

⁷⁷ František ŠMAHEL, *Od srpna 1968 k listopadu 1989 (Předběžné ohlédnutí za obdobím normalizace)*, in: České a Československé dějiny, II, Od roku 1790 do současnosti, Praha 1991, s. 111–119.

⁷⁸ František ŠMAHEL, *Sto ročníků Českého časopisu historického. Jubilejní ohlédnutí*, ČČH 100, 2002, s. 733–737.

⁷⁹ Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK, *Znovuzrození Českého časopisu historického*, ČČH 112, 2014, s. 605–623.

⁸⁰ AUK, fond FF UK, zaměstnanecké spisy 1996–2000, č. k. 15, osobní spis Františka Šmahela, dopis rektora Radima Palouše z 15. prosince 1991 (čj. 5575/94-IV. CVIII/2), jímž F. Šmahela jmenuje docentem.

⁸¹ P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 296.

⁸² P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 297.

⁸³ Za jmenovité připomenutí snad v tomto kontextu stojí zejména Forschungspreis der Stiftung Historisches Kolleg München, který Šmahel dostal roku 1994. Produktem, který vzešel na základě této ceny, se stal konferenční sborník: František ŠMAHEL unter Mitarbeit von Elisabeth MÜLLER-LUCKNER (Hgg.), *Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter*, München 1998.

neuskutečněných „velkých“ dějin UK, a to s cílovým datem 650. jubilea založení univerzity na jaře roku 1998. Ač to bylo více než nesnadné, projekt se zdařil a čtyřdílná publikace ležela při univerzitních oslavách na pultu knihkupectví. Šmahel – při všech svých ostatních povinnostech – napsal pro první díl Dějin UK krásnou kapitolu o středověké artistické fakultě.⁸⁴ Opřel se při tom o svoje rozsáhlé starší výzkumy, ale rozšířil je dalšími speciálními studii.⁸⁵

Oslovy univerzitního výročí, resp. provokativně urážlivý projev „slavnostního řečníka“ Petra Morawa v Karolinu na téma, že univerzita rozhodně neměla v polovině 14. století vzniknout v Praze, nýbrž v Erfurtu, podnítil Šmahela k důkladnému kritickému prozkoumání zakladatelské fáze pražského obecného učení.⁸⁶ S jistým odstupem pak na tuto studii navázal text o nejstarší univerzitní pečeti.⁸⁷ Zájem o pražskou univerzitu však musel v druhé polovině 90. let opět ustoupit husitství: Šmahel připravoval prestižní zahraniční vydání své Husitské revoluce v Monumenta Germaniae Historica (práce se i po prokrácení rozrostla v němčině na více než 2 200 stran)⁸⁸ a vnoření se do tématu přineslo i zrození české knížky o „strukturách, procesech a idejích v husitských Čechách“.⁸⁹

Přelom století přinesl i nový, dobře rozmyšlený zlom ve Šmahelově působení. V roce 1998 ukončil neuspokojující ho působení na FF UK.⁹⁰ Zároveň doběhlo jeho druhé ředitelské období v Historickém ústavu. Nyní čtyřiašedesátiletý Šmahel, který již na počátku 90. let prohlašoval, že hodlá ukončit své „husitské angažmá“ a věnovat se době Karla IV., resp. kulturně uměleckým fenoménům středověkých dějin, realizoval s oporou ve svém příteli, tou dobou místopředsedovi AV ČR, historiku filosofie Vilému Heroldovi myšlenku doktorandské „koleje“, společného pracoviště AV ČR a UK, zaměřeného na mezioborový výzkum středověku. Roku 1998 založil Centrum mediévistických studií, jemuž domovskou základnu poskytl Filosofický ústav AV ČR.⁹¹ Šmahel tu založil i časopis – Studia Mediaevalia Bohemica – který se pod jeho redakcí obratem zařadil k nejpodstatnějším českým historickým periodikům.

Šmahel tu získal k sobě kongeniální osobnost, historického archeologa a historika středověkého sakrálního umění Petra Sommera, který právě uzavřel své ředitelské působení v Archeologickém ústavu.⁹² Sommer, produktivní badatel s evropským rozhledem, vynikající manažer, zanícený pracant a nadto jedna z nejdobrotivějších osobností oboru, mu poté dělal do roku 2004 zástupce. Následně si pánové funkce prohodili a CMS spolu úspěšně vedli až do roku 2019. Zmiňuji to proto, že Sommer (a s ním samozřejmě i o další generaci

⁸⁴ František ŠMAHEL, *Fakulta svobodných umění*, in: František Kavka – Josef Petráň (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/48–1622, Praha 1995, s. 101–133.

⁸⁵ František ŠMAHEL, *Doplňky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420*, AUC-HUCP 33–34, 1993–1994, s. 13–43; TÝŽ, *Scholae, collegia et bursae Universitatis Pragensis. Ein Beitrag zum Wortschatz der mittelalterlichen Universitäten*, in: *Vocabulaire des collèges universitaires (XIIIe–XVe siècles)*, Louvain 1994, s. 115–130.

⁸⁶ František ŠMAHEL, *Počátky pražského obecného učení. Kritické reflexe k jubileu jednoho „národního monumentu“*, ČČH 96, 1998, s. 253–291, resp. TÝŽ, *Die Anfänge der Prager Universität. Kritische Reflexionen zum Jubiläum eines „nationalen Monuments“*, Historica 3–4, 1996–1997, Prague 1998, s. 7–50.

⁸⁷ František ŠMAHEL, *Záhada nejstarší pečeti pražské univerzity*, AUC-HUCP 41/1–2, 2001, s. 11–31.

⁸⁸ František ŠMAHEL, *Die Hussitische Revolution*, I–III, Hannover 2002.

⁸⁹ František ŠMAHEL, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001.

⁹⁰ P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 299.

⁹¹ P. RYCHTEROVÁ, *Times of upheaval*, s. 300.

⁹² K této pozoruhodné osobnosti srovnej: Jan KLAPŠTĚ, *Prof. PhDr. Petr Sommer, CSc. et DrSc. (30. 11. 1949 – 12. 8. 2023)*, Studia Mediaevalia Bohemica, v tisku.

mladší Šmahelovi žáci) tu – řekl bych, že až láskyplně – vytvořil pro Šmahela velmi pohodové, nejen servisní, zázemí, důležité pro jeho „pozdní tvorbu“. Šmahel odcházel z Historického ústavu a z fakulty s komentářem, že hledá klid pro dopsání několika knih. V CMS, kde se mu mj. publikační oporou stal jeho věrný žák Martin Nodl, dílem své rozkročené osobnosti dlouholetý redaktor nakladatelství Argo, které se stalo Šmahelovým dvorním vydavatelem českých publikací, jich nakonec do tisku odevzdal dva tucty...

V CMS Šmahel realizoval své krásné, obrazově bohatě vypravené a koncepčně nadoborové monografie o poslední cestě Karla IV. do Francie a o pozoruhodném fenoménu „divých mužů“, ⁹³ především však našel klid a podporu pro knižní finalizování svých po desetiletí probíhajících komplexních výzkumů o Husovi a Jeronýmovi, ⁹⁴ pro realizaci podstatných edičních projektů a *last but not least* k uspořádání českých i jinojazyčných tematických výborů svých časopiseckých statí.

Již od revoluce 1989 dbal Šmahel soustavně na to, aby jeho studie vycházely paralelně česky a v zahraničí v jazykových mutacích. Nyní přišla doba, aby z nich koncipoval nové celky. Nešlo přitom o pouhé mechanické shromáždění a otisk jednou již vydaných textů. Šmahel cíleně doplňoval výbory svých prací komentáři, vyrovnával se s novější literaturou tématu, upozorňoval na polemické reakce, registroval recenzní ohlasy. Tak, jako u nových vydání např. jeho Husitské revoluce, nová vydání i zde odrážela a reflektovala posuny ve stavu výzkumu.

Pro dějiny pražské univerzity je v tomto období klíčový rozsáhlý výbor jeho nejpodstatnějších studií *Pražská univerzita ve středověku*, vydaný roku 2007 v nakladatelství Brill a následně široce recipovaný. ⁹⁵ Svého druhu zlatým jádrem tohoto výboru je aktualizované, poznámkovým aparátem a řadou nových příloh vybavené vydání anglické mutace Šmahelovy velké studie o předhusitské artistické fakultě, původně česky publikované v prvním svazku Dějin UK. ⁹⁶

Kniha, rozdělená do oddílů *Alma mater Pragensis*, *Facultas artium liberalium* a *Universalia realia* nabídla komplexní pohled na dějiny pražské univerzity od založení do poloviny 15. století. Ukázala souřadnice jejího nejstaršího období a „raketový start“ na přední pozice evropské učenosti a vzdělanosti, jichž pražské vysoké učení dosáhlo v 80. letech 14. století navzdory zakladatelem neplánovanému rozštěpení na obecnou a právnickou univerzitu.

⁹³ František ŠMAHEL, *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*, Praha 2006; TÝŽ, *Diví lidé v (imaginaci) pozdního středověku*, Praha 2012.

⁹⁴ František ŠMAHEL, *Život a dílo mistra Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010; TÝŽ, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013.

⁹⁵ František ŠMAHEL, *Die Prager Universität im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze / The Charles University in the Middle Ages. Selected Studies*, Leiden – Boston 2007. Srovnej podrobný komentář v recenzi Jiří PEŠEK, *Historiografie prvního století dějin pražské univerzity v evropské perspektivě Františka Šmahela*, ČČH 106, 2008, s. 375–383. Snad tu mohu ocitovat jednu pasáž z této recenze: „[...] jsem si tu uvědomil, v čem tkví ‚to fascinující‘, čím Šmahel přitahuje mladší generace a vzbuzuje onen užší obor překračující respekt specialistů, široké obce historiků i laické veřejnosti: Fascinující komplexnost uchopení problémů s gigantickým vědomostním, metodologickým a badatelsko-technickým zázemím se u něj snoubí se schopností účinného literárního uchopení i velmi odtažitých a speciálních látek, s darem otevírat tyto – v jiném podání často suché, nudné, byť i nesmírně potřebné – problematiky širšímu okruhu kulturních zájemců.“

⁹⁶ František ŠMAHEL, *The Faculty of Liberal Arts 1348–1419*, in: TÝŽ, *Die Prager Universität im Mittelalter*, s. 213–315. Bylo pochopitelné, že čtyřsvazkové vydání Dějin UK bylo od počátku s ohledem na uskutečnitelný rozsah i na tehdy minimální předzpracovanost řady období univerzitních dějin koncipováno jako „čtenářské“ pro co možná širokou veřejnost. Vědeckou recepci díla tato skutečnost ovšem limitovala.

Podala jiný, evropštější, a tedy neskonale zajímavější než tradiční, celou sadou českých i německých nacionálních stereotypů zatížený obraz jejich nejstarších dějin.

Šmahel ukázal, jak nejen pro zrod univerzity, ale i pro postupné etablování této v polovině 14. století moderní instituce bylo významné předchozí i paralelní působení řádových generálních studií v městech pražských, ale i to, jak rozličné a z moderního pohledu nesystemové byly pokusy Karla IV. o materiální zajištění univerzity a jejích profesorů. Systematicky tu prošetřil pojmy, instituce i statuta a ukázal praktické výsledky svých interpretací pro porozumění nejstarším dějinám pražského teologického, lékařského a záhy i samostatného právníckého univerzitního studia.

V pozoruhodné studii věnované pražské univerzitě a husitismu se tu Šmahel kupodivu zaměřil na předhusitské období, jen při výkladu o univerzitních knihovnách chronologicky přesáhl vlastní husitství.⁹⁷ Je zajímavé, že – ostatně podobně jako v Husitské revoluci! – Šmahel vlastní dobu dramatických revolučních převratů ve výkladu o vysokém učení přeskočil: „[...] *univerzita se scvrkla v duchovní instanci pražských husitských svazů, s nimiž pak prodělala dobré i zlé. Mistři se stali cíli nadávek lidových tribunů, při každé násilné změně režimu jim hrozilo vyhnání, ikonoklastické i jiné nepokoje zanechaly stopy na jejich obydlích i knihovnách.*“ A přece takřka vzápětí Šmahel připomněl, že při jednání s koncillem v Basileji byli roku 1434 pražští mistři schopni postavit se argumentačně úspěšně elitě evropských teologů. Byli by toho schopni, kdyby husitství zcela potlačilo intelektuální provoz univerzity?

Je pozoruhodné a vlastně velká škoda, že se toto „vynechání“ husitství v univerzitních dějinách (jistě do velké míry způsobené takřka úplnou absencí relevantních pramenů) nestalo v 90. ani v první dekádě 21. století předmětem vědecké diskuse. Šmahel tak v této knize, určené mezinárodní vědecké veřejnosti, de facto přitakal názorům německých badatelů, že pražská univerzita roku 1419 v podstatě zanikla. Rok 1437 a potvrzení univerzitních privilegií císařem Zikmundem pak autor nahlížel jako „*jen první krok k obnovení činnosti pražské vysoké školy*“. Šmahel se tu přitom opíral o velmi tenkou a dilem opravdu „starší“ základnu, tedy o svůj již čtyři desetiletí starý „*Humanismus v době poděbradské*“ a o své studie o proměnách pohusitských kolejních knihoven. Děkánská kniha artistické fakulty přitom nabízí možnost uvažovat sice ne o výukové, přinejmenším však o institucionální kontinuitě univerzitní existence i přes část „divokého“ období husitství (1421–1429).

Již část svazku, věnovaná artistické fakultě, prozrazovala Šmahelův zvýšený zájem o problematiku fakultních statut. O to více to platí pro celou univerzitu. K univerzitním statutům se Šmahel v knize vrátil i ve studii, věnované dvěma nově zjištěným seznamům přednášek artistické fakulty doby jejího největšího předhusitského rozkvětu: pro léta 1388 až 1390.⁹⁸ Šmahel tu ukázal, jak významné je studium statut pro pochopení provozní praxe fakulty, a tedy i obsahů a rozsahu nabízené a k magisterským zkouškám požadované látky.

Následně přešel Šmahel k pražským quodlibetům a k otázce, jak se tato forma učeného a vysoce formalizovaného verbálního souboje graduovaných členů akademické obce mohla posunout od nevinného filosofického cvičení k ideologickému souboji o programové principy náboženské reformy a její důsledky. „*Otázka, proč se právě Wyclifova filosofie stala*

⁹⁷ Původně vyšlo jako: František ŠMAHEL, *Die Prager Universität und der Hussitismus*, in: Alexander Patschovsky – Horst Rabe (Hgg.), *Die Universität in Alteuropa*, Konstanz 1994, s. 11–128.

⁹⁸ Srovnej: František ŠMAHEL, *Zwei Vorlesungsverzeichnisse zum Magisterium an der Prager Artistenfakultät aus deren Blütezeit 1388–1390*, *Jahrbuch für Universitätsgeschichte* 4, 2001, s. 195–207.

jednou ze základních komponent ideologického programu Husovy generace, nebyla dosud důvěryhodně zodpovězena,“ napsal Šmahel a pokračoval: „Na první pohled se to zdá být nemyslitelné, že by se z abstraktní spekulace o universáliích mohlo stát politikum s dalekosáhlou společenskou resonancí.“ Wyclifovy filosofické these o remanenci a predestinaci bylo ovšem podle něj třeba vidět v kontextu dobového politicko-společenského vývoje: „Vše se podle mínění Wyclifových přívrženců v Čechách odehrávalo de necessitate et non aliter, a takto nahlíželi a chápali i své spory s representanty zesvětštělé církve.“

V závěrečné části knihy se Šmahel soustředil k problematice pražské středověké filosofie, resp. filosofického uchopení teologicko-politické problematiky, stojící v jádře české reformace.⁹⁹ John Wyclif, Jan Hus a zejména Jeroným Pražský se stali ústředními osobnostmi jeho zde zahrnutých textologických studií z „dlouhých“ 60. let, tedy doby Šmahelova největšího soustředění se na univerzitní a univerzitně filosofickou tematiku. Potvrdily mj., že František Šmahel byl – vedle Viléma Herolda – nejvýznamnějším českým historikem filosofie 14. a 15. století, zejména ovšem té související s pražským sporem o universalie.

Je důležité, že Šmahel o devět let později publikoval podobný sborník i česky.¹⁰⁰ Zde se třetina – snad můžeme říci těch nejpodstatnějších, obecnějších – studií překrývá se starším výbořem, doplněny jsou zejména nové a nově přepracované práce o kvodlibetech, sporech o universalie a studentech. Možná významnější však je, že už výbor studií o univerzitě z roku 2007 obsahoval řadu náběhů pro knihy, které Šmahel realizoval v příštích letech. Platí to zejména pro jeho „definitivní“ monografii o autorově zřejmě nejmilejším hrdinovi, Jeronýmovi Pražském, kterou Šmahel roku 2010 přesto prezentoval jako pouhou „zprávu o výzkumu“. Řadu svých jeronýmovských studií přitom v dekadě před vydáním biografie rozhojnil nebyvalou měrou.¹⁰¹ Nadto roku 2009 (s podporou svého „dvorního editorského specialisty“ Gabriela Silagiho) předložil mezinárodní komunitě určenou soubornou edici Jeronýmových kvestií, polemik a listů.¹⁰² Více než stopadesátistránková úvodní studie k této edici v podstatě shrnula vše meritorně podstatné, co Šmahel o Jeronýmovi toužil sdělit evropské medievistice.

Po Husově biografii, z níž se pro Šmahela celoživotně císelovanými a opakovaně promyšlenými momenty stal boj o Dekret kutnohorský¹⁰³ a ovšem Husův proces v Kostnici, pak Šmahel přistoupil k zaokrouhlení svého celoživotního zájmu o knihovní katalogy

⁹⁹ V tomto kontextu stojí za připomenutí jeho studie: František ŠMAHEL, *Die Verschriftlichung der Quodlibet-Disputationen an der Prager Artistenfakultät bis 1420*, in: Fritz Peter Knapp – Jürgen Miethke – Manuela Niesner (Hgg.), *Schriften im Umkreis mitteleuropäischer Universitäten um 1400. Lateinische und volkssprachige Texte aus Prag*, Wien, Heideberg. Unterschiede, Gemeinsamkeiten, Wechselbeziehungen. Leiden 2004, s. 63–91.

¹⁰⁰ František ŠMAHEL, *Alma mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*, Praha 2016.

¹⁰¹ Bez nároku na úplnost: František ŠMAHEL, *Příspěvek k soupisu literární pozůstalosti M. Jeronýma Pražského: trinitární diagramy*, Studie o rukopisech 33, 1999–2000, s. 29–45; TÝŽ, *Akta kostnického procesu mistra Jeronýma Pražského*, Studie o rukopisech 34, 2001, s. 85–96; TÝŽ, *The Acta of the Constance Trial of Master Jerome of Prague*, in: Helen Barr – Anne M. Hutchison (eds.), *Text and Controversy from Wyclif to Bale. Essays in Honour of Anne Hudson*, Turnhout 2005, s. 323–334; TÝŽ, *Drobné otázky a záhady v studentském životě mistra Jeronýma Pražského*, ČČH 106, 2008, s. 1–18.

¹⁰² František ŠMAHEL – Gabriel SILAGI (edd.), *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, polemica, epistulae*, Turnhout 2010.

¹⁰³ František ŠMAHEL – Matin NODL, *Kutnohorský dekret po 600 letech. Bilance dosavadního bádání*, ČČH 107, 2009, s. 1–45; František ŠMAHEL, *Translatio studii: Praha a Lipsko 1409*, AUC-HUCP 56/1, 2016, s. 35–44.

pražských univerzitních kolejí. Spolu s editorkou Zuzanou Silagiovou je roku 2015 vydal v definitivní edici pro světovou odbornou veřejnost.¹⁰⁴

I když různorodé zdravotní problémy a úrazy Šmahela po osmdesátce opakovaně upozorňovaly, že mládí je nejspíše už pryč, jeho dokonalá sebeorganizace a pracovní disciplína mu dovolovala nadále udržovat obdivuhodné až zničující pracovní tempo. Historiografických idejí a mladistvého duševního elánu měl přitom nadále neztenčené množství (a o jeho úsilí o maximálně možný perfekcionismus při odevzdávání textů vím jako bývalý redaktor ČČH své: málokdy bylo co redigovat...). Projevilo se to např. v tom, že jen rok potom, co vydal nejstarší tábořskou městskou knihu,¹⁰⁵ Šmahel položil na stůl (opět s editorskou podporou Gabriela Silagiho) edici univerzitních statut a rektorských akt z let 1360–1614.¹⁰⁶ Inicioval pro ni v ÚDAUK založení nové ediční řady Documenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis. Šmahel tu předložil vzornou edici dochovaných univerzitních, fakultních i kolejních statut od nejstarších dochovaných kusů od roku 1360 až po dobu těsně předbělohorskou a opět ji v rozsáhlém úvodu (Prolegomena) ke svazku i dějepisecky vyhodnotil. Stejně významná byla v tomtéž svazku obsažená edice rektorských akt z let 1461 až 1614.

Šmahel tu přesvědčivě a hutně zrekapituloval a s oporou ve vydávaných pramenech i s vyčerpávající znalostí literatury tématu nově interpretoval dějiny založení a namnoze dramatického vývoje univerzity nejen v prvních desetiletích, ale v některých aspektech i ve více než dvěstěpadesáti letech její existence. Začal již listinami, zakládajícími pražské vysoké učení, vysvětlil královský a říšský aspekt jednotlivých privilegií, poté přešel ke Statutům Arnošta z Pardubic a podal sumární pohled na po všech stránkách nesnadná první desetiletí existence pražské alma mater. Připomeňme v tomto kontextu, že filozofická fakulta zvolila prvního děkana až roku 1368, tedy teprve po založení Karlovy koleje v domě Žida Lazara.

Šmahel na základě soustavné analýzy rukopisů statut došel k závěru („*spokojil se s domněnkou*“), že „*první statuta vznikla kolem roku 1365 a jejich přepis nejspíše v roce 1385, kdy pořízení nové knihy pro rektorovu potřebu byl učiněn další krok v administrativě třífakultní univerzity*“. Poté se autorův zájem obrátil k revizi statut v důsledku Dekretu kutnohorského. Tehdy do statut vešel „*jednoznačný požadavek slibu věrnosti rektora i každého nově imatrikulaného studenta králi a království*“. Šmahel připomněl, že nešlo o přísahu, nýbrž o pouhý slib. To byla skutečnost odporující kanonickému právu, ale závažná jak na počátku 15. stol., tak např. pro univerzitní spory poloviny 15. století, kdy na univerzitě společně, leč ne právě svorně působili utrakvističtí i katoličtí mistři i studenti.

Analýzou *Statuta officii rectoratus academiae Pragensis*, kladených do roku 1528, ale odrážejících situaci roku 1409, došel Šmahel k závěru, že toto znění statut mohlo být dílem Jana z Jesenice, který jako právník formuloval *Defensio mandati*, tedy Obranu mandátu Václava IV. o přerozdělení hlasů, a v tom rámci „*mohl znalecky pozměnit původní skladbu článků vycházející z modelu boloňských statút*“. V následujícím výkladu Šmahel dovedl výklad o statutech až do Hagiochoranovy reformy z roku 1613. Sumárně lze říci, že tu

¹⁰⁴ František ŠMAHEL – Zuzana SILAGIOVÁ (edd.), *Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis. Die ältesten Bücherkataloge der Prager Universität*, Turnhout 2015.

¹⁰⁵ František ŠMAHEL – Alena ČERNÁ (edd.), *Nejstarší městská kniha tábořská z let 1432–1452*. Rejstřík zpracoval Jan VOJTIŠEK, Praha 2017.

¹⁰⁶ František ŠMAHEL – Gabriel SILAGI (edd.), *Statuta et Acta rectorum Universitatis Carolinae Pragensis 1360–1614*, Praha 2018. Srovnej moji recenzi in: ČČH 117, 2019, s. 1045–1048.

navázal na své výklady o statutech ve výboru studií z roku 2007 a snad ještě názorněji ukázal, jak významné je studium statut pro pochopení provozní praxe fakulty, a tedy i pro porozumění obsahům látky, požadované k magisterským zkouškám. Právě v tomto textu se setkáme s pozoruhodným propojením analýzy statut s detailní znalostí a interpretací personálního obsazení jednotlivých stolic, s evropsky komparativním rozбором pražských obsahových nároků a reálné výukové praxe, resp. dobové filosofie.

Posledních úředních povinností se František Šmahel zbavil ve svých pětadesáti letech těsně před covidovou epidemií. Ta se otiskla do života všech, zahrnala lidi do soukromí, vyděsila je a na jistou dobu je dokonce připravila o jeden z nesmírně cenných aspektů života: o pravidelné setkávání a rozmlouvání v kruhu přátelsky rezonujících duší. Pro Františka Šmahela blížícího se devadesátce to bylo období těžké, které překonával mj. díky mnohostranné podpoře své druhé manželky, literární vědkyně Hany Šmahelové. Samozřejmě že také psal, ale již sám ztížený kontakt s CMS ho omezoval v rozletu. Po odeznění covidové zhouby se pak nemalá část jeho životního programu přesunula z Prahy do „odpočinkového bydliště“ v Písku.

Šmahel se v malebném městě na Otavě cítil dobře, ale přece jen poněkud v izolaci. Strategicky se na ni vždy připravoval tím, že si v Praze s oporou v CMS nakopíroval potřebné prameny a přátelům hrdě hlásil, že si také osvojil svět elektronických edic. Samozřejmě že i v Písku našel další oporu pro svoji práci. Stalo se jí písecké Prácheňské muzeum, které mu ochotně otevřelo dveře své knihovny a jehož pracovníci, zejména medievista Jan Adámek, se ochotně snažili podpořit jeho výzkumy. Ty přirozeně našly nové, tedy jihočeské tržiště. Rozhodně však nešlo o lokální dějiny. Na to měl Šmahel příliš velký nadhled a nacházel písecká témata s celozemským významem.¹⁰⁷ Platí to i o jeho snad úplně poslední publikaci, kterou Prácheňskému muzeu světil k vydání vloni v létě: má „píseckou patinu“, ale zasvěcena je známému a významnému profesorovi pražské univerzity. Je jím *Mistr Jiří Písecký (cca 1495–1545). Jeho život a působení v neklidné době*.¹⁰⁸ Pražská univerzita, ono kmenové téma košatého Šmahelova díla, se tak prosadilo jako jeho závěrečný akord.

Pokusíme-li se podívat na Šmahelovo zhruba pětadesát let trvající zkoumání dějin středověké a v některých případech i raně novověké pražské univerzity, uvědomíme si, že při všem respektu k výkonům jeho předchůdců i současníků vlastně nově založil a analyticky, edičně i syntetickými studiemi a knihami realizoval komplexní prozkoumání zejména období od založení univerzity roku 1347/1348 až do počátku husitské revoluce. (Tím nehodlám snižovat význam jeho studií k pozdějším univerzitním dějinám, ale novou a ucelenou syntézu Šmahel nabídl především pro léta 1348–1419.)

Byl-li obraz dějin pražského vysokého učení do „Šmahelovy doby“ konstruován především v oblasti událostních, politických, právních a správních dějin, Šmahel od počátku etabloval sociálně-historické a prosopografické výzkumy (včetně analýz studentských a secesionistických migrací), soustavné zpracování soupisů univerzitních a kolejních, resp. soukromých profesorských knihoven, vyhodnocení kvality pohusitské profesorské recepce humanismu, resp. posléze v nesrovnatelně větším rozsahu pražského zapojení do mezinárodních trendů a kontroverzí filosofie na přelomu 14. a 15. století.

¹⁰⁷ František ŠMAHEL, *Mincmistr Petr z Písku, jeho rod a další Písečané (Pískové) v předhusitské Kutné Hoře*, in: Prácheňské muzeum v Písku v roce 2023, s. 65–95.

¹⁰⁸ Děkuji Janu Adámkovi za podporu a poskytnutí informací i materiálů ke Šmahelově „písecké epoše“.

Bylo charakteristické, že Šmahel zakládal své výzkumy komparativně a že výborně znal situaci na ostatních evropských univerzitách zkoumané doby. Byl mistrem nesmírně náročných analýz pramenů univerzitní provenience, tedy s potěšením rozklíčovával a identifikoval nečitelné, poničené, anonymní a neúplné texty kvestií, traktátů, záznamů přednášek i jiné dosud nedotčené ležící prameny, které edičně zpřístupňoval a ihned také zasazoval do svého obrazu dějin univerzity. Jeho ohromné dílo se stalo a nadále bude východiskem a inspirací i pro výzkumy mladších epoch, ač si nedovedu představit jiného badatele s tak komplexní kompetencí a výkonností...

Dovolím si zakončit tento nárys Šmahelova přínosu k dějinám univerzity osobní vzpomínkou. V polovině září roku 2024 jsme se sešli na jednom z našich občasně pravidelných obědů. Myslím, že si je František Šmahel užíval podobně jako já i další spolustolovníci. Tentokrát se na moji otázku, co zajímavého právě dopsal, neobvykle spokojeně a podrobně rozhovořil o svých píseckých výzkumech. Po obědě jsme spolu došli na Národní třídu a rozloučili se. František pak odcházel pod teplým sluncem ozářenými stromy směrem k Václavskému náměstí. Statný starý pán, jen občas se opírající o hůlku lehce kráčel směrem od diváka, a já si připadal jak v kině, kde právě doběhl vlídný film, hlavní hrdina mizí do hloubi plátna, běží titulky, hudba ještě hraje a my už se těšíme na pokračování. Šmahelova studie o Jiřím Píseckém vyjde v létě tohoto roku!

Grantová podpora

Tento výstup vznikl v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti History, na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy.

JIŘÍ PEŠEK

František Šmahels Arbeiten zur Geschichte der Prager Universität

ZUSAMMENFASSUNG

Die Geschichte der Prager Universität bildet nur einen Teil des umfangreichen Werks des kürzlich verstorbenen tschechischen Mediävisten František Šmahel (17. August 1934 – 5. Januar 2025). Doch gerade seine Arbeiten zur Geschichte der ältesten Universität nördlich der Alpen und östlich des Rheins gehören zu jenen, mit denen sich schon der junge Historiker europaweit einen Namen machte. Darüber hinaus begleiteten universitäre Themen Šmahel während seines gesamten Forscherlebens: Selbst die monumentalen Werke zur *Geschichte Tabors* oder zur *Hussitischen Revolution* vermochten die Reihe seiner universitätsgeschichtlichen Publikationen nur zu „verwässern“, nicht aber zu unterbrechen. Nur am Rande erwähnt seien hier außerdem seine unzähligen Rezensionen, die mit schöner Regelmäßigkeit alles kritisch beleuchteten, was Šmahel in der europäischen Universitätsliteratur für wesentlich hielt.

Die Reihe seiner Buchveröffentlichungen über die Prager Universität setzte 1963 mit einer Studie über den *Humanismus in der Zeit Georg von Podiebrads* ein. Noch im selben Jahr folgten die als Zeitschriftenaufsatz erschienenen umfangreichen historisch-statistischen *Studien zur Geschichte der Karlsuniversität in den Jahren 1433–1622* sowie eine große sozialgeschichtliche Analyse der *Prager Universitätsstudentenschaft in der vorrevolutionären Zeit 1399–1419*. Seit Mitte der 1960er Jahre erschienen dann Šmahels zunächst populäre Biografien der Protagonisten der Universitätsgeschichte: Zu nennen ist hier insbesondere sein *Hieronymus von Prag* aus

dem Jahr 1966. Diese größeren Werke wurden von einer Reihe kleinerer analytischer Studien flankiert. Die Universitätsthematik fand dann auch in mehrere Bücher Šmahels zum Hussitentum Eingang, das seit dem Beginn seiner Tätigkeit im Historischen Institut der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahr 1964 den Schwerpunkt seiner Arbeit bildete.

Diese erfolgreiche Forschungs- und Publikationstätigkeit wurde jedoch infolge der politischen Säuberungen im Jahr 1974 abrupt unterbrochen, als Šmahel seine Stelle an der Akademie verlor und sich gezwungen sah, eine Laufbahn als Straßenbahnfahrer in Prag einzuschlagen, um die Familie zu ernähren. Dennoch gab er die wissenschaftliche Tätigkeit nicht auf und konzentrierte sich in diesen Jahren auf die kritische Bearbeitung von Quellen zum Prager philosophischen Universalienstreit, an dem die Protagonisten seines Interesses, Hieronymus von Prag und Jan Hus, beteiligt waren. Dank polnischer Freunde konnte das aus diesen Forschungen resultierende Werk 1980 in Danzig unter dem deutschen Titel *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500* erscheinen. Ebenfalls im Jahr 1980 wechselte Šmahel von den Prager Verkehrsbetrieben an das Museum in Tabor. Dort widmete er sich als wissenschaftlicher Mitarbeiter der *Geschichte von Tabor* (1988) und der *Hussitischen Revolution* (1993), vergaß dabei jedoch auch die universitären Themen nicht.

Die samtene Revolution vom November 1989 veränderte Šmahels Leben dann grundlegend: Im Januar 1990 übernahm er als Direktor das Institut für Geschichte an der Akademie der Wissenschaften, begann seine Lehrtätigkeit an der Karlsuniversität und betätigte sich in der Folge in verschiedenen wichtigen Positionen als Wissenschaftsmanager. Dennoch fand er die Zeit, für die große neue Geschichte der Karlsuniversität ein hervorragendes Kapitel über die *Fakultät der freien Künste* von der Gründung der Universität im Jahr 1348 bis zum Beginn der Hussitenzeit im Jahr 1419 zu verfassen. Im Jahre 1998 gründete Šmahel dann das interdisziplinäre Zentrum für Mittelalterstudien an der Akademie der Wissenschaften, dessen Direktor er wurde. Hier verfasste er über 20 Bücher zu verschiedenen Themen der tschechischen und mitteleuropäischen Geschichte. In einem seiner wichtigsten Werke aus dieser Zeit über *Die Prager Universität im Mittelalter* (2007) bot er einen umfassenden Überblick über die Geschichte der Prager Universität von ihrer Gründung bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts.

Anschließend widmete sich Šmahel wieder seinen „Lieblingshelden“ Hieronymus von Prag und Jan Hus. So veröffentlichte er 2010 sowohl eine stark überarbeitete und erweiterte Fassung der *Hieronymus-Biografie*, die er durch Dutzende von Teilstudien vorbereitet hatte, als auch zusammen mit Gabriel Silágyi die Edition *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, polemica, epistulae*. Im Jahr 2013 erschien dann der monumentale Band *Jan Hus. Leben und Werk*. In den folgenden Jahren konzentrierte sich Šmahel insbesondere auf große editorische Projekte zur Universitätsgeschichte, deren Teilergebnisse er in einer Reihe von begleitenden Studien vermittelte: Der 2015 veröffentlichten, zusammen mit Zuzana Silágyi vorbereiteten Edition *Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis* folgte drei Jahre später die gemeinsam mit Gabriel Silágyi veröffentlichte grundlegende Edition *Statuta et Acta rectorum Universitatis Carolinae Pragensis 1360–1614* (2018), zu der er eine ebenso wichtige und umfangreiche analytische Einleitung verfasste.

Im Jahr 2024 verließ František Šmahel Prag und ließ sich in der südböhmischen Stadt Písek nieder, wo er sich jedoch weiterhin seinen Forschungen widmete. Seine letzte Studie, die im Jahr 2025 erscheint, beschäftigt sich mit dem bedeutenden Universitätsprofessor und Chronisten *Magister Jiří Písecký (ca. 1495–1545)*. Seit dem Beginn seiner akademischen Laufbahn um 1960 bis zu seinem Tod stand also die Prager Universität im Mittelpunkt von Šmahels vielfältigen Interessen und seinen buchstäblich Hunderten von Veröffentlichungen.

Deutsche Übersetzung Nina Lohmann

prof. PhDr. Jiří Pešek
Fakulta humanitních studií UK, Praha
jiripesek203@seznam.cz

OD „SPRÁVCŮ VĚRNÉ RUKY“ KE „KOMISAŘŮM“. K ETABLOVÁNÍ TZV. KOMISAŘŮ PRO UZAVŘENÉ ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY, 1939–1940

MICHAL V. ŠIMŮNEK – MILOŠ HOŘEJŠ

**FROM THE ‘ADMINISTRATORS OF FAITHFUL HAND’ TO ‘COMMISSARS’.
ON THE FUNCTIONING OF THE SO-CALLED COMMISSARS
FOR THE CLOSED CZECH UNIVERSITIES, 1939–1940**

The chief aim of the forcible closing of Czech universities on 17 November 1939 was to stop university education and persecute students but this step had also created a number of political, technical, and last but not least also administrative problems and challenges. After Adolf Hitler decided in early December 1939 that some institutes would be allowed to renew their activities in a modified and closely supervised form, what turned out to be especially important was the administrative form which the German authorities would opt for. After about one-month-long deliberation, it was decided that so-called commissars (*Kommissare*) would play a key role in this process. Their functioning, which gradually acquired concrete forms in the course of 1940, was approached rather innovatively, especially in terms of exploitation of this key part of Czech scientific infrastructure.

Keywords: 17 November 1939 – Nazi occupation – science policy

DOI: 10.14712/23365730.2025.2

Obsazení a uzavření českých univerzit a vysokých škol v noci na 17. listopad 1939, zatčení jejich studentů a odvezení do koncentračního tábora Sachsenhausen představovalo velký šok pro celou českou společnost. Vzhledem k dosti nejednoznačným formulacím ve vyhlášce říšského protektora oznamující tato opatření současně vyvstala v nové situaci řada naléhavých otázek.¹ Odhlédneme-li od počáteční nejistoty, zda by uzavřené vysoké školy přeci jen nemohly být otevřeny i dříve než po třech letech, jež na konci roku 1939 byla zřejmá, běžela i nadále podpora výzkumných institucí spadajících na jedné straně pod Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO), na straně druhé pod ostatní protektorátní rezorty, přičemž u mnohých z nich se dokonce měla dočkat rozhojnění.² Nemohly sice nahradit plnohodnotný vědecký provoz opírající se o tradiční akademické zázemí, nicméně zároveň přeci jen zůstávaly navázány na funkční instituce čerstvě narušené infrastruktury, čímž představovaly prvek kontinuity.

¹ Vyhláška o uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939 je otištěna v práci František BURIÁNEK et al. (edd.), *17. listopad. Odboj československého studentstva*, Praha 1945, s. 72–73.

² Obě možnosti, tedy jak rozsáhlejší represi, tak naopak zmírnění přijatých opatření měl 17. 11. 1939 tlumočit po přeletu z Berlína F. Chvalkovský, viz Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997, s. 85.

První krok k akci, kterou lze za daných okolností považovat za de facto záchrannou, učinili představitelé pražských vysokých škol, konkrétně rektor Univerzity Karlovy (UK) Bedřich Hrozný (1879–1952), rektor Českého vysokého učení technického (ČVUT) Antonín Engel (1879–1958) a děkan Vysoké školy obchodní (VŠO) Richard Horna (1892–1953), respektive ministr školství a národní osvěty Jan Kapras (1880–1947). S největší pravděpodobností vycházela z porady činovníků ČVUT 17. listopadu 1939 dopoledne, kteří se spojili s příslušným sekčním šéfem MŠANO (V. Maule). Po jeho rezignované, a ne příliš přínosné odpovědi, že situace je taková, jaká je, se obrátili díky svým kontaktům na protektorátní ministerstvo veřejných prací, jehož představitelé měli intervenovat u státního prezidenta Emila Háchy (1872–1945).³ V pondělí 20. listopadu 1939 vypracovalo zásady dalšího postupu MŠANO, jež je ministrovým jménem poslalo Prezidiu ministerské rady (PMR). Argumentovalo se zejména tím, že mohou vzniknout „nedozírné škody pro vědu vůbec“ a prakticky upozorňovalo na „vážené ohrožení bezpečnosti“, a to zejména v biologických, chemických a hygienických oborech.⁴ Nejdůležitější část tohoto přípisu zněla: „*Poněvadž české vysoké školy opatřením říšských úřadů nebyly zrušeny, nýbrž jejich činnost pouze na tři roky zastavena, je povinností všech odpovědných činitelů zabezpečiti nejen hmotný, ale zvláště duchovní majetek těchto škol tak, aby během jejich dočasného uzavření neutrpěly nenapravitelné škody.*“⁵ A jako podpůrný argument se ještě uvádělo: „*Některé z těchto ústavů pracují dnes i pro válečný průmysl i přímo pro říšská místa.*“⁶ Ve středu 22. listopadu 1939 proběhla schůzka zástupců MŠANO a Kanceláře státního prezidenta, na níž mělo dojít především k vyjasnění toho, co vše vlastně znamená obrat „uzavření vysokých škol“.⁷

Výsledkem byl nejen dopis státnímu podtajemníkovi Úřadu říšského protektora (ÚŘP) Dr. jur. Kurtu von Burgsdorffovi (1886–1962), ale především předložení memoranda vycházejícího ze zprávy MŠANO a požadujícího uvolnění/otevření těch pracovišť, která se věnovala primárně výzkumu či byla nezbytná jako expertní pracoviště pro orgány státní správy.⁸ Ačkoli bylo datováno na sobotu 25. listopadu 1939, jeho první verze pocházela již z pondělí 20. listopadu 1939, a musela být tedy sepsána a koordinována bezprostředně po německém zásahu.⁹ Jeho podstatou bylo uvolnění výzkumných kapacit na českých vysokých školách, respektive činnost v celkem jedenadvaceti pokusných ústavech a laboratořích napojených na univerzity a vysoké školy v Praze. Tato žádost byla následně podpořena Háchou.¹⁰ Memorandum předložili již zmínění představitelé pražských českých vysokých

³ František KADERÁVEK, *Vysoká škola inženýrského stavitelství*, in: České vysoké učení technické v Praze 1938–1945, Praha 1948, s. 12–33, zde s. 16. K nečinnosti českých úřadů viz Jaroslav MILBAUER, *Vysoká škola chemicko-technologického inženýrství*, in: tamtéž, s. 64–80, zde s. 64.

⁴ Přípis MŠANO Presidiu ministerské rady (PMR), 20. 11. 1939, cit. dle Václav BABIČKA – Věra HELEŠICOVÁ (edd.), *Faksimilia 17. listopad 1939*, Praha 1979, s. 158–161, zde s. 158–159.

⁵ Tamtéž, s. 160.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž, s. 171.

⁸ Jeho text viz tamtéž, s. 183–186. Viz také MŠANO PMR, 23. 11. 1939, cit. dle tamtéž, s. 175–179.

⁹ Národní archiv (NA) Praha, f. Presidium ministerské rady (PMR) 1918–1945, kart. 3776, návštěva rektorů u v. Burgsdorffa, 29. 11. 1939; tamtéž, dopis Burgsdorffovi, 30. 11. 1939; tamtéž, požadavky MŠANO, 23. 11. 1939; tamtéž, text zamýšleného memoranda, 24. 11. 1939, a tamtéž, memorandum, 25. 11. 1939. T. Pasák uvádí dvě verze memoranda, a sice z 20. 11. a 23. 11. 1939, viz T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 121, a dále také V. BABIČKA – V. HELEŠICOVÁ, *Faksimilia 17. listopad 1939*, s. 175–179.

¹⁰ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR) Praha, sign. K335/42, dopis Háchy Neurathovi, 24. 11. 1939, a tamtéž, záznam pro domo, 5. 12. 1939.

škol spolu s děkanem Právnické fakulty UK Arnoštem Wenigem (1893–1964), někdejší zástupcem Československa na mnichovské konferenci roku 1938 a přednostou koordinačního odboru protektorátní vlády Hubertem Masaříkem (1896–1982) na konci listopadu 1939 během přijetí u státního podtajemníka v. Burgsdorffa, na kterémžto jednání byl přítomen i muž Říšského ministerstva pro vědu a vzdělání lidu (*Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*; REM) v ÚŘP, někdejší univerzitní kurátor z Göttingenu Dr. jur. Helmut J. K. Bojunga (1898–1958).¹¹

Návrh na oddělení výuky (*Lehrtätigkeit*) od výzkumu (*Forschungstätigkeit*), jenž šel proti zavedenému humboldtovskému paradigmatu, byl postoupen ÚŘP, přičemž hlavní slovo ohledně jeho přijetí měl, zdá se, státní tajemník Karl H. Frank (1898–1946), a sice jakožto tzv. Vyšší velitel SS a policie (*Höherer SS und Polizeiführer*; HSSPF) v protektorátu. To by bylo v zásadě v logice věci, neboť po policejní akci 17. listopadu získal rozhodovací pravomoci říšský vůdce SS (*Reichsführer SS*; RFSS) Heinrich Himmler (1900–1945) coby šéf německé policie (*Chef der Deutschen Polizei*). Na tomto místě je třeba připomenout, že zásah ze 17. listopadu 1939 umožnil kýženým způsobem rozhojnit právě Himmlerovu a potažmo Frankovu doménu, neboť teprve nyní se jim otevřely doposud nevídané možnosti ohledně značného „zabaveného“ majetku, jak bude ještě tematizováno později.¹² To ostatně ve své době jako jeden z klíčových motivů německého zásahu uváděl i československý exilový tisk.¹³ Klíčové nicméně je, že až do konce protektorátu veškerá konečná rozhodnutí ohledně českých vysokých škol a jejich majetku podléhala právě Himmlerovi, respektive musel je schválit K. H. Frank a velitel Bezpečnostní policie (*Befehlshaber der*

¹¹ Zprávu MŠANO PMR o tomto přijetí viz V. BABIČKA – V. HELEŠICOVÁ, *Faksimilia 17. listopad 1939*, s. 189–190. Helmut J. K. Bojunga se narodil 24. 6. 1898 v rodině germanisty a pedagoga Klaudia H. Bojunga (1867–1949). Bojoval v první světové válce, v níž se dostal roku 1917 u Chambre do britského zajetí, z něhož byl propuštěn až roku 1919. Poté pokračoval ve studiu práv, které zakončil 1922, respektive 1925. Od 1. 1. 1926 působil jako rada úředního soudu (*Amtsgericht*) a byl převzat do pruské státní služby. Poté se přesunul do městské správy v Hannoveru; byl bývalým žákem pozdějšího říšského ministra B. Rusta na zdejším gymnáziu. V březnu 1933 nastoupil do pruského ministerstva kultury a v květnu téhož roku byl jmenován ministerským radou (*Ministerialrat*). V letech 1934–1938 vedl v REM Úřad výchova (*Amt Erziehung*), byl jmenován ministeriálním ředitelem (*Ministerialdirektor*). Roku 1938 požádal o vstup do NSDAP, což bylo zamítnuto. Roku 1938 působil jako kurátor univerzity v Göttingenu. Po odchodu z Prahy se zúčastnil jako poručík dělostřelectva tažení na Západě. Po válce vystupoval jako svědek před Mezinárodním vojenským tribunálem (*International Military Tribunal*) v Norimberku v procesu s W. Stuckartem proti Zahraničnímu úřadu (*Auswärtiges Amt*). V letech 1955–1958 byl prezidentem tzv. Klosterkammer v Hannoveru a v letech 1953–1954 působil jako státní sekretář v dolnosaském ministerstvu školství. Zemřel ve věku šedesáti let 21. 9. 1958 tamtéž. Viz Bundesarchiv (BARh) Berlin, f. R4901/24274; f. R3001/52270; f. R9361-II/97610; f. R9361-VI/21952; Institut für Zeitgeschichte (IfZ) München, f. ZS-3121-1, protokolovaný výslech, 4. 7. 1948; a Niedersächsisches Landesarchiv (NLA) Hannover, f. Nachlaß Dr. Helmut Bojunga, V.V.P.2. Srov. také Milena JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola kurátnická v Praze (1938–1945). Struktura, správa, lidé*, Praha 2017, s. 61; Alena MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchener Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges. Universitätsleitung und Wandel des Professorenkollegiums*, Praha 2007, s. 77; Anikó SZABÓ, *Vertreibung, Rückkehr, Wiedergutmachung. Göttinger Hochschullehrer im Schatten des Nationalsozialismus*, Göttingen 2000, s. 31–84.

¹² K dislokaci jednotek SS v Praze viz NA Praha, f. Úřad říšského protektora-státní tajemník (ÚŘP-ST), kart. 9, sign. 109-2/39, mapka, b. d. (asi 1940–1941).

¹³ Viz např. *Proč Němci zkrvavili 28. říjen?*, Čechoslovák v Anglii 1 (7), 24. 11. 1939, s. 2.

Sicherheitspolizei; BdS) v protektorátu.¹⁴ V jeho služebně byl za tuto agendu zodpovědný samostatný referent (Dr. Rudolf Schneider).¹⁵

Právě proto to byl také Frank, jenž o měsíc později tento návrh sankcionoval a sděloval REM své rozhodnutí, a nikoli naopak. To se mohlo ovšem stát až poté, co počátkem prosince 1939 na setkání říšského protektora Konstantina von Neuratha (1873–1956) s Hitlerem, jež s největší pravděpodobností proběhlo v Berlíně, byl jako poslední (6.) bod projednáván právě přístup k českým vysokým školám. Konkrétně se v ex post vyhotoveném a Frankem 12. prosince 1939 parafovaném zápisu z provenience ÚŘP uvádí: „*Životně důležité a pro válečné hospodářství důležité vysokoškolské ústavy, knihovny atd. budou znovu otevřeny, přičemž se prostřednictvím náležitých opatření postarám [myšleno říšský protektor – pozn. aut.], aby se touto cestou opět v nějaké podobě nezahájila výuka.*“¹⁶ V dané souvislosti budiž jen na okraj uvedeno, že názor na oddělení výuky a výzkumu nebyl v nacistických nejvyšších kruzích neznámou či nediskutovanou myšlenkou. V pojetí nacistického státu se ovšem nejednalo o zabezpečení svobody bádání, nýbrž – viděno čistě politicky – naopak o způsob, jak ho co nejvíce a nejefektivněji podřídit politickým zadáním vládnoucího režimu. To ostatně velmi zřetelně akcentoval o čtyři roky později sám Hitler v jednom ze svých neblaze pověstných monologů: „*Myšlenka, že výzkum a výuka musí být navždy nerozlučně spojeny, není správná. Mají naprosto rozdílné úkoly. Předpokládají zvláštní typ člověka a musí být z hlediska státu posuzovány rozdílně. Stát nesmí výzkumu klást žádná omezení [...]. Úkolem státu je podporovat výzkum všemi způsoby, a to i tenkrát, když krátkodobě nepřináší výsledky [...]. Stát naproti tomu nemůže v žádném případě poskytnout stejnou absolutní svobodu vyučování. Hranice svobody výuky jsou hranicemi státního zájmu, takže svoboda nemůže být bezbřehá. Výuka si nemůže nárokovat to, co musím přiznat za všech okolností výzkumu.*“¹⁷

Navazující formulace na Hitlerovo rozhodnutí ve Frankově podání znělo takto: „*Účelem přikázaného uzavření českých vysokých škol bylo podvázání výuky. Celkové zastavení (völlige Einstellung) rovněž výzkumného provozu ovšem není v zájmu Říše [...] různé české ústavy se zabývají také pracemi, které Říši především v hospodářské oblasti přijdou vhod.*“¹⁸ Současně dal Frank protektorátní vládě na srozuměnou, že instituce, které s vysokými školami nesouvisejí právně, tedy že byly součástí mimouniverzitní výzkumné infrastruktury, jako např. Česká akademie věd a umění (ČAVU), Česká národní rada badatelská (ČNRB),

¹⁴ V daném období tuto funkci vykonávali SS-Oberführer Dr. jur. et phil. Otto Rasch (1891–1948), SS-Oberführer Dr. jur. Walter Stahlecker (1900–1942) a SS-Obersturmbannführer Horst Böhme (1909–?), biograficky viz Jan VAJSKEBR – Petr KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitelé německého potlačovacího aparátu v protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2020, s. 65–124.

¹⁵ Rudolf Schneider narozen 15. 8. 1919, člen NSDAP (čl. číslo 6546535), příslušník SS (čl. číslo 329376), k 30. 1. 1942 měl hodnost SS-Sturmabführera. Jeho pozdější osud není znám.

¹⁶ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 13, sign. 109-3/2, záznam, b. d. (prosinec 1939); text v originálu zní: „Die lebenswichtigen u. für die Kriegswirtschaft wichtigen Hochschulinstitute, die Bibliotheken etc. werden wieder eröffnet, wobei ich durch geeignete Massnahmen Vorsorge treffen werde, dass nicht auf diesem Wege in irgend einer Form ein Lehrbetrieb wieder aufgenommen wird.“

¹⁷ Adolf HITLER, *Monology ve Vůdcově hlavním stanu 1941–1944*, Praha 1995, s. 286 (záznam z 19. 5. 1944).

¹⁸ BArch Berlin, f. R4901/685, Frank REM, 22. 12. 1939.

hvězdárna, Komise pro staré tisky a Historický ústav, mohou dále pracovat.¹⁹ Samostatnou kapitolu představovaly knihovny.²⁰

Přitom ovšem nebylo na konci roku 1939 na německé straně zcela zřejmé, kdo, na jak dlouho a na základě jakých kritérií bude výzkumnou náplň posuzovat a činnost jednotlivých univerzitních ústavů povolovat.

1. Hledání: listopad–prosinec 1939

Bezprostředně po 17. listopadu 1939 se uvažovalo o tom, že stávající kurátoři německých vysokých škol budou jak úředníky v ÚŘP, tak i odpovědnými osobami za české vysoké školy. Představitelé REM považovali totiž za neúnosné, aby vedle kurátora fungoval v tomto ohledu ještě další státní úředník či dokonce úředníci.²¹ Na oddělení obou funkcí ovšem trval ÚŘP a jako příslušného referenta (*Sachbearbeiter*) jeho představitelé již navrhovali i konkrétní osobu, působící dříve v rakouském ministerstvu školství a osvěty ve Vídni (E. von Parsini).²²

Mezitím – očividně v průběhu prosince 1939 – však vznikl zárodek institutu komisařů (*Kommissare*). Ten byl převzat z říšské administrativní praxe, v níž mohli být, obecně řečeno, použiti pro „[...] *jakýkoliv druh zadání a pro nejrůznější druhy vyřízení státních úkolů*“.²³ Model, zvolený v tomto případě, se nejvíce přibližoval tzv. dozorujícímu komisaři (*Aufsichtskommissar*), který byl zároveň nadán i poradní funkcí v expertním pojetí, tedy zhruba ve smyslu tzv. důvěrného komisaře (*Vertrauenskommissar*).²⁴ Naopak exekutivní pravomoci byly potlačeny, respektive ponechány bezpečnostním složkám (HSSPF, BdS, gestapo). Zdá se, že na prvním místě stála potřeba tzv. dozoru (*Aufsicht*) nad znovuotevíranými českými ústavu, tedy v návaznosti na Hitlerovy ústní pokyny K. v. Neurathovi z počátku téhož měsíce.²⁵ Vlastní myšlenka ovšem pravděpodobně nepocházela z ÚŘP, ale od úředníků pražské hlavní služebny gestapa (*Stapoleitstelle Prag*). V tomto případě se sice formálně jednalo o služebnu říšského protektora, nicméně fakticky šlo o orgán podřízený H. Himmlerovi jakožto šéfovi německé policie, respektive Reinhardu Heydrichovi (1904–1942) coby šéfovi nově zřízeného Říšského hlavního bezpečnostního úřadu (*Reichssicherheitshauptamt*). Pozdější příписy pražského BdS o něm ve vztahu k českým univerzitám hovoří právě jako o tzv. správci věrné ruky (*Treuhänder*), jakkoli se žádný přímý

¹⁹ AKPR Praha, sign. K335/42, opis Frankova dopisu, 22. 12. 1939, a NA Praha, f. PMR 1918–1945, kart. 3101, přípis MŠANO PMR, 7. 6. 1940.

²⁰ Tamtéž.

²¹ BArch Berlin, f. R4901/684, Huber Kasperovi, 6. 2. 1940.

²² Tamtéž, záznam o rozhovoru s Kasperem, 30. 1. 1940.

²³ Theodor TOECHE MITTLER, *Kommissare. Eine staats- und verwaltungsrechtliche Studie*, Berlin 1934, s. 1. V historické retrospektivě srov. Otto HINTZE, *Der Commissarius und seine Bedeutung in der allgemeinen Verwaltungsgeschichte*, in: Otto Hintze – Kersten Krüger (Hgg.), *Beamtentum und Bürokratie*, Göttingen 1981, s. 78–112.

²⁴ T. TOECHE MITTLER, *Kommissare. Eine staats- und verwaltungsrechtliche Studie*, s. 9–12 a 71–73.

²⁵ Zde jen připomeňme, že rovněž československý právní řád tento nástroj znal a byl použit ve zcela jiném kontextu. Tak např. po opětovné volbě rektora Německé univerzity (NU) na jaře 1933 se o ní uvažovalo pro případ volby vládě nekonvenujícího kandidáta (E. Gierach). V únoru 1937 pak byl ustanoven tzv. rektorátní komisař NU (A. Tomsa). Po zřízení protektorátu byl institut komisařů využit již v létě 1939 v jiné správní sféře, totiž po rozpuštění správních komisí v pěti českých městech.

dokument jeho pověření prozatím nepodařilo dohledat.²⁶ Výchozím bodem této konstrukce bylo, že gestapo fungovalo po 17. listopadu 1939 jako tzv. zabavovací úřad (*Beschlagnahmebehörde*).²⁷ Již ve středu 6. prosince 1939 proto požadovala nasazení vybraných německých vysokoškolských profesorů či asistentů, kteří by dohlíželi a prověřili stav zabraných prostor, respektive vytvořili za tímto účelem jakýsi dozorový orgán (*Aufsichtsorgan*).²⁸ První přitom byli navrženi pro Prahu, Brno mělo následovat až v druhém sledu, a to po dohodě rektora tamní Německé technické vysoké školy (*Deutsche Technische Hochschule*; DTH) a brněnské služebny ÚŘP (*Gruppe Mähren*). V moravském případě ovšem byly tyto osoby vůbec poprvé pojmenovány právě jako tzv. komisaři.²⁹ Nicméně situace nebyla ještě zcela rozhodnuta, neboť v lednu 1940 se operovalo právě s nasazením německých tzv. správců věrné ruky, u nichž lze předpokládat poněkud jiné právní a kompetenční zakotvení.³⁰ Pro úplnost budiž na tomto místě připomenuto, že v akademické sféře využil svých komisařských pravomocí v protektorátu poprvé H. J. K. Bojunga již v květnu 1939, tzn. ještě před převzetím německých vysokých škol do správy říše. Tehdy informoval předsedu vlády Ing. Aloise Eliáše (1890–1942), že hodlá využít svých pravomocí komisaře, tzn. bez součinnosti MŠANO, jmenovat nové profesory na PF, LF a FF Německé univerzity (*Deutsche Universität*; NU) a Německé vysoké škole technické (*Deutsche Technische Hochschule*; DTH) v Praze.³¹

Zřízení nového institutu v případě další správy uzavřených českých vysokých škol bylo navázáno nikoli na rozhodnutí REM, nýbrž na výnos ÚŘP z 22. prosince 1939.³² Přitom se zdá, že se jednalo spíše o moderátní přístup, neboť pražský vedoucí úsek nacistické

²⁶ Himmler byl nejen tzv. říšským vedoucím SS (*Reichsführer SS*; RFSS), ale právě také šéfem německé policie, v kteréžto pozici byl sice podřízen říšskému ministru vnitra, mohl se ale účastnit jednání říšského kabinetu, pokud se agenda týkala jeho oblastí působnosti. Srov. Hans BUCHHEIM, *SS und Polizei im NS-Staat*, Bonn 1964, s. 50. K právnímu vymezení správce věrné ruky v Německu viz Johannes HEIN, *Grundriß des Treuhänderechts. Eine systematische Darstellung mit Einlagen und systematischem Sachregister*, Berlin 1929.

²⁷ Její dobový legalistický rámec použitý v případě českých vysokých škol není z dostupných dokumentů zcela zřejmý, nicméně lze předpokládat, že se opíral o definici tzv. nepřátel říše (*Reichsfeinde*), jak byla předtím přijata v říši a podle níž se postupovalo při zabavování majetku např. i v případě Židů, politických nepřátel či katolické církve. Viz *Das Vermögen der „Reichsfeinde“ – Staatliche Finanzverwaltung und Gegnerverfolgung im nationalsozialistischen Deutschland*, BMF-Monatsbericht, August 2008, dostupný online: <<https://www.bundesfinanzministerium.de>> (5. 6. 2023); kol. autorů, „*Arisierungen*“ von Mobilien (= Verhandlungen der Österreichischen Historikerkommission. Vermögensentzug während der NS-Zeit sowie Rückstellungen und Entschädigungen seit 1945 in Österreich, Bd. 15), Wien–München 2004, s. 59–104. Relevantní mohlo být též nařízení říšského protektora o propadnutí jmění v Protektorátu Čechy a Morava, in: Věstník nařízení Říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále jen VBldRp) 1 (26), 16. 10. 1939, s. 181–183. Obecně k roli gestapa za války na příkladech jednotlivých zemí Gerhard PAUL (Hg.), *Die Gestapo im Zweiten Weltkrieg. „Heimfront“ und besetztes Europa*, Darmstadt 2000; Jacques DELARUE, *Geschichte der Gestapo*, Düsseldorf 1964, s. 190–318; pro protektorát nejnověji viz Jan VAJSKEBR – Jan ZUMR, *Gestapo. Velitelský sbor tajné státní policie v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2024. K úloze gestapa při zabavování nepřátelského majetku v protektorátu viz také Drahomír JANČÍK – Eduard KUBŮ – Jan KUKLÍK ml., „*Arizace*“ a restituce židovského majetku v českých zemích (1939–2000), Praha 2003, s. 24–25.

²⁸ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 127, sign. 109-7/110, Maurer Frankovi, 6. 12. 1939.

²⁹ BAArch Berlin, f. R4901/685, Frank REM, 22. 12. 1939; NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 127, sign. 109-7/110, připsal hlavní úřadovny pražského gestapa Frankovi, 6. 12. 1939. Doposud nejpodrobněji srov. Petr SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu po 17. listopadu 1939*, in: II. setkání archivářů vysokých škol ČR. Sborník referátů, Brno 2000, s. 52–64.

³⁰ Archiv Univerzity Karlovy (AUK) Praha, f. Rektorát Německé univerzity (RNU), kart. 127, dodatek k předpisu o výkonu ostrahy pro SS-Totenkopf Standarte, 31. 1. 1940.

³¹ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Bojunga MŠANO, 14. 8. 1939.

³² Jednalo se o výnos XIV. Nr. W21 z roku 1939, viz T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 129.

Bezpečnostní služby (*SD-Leitabschnitt Prag*) požadoval ještě v lednu 1940 jiné, naprosto radikální řešení. To obnášelo následující požadavky: 1. bezpodmínečné uzavření všech klinik a ústavů, 2. nasazení komisionálního německého vedení včetně převzetí německými akademiky a 3. propuštění všech českých přednostů a asistentů z pracovních poměrů.³³ Které argumenty nakonec převážily pro zvolení jiného postupu, není zcela zřejmé, lze ale předpokládat, že se jednalo o důvody primárně kapacitní a technicko-provozní.

2. Vymezení úkolů a výběr komisařů

Po přijetí rozhodnutí o nasazení komisařů, měl Frank jednotlivé kandidáty informovat zvláštními přípisy (*Niederschriften*), v nichž byly vymezeny jejich úkoly i způsob práce:

„1. Nasazení komisaři jsou zcela zodpovědní za to, že v souladu s nařízeními vůdce nebudou probíhat žádná výuková činnost na českých vysokých školách.

2. O provádění případných nezbytných vědeckých výzkumných prací lze požádat přes komisaře u státního tajemníka.

3. Čeští představitelé [myšleno akademičtí činovníci jako děkani, vedoucí kateder a přednostové klinik – pozn. aut.] zkontrolují za přítomnosti německých komisařů inventáře a vyhotoví seznamy.

4. Působí mezi českými rektoráty a děkany a profesory jako sběrné místo (*Sammelstelle*) pro dotazy, které pak jsou jejich prostřednictvím postupovány ÚŘP.

5. Správa mobiliáře i nemovitostí zůstává příslušná české hospodářské správě.

6. Dohled a ostrahu [nad budovami a vybavením – pozn. aut.] i nadále vykonávají SS.“³⁴

Hledání vhodných osob k obsazení nových pozic započalo s největší pravděpodobností záhy, tzn. ještě v prosinci 1939, neboť např. v Brně měl rektor DTH navrhnout tamní služebně ÚŘP (*Gruppe Mähren*) jména osob, které již byly oficiálně označovány jako komisaři.³⁵ Jinde se na počátku roku 1940 hovoří pouze o „relevantních odbornících – německých vědcích“ (*die einschlägigen Fachleute – deutsche Wissenschaftler*). V sobotu 6. ledna 1940 mělo dojít v budově pražské kadetky, tehdy základně SS, k setkání Franka a německých rektorů.³⁶ Současně se hledali vhodní kandidáti na komisaře. Ti se očividně našli celkem rychle, neboť jejich první setkání se uskutečnilo ve čtvrtek 11. ledna 1940 v Praze; tehdy byli oslovoováni promiscue jako „němečtí komisaři pro fakulty českých vysokých škol“ či „akademičtí komisaři“.³⁷ Poté následovalo, pravděpodobně pro mimopražské, ještě setkání v sobotu 13. ledna a pondělí 4. března 1940,³⁸ respektive schůzka týkající se „české kulturní

³³ AUK Praha, f. Německá lékařská fakulta (NLF), kart. 78, hlavní úsek SD Praha Frankovi, 9. 1. 1940. Srov. P. SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu*, s. 59.

³⁴ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 120, sign. 109-7/43, Ballauf jednotlivým komisařům, 13. 1. 1940 a AUK Praha, f. RNU, kart. 127, přípis posádkového velitelství SS v Praze, 13. 1. 1940.

³⁵ BArch Berlin, f. 4901/685, Frank REM, 22. 12. 1939.

³⁶ F. KADERÁVEK, *Vysoká škola inženýrského stavitelství*, s. 16.

³⁷ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Czurda Sauremu, 20. 1. 1940, a také Moravský zemský archiv (MZA) Brno, f. B34, fasc. 697, Frank Leitmeyerovi, 10. 6. 1943.

³⁸ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Frank Sauremu, 22. 12. 1939; tamtéž, přípis velitelství SS komisaři pro fakulty českých vysokých škol, 13. 1. 1940, a tamtéž, Saure – zpráva o schůzi komisařů uzavřených českých vysokých škol, 4. 3. 1940.

autonomie“ v pondělí 15. července 1940.³⁹ První oficiální pověření k výkonu funkcí byla vydána 26. ledna 1940.⁴⁰ Tento stav trval až do roku 1942, kdy Frank rozhodl, že zůstane pouze jeden hlavní komisař zodpovědný za jednu vysokou školu, jenž si pak může určit spolupracovníky pro jednotlivé odborné oblasti (*Fachgebiete*).⁴¹ V důsledku toho byli dosavadní komisaři Frankem coby HSSPF odvoláni, respektive museli mu v červnu 1942 vrátit své jmenovací dekrety (*Bestallungsurkunden*).⁴²

Jako klíčová schůze se ovšem ukázala ona již zmíněná a proběhnuvší 4. března 1940. Na ní nový rektor Německé univerzity Karlovy (*Deutsche Karls-Universität*; NUK) a exponent SS Wilhelm Saure (1899–1951),⁴³ jmenovaný do tohoto vysokého úřadu k 1. lednu 1940 a naplňující v nové funkci tzv. vůdcovský princip (*Führerprinzip*), prezentoval svou plnou moc a zároveň deklaroval odpovědnost jednotlivých komisařů.⁴⁴ U nich se předpokládala „vlastní rozhodovací síla“ (*eigene Entscheidungskraft*) a „vlastní zodpovědnost“ (*eigene Verantwortung*), pokud šlo o povolování dalšího českého výzkumného provozu.⁴⁵ Především museli být s to posoudit, zda je výzkum důležitý pro potřeby říše

³⁹ NA Praha, f. ÚRP-ST, kart. 87, sign. 109-4/1403, SD Giebovi, 15. 7. 1940. Pravděpodobně z tohoto důvodu nebylo doposud možné nějaký z těchto klíčových dokumentů pro řadové komisaře v originále dohledat. Představu si lze nicméně udělat na základě pověření komisařem pro G. Ehrlichera, tedy pro všechny uzavřené české vysoké školy, z roku 1943. V tomto případě se jednalo o dvoustránkový přips pro vyhotovený na psacím stroji, zanesený do knihy denních rozkazů BdS v Praze (Tgb. Nr. BdS), opatřený příslušnou spisovou značkou (II A 2-408/43), kulatým úředním razítkem velitele BdS v Praze a Frankovým podpisem. Viz Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. Z, sign. Z-754, pověření výkonem funkce komisaře pro G. Ehrlichera, 10. 6. 1943 (kopie).

⁴⁰ NA Praha, f. PMR 1918–45, kart. 3776, MŠANO o pověření německých profesorů, 26. 1. 1940, a také BArch Berlin, f. R4901/685, Frank REM, 22. 12. 1939.

⁴¹ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, BdS Ehrlicherovi a Leitmeyerovi, 10. 10. 1942.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Wilhelm Saure se narodil 25. 9. 1899 v hesenském Rattlaru v rolnické rodině. Po studiu na gymnáziu a vojenské službě v poli během první světové války vystudoval v letech 1926–1930 práva na univerzitách v Berlíně, Ženevě, Paříži a Göttingenu. V posledně jmenovaném městě byl také promován doktorem práv a v roce 1939 se měl stát rektorem tamní univerzity. Po promoci pracoval nejprve jako referent a později asesor u Zemského soudu (*Landesgericht*), postupně byl ve státní službě povyšován až na ministeriálního ředitele (*Ministerialdirektor*). Již v roce 1921 se účastnil povstání v Horním Slezsku, do NSDAP vstoupil 1. 3. 1933 (čl. č. 2597472) a patřil ke štábu R. W. Darrého. Zároveň byl příslušníkem SS, působil v hodnosti SS-Standartenführera v RuSHA-SS. Pro tento úřad pracoval nadále na vedlejší poměr i během pobytu v Praze; zároveň dosáhl funkční pozice ministerského ředitele mimo službu. Do Prahy přibyl v listopadu 1939, profesuru pro občanské právo převzal v zastoupení 1. 1. 1940, byl pověřen výukou rolnického, zemědělského a hospodářského práva; vedl nově zřízený Ústav rolnického a pozemkového práva (*Institut für Bauern- und Bodenrecht*). Po odchodu z Prahy sloužil u divize SS „Das Reich“. Od začátku zimního semestru 1942/1943 měl nastoupit jako hostující profesor na Slovenské univerzitě v Bratislavě, kde se ovšem zdržoval spíše sporadicky, neboť dva dny v týdnu měl přednášet v Praze. Tam mj. zůstávala i jeho rodina. Roku 1944 byl činný rovněž ve VWHA-SS. Z Bratislavy měl uprchnout před postupující Rudou armádou, jiné prameny uvádějí, že zde zůstal až do 30. 6. 1945. Po válce nebyl v Československu souzen. V letech 1950–1951 byl poslancem Zemského sněmu (*Landtag*) v Hesensku. Byl ženatý a měl čtyři děti. Zemřel 1. 12. 1950 ve věku nedožitých dvaapadesáti let ve Frankfurtu nad Mohanem. Biograficky viz Michael GRÜTNER, *Biographisches Lexikon zur nationalsozialistischen Wissenschaftspolitik* (= Studien zur Wissenschafts- und Universitätsgeschichte, Bd. 6), Heidelberg 2004, s. 145–146; k období jeho rektorátu srov. A. MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 96–149. Dále viz BArch Berlin, f. R4901/13621, osobní podklady, 25. 1. 1940; tamtéž, f. PK/K0172. K jeho dobové charakteristice Jacobim viz NA Praha, f. Německé státní ministerstvo (NSM), kart. 46, sign. 110-4/529, Jacobi K. H. Frankovi – příl. č. 4, 27. 4. 1944 (Tajná říšská věc!).

⁴⁴ Srov. Hellmut SEIER, *Der Rektor als Führer. Zur Hochschulpolitik des Reichserziehungsministeriums 1934–1945*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 12/2, 1964, s. 105–146.

⁴⁵ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Saure – zpráva o schůzi komisařů uzavřených českých vysokých škol, 4. 3. 1940.

Obr. 1: Budova bývalé kadetky v Praze-Dejvicích, 2025 (soukromá sbírka)

(*reichswichtig*) a eventuálně ho kontrolovat, i když konečné rozhodnutí stejně náleželo Frankovi.⁴⁶ Výhradně politické otázky spadaly k posouzení a řešení též Sauremu, který je eventuálně postupoval opět Frankovi.⁴⁷ Explicitně byla zdůrazněna povinnost tvrdě trestat jakékoliv české snahy o obcházení německých nařízení, což znamenalo především striktní dodržování zákazu výuky a další práce se studenty. Zároveň upozornil, že odpovědnost za inventarizaci byla převedena na české zaměstnance uzavřených vysokých škol, přičemž lhůta pro dokončení prací byla původně stanovena na 1. duben 1940.⁴⁸ Jako úřední místo spravující jejich agendy měl být zřízen tzv. Komissariát pro uzavřené české vysoké školy (*Kommissariat für die geschlossenen tschechischen Hochschulen*).⁴⁹ Ten byl úzce propojen s nově zřízeným úřadem kurátora německých vysokých škol v Praze, který tehdy vedl Karl A. Fischer (1885–1975).⁵⁰ Dotyčný byl ale na konci roku 1941 Frankem odvolán pro

⁴⁶ Tamtéž, Frank Sauremu, 23. 2. 1940; NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 18, sign. 109-4/105, Böhme Giebovi, 5. 6. 1940 a MZA Brno, f. B34, fasc. 697, kurátor DTH Richterovi, 16. 7. 1941.

⁴⁷ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, přípis ÚŘP, 23. 2. 1940.

⁴⁸ Tamtéž, zpráva Saureho o schůzi komisařů, 4. 3. 1940. Viz také MZA Brno, f. B34, fasc. 697, kurátor DTH Richterovi, 16. 7. 1941.

⁴⁹ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Frank Sauremu, 8. 3. 1940; tamtéž, Saure Frankovi, 18. 3. 1940. Tento „komissariát“ měl vlastní spisový plán, v němž byly jednotlivé fakulty označeny číselnými kódy, viz BArch Berlin, f. R31/751.

⁵⁰ Karl August Fischer se narodil 3. 5. 1885 v Augsburgu. Po maturitě na tamním gymnáziu pokračoval ve studiu práv na univerzitě v Mnichově. Po absolutoriu nastoupil do státní správy v Bavorsku. Počátkem 20. let krátce působil v Berlíně, aby se roku 1920 vrátil do Mnichova, kde až do roku 1927 pracoval v bavorském ministerstvu kultu. V letech 1927–1933 byl zaměstnán u okresního úřadu v Pfaffenhofenu am Inn. V letech 1933–1940 byl povolán zpět na ministerstvo kultu, kde byl systematizován jako ministerský ředitel (*Ministerialdirektor*). Od jara 1940 do zimy 1941 byl angažován na NUK v Praze jako její první kurátor. Z Prahy odešel po neshodách s W. Saurem, respektive K. H. Frankem. Po válce v roce 1945 krátce působil v provizorním bavorském kabinetu F. Schäffera jako pověřený správce ministerstva vnitra. V letech 1951–1955 vedl Ústav

„chybějící nezbytnou iniciativu“.⁵¹ Důležitou úlohu dále hrál i tzv. právní rada (*Rechtsrat*) NUK Dr. jur. Heinz Kiekebusch (1908–1971).⁵² Byl to on, kdo se měl ve správní oblasti dlouhodobě zasazovat o „[...] odstranění a překonání českých vysokoškolských pozic“.⁵³

Dále bylo stanoveno, že vždy k 20. dni v měsíci mají komisaři předložit zprávu.⁵⁴ Svou činnost vykonávali bezplatně, možná byla náhrada souvisejících výdajů; mohli si také vybrat své zástupce.⁵⁵ Zdá se, že primárně šlo o uzavřeně české vysoké školy v Praze; v Brně představovali hlavní převodní páku kurátor (H. Leitmeyer) a rektor (K. Kriso).

Jak je z uvedeného zřejmé, v nově budovaném systému komisařů zaujal ve vztahu k Frankovi ústřední úlohu nový rektor NUK Saure. Jmenování do své funkce komisaře si od Franka převzal v pátek 8. března 1940.⁵⁶

Nový rektor NUK měl úzce spolupracovat se staronovým rektorem pražské DTH a významným mužem SD, SS-Oberführerem Alfredem Buntruem (1887–1974).⁵⁷ Po linii

Jihovýchodu (*Südost-Institut*). Zemřel roku 16. 1. 1975 ve věku devadesáti let. Srov. A. MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 101–103; Mathias BERNATH, *Karl August Fischer*, *Südost-Forschungen* 34, 1975, s. 1; viz BArch Berlin, f. R9361-II/240209, Fischer K. A.

⁵¹ NA Praha, f. ÚRP-ST, kart. 45, sign. 109-4/718, Frank Fischerovi, 10. 1. 1942; tamtéž, Hansel v. Burgsdorffovi, 6. 1. 1942; tamtéž, Fischer Frankovi, 30. 12. 1941.

⁵² Heinz Kiekebusch se narodil 7. 1. 1908 v Berlíně-Karlshorstu jako syn profesora prehistorie Alberta Kiekebuse (1870–1935); měl sestru Ingeborg (1912–2004), jež v letech 1940–1943 studovala na PřF NUK a promovala zde. Po maturitě studoval práva na univerzitách v Marburgu, Berlíně a Göttingenu. První státní zkoušku absolvoval roku 1929 v Celje a druhou roku 1933 v Berlíně; promován byl v Kielu a Berlíně roku 1933. Poté působil jako advokát a daňový poradce v Berlíně a zároveň také v Praze, kde zůstal až do konce války. Po roce 1937 vstoupil do NSDAP. K 11. 3. 1940 nastoupil službu jako právní asistent na rektorátu NUK; měl velmi dobré vztahy k pražské vedoucí služebně SD. V říjnu 1941 byl Saurem navržen do úřadu univerzitního kurátora. Ve stejné době se na Frankův, respektive Heydrichův návrh stal obhájcem ex offio zatčeného předsedy protektorátní vlády A. Eliáše před Lidovým soudním dvorem (*Volksgerichtshof*), jímž byl za předsednictví O. G. Thieracka odsouzen k trestu smrti a popraven. Kiekebusch měl velmi přispět k tomu, že soud proběhl podle Heydrichových politických dispozic psychologicky nanejvýše „vhodně“. Po skončení války odešel do Německa. Nejříve působil jako jednatel obchodního domu Bistrick v Hamburku, poté se opět věnoval advokátní praxi a daňovému poradenství v Ahrensburgu. Roku 1950 se stal členem tzv. Svazu vyhnanců a zneprávněných (*Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten*), jejichž zemské frakci ve Šlesvicku-Holštýnsku v letech 1952–1954 předsedal. Roku 1954 byl zvolen do tamního Zemského sněmu (*Landtag*), v němž byl poslancem až do roku 1958, kdy vstoupil do CDU. Zemřel 14. 5. 1971 v Kielu ve věku třiašedesáti let. Viz BArch Berlin, f. R9361-I/1596, f. R31/115; f. 4901/24904; tamtéž, f. R4901/10329; tamtéž, f. R31/115; NA Praha, f. ÚRP-ST, kart. 42, sign. 109-4/620. Srov. Miloš HLAVA, *Ingeborg Kiekebuschová a výzkumy na Šestákové skále v Šárce v letech 1942 a 1944*, *Archeologica Pragensia* 21, 2012, s. 12–35, zde s. 3–4, 26, 32; A. MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 103; Václav ŠPURNÝ, *Dr. Ingeborg Mertins-Kiekebusch (1912–2004)*, *Archeologické rozhledy* 56/3, 2004, s. 699; Jaroslava ELIÁŠOVÁ, *Heydrich do Prahy – Eliáš do vězení*, Praha 2002, s. 26, 39, 77, 78, 84, 225; Miroslav KÁRNÝ – Jaroslava MILOTOVÁ (edd.), *Okupační politika Reinharda Heydricha*, Praha 1991, s. 92–93 (dálnopis Heydricha Bormannovi pro Hitlera, 1. 10. 1941); Tomáš PASÁK, *Prohlášení gen. A. Eliáše před německým soudem v roce 1941 a jeho rozpornost*, *Československý časopis historický* 16/1, 1968, s. 447–458, zde s. 453.

⁵³ NA Praha, f. ÚRP-ST, kart. 42, sign. 109-4/620, Saure Frankovi, 4. 10. 1941 (Důvěrné!).

⁵⁴ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, zpráva Czurdy za PřF, 21. 3. 1940.

⁵⁵ Tamtéž, vyjádření ÚRP Sauremu na Zatschekův dotaz, 6. 3. 1940.

⁵⁶ NA Praha, f. ÚRP-ST, kart. 178, sign. 109-14/47, Frank Sauremu, 1. 4. 1940; AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Frank Sauremu, 1. 4. 1940; tamtéž, Saure Frankovi, 8. 3. 1940.

⁵⁷ Alfred Buntru se narodil 15. 1. 1887 v Schlagetenu v Bádensku. Studoval stavební inženýrství na Technické univerzitě (*Technische Universität*) v Karlsruhe, kde náležel k buršenshaftu Tulla; studium zakončil roku 1910. Poté vstoupil do státní služby, v srpnu 1914 dobrovolně narukoval k dělostřelectvu a roku 1916 byl na západní frontě těžce raněn. Získal Železný kříž 1. a 2. třídy a několik dalších vyznamenání. V letech 1919–1926 působil jako docent na TU Karlsruhe. V letech 1922–1923 se aktivně podílel na tzv. Zemském ochranném hnutí (*Landesschutzbewegung*) v Bádensku, byl v kontaktu s Říšskou zeměbraneckou skupinou Stuttgart (*Reichswehrgruppe Stuttgart*). Od ledna do srpna 1927 působil jako profesor na technické vysoké škole Tunghi

SS Saureho Frankovi interně doporučil německý vedoucí Pozemkového úřadu (*Bodenamt*) SS-Obergruppenführer Curt von Gottberg (1896–1945) coby experta na rolnické právo (*Bauernrecht*) a po linii REM měl plnou podporu říšského vedení Svazu docentů (*Nationalsozialistischer Deutscher Dozentenbund*; NSDDB).⁵⁸ Saure se přitom stal rektorem na základě domluvy mezi říšským protektorem a Bojungou, že do konce roku 1939 budou postupně odvoláni všichni rektori německých vysokých škol v protektorátu, kteří byli jmenováni ještě před německou okupací 15. března 1939.⁵⁹ Po své návštěvě Prahy v srpnu 1939 souhlasil se Saurem coby kandidátem, jenž se měl původně stát rektorem univerzity v Göttingenu, i Frank.⁶⁰ Tím padla předchozí varianta, že by se novým rektorem NUK stal místní historik a profesor FF NUK Heinz Zatschek (1901–1965). Nebyla nakonec zohledněna ani denunce místního vedoucího NSDDB a zasloužilého činovníka SD, biochemika SS-Hauptsturmführera Konrada Bernhauera (1900–1975)⁶¹, že měl Saure udržovat kontak-

v Šanghaji-Woosungu, odkud se přesunul na Německou vysokou školu technickou (*Deutsche Technische Hochschule*; DTH) v Praze; zde setrval do dubna 1936. V akademickém roce 1935/1936 vykonával funkci rektora DTH. Angažoval se také proti příznivcům *Kameradschaftsbund* v SdP. Poté byl povolán jako řádný profesor do Cách a roku 1937 byl jejím rektorem. Do Prahy se vrátil k 1. 1. 1940, kdy se na Frankův popud a doporučení stal opět rektorem DTH v Praze. K 1. 1. 1940 byl převzat SD, přičemž za člena SS ho již v červnu 1938 navrhl R. Jung, kterého podporovali také němečtí studenti z Prahy; jeho převedení osobně schválil R. Heydrich. V dubnu 1945 byl veden spolu s dalšími čtyřmi profesory na seznamu SD-vůdců, kteří spadali pod Frankovo Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (*Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren*; NSM). Do NSDAP vstoupil 1. 5. 1937 (čl. č. 3979305), a to i přes to, že byl československým státním občanem. Do SS byl přijat 9. 11. 1938 (čl. č. 313909), přičemž doporučení vypracoval v červenci 1938 Heydrich; 30. 1. 1940 byl povýšen do hodnosti SS-Standartenführera. V letech 1941, 1943 a 1944 byl Frankem opakovaně navrhován Himmlerovi na povýšení do hodnosti SS-Oberführera, k čemuž ale došlo až 30. 1. 1945. Roku 1944 byl vyznamenán Válečným záslužným křížem 1. třídy. Dne 1. 5. 1945 poslal svou rodinu do Salcburku, sám se vydal na západ a byl internován v Rokycanech. I když na něj ředitelství Národní bezpečnosti v Praze vydalo zatykač, podařilo se mu dostat do západní části okupovaného Německa a do Československa nebyl nikdy vydán. Po válce opět přednášel na univerzitách. Zemřel v Cáchách 23. 1. 1974 ve věku sedmaosmdesáti let. Viz BArch Berlin, f. R9361-III/519722, R9361-VI/338 a R31/716; tamtéž, f. NS19/447; tamtéž, f. PK/B151, Buntru A. a ABS Praha, f. Z, sign. Z-754. Dále srov. M. JOSEFOVICOVÁ, *Německá vysoká škola technická*, s. 76–81, 90–98, 123–187. K Buntruově pozici ve vztahu k agendě uzavřených českých vysokých škol viz NA Praha, f. ÚRP-ST, kart. 178, sign. 109-14/47, Frank Buntruovi, 1. 4. 1940.

⁵⁸ BArch Berlin, f. R4901/10329, Scheel REM, 30. 11. 1939; NA Praha, f. NSM, kart. 21, sign. 110-4/143, Frank Himmlerovi, 24. 8. 1942. K úloze C. v. Gottberga viz Miloš HOŘEJŠ, *Nacistická germanizační a osidlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2023, s. 133–154.

⁵⁹ BArch Berlin, f. R4901/10329, Groh Rustovi, 8. 12. 1939.

⁶⁰ Tamtéž, f. R4901/13621, REM – záznam ohledně povolání Saureho, 29. 8. 1939; tamtéž, v. Neurath Frankovi, 31. 8. 1939; tamtéž, Saure Bojungovi, 22. 8. 1939; tamtéž, Bojunga Ottovi, 29. 9. 1939; Bojunga REM, 29. 9. 1939 a Frank REM, 29. 8. 1939.

⁶¹ Konrad Bernhauer se narodil 26. 8. 1900 v Uničově (Neustadt) v rodině přednosta tamního berního úřadu Konrada Bernhauera st. a jeho ženy Henrietty. Vystudoval zemské reálné gymnázium v rodném městě a sloužil v rakousko-uherské armádě v poli. Po skončení první světové války se od letního semestru 1921 zapsal ke studiu na tehdy nově založené PfF NU v Praze, kde promoval roku 1925. V roce 1929 se tamtéž habilitoval pro obor chemie kvašení a organickou chemii. Roku 1934 byl jmenován mimořádným profesorem a 1941 řádným profesorem, avšak na pražské DTH, kde vedl katedru biochemie a potravinářské chemie. Roku 1935 vstoupil do SdP a k 1. 4. 1939 byl převzat do NSDAP se zpětnou platností (čl. č. 7077434). Vstoupil rovněž do SS (čl. č. 339248), kde dosáhl hodnosti SS-Sturmabführera (1. 9. 1941). Od roku 1938 byl prvním „vůdcem“ *Deutscher Dozentenschaft* in Prag und Brünn a později *NSD-Dozentenbund* v Praze, kde vedl personální oddělení, které mělo na jednotlivých fakultách své pověření; až do roku 1941 pak stál v jeho čele. Od roku 1936 převzal vedení univerzitního Úřadu pro tělesná cvičení (*Amt für Leibesübungen*) NU. Od dubna 1939 do ledna 1940 vedl centrálu (*Zentralstelle*) SD v Praze, z níž se vytvořila řídicí ústředna; byl tzv. čestným spolupracovníkem SD. Roku 1944 se stal říšským pověřencem pro otázky penicilínu. Z Prahy se vystěhoval 26. 4. 1945 do Tyrolska, po válce byl krátce internován. Působil jako badatel a poradce v Hesensku (fa Aschaffenburg Zellsstoffwerke A. G., pobočka Stockstadt), přednášel v Darmstadtu a v letech 1957–1968 měl profesuru na

ty se Židy.⁶² Zdá se tak, že Saureho hlavním posláním mělo být zajištění personální politiky, prováděné v souladu s představou v. Neuratha i Franka; tento bod byl ostatně akcentován i při Saureho představení se říšskému protektorovi v polovině září 1939.⁶³ Nicméně Saureho vztah k protektorátní SD optimální nebyl. Jak již bylo naznačeno, nejdříve se musel vymezit vůči K. Bernhauerovi, který byl ovšem mezitím zbaven své funkce v pražské centrále SD, i když zůstal jejím osvědčeným kádrem až do konce války, a ne náhodou také po odchodu Saureho z Prahy převzal v květnu 1942 z pověření vedení rektorátu NUK.⁶⁴ V Praze Saure oficiálně nastoupil, respektive vedení nového ústavu převzal, jak již bylo uvedeno, k 1. lednu 1940.⁶⁵ Ve své nástupní řeči plamenně deklaroval „zhroucení vědy včerejška“. Zároveň bojovně vyhlásil, že říšská univerzita, myšlena NUK, v Praze bude za jeho vedení „výrazem národní kulturní vůle“, a to v čase, kdy se hroutí rovněž starý světový pořádek především ve střední Evropě a nastává totální válka a totální boj o život.⁶⁶ Jeho uvedení do rektorského úřadu byl za REM přítomen rovněž podtajemník tamtéž SS-Oberführer prof. Rudolf Mentzel (1900–1987).⁶⁷ Ten až tímto krokem prohlásil převod německých vysokých škol v protektorátu do říšské správy za dokončený a současně stanovil, že úkolem NUK je „vybudovat na Východě německou hráz“.⁶⁸ Při téže příležitosti, nikoli nepříznivě pro další vývoj, informoval, že Vojenský zbrojní úřad (*Heereswaffenamt*) postoupil zbytkové vybavení Vojenského technického ústavu (VTÚ) v Dejvicích německým vysokým školám.⁶⁹ Saure však nakonec vydržel v nové funkci jen dva roky, neboť z Prahy odešel

Vysoké škole technické (*Technische Hochschule*; TH) ve Stuttgartu. Měl rovněž spolupracovat se Spolkovou zpravodajskou službou (*Bundesnachrichtendienst*; BND). Zemřel ve Stuttgartu 8. 5. 1975 ve věku nedožitých pětasedmdesáti let. Viz ABS Praha, f. 2M 12375, záznam Bernhauer K., 2. 8. 1946. Srov. M. JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola technická*, s. 112; A. MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 78–82, 294; Stanislav BIMAN, *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety. Biografická příručka A–Z*, Litoměřice 2008 (CD), b. s. (heslo Bernhauer, Konrad); M. GRÜTTNER, *Biographisches Lexikon*, s. 21–22; T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 22; Michael BRUNNER, *In Memoriam. Konrad Bernhauer*, *Mitteilungen der Versuchsstation für das Gärungsgewerbe in Wien* 2, 1976, s. 22–23; Věra VOMÁČKOVÁ, *Německá universita v Praze mezi Mnichovem a 15. březnem 1939*, AUC-HUCP 4/1, 1966, s. 3–19, zde s. 13; Gerhard LÜDTKE (Hg.), *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalendar 1940/41* (Bd. 2), Berlin 1941 (1), s. 110. Viz také BArch Berlin, f. R9361VIII/2170115; tamtéž, f. R31/510; ABS Praha, sign. 305-581-1; AUK Praha, f. Matriky doktorů NU v Praze (1924–1931), inv. č. 4, pag. 85 (Bernhauer K.).

⁶² BArch Berlin, f. R4901/10329, ÚŘP Frankovi, 31. 8. 1939.

⁶³ Tamtéž, Saure Bojungovi, 16. 10. 1939; tamtéž, Bojunga Frankovi, 6. 10. 1939; tamtéž, ÚŘP Sauremu, 5. 10. 1939.

⁶⁴ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 18, sign. 109-4/105, poznámka Saureho, 3. 6. 1940; tamtéž, Böhme Gießovi, 5. 6. 1940; ABS Praha, f. 2M, sign. 12375, záznam ke K. Bernhauerovi, 2. 8. 1946; BArch Berlin, f. R4901/10329, Buntru REM, 20. 5. 1942.

⁶⁵ Tamtéž, přípis REM Sauremu, 27. 11. 1939; Saure převzal v zastoupení profesury pro občanské právo se zaměřením rolnické a pozemkové právo (*Bauern- und Bodenrecht*), respektive zemědělské a hospodářské právo (*Agrar- und Wirtschaftsrecht*).

⁶⁶ *Den Feind auch geistig überwinden. Die historische Amtseinführung im Karolinum*, Der Neue Tag (NT) 2/9, 10. 1. 1940, s. 3. Pro Saureho chápání významu a poslání NUK viz NA Praha, f. NSM, kart. 80, sign. 110-10/9, „Die Deutsche Karls-Universität in Prag als Reichsuniversität“, b. d. (jedná se o jeho příspěvek v nepublikované ročence ÚŘP).

⁶⁷ Biograficky viz M. GRÜTTNER, *Biographisches Lexikon*, s. 21–22.

⁶⁸ *Den Feind auch geistig überwinden. Die historische Amtseinführung im Karolinum*, NT 2/9, 10. 1. 1940, s. 3. Tato skutečnost není zcela bez významu, neboť Frank velmi dbal o to, aby byla – i právně – v případě NUK zřejmá kontinuita se středověkou pražskou univerzitou, tzn. aby převzetí do správy říše nebylo považováno za fundaci. Viz NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 13, sign. 109-3/27, Frank v. Burgsdorffovi, 8. 1. 1940.

⁶⁹ Tamtéž.

Obr. 2: W. Saure (vpravo) přebírá rektorský úřad od svého předchůdce E. Otty, 9. 1. 1940 (*Der Neue Tag*, 10. 1. 1940)

po neshodách se zastupujícím říšským protektorem SS-Obergruppenführerem Reinhardem Heydrichem (1904–1942) v únoru 1942. Nejdříve požádal o uvolnění kvůli zdravotním problémům 6. února 1942 a následně o přeložení k *Waffen-SS* na frontu.⁷⁰ Výkonem jeho rektorské funkce byl od 1. května 1942 pověřen A. Buntru. Kompetence ve vztahu ke komisařské agendě měly kompletně přejít na nového kurátora NUK Dr. jur. Gustava Ehrlichera (nar. 1882), ale jako další zájemce se přihlásil rovněž rektor pražské DTH Buntru.⁷¹

Za Saureho vedení a pod Frankovou kuratelou se tak ve velmi krátkém čase vyprofilovala z řad především místních německých akademiků velmi úzká skupina očividně politicky prověřených a zároveň ochotných informátorů, administrátorů a profitérů, bez níž by exploatace české akademické infrastruktury byla jen stěží proveditelná a jež na dlouhý čas zásadním způsobem ovlivnila vztah české a německé vědy.⁷² O jejich výběru, motivech či míře ochoty či naopak případném nátlaku toho bohužel mnoho nevíme. Byli ale očividně i tací, kteří tuto funkci odmítli, jako např. profesor mostních konstrukcí na DTH v Brně Alfred Hawranek (1878–1951).⁷³ Někteří zase naopak komisařské funkce kumulovali, jak je zřejmé v případě archiváře Heinze Zatscheka (1901–1965).⁷⁴ Spravoval nejen pražský

⁷⁰ BArch Berlin, f. R4901/10329, Saure Heydrichovi, 6. 2. 1942; tamtéž, Saure Mentzelovi, 10. 3. 1942.

⁷¹ AUK Praha, f. RNU, kart. 128, Klausning a Ehrlicher Frankovi, 22. 6. 1942.

⁷² Pro dostupné seznamy v případě Brna viz MZA Brno, f. B34, fasc. 697, seznam komisařů na uzavřených brněnských vysokých školách, 1940.

⁷³ ABS Praha, f. 305, sign. 305-333-3, ing. dr. Alfred Hawranek – zpráva, 24. 9. 1947 (Tajné!).

⁷⁴ Biograficky viz Karel HRUZA, *Heinz Zatschek*, in: Michael Fahlbusch – Ingo Haar – Alex Pinkwinkler (Hgg.), *Handbuch der völkischen Wissenschaften* (Bd. 1), Oldenbourg 2017, s. 934–938; Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000, s. 724–725. Dále srov. A. MIŠKOVÁ,

univerzitní archiv, ale zároveň byl i komisařem Zemské a univerzitní knihovny (*Landes- und Universitätsbibliothek*) v Praze.⁷⁵ Ta přitom stála rovněž v centru pozornosti jak SD, tak samotného Franka jako instituce, kterou je kvůli „[...] *velkému podílu Čechů s velkou inteligencí, velkými znalostmi a přitom protiněmeckým zaměřením třeba považovat za obzvláště nebezpečnou*“.⁷⁶

Jejich postavení v rámci německé administrativy přitom nebylo zanedbatelné. Vybrání z nich se např. v pondělí 7. října 1940 účastnili klíčového zasedání na zámku v Poděbradech k německo-české otázce (*Vortragstagung über die deutsch-tschechische Frage*).⁷⁷ Zde se vlastně vůbec poprvé setkali představitelé německé koercivní, byrokratické (např. K. H. Frank, J. v. Kamptz⁷⁸, H. Böhme, původně se měl účastnit i K. v. Neurath⁷⁹) a akademické struktury (W. Saure, A. Buntru) v protektorátu, aby společně probrali postoje „k různým otázkám česko-německého problému“; později následovalo ještě obdobné zasedání profesorů a docentů pražské DTH tamtéž.⁸⁰ Za NUK se jí měli zúčastnit „povolání zástupci oborů naší univerzity“ (*die berufenen Fachvertreter unserer Universität*); z komisařů – pomineme-li již zmíněné rektory – to byli W. Weiszäcker a H. Zatschek.⁸¹

Jména a působíště jednotlivých německých komisařů, jak se ustanovila počátkem roku 1940, přibližuje následující přehled. V této souvislosti budiž upozorněno na zvláštní postavení Saureho, jenž se z politických důvodů stal zodpovědný za budovu FF UK v Praze.⁸²

Die Deutsche (Karls-) Universität, s. 325; k jeho postoji k židovským kolegům také Ota KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*, Praha 2011, s. 61.

⁷⁵ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Frank Sauremu, 22. 12. 1939. Zemská a univerzitní knihovna dosáhla roku 1938 jednoho milionu svazků, a to bez rozsáhlých depozit (ČAVU, Lobkowiczská knihovna a řada soukromých knihoven); hodnota spravovaných rukopisů a prvotisků se na počátku roku 1939 odhadovala na 122 milionů K. Srov. Vladimír DVOŘÁK, *Za 122 milionů K vzácných rukopisů a prvotisků v tresorech pražského Klementina*, Národní noviny 15 (81), 22. 3. 1936, s. 4.

⁷⁶ NA Praha, f. ÚRP-ST, kart. 87, sign. 109-4/1403, anonym o situaci v Zemské a univerzitní knihovně v Praze hlavnímu úseku SD Praha, 5. 6. 1940; tamtéž, Böhme Gießovi, 27. 8. 1940.

⁷⁷ Tamtéž, f. Úřad říšského protektora – 114 (ÚRP-114), kart. 34, Oddělení I ÚŘP Burgsdorffovi, 7. 10. 1940; tamtéž, poznámka – opis, 5. 9. 1940.

⁷⁸ Biograficky viz J. VAJSKEBR – P. KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu*, s. 155–166.

⁷⁹ NA Praha, f. ÚRP-114, kart. 34, Völckers Burgsdorffovi ohledně neúčasti v. Neuratha, 26. 9. 1940.

⁸⁰ Tamtéž, poznámka – opis, 5. 9. 1940.

⁸¹ AUK Praha, f. RNU, kart. 129, Saure Weiszäckerovi a Schwarzovi, 16. 7. 1940.

⁸² NA Praha, f. ÚRP-ST, kart. 178, sign. 109-14/47, Frank Sauremu, 1. 4. 1940.

Tabulka 1: Němečtí vysokoškolští (univerzitní) komisaři a rektori německých vysokých škol pro uzavřené české vysoké školy, 1940⁸³

Příjmení a jméno	Fakulta/VŠ	Období	Poznámka
Saure Wilhelm ⁸⁴	rektor NUK Praha, FF UK ⁸⁵	1940–42	ještě před jeho odchodem z Prahy přešly pravomoci na kurátora G. Ehrlichera
Bezecny/Greipl Rudolf ⁸⁶	LF UK	1940–41	– dohled nad klinickými pracovišti – 1941 povolán do wehrmachtu
Grosser Otto ⁸⁷	LF UK	1940–41	dohled nad teoretickými a preklinickými pracovišti
Rühl Arthur ⁸⁸	LF UK	1941–42	ustanoven na jaře 1941 v souvislosti s povoláním Bezecneho do wehrmachtu, coby děkan LF NUK převzal funkci obou stávajících komisařů ve vztahu k LF UK komisionálně
Weiszäcker Wilhelm ⁸⁹	PF UK	1940–41	1941 byl povolán do Vídně
Laufke Franz ⁹⁰	PF UK	1941–42	
Zatschek Heinz ⁹¹	FF UK	1940–42	současně byl ustanoven komisařem Zemské a univerzitní knihovny v Praze

⁸³ Tamtéž, kart. 120, sign. 109-7/43, Ballauf jednotlivým komisařům, 13. 1. 1940; Archiv Národního muzea (ANM) Praha, f. Jan Kapras, kart. 1, seznam komisařských správců, b. d. a MZA Brno, f. B34, fasc. 697, seznam komisařských správců, b. d. Kromě osob uvedených v přehledu se v dané souvislosti objevuje jméno Kurta Seiberta. Navíc je ovšem potřeba vzít v potaz, že německými komisaři nemusely být nutně jmenovány jen osoby, jež byly primárně afiliovány k akademické sféře, jak to v případě VŠZ potvrzují např. říšští lesníci Weber a Rademacher či G. Sommer působící v Zemské nemocnici v Brně. Srov. Rudolf Haša, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně a „Masarykova lesa“*, Brno 2007, s. 132–133 (Tab. č. 38).

⁸⁴ Biograficky viz pozn. č. 45.

⁸⁵ To souviselo především s plánováním využitím budovy FF UK na tehdejší Smetanově (dnes Palachově) náměstí pro tzv. Dům německých vysokých škol (*Haus Deutscher Hochschulen*), srov. A. Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 108–110.

⁸⁶ Biograficky viz Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Biographisches Lexikon der Deutschen Medizinischen Fakultät in Prag 1883–1945*, Praha 1998, s. 41–42 (dále jen BLDMPF). Srov. také A. Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 95; P. SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu*, s. 55, 60.

⁸⁷ Biograficky viz BLDMPF, s. 79, dále A. Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 95; P. SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu*, s. 55, 60.

⁸⁸ Biograficky BLDMPF, s. 177; dále srov. P. SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu*, s. 61. Viz také BArch Berlin, f. R31/645, Rühl A.

⁸⁹ Srov. A. Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 95 a 323–324.

⁹⁰ Biograficky viz G. LÜDTKE, *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalendar*, s. 23. Srov. A. Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 95, 307. Viz rovněž BArch Berlin, f. 4901/24632, osobní složka A. Gessnera, 1939–44.

⁹¹ Srov. A. Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 95 a 325; O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 117–120.

Příjmení a jméno	Fakulta/VŠ	Období	Poznámka
Czurda/Denk Viktor ⁹²	PřF UK	1940–42	
Buntru Alfred ⁹³	rektor DTH Praha	1940–45	
Bernhauer Konrad ⁹⁴	VŠ chemicko-technologického inženýrství ČVUT	1940–42 (?)	
Fiedler Julius ⁹⁵	VŠ inženýrského stavitelství	1940–42 (?)	
Fuhrich Josef ⁹⁶	VŠ obchodní ČVUT	1940–42 (?)	
Greger Justin ⁹⁷	VŠ všeobecná ČVUT	1940	pouze navržen, ale v té době již byl mrtev
Mack Karl ⁹⁸	VŠ speciálních nauk	1940–41 (?)	
Karas Karl ⁹⁹	VŠ všeobecná ČVUT	1941–42 (?)	
Gessner August ¹⁰⁰	VŠ strojího a elektrotechnického inženýrství ČVUT	1940–42 (?)	
Wunderlich Hermann ¹⁰¹	VŠ architektury a pozemního stavitelství ČVUT	1940	
Rüger Ludwig ¹⁰²		1940–42 (?)	– komisař zodpovědný za celou VŠB – funkci komisaře vykonával externě (<i>nebenamtlich</i>)
Ahrland Anton	Zemědělská vysoká škola Libverda	1940–42 (?)	

⁹² A. MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 95 a 296. Srov. Jan JANKO, *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950* (= Práce z dějin Akademie věd, ř. B, sv. 12), Praha 1997, s. 549. Czurda/Denk patřil ke kmenovým pracovníkům hlavního úseku SD v Praze a na konci války byl začleněn přímo do NSM, viz ABS Praha, f. Z, sign. Z-754, seznam čestných vůdců SD v oblasti působnosti NSM, duben 1945.

⁹³ Biograficky viz pozn. č. 59.

⁹⁴ J. MILBAUER, *Vysoká škola chemicko-technologického inženýrství*, s. 64. Srov. M. JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola technická*, s. 74.

⁹⁵ Srov. F. KADEŘÁVEK, *Vysoká škola inženýrského stavitelství*, s. 17; M. JOSEFOVIČOVÁ (2017), *Německá vysoká škola technická*, s. 74.

⁹⁶ M. JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola technická*, s. 60.

⁹⁷ Tamtéž, s. 74.

⁹⁸ Jaroslav JANKO, *VIII. Vysoká škola speciálních nauk*, in: České vysoké učení technické v Praze 1938–1945, s. 109–115, zde s. 111; a také M. JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola technická*, s. 62, 74.

⁹⁹ M. JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola technická*, s. 60.

¹⁰⁰ Václav KROUZA, *Vysoká škola strojího a elektrotechnického inženýrství*, in: Česká vysoká škola technická v Praze 1938–1945, Praha 1948, s. 44; M. JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola technická*, s. 74. Viz BArch Berlin, f. 4901/24632.

¹⁰¹ Jaroslav VLAŠÁNEK, *IV. Vysoká škola architektury a pozemního stavitelství*, in: České vysoké učení technické v Praze 1938–1945, s. 34–41, zde s. 35–36. Biograficky viz Miloš HOŘEJŠ, *Architecture and Space Between Planning and Realization. German influence on the architectural and urbanistic planning in the Protectorate of Bohemia and Moravia, 1939–1945*, in: Michal V. Šimůnek (ed.), *Science, Occupation, War: 1939–1945. A Collective Monograph*, Praha 2021, s. 207–236, zde s. 213, pozn. č. 634. Srov. také M. JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola technická*, s. 74.

¹⁰² G. LÜDTKE, *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalendar*, s. 519.

Příjmení a jméno	Fakulta/VŠ	Období	Poznámka
Richter Oswald ¹⁰³	FF MU	1940–42 (?)	
Schindler Franz ¹⁰⁴	PF MU	1940–42 (?)	
Sommer Gustav ¹⁰⁵	LF MU	1940–42 (?)	primář Zemské nemocnice v Brně
Lissner Anton ¹⁰⁶	PřF MU	1940–41	1941 odešel na DTH v Praze
Kriso Karl ¹⁰⁷	rektor DTH Brno		
Bernhardt Oswald ¹⁰⁸	?	?	
Czepek Rudolf ¹⁰⁹	Odbor chemie, inženýrství a strojírenství VŠT Brno	1940–42 (?)	
Galle Ernst ¹¹⁰	Odbor chemie VŠT Brno	1940–42 (?)	
Olberth Rudolf ¹¹¹	Odbor strojírenství a elektrotechniky VŠT Brno	1940–42 (?)	
Tranquillini Emil ¹¹²	Odbor inženýrství, zeměměřičství a architektury VŠT Brno	1940–42 (?)	
Mühlinghaus Hermann ¹¹³	VŠZ Brno	1940–42 (?)	
Heinisch Ottakar ¹¹⁴	VŠZ Brno	1940–42 (?)	
Lokscha Hans ¹¹⁵	VŠZ Brno	1940–42 (?)	
Worliczek Camillo ¹¹⁶	VŠZ Brno	1940–42 (?)	
Srnetz Alfred ¹¹⁷	VŠVet Brno	1940–42 (?)	

¹⁰³ Biograficky viz Pavel ŠišMA, *Učitelé na německé technice v Brně 1849–1945* (= Práce z dějin přírodních věd a techniky, sv. 2), Praha 2004, s. 124–125.

¹⁰⁴ *Dějiny university v Brně*, Brno 1969, s. 220.

¹⁰⁵ Srov. Zdeněk ŠTĚPÁNEK, *Nacifikace a moravští lékaři (1939–1945)* (= Knižnice Matice moravské, sv. 14), Brno 2004, s. 52.

¹⁰⁶ Biograficky viz P. ŠišMA, *Učitelé na německé technice v Brně*, s. 116–117.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 114.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 97.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 98.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 102. Srov. také Otakar FRANĚK, *Dějiny české vysoké školy technické v Brně (I.)*, Brno 1969, s. 226.

¹¹¹ Tamtéž, s. 122.

¹¹² Tamtéž, s. 132.

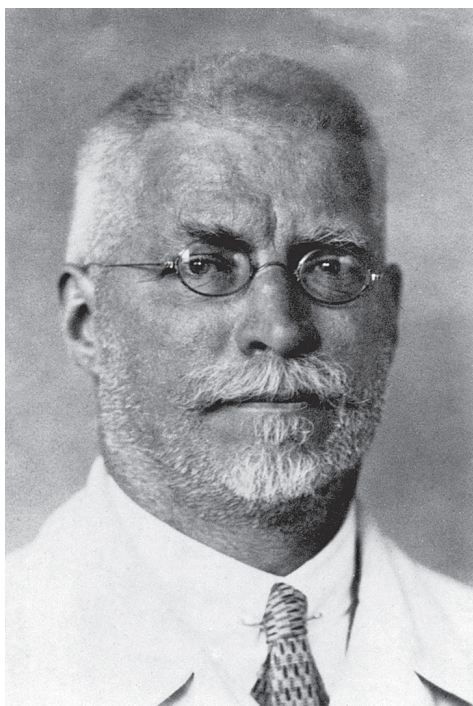
¹¹³ Srov. R. HAŠA, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně*, s. 132–133 (Tab. č. 38). Biograficky viz P. ŠišMA, *Učitelé na německé technice v Brně*, s. 120.

¹¹⁴ Srov. R. HAŠA, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně*, s. 132–133 (Tab. č. 38). Biograficky viz P. ŠišMA, *Učitelé na německé technice v Brně*, s. 105.

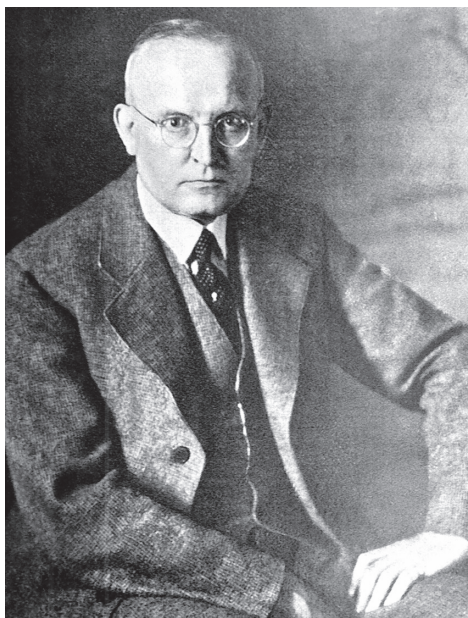
¹¹⁵ Srov. R. HAŠA, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně*, s. 132–133 (Tab. č. 38). Biograficky viz P. ŠišMA, *Učitelé na německé technice v Brně*, s. 117.

¹¹⁶ Srov. R. HAŠA, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně*, s. 132–133 (Tab. č. 38). Biograficky viz P. ŠišMA, *Učitelé na německé technice v Brně*, s. 134–135.

¹¹⁷ Biograficky viz záznam doc. MVDr. Alfred Srnetz, dostupný online: <<https://encyklopedie.brna.cz>> (2. 5. 2021).

Obr. 3: Vybraní němečtí komisaři pro uzavření česká vysokoškolská pracoviště: W. Weiszäcker (PF UK), H. Zatschek (FF UK, univerzitní archiv a Zemská a univerzitní knihovna v Praze), O. Grosser (LF UK) a V. Czurda/Denk (PřF UK)

Obr. 4: Vybraní němečtí komisaři pro uzavřená česká vysokoškolská pracoviště: K. Bernhauer (VŠ chemicko-technologického inženýrství ČVUT), F. Frimmel (VŠZ Brno), H. Lockscha (VŠZ Brno) a J. Greger (VŠ všeobecná ČVUT)

3. Přístup k výkonu agendy

Takto určení komisaři řešili ve vztahu k českým univerzitám a vysokým školám v podstatě tři navzájem propojené okruhy záležitostí: 1. provozní, 2. prostorové a 3. personální. Přitom přístup a intenzita práce jednotlivých komisařů lze prozatím těžko rekonstruovat. Někteří byli bezesporu velmi aktivní (O. Grosser, V. Czurda/Denk, R. Bezecny/Greipl), jiní pravděpodobně jen postupovali dle předem daných instrukcí, jiní se dokonce snažili být svým českým kolegům nápomocni (J. Fiedler, K. Mack, C. Worliczek, F. Frimmel) a další aktivně činili udání. Motivací tu mohla být jak prostá osobní zášť či vyřizování starých účtů, tak i přehnaný aktivismus a oportunismus, který se ale neomezoval jen na komisaře, ale i na další německé profesory. Zůstaneme-li u vyslovených udání, tak např. chemik Ernst Waldschmidt-Leitz (1894–1972) žádal gestapo o odnětí povolení k další činnosti pro profesora chemie Jindřicha Křepelku (1890–1964) se zdůvodněním, že je zaměřen protiněmecky (*deutschfeindlich*).¹¹⁸ O rok později zase řešil kauzu údajných ilegálních vysílaček v budově PřF UK Czurda/Denk, a to na základě výsledků zprávy svého zástupce (B. Guddena), procházejícího inventář této uzavřené fakulty.¹¹⁹

Je zjevné, že nejdříve se komisaři zabývali tím, které ústavy mají být znovu otevřeny pro vědecký provoz. Zdůvodnění ve formě stručné charakteristiky a popisu činnosti v rozsahu zhruba dvou stran textu mělo vycházet od českých vedoucích a přednostů, kteří ho zpravidla prostřednictvím děkanátů postupovali příslušným komisařům. Tak např. přednostové pražské LF podávali své žádosti mezi 21. lednem a 1. únorem 1940, přičemž Bezecny/Greipl měl svou zprávu vypracovanou velmi brzy.¹²⁰ Na Vysoké škole zemědělské (VŠZ) v Brně byly žádosti ovšem podávány prostřednictvím rektorátní kanceláře a s vědomím jejího rektora.¹²¹

Shrneme-li, byla v intencích výnosu zpravidla zdůrazňována prospěšnost pro říši či veřejný zájem protektorátního obyvatelstva.¹²² Tak např. specifické poměry v oblasti zdravotnictví v Praze coby zemském centru zdravotní péče vedly k tomu, že zde byla povolena vědecká činnost všech klinik a čtyř ústavů (patologicko-anatomického, bakteriologicko-sérologického, soudního lékařství a sociálního lékařství).¹²³ Dále tak mohly být vypláceny platy a příspěvky ze strany MŠANO, čímž zůstávala zachována významná charakteristika univerzitního pracoviště. Tento stav trval až do změn provedených na počátku roku 1942, kdy se staly kliniky toliko nemocničními odděleními.¹²⁴ Naproti tomu komisař pro uzavřenou brněnskou LF (G. Sommer¹²⁵), jenž ovšem jako primář tamní Zemské nemocnice nebyl činný v akademickém prostředí, chtěl původně uzavřít provoz všech teoretických a preklinických oborů a připustit pouze fungování coby oddělení nemocnic. Jeho zdůvodnění

¹¹⁸ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Waldschmidt-Leitz Kiekebuschovi, 25. 7. 1940. K jeho působení podrobně Jiří PEŠEK – Nina M. LOHMANN, *Die Ambivalenzen (nicht nur) der Wissenschaftsgeschichte. Der Biochemiker Ernst Waldschmidt-Leitz (1894–1972) an den Prager Hochschulen*, in: Bananen, Cola, Zeitgeschichte. Oliver Rathkolb und das lange 20. Jahrhundert, I, Wien – Köln – Weimar 2015, s. 243–257.

¹¹⁹ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Czurda/Denk ÚŘP (Skupina pošta), 9. 4. 1941.

¹²⁰ K popisu žádostí blíže viz P. SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu*, s. 55–58, k pramenné základně viz tamtéž, s. 53.

¹²¹ R. HAŠA, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně*, s. 131.

¹²² P. SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu*, s. 56.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ K úloze G. Sommera srov. Z. ŠTĚPÁNEK, *Nacifikace a moravští lékaři*, s. 52.

znělo, že – obdobně jako v Praze – je nutné zajistit nezbytnou zdravotní péči.¹²⁶ Nakonec zde mělo v roce 1940 fungovat celkem sedmáct pracovišť, a sice ústav patologicko-anatomický (V. Neumann), ústav všeobecné experimentální patologie (V. Uher), ústav soudního lékařství (F. Berka), ústav mikrobiologický (V. Tomášek), zubní klinika (F. Bažant), dermatologická klinika (A. Trýb), klinika duševních a nervových chorob (M. Křivý), gynekologická klinika (L. Havlásek), chirurgická klinika (J. Podlaha), ortopedická klinika (B. Frejka), klinika propedeutická (E. Sieber, O. Wagner), klinika ORL (F. Ninger), oční klinika (B. Slavík), dětská klinika (O. Teyschl), interní klinika (J. Polčák) a radiologická stanice (J. Štefl).¹²⁷

Uvedme další příklady z jiných oborů: na uzavřené české technice v Brně povolil R. Olberth další provoz laboratoře pro vodní stavby (J. Bažant) s ohledem na připravovanou stavbu kanálu Odry-Dunaj.¹²⁸ F. Frimmel na téže uzavřené vysoké škole povolil provoz Ústavu pro zemědělství.¹²⁹ E. Tranquillini tamtéž naopak nepovolil z oblasti architektury nic, přičemž zřejmě byly v tomto případě starší antagonismy mezi českými a německými architekty ještě z období habsburské monarchie.¹³⁰ Někde hrály důležitou roli i další faktory, jako např. napojení daných pracovišť na průmysl. Tak E. Galle povolil další činnost zkušební stanice pro kvasný průmysl (V. Kubelka), respektive pokusného ústavu pro cukerný průmysl.¹³¹ Komisař pro PŘF MU A. Lissner ponechal v provozu Botanický ústav a fyziologii rostlin (Vl. Úlehla), respektive Ústav botaniky na VŠZ (R. Dostál) se zdůvodněním, že se pozornost bude věnovat šlechtění „*válečné důležitých rostlin*“ (*kriegswichtige Pflanzen*), čímž se myslely především brambory, respektive zvyšování jejich výnosnosti.¹³²

Jindy zase představovaly debaty o znovuotevření jakýsi krystalizační bod pro daleko širší úvahy či kalkulace s jasnými politickými přesahy a národnostními konotacemi. Tak A. Smetz, zodpovídající za uzavřenou Vysokou školu veterinární (VŠVet) v Brně, usiloval o zřízení nové fakulty při DTH tamtéž.¹³³ Proti tomu se ale postavili úředníci ÚŘP, kteří při ní zamýšleli již v listopadu 1939 zřídit dvě nové fakulty, a sice zemědělsko-lesnickou a veterinární. Tento návrh však REM negovalo, mj. s odkazem na stanovisko Říšského ministerstva financí (*Reichsfinanzministerium*; RFM) a s argumentem, že případní zájemci o studium těchto oborů mohou studovat v sousedních župách, čímž se myslela vysokoškolská pracoviště ve Vídni, Libverdě či Tharandtu (Sasko).¹³⁴ Možnost přičlenění VŠVet a VŠZ k DTH prosazoval během své návštěvy 1. července 1940 brněnský kurátor Helmut Leitmeyer (nar. 1903)¹³⁵ u dolnorakouského gauleitera MUDr. Huga Juryho

¹²⁶ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, Sommer Leitmeyerovi, 12. 10. 1940.

¹²⁷ *Dějiny university v Brně*, s. 221–222.

¹²⁸ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, Olberth Leitmeyerovi, 27. 8. 1940. K činnosti tamtéž, Bažant, Seznam prací a personálu laboratoře vodních staveb v Brně, 6. 11. 1944; tamtéž, Leitmeyer Böhmému, 14. 10. 1940.

¹²⁹ Tamtéž, Leitmeyer Böhmému, 14. 10. 1940.

¹³⁰ Tamtéž, Tranquillini Leitmeyerovi, 26. 11. 1940.

¹³¹ Tamtéž, Galle Leitmeyerovi, 25. 9. 1940.

¹³² Tamtéž, Lissner Leitmeyerovi, 26. 9. 1940; tamtéž, Leitmeyer Böhmému, 14. 10. 1940; tamtéž, Richter Leitmeyerovi, 27. 9. 1940.

¹³³ Tamtéž, návrh na zřízení veterinární fakulty v rámci DTH Brno, 4. 11. 1940.

¹³⁴ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, Leitmeyer Smetzovi, 29. 10. 1940; tamtéž, Hansel Leitmeyerovi, 11. 10. 1940 a tamtéž, Mentzel ÚŘP, 3. 4. 1940.

¹³⁵ Helmut Leitmeyer se narodil 10. 1. 1903. Vystudoval práva a před rokem 1939 působil jako právní rada (*Rechtsrat*) na berlínských univerzitách. Byl členem NSDAP a SA. Do protektorátu si ho měl vyžádat osobně K. v. Neurath, a to přes Říšské ministerstvo vnitra (*Reichsministerium des Innern*; RMDI); v Praze měl původně nastoupit již 16. 5. 1939. Od dubna 1940 vykonával funkci kurátora DTH v Brně. V dubnu 1943 požádal

(1887–1945), který především zdůrazňoval důležitou návaznost na „vyživovací situaci říše“ (*die Ernährungslage des Reichs*).¹³⁶ Tak by vlastně vznikl nový, hybridní model německo-českého vysokoškolského pracoviště, jež by bylo pouze jednou z variant, s nimiž se tehdy na německé straně pracovalo: 1. otevřou se ve stávající podobě, 2. změni se na německá a 3. přičlení se k DTH.¹³⁷ Navíc je třeba připomenout, že v sudetoněmeckých kruzích očividně stále rezonoval starší plán na zřízení Zemědělské a lesnické fakulty (*Land- und forstwirtschaftliche Fakultät*) na tamní DTH, jak se o ní uvažovalo již v meziválečném období.¹³⁸ Vzhledem k tomu, že o konečném osudu českých vysokých škol se mělo podle Hitlera definitivně rozhodnout až po skončení války, nepodal nakonec Jury návrh REM na uskutečnění tohoto záměru.¹³⁹ Nicméně tyto úvahy ukázaly na základní německá východiska v případě Brna, totiž že nesmí nastat stav, kdy by zde ještě někdy existovaly čtyři české vysoké školy proti jedné německé. Jednoznačně se počítalo s tím, že uzavřeny měly natrvalo zůstat MU a VŠT, zatímco VŠZ a VŠVet měl být určen jiný osud.

I to byl důvod, proč na těchto dvou uzavřených vysokých školách byla nakonec povolena činnost značného počtu pracovišť. V gesci komisaře A. Smetze to byl na VŠVet Patologicko-anatomický ústav (K. Macek), Interní klinika (F. Král), Chirurgická klinika (K. Pardubský), Buiatriká klinika (A. Klabouk), Porodnická klinika (E. Přikryl), Ústav pro maso, mléko a hygienu potravin (K. Macek), Ústav pro krmivo (E. Přikryl); dále zůstala v provozu i lékárna a knihovna, tzn. celkem osm zařízení této vysoké školy.¹⁴⁰ Proporčně asi nejvíce ústavů mohlo pokračovat na VŠZ v Brně.¹⁴¹

Faktem tedy zůstává, že počet povolení byl rozdílný v Praze a Brně a mohl se také postupně měnit.¹⁴² In extremis: zatímco např. ústavy brněnské VŠZ byly uvolněny rychle, neboť existoval zřejmý místní zájem, v případě příbramské VŠB se musel příslušný komisař (L. Rüger) hledat za prostřednictvím REM v Německu a dva ústavy této vysoké školy tak mohly být znovuotevřeny až v srpnu 1940.¹⁴³

Povolování se ovšem týkalo i dalších součástí českých vysokých škol, jež do roku 1939 tvořily jejich integrální součást a byly nezbytné pro jejich každodenní chod. To se se zákazem výuky a dalšího omezeného fungování vybraných ústavů velmi radikálně změnilo. Tak

K. H. Franka o uvolnění kvůli nasazení ve wehrmachtu. Již předtím ho informoval, že brněnskou německou vysokoškolskou agendu považuje za zvládnutelnou z Prahy, s čímž následně souhlasil i H. Jury. Frank byl ovšem proti Leitmeyerovu odchodu. Na konci války měl opět působit v Brně a mj. v březnu 1945 nařídil odtransportování vědeckého materiálu z Brna do Rakouska. Jeho další osud není znám. Viz BArch Berlin, f. R2/12429; tamtéž, f. R4901/13621; NA Praha, f. NSM, kart. 19, sign. 110-4/115; ABS Praha, sign. 305-333-3. Srov. také P. Šišma, *Učitelé na německé technice v Brně*, s. 45–46.

¹³⁶ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, Leitmeyer Jurymu, 15. 7. 1940 (Důvěrné!).

¹³⁷ Tamtéž. K místnímu dobovému politickému pozadí srov. také R. Haša, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně*, s. 146–147.

¹³⁸ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, Hansel Leitmeyerovi, 11. 10. 1940.

¹³⁹ Tamtéž, Leitmeyer REM, 25. 7. 1940; tamtéž, Leitmeyer Jurymu, 15. 7. 1940 (Důvěrné!).

¹⁴⁰ Tamtéž, Smetz ÚŘP, 12. 2. 1940.

¹⁴¹ Podle údajů z roku 1940 bylo osm ústavů otevřeno úplně, jeden částečně a částečně mohla fungovat také rektorátní kancelář a ústřední knihovna, viz Archiv Mendelovy zemědělské univerzity v Brně, f. A1, kart. 7, Základní dispozice pro vystěhování ústavů a zařízení Vysoké školy zemědělské, 1940. Tamtéž viz také zprávy o činnostech jednotlivých ústavů v letech 1940–1941. Srov. Alena Mikovcová, *Vědecká činnost brněnských vysokých škol za 2. světové války*, in: Richard Vašek (ed.), *Věda a armáda. Věda a válka (1914–2004)*. Sborník příspěvků k mezinárodní konferenci (Praha 24.–25. 11. 2004), Praha 2006, s. 98–116.

¹⁴² BArch Berlin, f. R31/764, seznam bankovních účtů, 1942; tamtéž, BdS Ústřednímu svazu pro peněžní hospodářství pro Čechy a Moravu, 20. 7. 1942.

¹⁴³ NA Praha, f. PMR 1918–1945, kart. 3101, přípis MŠANO ÚŘP, 23. 10. 1940.

např. žádost rektora UK prof. Bedřicha Hrozného (1879–1952)¹⁴⁴ o co nejširší obnovení činnosti rektorátu byla v únoru 1940 zamítnuta jako bezpředmětná a z německé strany dokonce považována za nemístnou provokaci.¹⁴⁵

Záchranu důležitých materiálů spisové služby a studijních podkladů ČVUT popisuje očitý svědek takto: „[...] *příspěním úřednictva a ostatního zaměstnanectva se podařilo završit zachránit před okupanty všechny cennější archivní materiály, zejména katalogy o prospěchových a státních zkouškách. Všechn tento drahocenný materiál, bez kterého by nebylo možno zahájit v květnu 1945 vyučovací činnost, byl uskladněn v Kolowratově paláci v Praze I. na Ovocném trhu, který ministerstvo školství a osvěty zajistilo pro tento účel a zřídilo tam tzv. archiv vysokých škol.*“¹⁴⁶ Naopak v Brně vznikl z několika zaměstnanců rektorátu, děkanátů a kvestury nový úřad nazvaný jako tzv. místo pro likvidování záležitostí české univerzity (*Abwicklungsstelle der tschechischen Universität*).¹⁴⁷ Trvalý předmět sporu představoval pražský univerzitní archiv. V jeho případě ještě před 17. listopadem 1939 K. H. Frank inicioval, aby byl do jeho čela jmenován někdo, kdo by mohl archiv z německého pohledu účinně spravovat.¹⁴⁸ Místní vedoucí NSDDB Bernhauer se vyjádřil k problematickému umístění archivu, navrhl jeho převzetí a jako nejzpůsobilejšího správce uvedl archiváře Dr. Antona Blaschku (1892–1970).¹⁴⁹ Již předtím ovšem podal svou zprávu a rozbor H. Zatschek.¹⁵⁰ O měsíc později tak Bernhauer přišel s vlastním plánem, který obsahoval i návrh rozpočtu.¹⁵¹ Situace se ovšem změnila po 17. listopadu 1939, kdy byl univerzitní archiv včetně Karolina rozhodnutím říšského protektora z 25. listopadu 1939 převeden do německého vlastnictví.¹⁵² S tím měla protektorátní vláda souhlasit 14. prosince 1939.¹⁵³ V dubnu 1940 se pak řešil přístup badatelů, přičemž říšský protektor jako základní podmínku osobně stanovil, že bude možný pouze „[...] *případ od případu dokazatelně vážného výzkumu českých vědců*“, avšak v žádném případě ne českým studentům.¹⁵⁴ Tak vypadala v jednom konkrétním případě možnost české vědecké práce po 17. listopadu 1939 v německém podání... K předání archivu pak došlo 6. srpna 1940 za přítomnosti prorektora NUK patologa prof. Herwiga Hamperla (1899–1976) a A. Blaschky jako archiváře na německé a rektora B. Hrozného a archiváře prof. Václava Vojtíška (1883–1974)¹⁵⁵ na české

¹⁴⁴ Biograficky nejnověji viz René KOPECKÝ, *Bedřich Hrozný. Life and Work*, Brandýs nad Labem 2012.

¹⁴⁵ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Saure Frankovi, 9. 2. 1940.

¹⁴⁶ Josef TESAŘ, *Rektorát v okupaci a době revoluční*, in: České vysoké učení technické v Praze 1938–1945, Praha 1948, s. 9–11, zde s. 10.

¹⁴⁷ Z. ŠTĚPÁNEK, *Nacifikace a moravští lékaři*, s. 52.

¹⁴⁸ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 87, sign. 109-4/1403, Frank Bernhauerovi, 21. 9. 1939. Frankem navržený kandidát byl archivář v zámeckém archivu Clam-Gallasů ve Frýdlantu a člen Německé archivní komise v Praze Dr. Josef Bergl/Bergel (1874–1952). Biograficky srov. J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 81.

¹⁴⁹ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 87, sign. 109-4/1403, Bernhauer Frankovi, 29. 9. 1939. K A. Blaschkovi biograficky srov. J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 90.

¹⁵⁰ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 87, sign. 109-4/1403, opis dobrozdání Zatscheka, 28. 9. 1939.

¹⁵¹ Tamtéž, Bernhauer Frankovi, 25. 10. 1939.

¹⁵² Tamtéž, v. Neurath Eliášovi – opis pro Hansela, 13. 2. 1940.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ NA Praha, f. MŠ, kart. 1026, v. Neurath Háchovi, 4. 4. 1940; AUK Praha, f. RNU, kart. 129, ÚŘP Háchovi, 9. 4. 1940.

¹⁵⁵ Biograficky viz J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 698.

straně; přitom zůstával stále uložen v budově PF UK, mezitím již zrekvírované pro místní velitelství (*Standortkommandatur*) SS.¹⁵⁶

Aktivita komisařů ovšem postupně extendovaly, jak dokládá i kauza čtyř brněnských výzkumných ústavů. Němečtí komisaři totiž řešili i agendu přidružených výzkumných ústavů, což se týkalo obou univerzitních center, Prahy i Brna. Zde, jelikož se jednalo právě o toliko přidružené ústavy, je proto do své správy nemohl přímo převzít rektor DTH.¹⁵⁷ Na konci září 1940 tak měly být skrze komisaře, respektive dosazením německého vedoucího de facto připojeny k DTH, aby byla jejich činnost z „kulturněpolitických“ důvodů udržena. Po tomto kroku ovšem poklesly příspěvky českých průmyslových firem v podstatě na nulu, takže musel v této záležitosti zasáhnout Zemský úřad (ZÚ) v Brně a také mezitím nacifikovaný Ústřední svaz průmyslu (ÚSP).¹⁵⁸ REM je ovšem odmítlo převzít do říšského rozpočtu, i když si jeho zástupci byli dobře vědomi kvalitního technického vybavení, kterým se mohlo vykázat „jen málo ústavů v Německu“.¹⁵⁹ Nadále tak měly zůstat tzv. volnými výzkumnými ústavu (*freie Forschungsinstitute*), což byl ovšem nemístný eufemismus, neboť REM mělo sankcionovat výběr nových německých vedoucích těchto pracovišť, a to spolu s ÚŘP.¹⁶⁰ Do budoucna se také plánovalo užší propojení s ÚSP, kdy podle jeho prezidenta a šedé eminence K. H. Franka, JUDr. Bernharda Adolfa (nar. 1908) měli být zástupci ÚSP dosazeni do kuratoria jednotlivých ústavů.¹⁶¹ Jejich další osud tak byl součástí dalších německých opatření v roce 1942.

Obdobně pak byl komisařský model aplikován s jistým zpožděním na podzim 1940 na pražská mimouniverzitní pracoviště pro slovanská bádání, konkrétně Slovanský ústav, Slovanskou knihovnu a ruské a ukrajinské emigrantské instituce. Tzv. pověřencem byl 5. září jmenován Saure, kterému podléhali tři komisaři.¹⁶²

Pokud se týče personálních hodnocení, neboli vyhotovování posudků (*Urteile*), respektive posuzování vědeckých výsledků (*Beurteilung der wissenschaftlichen Leistungen*) jednotlivými komisaři, ta se ukázala být dosti zdoluhavá, neboť např. vyhotovení seznamů českých profesorů, docentů a asistentů z Brna mělo být uzavřeno jejich přeposláním ÚŘP až na konci června 1942.¹⁶³ Jako poslední byli prověřeni asistenti, kde se jednalo především o lékaře, u nichž byl hlavním důvodem převod pod rezort protektorátního Ministerstva vnitra (MV).¹⁶⁴ Pro představu: kurátor DTH v Brně odeslal v srpnu 1942 do Prahy ÚŘP v této záležitosti celkem devět svazků personálních podkladů k profesorům a docentům, v nichž ovšem nebyly obsaženy materiály k PF a LF MU; ty měly být dodány jako poslední až

¹⁵⁶ NA Praha, f. MŠ, kart. 1026, v. Neurath Háchovi, 24. 9. 1940.

¹⁵⁷ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, Kriso REM, 9. 11. 1942; tamtéž, rukopisná poznámka Mentzela, 13. 4. 1943; tamtéž, zpráva zástupce REM (Sandeck), 14. 12. 1942.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž, zpráva zástupce REM (Sandeck), 14. 12. 1942.

¹⁶⁰ Tamtéž, vyjádření REM, 16. 12. 1941.

¹⁶¹ Tamtéž, zpráva zástupce REM (Sandeck), 14. 12. 1942.

¹⁶² Byli to doc. Dr. Konrad Bittner (1890–1967) pro Slovanský ústav, Dr. Emil Schieche (1901–1985) pro Slovanskou knihovnu a Dr. Hamperle pro ruské a ukrajinské instituce. Srov. František ROUBÍK, *Německé plány se slovanskými ústavu v Praze za okupace*, *Slavia* 38, 1947–48, s. 512–520.

¹⁶³ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, ÚŘP kurátorovi DTH Brno, 17. 4. 1942.

¹⁶⁴ Tamtéž, přípis ÚŘP kurátorovi DTH Brno, 31. 8. 1942. Srov. také Z. ŠTĚPÁNEK, *Nacifikace a moravští lékaři*, s. 53. K otázce asistentů v zemědělských oborech srov. R. HAŠA, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně*, s. 176–177.

v říjnu 1942.¹⁶⁵ Dostatek pramenů chybí pro stanovení toho, jak jednotliví komisaři získávali podklady pro jejich sestavení, přesněji řečeno, zda existoval jednotný postup. Je nicméně doloženo, že někteří (O. Richter) kompilovali posudky na základě informací získaných z jiných zdrojů, zatímco jiní (E. Tranquilini) všechny dotyčné zvali na osobní pohovor.¹⁶⁶ V dalším případě (A. Gessner) zase byli všichni čeští profesori fakulty strojního a elektrotechnického inženýrství ČVUT 16. ledna 1940 sezváni na schůzi, kde byli hromadně informováni.¹⁶⁷ Obdobně se měl s českými profesory VŠZ setkat v Brně 6. února 1940 i tamní komisař (C. Worliczek).¹⁶⁸

4. Majetkové otázky

Pravděpodobně nejsložitější a z německého pohledu nejvíce protrahovanou se stala otázka vnitřních vybavení včetně knihoven a dalšího majetku. Zde se mohlo jednat jak o jednoznačné ničení a rozkrádání, tak o systematický převod do hmotného i nehmotného majetku na německé vysokoškolské ústavy, což ovšem znamenalo – zhruba od dubna či května 1940 – nastolení zcela nové kvality vztahů mezi českými a německými vysokými školami, velmi silně akcentované po roce 1945. Přitom intervenci rektora UK, který musel v lednu provést revizi inventáře univerzity, Saure vyhodnotil jako pokus o povolení fungování rektorátu v co největší možné míře, a zamítl ji.¹⁶⁹ Důležitá pro pozdější vývoj ovšem je skutečnost, že byl v této souvislosti vypracován posudek nazvaný *Nezbytná úřední jednání rektorátu a kvestury (Die notwendigen Amtshandlungen des Rektorats und der Quästur)*, v němž se poprvé objevuje zmínka o univerzitních nadacích.¹⁷⁰ Otázka hmotného majetku tak německé představitelé v čele s K. H. Frankem očividně obsedovala, i když on sám musel na konci roku 1942 interně poznamenat, že „[...] mnoho předmětů [v uzavřených budovách – pozn. aut.] beze stopy zmizelo a také inventární seznamy nemohly být přiloženy“.¹⁷¹ S tím pak úzce souvisí ona část agendy komisařů, jež se týkala inventarizace a jež je např. na pražské PřF doložena jako jedna z prvních v březnu 1940.¹⁷² Stav byl přitom tristní již záhy po 17. listopadu 1939, jak dokládá např. svědectví z ČVUT: „Byl to smutný pohled. Sběrka modelů, jejíž nejstarší kusy byly z roku 1806 a původem francouzské, – byly tu i vzácné modely Vaubanových opevnění – unikáty Morstadtovy z reliéfní perspektivy, Tilšerovy modely ploch zborcených, které byly mistrovským dílem mechaniky a jiné, byla zde i sbírka rysů od roku 1821 a nejstarší české katalogy od roku 1864 – to vše bylo ze skříní vyházeno, sádky rozbity, kovové modely rozdupány [...]. V ústavě chována byla poprsí rektorů Tilšera a Šolína od Strachovského a krásný portrét Tilšerův od Seydana a řada litografií a ocelorytin Monge, Tilšera, Skřivana, Skuherského, Gerstnera a jiných. To vše

¹⁶⁵ Tamtéž, kurátor DTH Brno ÚŘP, 15. 8. 1942; tamtéž, MŠANO (v. Both) ÚŘP, 13. 8. 1942.

¹⁶⁶ Tamtéž, Tranquilini kurátorovi DTH Brno, 19. 6. 1942.

¹⁶⁷ V. KROUZA, *Vysoká škola strojního a elektrotechnického inženýrství*, s. 44.

¹⁶⁸ R. HAŠA, *Historie Vysoké školy zemědělské v Brně*, s. 131.

¹⁶⁹ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Saure Frankovi, 9. 2. 1940.

¹⁷⁰ Tamtéž, dokument nazvaný *Nezbytná úřední jednání rektorátu a kvestury*, 1940.

¹⁷¹ AUK Praha, f. RNU, kart. 128, Gieß Buntruovi, 3. 12. 1942; tamtéž, Buntru Laufkemu, Albrechtovi, Hofmanovi a Czurdovi/Denkovi, 15. 12. 1942; tamtéž, Kiekebusch Ehrlicherovi, 19. 12. 1942.

¹⁷² Tamtéž, kart. 127, měsíční zpráva Czurdy/Denka za březen, 2. 3. 1940.

bylo rozbito a vyhozeno na smetiště.¹⁷³ Pro dokreslení: jen na sedmnácti ústavech a děkanství vysoké školy (fakulty) chemicko-technologického inženýrství ČVUT v Praze byly po válce škody vyčísleny na dvaadvacet milionů Kč.¹⁷⁴ Obecně lze říci, že mizelo nejen dražší, zpravidla technické vybavení, ale i nábytek a další vybavení interiéru; v roce 1945 pak byly vytrhány ze zdí i rozvody elektrické sítě apod. Tak např. situace na vysoké škole (fakultě) zemědělského a lesního inženýrství ČVUT byla po válce popisována takto: „[...] se sbírkami lesní těžby se topilo v polních kuchyních na nádvoří a zbytek, co nemohl být takto zničen, byl nejprve z jednotlivých místností schraňován do některých místností a pak v plachtách odnášen do sklepů. Vznikaly tak roztočivé vrstvy geologické, kde ve změní lahviček se semeny mísila se vrstva preparátů zoologických, pak pásmo prací seminárních a mezi tím pronikalo křídlo vycpaného racka a hlava lasičky ze sbírek zoologických. Téměř nový nábytek byl pozvolna stěhován za postupujícími kolonami a budova se měnila v kasárny v nejodpornějším slova smyslu, kde kavalce nad sebou umístěné, oblodné kasárnické skříně, přesně oetikované stojany na pušky nepřipomínaly ničeho na minulé poslání této budovy.“¹⁷⁵ Samostatnou kapitolou byly ústavní knihovny, kde české knihy zpravidla byly ještě v tuhé zimě 1939/40 použity k otopu nebo později vyvezeny do sběru. Obdobně by bylo možné s výčtem pokračovat i pro další česká vysokoškolská pracoviště.

Jeich dezintegrace, která v plném rozsahu nastala až více než půl roku po vlastním zásahu ze 17. listopadu 1939, svým způsobem předznamenala již zmíněná kauza pražského univerzitního archivu. Novou kvalitu zde měl nastolit H. Zatschek, prozatím ještě bez svolení W. Saureho, když v červnu 1940 usiloval o převzetí Ústavu prehistorické archeologie a kabinetu české archeologie FF UK, a to včetně knih, nálezů, fotografického archivu a diazpozitivů.¹⁷⁶ Jednalo se o vůbec první případ, kdy měl komisař příslušné fakulty samostatně disponovat svěřeným majetkem bez vědomí české strany, i když již předtím, v pondělí 1. dubna 1940, Frank schválil, že pedagogové DTH v Praze si mohou z českých sbírek vybírat přístroje, aparáty, chemikálie a knihy.¹⁷⁷ Následkem Zatschekova postupu mělo být české vybavení „zapůjčeno“ německému ústavu archeologie pod vedením profesora NUK Lothara F. Zotze (1899–1967).¹⁷⁸ Zatschek tak v podstatě anticipoval rozhodnutí, že až do uplynutí tříleté lhůty nebudou české vysoké školy otevřeny pod německým vedením, o což usilovaly mj. i snahy prostředkované v Berlíně vyslancem Františkem Chvalkovským (1885–1945) šéfovi Říšské kanceláře (*Reichskanzlei*) Dr. jur. Hansi H. Lammersovi (1869–1962). Ten mu nicméně sdělil Hitlerovu nespokojenost a učinil analogii se znovuotevřením varšavské univerzity: „*Bude-li ale u vás [v protektorátu – pozn. aut.] nadále zachován klid a hledě k tomu, že také pan říšský protektor je příznivě nakloněn, podrží dr. Lammers věc ve vhodné chvíli v patrnosti,*“ sděloval Chvalkovský do Prahy.¹⁷⁹ Mělo

¹⁷³ František KADEŘÁVEK, *Vysoká škola inženýrského stavitelství*, in: České vysoké učení technické v Praze 1938–1945, Praha 1948, s. 12–33, zde s. 14.

¹⁷⁴ J. MILBAUER, *Vysoká škola chemicko-technologického inženýrství*, s. 71 (tabelární přehled).

¹⁷⁵ Karel KAMENICKÝ, *Vysoká škola zemědělského a lesního inženýrství*, in: České vysoké učení technické v Praze 1938–1945, Praha 1948, s. 81–108, zde s. 82.

¹⁷⁶ NA Praha, f. MŠ, kart. 1029, prezidium MŠANO PMR, červenec 1940.

¹⁷⁷ Tamtéž, f. ÚRP-ST, kart. 178, sign. 109-14/47, Frank Buntruovi, 1. 4. 1940; tamtéž, f. MŠ, kart. 1029, J. Filip MŠANO, 28. 6. 1940.

¹⁷⁸ K. L. Zotzovi srov. Martin OLIVA – Petr KOSTRHUN, *Česká archeologie pod jhem nacismu ve světle internetních vztahů*, Archeologické rozhledy 71, 2019, s. 139–165; Miloš HLAVA, *Jaroslav Böhm a Lothar Zotz. Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu*, Archeologie ve středních Čechách 21, 2017, s. 17–45.

¹⁷⁹ NA Praha, f. PMR 1918–1945, kart. 3776, opis dopisu Chvalkovského Eliášovi, 15. 3. 1940.

proto být vypracováno memorandum, které byl Lammers ochoten po dohodě s v. Neurathem předložit Hitlerovi.¹⁸⁰ K tomu ovšem nakonec nedošlo a memorandum, projednávané ministerskou radou 25. dubna a 7. května 1940, bylo založeno ad acta.¹⁸¹ Místo toho bylo přijato vládní nařízení ze 14. června 1940 o novém pojmenování univerzit v Praze (Česká universita Karlova) a Brně, které bylo schváleno na schůzi vlády 8. května 1940 dle připomínek říšského protektora z 12. dubna 1940.¹⁸² Tím bylo zřejmé, že znovuotevření českých vysokých škol ve stavu, v němž byly 17. listopadu 1939 násilně uzavřeny, v daný okamžik dojít nemá.

O necelé dva měsíce později, v úterý 2. července 1940, to jasně signalizovalo rozhodnutí K. H. Franka, že německé ústavy mohou převzít vybrané české, a to včetně budov, přičemž provedení měl dozorovat Saure.¹⁸³ Podrobné návrhy ale měli podávat jednotliví němečtí komisaři, u nichž se předpokládalo na základě již proběhlého posuzování činnosti jednotlivých ústavů a probíhajícího kádrování českých akademiků, dostatečné obeznámení se situací.¹⁸⁴ Tento nový postup vedl MŠANO k zásadnímu konstatování, že se jedná o opatření, která „[...] jsou takového významu a dosahu pro české vysoké školy a pro celý český národ, že ministerstvo školství a národní osvěty považuje za nutné vyrozumět o nich ihned předsednictvo ministerské rady.“¹⁸⁵ S odvoláním na Hitlerův výnos o zřízení protektorátu z 16. března 1939 se pak pokusilo argumentovat, že jde o jeho jasné porušení, přičemž základním předpokladem bylo obnovení činnosti českých vysokých škol: „Podle vyhlášky úřadu říšského Protektora v Čechách a na Moravě ze dne 17. listopadu 1939 byly české vysoké školy na tři roky uzavřeny. Školy ty tedy nejsou zrušeny, nýbrž jejich činnost je pouze zastavena na určitou předem stanovenou dobu a všechna zařízení sloužící českým vysokým školám mají jimi býti zachována tak, aby tyto školy jakmile uplyne doba, na kterou byla jejich činnost zastavena a ze které minulo již skoro osm měsíců, mohly ihned zahájit plný provoz.“¹⁸⁶ Dále se dovozovalo, že postoupení budov NUK neplyne ani z vyhlášky ze dne 17. listopadu 1939 ani z výnosu a dopisu v. Neuratha Eliášovi ze dne 22. prosince 1939.¹⁸⁷ Současně se konstatovalo, že výnos z 22. prosince 1939 nemohl v tomto ohledu sloužit jako podklad pro německé komisaře, protože ti měli dohlížet jen na znovuotevření a následný provoz.¹⁸⁸ V případě nutného uprázdnění fyzikálního ústavu a chemických ústavů ČVUT v Praze se uvádělo, že jejich činnost byla ponechána ne kvůli výzkumu, ale proto, že „konají nenahraditelné praktické služby veřejné zejm. [éna] orgánům soudním, četnickým a policejním.“¹⁸⁹ Obdobně se argumentovalo i v případě pražské botanické zahrady, kde byl vyzdvižen „výslovný úkol v zájmu Říše“.¹⁹⁰ Závěr memoranda tak vyzněl v tom

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Tamtéž, memorandum, duben 1940.

¹⁸² Vládní nařízení č. 188 ze dne 8. 5. 1940 o pojmenování české university v Praze, in: SZN 1940, část. 63, 14. 6. 1940, s. 471; Věstník MŠANO 12 (7), 1940, s. 179. Srov. A. Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 104.

¹⁸³ NA Praha, f. Ministerstvo školství (MŠ), kart. 1029, dopis Czurdy/Denka, 6. 7. 1940.

¹⁸⁴ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, interní sdělení komisaře-kurátora, 2. 7. 1940; tamtéž, Saure ÚŘP, 16. 7. 1940 a 21. 6. 1940; tamtéž, Saure Frankovi předběžná zpráva o převodu budov, 22. 6. 1940.

¹⁸⁵ NA Praha, f. MŠ, kart. 1029, prezidium MŠANO PMR, červenec 1940.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Tamtéž.

smyslu, že daná záležitost „[...] je takového dosahu, že ministerstvo školství a národní osvěty doporučuje úvahu předsednictvu ministerské rady, neměl-li by býti požádán dokonce přímo pan státní president o zakročení u pana říšského protektora v Čechách a na Moravě, neboť právě v době zvýšeného českého aktivismu po prohloubení českoněmecké spolupráce nemůže býti lhostejno, jak česká veřejnost přijme skutečnost, že nejenom hmotný inventární majetek českých vysokých škol je zabírán pro německé vysoké školy, ale spolu s ním i vysloveně duševní majetek těchto škol, jaký představují knihovny, sbírky preparátů, diagramů, strojů a přístrojů budované v mnoha případech po generace jako celoživotní dílo českých vědeckých pracovníků“.¹⁹¹ Toto memorandum předal Hácha rovněž v. Neurathovi a ministr Kapras ho úřední cestou zaslal ÚŘP, v důsledku čehož inicioval schůzku K. H. Frank.¹⁹²

Na memorandum MŠANO záhy reagoval v první řadě Saure, jehož elaborát byl účelovou snůškou ideologických klišé a překroucených tvrzení k praktickým aspektům. Předně upozornil MŠANO, že Praha představovala „duchovní centrálu panslavismu v jeho rozličných odrůdách“ (*geistige Zentrale des Panslavismus in seinen verschiedenen Spielarten*) a Češi měli doposud monopol ve vybraných oblastech jako slavistika, orientalistika, zemědělské vědy a lesnictví; současně považoval za nutné vyřešit záležitosti disproporčního postavení Prehistorického a archeologického ústavu.¹⁹³ Zabavení budov představuje, jak psal, jen zlomek odčinění „křivd“ za dlouhodobý nedostatek prostor (*Raumnot*) německých vysokých škol z předválečného období a pokud byla povolena vědecká činnost českých ústavů, pak se tak stalo v plném rozsahu (!).¹⁹⁴ Zároveň v tomto kontextu mělo být chování německých komisařů podle Saureho vždy korektní a vstřícné, naopak vybraní čeští profesori, zejména bývalý rektor UK a botanik Karel Domin (1882–1953), činili při předávání majetku velké problémy.¹⁹⁵ Tato Saureho argumentace v zásadě nepřekvapí, neboť již v lednu psal interně Frankovi, že by měly být do německého majetku převedeny budovy FF a PF, jež označil jako tzv. vzdorostavbu proti Německu (*Trutzbau gegen das Deutschtum*), a to do doby než budou postaveny nové budovy, respektive i navzdory ustanovení o jejich uzavření jen na tři roky.¹⁹⁶ Zde jen připomeňme, že se po 15. březnu 1939 na německé straně uvažovalo o výstavbě nového společného tzv. univerzitního města (*Hochschulstadt*) u letohrádku Hvězda na Bílé hoře či dalších pražských lokalitách, což při setkání s v. Neurathem 6. září 1939 osobně přislíbil i říšský ministr Bernhard Rust (1883–1945).¹⁹⁷ Nakonec z těchto plánů ovšem sešlo úplně.¹⁹⁸

Po této odpovědi bylo víceméně jasné, co bude z německé strany následovat: jednotliví komisaři se pustili do nové části své agendy, tzn. začali přebírat jednotlivé ústavy a vybavení. Jako první byly „převzaty“ ještě v den Frankova rozhodnutí ústavy v Praze LF a PřF

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Burgsdorff Sauremu, 18. 7. 1940.

¹⁹³ Tamtéž, Saure MŠANO, 22. 7. 1940.

¹⁹⁴ Pro Saureho chápání významu a poslání NUK v Praze viz NA Praha, f. NSM, kart. 80, sign. 110-10/9, příspěvek SAUREHO v nepublikované ročence ÚŘP pod názvem *Die Deutsche Karls-Universität in Prag als Reichs-universität*, b. d. (1940).

¹⁹⁵ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Saure MŠANO, 22. 7. 1940.

¹⁹⁶ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 178, sign. 109-14/47, Saure Frankovi, 26. 1. 1940 (Tajné!).

¹⁹⁷ Tamtéž, f. ÚŘP 114, kart. 277, zpráva – bod vysoké školy, 1939.

¹⁹⁸ Tamtéž, f. ÚŘP-ST, kart. 10, sign. 109-2/77, interní zpráva, 22. 9. 1939. Ke starším plánům z období před rokem 1914 viz *Prag als deutsche Hochschulstadt*, Prag 1911, s. 7–47. Dále srov. také Miloš HOŘEJŠ, *Praha jako německé město. Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*, Praha 2013, s. 194, 209.

UK, konkrétně balneologie, chemie, botaniky a rostlinné fyziologie.¹⁹⁹ Velmi aktivně si přitom počínal především komisař pro LF O. Grosser²⁰⁰ a na PŘF V. Denk/Czurda; za fyzikální obory zde vybavení přebíral B. Gudden a chemické E. Waldschmidt-Leitz, respektive K. Bernhauer, kteří fungovali jako zástupci komisařů.²⁰¹ Z německé strany přitom byla interně vyjádřena velká satisfakce, že byly budovy těchto ústavů zabráný.²⁰² Posun oproti situaci před rokem byl zcela jasný, jak psal ve schválení pro přesun ústavu biochemie a potravinářské chemie vedeném K. Bernhauerem do budovy ČVUT v Dejvicích referent REM: „*Poměry v Praze a Brně tedy v současnosti nemohou být zlepšeny novostavbami, nýbrž toliko v té podobě, že budou využity v zásadě velmi dobrá prostorová zařízení uzavřených českých vysokých škol [...]. Tímto způsobem je možné vytvořit s relativně malými potřebnými prostředky uspokojivé podmínky na léta dopředu [...]. Nynější přenechání prostor německým vysokým školám je pouze aktem usmíření za systematické a zcela protiprávní zanedbání z českého období* [myšleno meziválečného – pozn. aut].“²⁰³ Co ovšem bylo klíčové, jednalo se o rozhodnutí v podstatě definitivní, neboť „[...] i kdyby měly být české vysoké školy později znovu otevřeny, nebude možné vyžadovat, aby se jim ty části, jež se nyní přikládají německým vysokým školám, opět přenechaly, nýbrž by bylo na protektorátní vládě, aby se o své vysoké školy postarala nějak jinak“.²⁰⁴

Zájmy ovšem mohly jít z německé strany i napříč fakultami, jak o tom svědčí např. snahy přednosty německé interní kliniky LF NUK v Praze, profesora Dietricha W. Jahna (1900–1969) o prostory mineralogického ústavu PŘF na Albertově 6.²⁰⁵ Z vybavení LF UK se však po domluvě s komisařem O. Grosserem nesaturovala pouze zavedená pracoviště německé LF, ale i zcela nová, jako např. Ústav pro dědičnou a rasovou hygienu (*Institut für Erb- und Rassenhygiene*) pod vedením prof. Karla Thumse (1904–1976).²⁰⁶

Zásadním způsobem byly v Praze postiženy budovy PF a FF UK, o které měli Němci eminentní zájem a jejichž inventář byl s vypětím sil převeden buď pod zbylé fungující ústavy, nebo do Slovanské knihovny a na četnické velitelství (PF); úřední akta FF a PF si převzalo MŠANO.²⁰⁷ Knihovny v uzavřených ústavech PŘF v budově na Albertově 6, kde mj. sídlila také kancelář pokladníka Královské české společnosti nauk (KČSN), obsahovaly kromě vlastních univerzitních fondů i knihy odborných společností. Jednalo se o cca 12 000 svazků Jednoty českých matematiků a fyziků, 10 000 svazků Entomologického

¹⁹⁹ Tamtéž, f. ÚŘP-ST, kart. 178, sign. 109-14/47, sdělení Saureho ÚŘP, 2. 7. 1940; tamtéž, f. MŠ, kart. 1029, Grosser Hájkovi, 8. 7. 1940.

²⁰⁰ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Thums Sauremu, 17. 7. 1940. Srov. také P. SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu*, s. 59.

²⁰¹ NA Praha, f. MŠ, kart. 1029, záznam o převzetí budov PŘF UK a botanických ústavů, 8. 7. 1940; AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Czurda/Denk Sauremu, 20. 1. 1940.

²⁰² NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 24, sign. 109-4/206, Bernhauer Gießovi – situační zpráva č. VI o NUK a DTH v Praze (červen–červenec 1940), bod 3, 26. 7. 1940.

²⁰³ BArch Berlin, f. R2/125505, Demmel Bernhauerovi, 12. 12. 1940.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Jahn Kiekebuschovi, 2. 9. 1940.

²⁰⁶ Tamtéž, kart. 127, Thums Sauremu, 17. 7. 1940. Podrobně srov. Michal V. ŠIMŮNEK, *Zdraví, dědičnost, rasa. Obory dědičné a rasové hygieny, rasové biologie a biologie lidu na Německé Karlově univerzitě v Praze v akademických a politických kontextech (1939–1945)*, Praha 2006 (disertace PŘF UK Praha).

²⁰⁷ Jednalo se o personálie, studentské matriky, doktorské matriky a studijní doklady, které nemohly být po 17. 11. 1939 doručeny studijícím, viz NA Praha, f. MŠ, kart. 1029, záznam odložený ad acta, 13. 4. 1940; tamtéž, žádost Hrozného o uložení zbývajících knih v dalších objektech, 21. 3. 1940; tamtéž, zápis o přemístění vědeckého inventáře a knihoven z budovy české FF, 2. 4. 1941.

spolku, 1000 svazků knihovny Zoologické společnosti, dále zde bylo provizorně umístěno také 10 000 svazků fyzikálního ústavu ČVUT, 4000 svazků knihovny České geografické společnosti a 7000 svazků knihovny Přírodovědeckého klubu, 4000 svazků Botanické společnosti a na Albertově 6 bylo uloženo na 150 000 svazků z vyklizené FF UK a ČVUT.²⁰⁸ Sám Czurda/Denk popsal tamní stav takto: „*Knihy leží v posluchárnách, pod a na lavicích, částečně jsou také nahromaděny na stolech a podlahách v jiných prostorách.*“²⁰⁹ Z ústavů PřF UK, jež sídlily na Karlově 3 a 6, byly po Czurdově/Denkových rozhodnutích otevřeny pouze ústav pro geofyziku a ústav pro anorganickou chemii a soudní chemii,²¹⁰ naopak zavřeny byly ústavy fyzikální, zoologický, matematický, geografický, paleontologický, botanický, pro rostlinnou fyziologii, antropologii²¹¹, organickou chemii, fyzikální chemii, farmaceutickou chemii, astronomii, zavřen byl rovněž seminář pro metodologii a dějiny vědy.²¹² Zájem někdejších německých kolegů na vybraných výzkumných zařízeních se ale týkal i přidružených badacích zařízení, jako např. vědecké laboratoře pro chov ryb, kterou vedl docent Karel Schäferna (1884–1950), u něhož se z německé strany uvažovalo o využití vlámského původu jeho rodiny.²¹³ Vybavení českých pracovišť však nepřebíraly pouze německé vysoké školy, nýbrž i další instituce, obzvláště jednalo-li se o vysoce specializovaná zařízení. Tak např. vhodné přístroje měly být převedeny na české firmy, které vytvořily tzv. muniční výbor (*Munitionsausschuß*).²¹⁴

O převodu budov ústavů LF a PřF UK do německého užívání informoval Saure Franka v sobotu 22. června 1940, nicméně Frank tento postup schválil až 2. července 1940, přičemž důvody tohoto zdržení nejsou známe.²¹⁵

V případě FF UK se jednalo o vyklizený inventář z hlavní budovy na Smetanově náměstí 9, k čemuž došlo již v březnu 1940, kdy se Hrozný obrátil na Saureho, zda může k tomu kroku přistoupit, s čímž Saure ještě téhož dne blahosklonně souhlasil; jednalo se celkem o majetek jedenadvaceti seminářů a ústavů.²¹⁶ Příčinou byl bezesporu eminentní zájem o hlavní budovu FF UK, jež se po Himmlerově souhlasu (!) proměnila v centrum německých vědeckých institucí coby tzv. Dům německých vysokých škol (*Haus der Deutschen Hochschulen*). Jak již bylo uvedeno výše, zodpovídal za ni sám Saure.²¹⁷ Fungoval zde rektorát NUK, děkanáty FF NUK včetně kuratoria a zkušební komise, LF NUK, sídlila zde pražská pobočka Nacistického svazu studentů (*NS-Deutscher Studentenbund*; NSDStB) i NSDDB, byla zde umístěna knihovna Spolku pro dějiny Němců v Čechách a na Moravě (*Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen und Mähren*), Německá akademie věd

²⁰⁸ Přestěhování proběhlo na počátku dubna 1940, viz AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Czurda/Denk Sauremu, 24. 4. 1940; Kiekebusch Sauremu, 5. 4. 1940; tamtéž, Saure GieBovi, 5. 8. 1940; tamtéž, Šalamon Guddenovi, 2. 8. 1940.

²⁰⁹ Tamtéž, Czurda/Denk Sauremu, 21. 6. 1940.

²¹⁰ Zde se jednalo o další činnost J. Křepelky a F. Trávníčka coby soudních znalců.

²¹¹ Zde se jednalo o další činnost J. Malého coby soudního znalce.

²¹² AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Czurda Sauremu, 17. 5. 1940. K předávacím protokolům inventáře PřF UK z března 1940 viz tamtéž, měsíční zpráva Czurdy/Denka Sauremu, 21. 3. 1940; tamtéž, Denk/Czurda ÚŘP, 24. 4. 1940; tamtéž, Czurda/Denk Sauremu, 17. 5. 1940.

²¹³ Tamtéž, Czurda a Dejdar Sauremu, 8. 5. 1941; tamtéž, Saure ÚŘP, 9. 5. 1941.

²¹⁴ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 28, sign. 109-4/332, zpráva o zasedání tzv. muničního výboru pro protektorát, 11. 6. 1940 (Tajné!).

²¹⁵ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, interní poznámka Saureho, 2. 7. 1940; tamtéž, Saure Frankovi, 22. 6. 1940.

²¹⁶ Blíže viz A. Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, s. 104.

²¹⁷ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Frank Sauremu, 1. 4. 1940; NA Praha, f. ÚŘP-ST, kart. 178, sign. 109-14/47, aktová poznámka, 3. 8. 1940.

Obr. 5: Budova FF UK coby „Dům německé vědy“ na Smetanově náměstí v Praze, 1940 (sbírka F. Weicholda)

(*Deutsche Akademie der Wissenschaften*), pražská pobočka Ústředního ústavu pro výchovu a výuku (*Zweigstelle Prag des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht*) z Berlína či pobočka Zahraničního akademického úřadu (*Akademisches Auslandsamt*).²¹⁸

Vzhledem k tomu, že o využití těchto budov v konečné fázi rozhodoval BdS, respektive HSSPF, stalo se z nich do budoucna svérázné realitní portfolio, jež s největší pravděpodobností sloužilo k prosazování vlivu především těchto německých bezpečnostních struktur.²¹⁹

V Brně byla však situace poněkud odlišná a dispute o využití českých vysokoškolských objektů zde vedly k nedorozuměním či dokonce sporům mezi BdS (H. Böhme) a REM ohledně dalšího využití. Zpráva o vnitřním vybavení tamních uzavřených českých ústavů nejdříve konstatovala prvotřídní kvalitu, načež se o ně přihlásila tamní DTH.²²⁰ O měsíc později následoval návrh na využití budov pro DTH, který podpořilo i REM.²²¹ Situace nicméně byla značně složitá, neboť některé budovy mezitím obsadili další němečtí zájemci. BdS proto musel do Brna, kde na rozdíl od Prahy docházelo zjevně k větším komplikacím, opětovně zdůraznit, že: 1. akce 15. listopadu 1939 byla výhradně politickou záležitostí a neměla primárně sloužit k saturování potřeb a požadavků německých vysokých škol, 2. za SS rozhoduje výhradně Himmler coby RFSS a 3. pro zpracování agendy je příslušný toliko HSSPF, respektive BdS.²²² Kurátorovi do Brna výslovně zdůraznil: „Znovu poukazuji na to, že vysokoškolská akce z 15. listopadu 1939 byla akce politická a uzavření [českých

²¹⁸ AUK Praha, f. RNU, kart. 127, Saure Gießovi, 5. 8. 1940.

²¹⁹ NA Praha, f. NSM, kart. 46, sign. 110-4/532, seznam budov a prostor českých vysokých škol a jejich využití přeposlaný BdS Frankovi, 12. 2. 1943.

²²⁰ MZA Brno, f. B34, fasc. 697, předběžná zpráva Krise, 11. 4. 1940.

²²¹ Tamtéž, Leitmeyer REM, 31. 5. 1940; tamtéž, Leitmeyer ÚRP, 25. 5. 1940; tamtéž, Leitmeyer OLR v Brně, 8. 6. 1940.

²²² Tamtéž, BdS – záznam, 20. 9. 1940.

vysokých škol – pozn. aut.] *neproběhlo, aby snad byly pro německé vysoké školy obstarány lepší pracovní možnosti.*²²³

Z české strany byla tato trpká zkušenost s německým postupem v prvním roce po krvavém listopadu 1939 reflektována následovně: „Byly [...] uspořádány výpravy německých profesorů a docentů do českých vědeckých ústavů a za přítomnosti a nařízené pomoci českých profesorů byly vybírány nejcennější kusy inventáře k ‚vypůjčení‘. Vše se dalo v přísné úřední formě, všechno bylo sepsáno, potvrzeno a jednání bylo vybraně zdvořilé. Zanedlouho však byly ústavy prostě obsazeny německými profesory. Nastalo stěhování ve velkém, byly přemísťovány knihovny seminářů a fakult, stěhovalo se zařízení celých ústavů [...].“²²⁴

Pomyslnou tečku za snahami o obnovení činnosti českých vysokých škol, jež by mohlo v praxi alespoň do jisté míry zmenšit následky působení německých komisařů, představuje výměna korespondence k této problematice mezi Háchou a v. Neurathem ze září a října 1940.²²⁵ Na Háchovu supliku říšský protektor suše odpověděl v obsáhlejším dopisu ze dne 24. září 1940. I ten v něm mj. zopakoval, že uzavření českých vysokých škol byla před rokem „čistě politická záležitost“ (*eine rein politische Angelegenheit*), a – v souladu s již citovanou Saureho argumentací z léta téhož roku – ještě dodal, že doposud provedené zábery českých univerzitních ústavů představují z německého pohledu pouze „dílčí zado-stiuchnění“ (*teilweise Gutmachung*), přičemž knihovny a sbírky byly ponechány na svých místech.²²⁶ Dále pak zdůraznil, že „[...] čeští profesori byli pro důležité výzkumné práce ponecháni na svých pracovištích, popř. jim byl přidělen rovnocenný pracovní prostor, čímž nemohlo v žádném případě dojít k narušení jejich výzkumné činnosti“.²²⁷ Jen málokterý z dokumentů německé provenience k problematice vědecké politiky představuje větší dis-krepanci mezi skutečným stavem a lží nežli tento.

Pro širší kontext dodejme, že se tak stalo jen necelý měsíc po předložení nově vypracova-ného strategického dokumentu o „otázce budoucího uspořádání českomoravského prostoru“, který K. v. Neurath zaslal ve středu 31. srpna 1940 přes Lammerse Hitlerovi a který byl doplněn i tzv. pamětním spisem (*Denkschrift*) Franka na to samé klíčové téma.²²⁸ V „řešení českého problému“ tak byl navržen a Hitlerem schválen genocidní záměr komplexní ger-manizace lidí a prostoru českých zemí, řízený z jednoho okupačního centra. Dokument prezentovaný Frankem přesto přitom přinesl nejradikálnější posun. Jeho důsledky jsou zřej-mé při zhruba třicetiletém horizontu daných plánů. V případě českých univerzit byl shrnut do jediné věty: „Už nikdy české vysoké školy [...]“.²²⁹ V prosinci 1940 naproti tomu říšský protektor, který přijal Chvalkovského ve své služební vile v Berlíně-Dahlemu, tvrdil pouze

²²³ Tamtéž, Böhme Leitmeyerovi, 20. 9. 1940.

²²⁴ Václav ČERNÝ, *Křik Koruny české. Paměti 1938–1945. Náš kulturní odboj za války*, Brno 1992, s. 145.

²²⁵ NA Praha, f. MŠ, kart. 1029, Kancelář státního presidenta MŠANO, 2. 10. 1940.

²²⁶ Tamtéž, v. Neurath Háchovi, 24. 9. 1940.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Edičně viz Václav KRÁL, *Chtěli nás vyhubit*, Praha 1961, s. 62–75; Neurathovo memorandum viz s. 63–67, Frankovo memorandum, datované 28. 8. 1940, viz s. 68–75. K Frankovu memorandu následoval 14. 9. 1940 ještě komentář R. Heydricha a po služební poradě 9. 10. 1940 u Franka bylo předložené memorandum o úko-lech hospodářství při poněmčení protektorátu Čechy a Morava z pera šéfa ÚSP B. Adolfa, viz tamtéž, s. 76–78 a 103–111. Srov. také Detlef BRANDES, *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha 2015, s. 24–47.

²²⁹ Václav KRÁL (ed.), *Die Deutschen in der Tschechoslowakei. Dokumentensammlung*, Praha 1964, s. 417–421, zde s. 419–420 (dok. č. 315). Pripuštěno bylo zřízení provizorní instituce nazvané jako *Collegium Bohemicum*, které ale nebylo dále nijak specifikováno.

tolik, že „[...] otevření vysokých škol nebude dle jeho názoru aktuálním před ukončením války“.²³⁰

Činnost německých komisařů tak na pozadí těchto rozhodnutí získává v pravdě osudové rozměry.

Shrnutí

Násilné uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939 postavilo německou správu před nutnost řešení řady obtíží. Vzhledem k tomu, že celá „akce“ byla v nacistické logice věcí chápána jako v podstatě policejně bezpečnostní záležitost, získaly v rozhodování klíčové místo právě koercivní složky v čele s říšským vůdcem SS H. Himmlerem a jeho hlavním představitelem v protektorátu, tzv. vyšším velitelem SS a policie (HSSPF) K. H. Frankem. Po krátkém období hledání náležitého modelu správy, jenž by vyhovoval jak HSSPF, respektive místnímu veliteli bezpečnostní policie (BdS), tak i civilní správě v čele s Úřadem říšského protektora (ÚŘP), vznikl v prosinci 1939 zárodek institutu komisařů (*Kommissare*). Ten, pocházející původně z říšské administrativní praxe, byl ovšem očividně kreativně uzpůsoben specifickým podmínkám protektorátu. V daném případě se nejvíce přibližoval tzv. dozorujícímu komisaři (*Aufsichtskommissar*), jenž byl zároveň nadán i poradní funkcí v expertním pojetí, tedy zhruba ve smyslu tzv. důvěrného komisaře (*Vertrauenskommissar*). Naopak exekutivní pravomoci byly potlačeny, respektive ponechány právě bezpečnostním složkám. Vlastní myšlenka přitom pravděpodobně nepocházela z ÚŘP, ale od úředníků pražské hlavní služebny gestapa (*Stapoleitstelle Prag*). V tomto případě se sice formálně jednalo o služebnu říšského protektora, nicméně fakticky šlo o orgán podřízený H. Himmlerovi jakožto šéfovi německé policie, respektive šéfovi nově zřízeného Říšského hlavního bezpečnostního úřadu (*Reichssicherheitshauptamt*) R. Heydrichovi. Pozdější příписy pražského BdS o Himmlerovi ve vztahu k českým univerzitám hovoří právě jako o tzv. správci věrné ruky (*Treuhänder*). Výchozím bodem této úvahy byl fakt, že gestapo fungovalo po 17. listopadu 1939 jako tzv. zabavovací úřad (*Beschlagnahmebehörde*) pro univerzitní vybavení. Vlastní komisaři jsou pak od ledna 1940 spojeni s působením nového rektora Německé Univerzity Karlovy (W. Saure), který byvše sám komisařem, je v podstatě vedl a koordinoval jejich činnost. Ta se v letech 1939–1940 ve vztahu k českým univerzitám a vysokým školám týkala v podstatě tří navzájem propojených okruhů záležitostí: 1. provozních, 2. prostorových a 3. personálních; agenda majetková a finanční zůstávala vyhrazena striktně BdS, respektive HSSPF. Ve velmi krátkém čase se tak z řad především místních německých akademiků vyprofilovala velmi úzká skupina očividně politicky prověřených a zároveň ochotných administrátorů, informátorů a profitérů, bez níž by exploatace české akademické infrastruktury byla jen stěží proveditelná a jež na dlouhý čas zásadním způsobem ovlivnila vztah české a německé vědy. O jejich výběru, motivech či míře ochoty či naopak případném nátlaku toho bohužel není mnoho známo a zaslouží si do budoucna ještě podrobného výzkumu. Byli ale očividně i tací, kteří tuto funkci odmítli. Někteří zase naopak komisařské funkce kumulovali. Přitom přístup a intenzitu práce jednotlivých komisařů lze prozatím těžko rekonstruovat. Někteří byli bezesporu velmi aktivní,

²³⁰ V. BABIČKA – V. HELEŠICOVÁ, *Faksimilia 17. listopad 1939*, s. 225 (Chvalkovský Eliášovi, 9. 12. 1940).

jini pravděpodobně jen toliko postupovali dle předem daných instrukcí, jini se dokonce snažili být svým českým kolegům nápomocni a další aktivně činili udání. Motivací tu mohla být jak prostá osobní zášť či vyřizování starých účtů, tak i přehnaný aktivismus a oportunismus. Význam jejich působení se zásadním způsobem proměnil, když od správy a dohledu nad uzavřenými českými ústavu přešli k aktivní účasti na převádění univerzitních pracovišť pod německé vysokoškolské instituce.

Grantová podpora

Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114.

MICHAL V. ŠIMŮNEK – MILOŠ HOŘEJŠ

Von „Treuhändern“ zu „Kommissaren“. Zur Etablierung sogenannter Kommissare für die geschlossenen tschechischen Hochschulen, 1939–1940

ZUSAMMENFASSUNG

Die gewaltsame Schließung der tschechischen Universitäten und Hochschulen am 17. November 1939, die in erster Linie auf die Unterbrechung der Lehre und die Verfolgung von Studenten abzielte, warf für die Besatzungsverwaltung eine Reihe von politischen, technischen und nicht zuletzt auch administrativen Fragen auf. Nach der Schlüsselentscheidung A. Hitlers von Anfang Dezember 1939, dass einige Institute ihre Tätigkeit in reglementierter und beaufsichtigter Form wieder aufnehmen können, stieg die Bedeutung der administrativen Form, für welche sich die deutsche Seite entschließen würde. Hauptsächlicher Ausgangspunkt wurde nach fast monatelanger Suche das Institut der sog. Kommissare. Ihre Tätigkeit, die im Laufe des Jahres 1940 konkrete Gestalt annahm, war freilich ziemlich innovatorisch konzipiert, und zwar vor allem hinsichtlich der Ausbeutung des entscheidenden Teils der tschechischen wissenschaftlichen Infrastruktur. Die Materialstudie verfolgt den Weg, der zur Entscheidung über die Verwaltungsform des konfiszierten Eigentums und über die Leitung bzw. Beaufsichtigung der eingeschränkten Tätigkeit einiger Universitätsinstitute geführt hat und bringt ein Verzeichnis der Hochschulkommissare. Sie stellt ihre Aufgaben vor und bringt eine Auswahl von Personen für diese Funktionen. Dann deutet sie die Art und Weise an, wie die Agenda der Kommissare ausgeübt wurde, die mit betrieblichen, räumlichen und Personalfragen befasst war, aber auch in großem Maße mit Fragen des Eigentums (innere Ausstattung einschließlich Bibliotheken und weiteren Besitzes).

Das Thema Kommissare der tschechischen Hochschulen erkundet die Bereiche, die für das Überleben der materiellen und menschlichen Substanz der tschechischen Universitäten und Technischen Hochschulen ganz wesentlich waren, und zeigt die Situation auf, die dazu geführt hat, in welchem Zustand sich die Schulen nach dem Kriege befanden.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

simunekm@centrum.cz

PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D.

Národní technické muzeum, Praha

milos.horejs@ntm.cz

OD OBČANSKÉ VÝCHOVY K OBČANSKÉ NAUCE. VZNIK A PROMĚNY OBSAHU A METODIKY PŘEDMĚTU OBČANSKÁ VÝCHOVA NA ZÁKLADNÍCH DEVÍTILETÝCH ŠKOLÁCH V ČESKOSLOVENSKU V 60. LETECH 20. STOLETÍ

KAREL KONEČNÝ

FROM CIVIC EDUCATION TO CIVIC SCIENCE: THE ORIGINS AND CHANGES IN THE CONTENTS AND METHODOLOGY OF THE SUBJECT OF CIVIC EDUCATION AT NINE-YEAR ELEMENTARY SCHOOLS IN CZECHOSLOVAKIA IN THE 1960S

This study maps the circumstances of the introduction and subsequent development of civic education as a subject that was included in the curricula of elementary and secondary schools in 1960. In the 1960s, the aim of civic education was to indoctrinate students with the ideology of Marxism-Leninism. This contribution is based mainly on archival sources from various state archives and specialised archives of a number of institutions, but it also draws on a wide range of contemporary professional journals and textbooks.

Keywords: civic education – civic science – curricula – socialist education – 1960s – ideological indoctrination

DOI: 10.14712/23365730.2025.3

Rok 1959 nepatří k těm, které by v soudobé české historiografii zabývající se dějinami socialistického Československa zaujímaly významnější místo či pozornost. Toto konstatování nicméně neplatí pro oblast školství a vzdělávání, naopak. Usnesení pléna ÚV KSČ *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v Československu* z dubna 1959 otevřelo cestu nejen k prodloužení povinné školní docházky z osmi na devět let, ale také k reformě přípravy učitelů pro základní, tzv. první cyklus vzdělávání. Důležitou součástí usnesení byl záměr ustavit tzv. pedagogické instituty, které jako vysoké školy specifického typu měly ve všech krajských městech od 1. září 1959 začít připravovat učitele pro působení na základních devítiletých školách.¹ V návaznosti na dubnové usnesení stát navýšil finanční prostředky na tvorbu učebnic a metodických materiálů a dalších školních pomůcek a na celkovou modernizaci vnitřního školního inventáře. Současně došlo k výraznému posílení investic do budování a modernizace infrastruktury všech stupňů

¹ K historii pedagogických institutů doposud vyšly dvě větší studie a jedna monografie. Václav KOVÁŘÍČEK, *Vzdělávání učitelů základních škol v českých zemích v letech 1959–1964. Období pedagogických institutů*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Paedagogica, Paedagogica 8, 1987, s. 89–122; Sylva SKLENÁŘOVÁ, *Pedagogický institut: jeden z pokusů o vzdělávání učitelů (1959–1964)*, Hradec Králové 2010; Karel KONEČNÝ, *Pedagogický institut v Olomouci (1959–1964). Nástin vývoje – kurikulum – osobnosti*, Civilia 14/2, 2023, s. 20–65.

školy, počínaje předškolními zařízeními a konče výstavbou nových vysokoškolských areálů a ubytovacích kapacit pro studenty.

Tato studie zkoumá okolnosti vzniku a vývoje občanské výchovy jako nového předmětu, který se v souvislosti s reformou základního vzdělávání objevil v roce 1960 v osnovách nově se ustavujících základních devítiletých škol. Na tomto místě je třeba zdůraznit, že občanská výchova v 60. letech 20. století neměla, snad kromě podobného názvu, nic společného s občanskou naukou a výchovou, jež byla jako předmět zavedena v základním a středním školství v Československu na začátku 20. let. Tam, byť v postupných proměnách, přetrvávala až do roku 1941, kdy byla výnosem ministerstva školství a národní osvěty zrušena.² Na demokraticky a liberálně pojaté občanské vzdělávání za 1. republiky ještě částečně navazovalo československé školství po osvobození v roce 1945. Krátkou epizodu let 1945–1948 v tomto směru stručně, avšak výstižně charakterizuje Jiří Ryba v Sociologické encyklopedii: „*V období 1945–1948 byl [předmět občanské výchovy, pozn. aut.] opět zaveden (přechodně se jmenoval ‚politická výchova‘), ale počal jím postupovat nový, social[istický] a marx[istický] duch. Poslání předmětu začalo být chápáno jako působení na politické názory žáků.*“³ Podrobnější přechodné osnovy politické výchovy včetně jeho hodinové dotace ve všech třech stupních tehdejších škol obecných, měšťanských a středních vydalo Ministerstvo školství a osvěty koncem listopadu 1945.⁴ Politická výchova začínala jako samostatný předmět dokonce již ve třetím ročníku obecné školy s dotací jedné hodiny týdně. Od pátého ročníku se jednalo již o dvě hodiny týdně, stejně jako na školách třetího stupně. Hlavní náplní byl výklad nových společenských a politických poměrů v duchu Košického vládního programu. Důraz byl kladen na vyzdvihování historického bratrství Čechů a Slováků a na nové pojetí slovanství, zvláště ve vztahu k Sovětskému vztahu. Tvůrci osnov popisovali výhody nového politického systému založeného na koalici stran Národní fronty a rovněž pozitivně hodnotili zavedení národních výborů jakožto nových orgánů státní správy a lidově demokratické samosprávy. V poúnorovém období, kdy v dubnu 1948 prosadil staronový ministr školství Zdeněk Nejedlý přijetí Zákona o základní úpravě jednotného školství, došlo ve vztahu k dosavadní politické výchově spíše k formálním změnám v tom smyslu, že vládní nařízení č. 196 z 26. 7. 1948 taxativně stanovilo 14 povinných předmětů vyučovaných na střední škole,⁵ mezi něž patřila i občanská nauka.⁶ V dubnu 1953, kdy byl Nejedlého zákon o jednotném školství z roku 1948 nahrazen novým školským zákonem, byl předmět přejmenován na Ústavu ČSR a SSSR.

² Věstník MŠANO 1941, s. 169–170. Výnos ze dne 15. dubna 1941 navazoval na některá předchozí opatření ministerstva z let 1939 a 1940. Srov. Monika ŘEPOVÁ, *Občanská nauka v českých zemích ve dvacátých až čtyřicátých letech 20. století*, bakalářská práce Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 2020, vedoucí práce PhDr. Radim Štěrbá, Ph.D., s. 56.

³ Jiří RYBA, *Výchova občanská*, in: Zdeněk R. Nešpor (ed.), *Sociologická encyklopedie 2017*, dostupné online: <<https://encyklopedie.soc.cas.cz>> (29. 1. 2025).

⁴ Výnos MŠO z 30. 11. 1945 č. 10 584 pres., Příloha Věstníku ministerstva školství a osvěty, II, 1946, seš. 2. V obsáhlém 84stránkovém dokumentu jsou osnovy heslovitě rozpracovány pro každý jednotlivý předmět. Politická výchova pro obecné školy je v dokumentu uvedena na s. 10, pro školy druhého stupně na s. 29–32, pro školy třetího stupně na s. 63–65. Dostupné online: <<https://kramerius-dnnt.nkp.cz/view/uuid:ff10d8f0-e6fd-11ea-a0d6-5ef3fc9bb22f?page=uuid:9b640140-53b7-4c17-886e-3acc0f0c4e8b>> (31. 1. 2025).

⁵ Střední škola byla v zákoně č. 95/1948 Sb. definována v § 27 a § 28 jako škola, která poskytuje ucelené základní obecné vzdělání a má čtyři postupné ročníky. Dnes by této škole odpovídal druhý stupeň základních škol.

⁶ Antonín STANĚK, *Výchova k občanství a evropanství*, Olomouc 2007, s. 28–29.

Dodejme, že k problematice občanského vzdělávání na základním a středním stupni školství v meziválečném Československu dnes existuje značný počet titulů dobové i soudobé odborné literatury.⁷ Naopak větší pozornost bude ještě nutné zaměřit na období let 1948 až 1959, přinejmenším z hlediska toho, jakou měli tehdejší učitelé pro výuku občanské nauky, resp. ústavy ČSR a SSSR, kvalifikaci či praxi. Jisté je, že poúnorový komunistický režim se vůči demokratickým tradicím „Masarykovy republiky“ ostře, ba nesmiřitelně ideologicky vymezoval, což se zvláště markantně projevovalo právě ve školství a vzdělávání. Je samozřejmé, že generace tvůrců nové koncepce občanské výchovy, k níž náleželi M. Rosenzweig, J. Ladman, M. Cipro, D. Sukuba a další, prostřednictvím vlastní školní docházky osobně zažila koncept občanského vzdělávání na základních a středních školách v době první republiky. Nicméně nikdo z nich či z jejich kolegů při tvorbě kurikula „nové“ občanské výchovy na konci 50. let nemohl a nepochybně ani neměl v úmyslu se jakkoli inspirovat původním předmětem občanská nauka a výchova z meziválečného období. Navazovat na první republiku bylo v humanitních a společenskovědních předmětech, zejména v dějepisu, filozofii a ve všech formách občanského vzdělávání, v době vlády komunistického režimu naprosto vyloučeno.⁸ Kromě zavržení liberálně demokratického pojetí občanského vzdělávání z období první republiky dospěli tvůrci nové koncepce sekundárního vzdělávání koncem padesátých let k závěru, že pro potřeby upevňování socialistické uvědomělosti mládeže již nevyhovuje ani náplň a způsob výuky občanských předmětů, jak byly zavedeny po únoru 1948.

Z hlediska zdrojů se studie opírá především o řešerše článků různých autorů uveřejňovaných v dobových profesních periodikách (Dějepis a zeměpis ve škole, Pedagogika, Učitelské noviny, Socialistická škola, Občanská výchova). Cenným pramenem jsou dobové učebnice a metodické příručky občanské výchovy, které Výzkumný ústav pedagogický v Praze, případně v součinnosti s jinými odbornými pracovišti, začal produkovat od počátku 60. let a v průběhu celé dekády je postupně inovoval a aktualizoval. Třetím zdrojovým pilířem jsou klasické primární prameny, uložené ve státních archívech (Národní archiv, Státní okresní archiv v Olomouci) a ve specializovaných archívech (archivy Univerzity Palackého, Masarykovy univerzity, Univerzity Karlovy). V Národním archivu byl proveden výzkum fondu kolegia ministra školství a rovněž různých dokumentů stranické a rezortní provenience. Některá zvláště relevantní usnesení či nařízení byla publikována v různých sbírkách a sbornících.⁹ V univerzitních archívech můžeme studovat dílčí písemnosti seminářů a kateder občanské výchovy, které se bohužel dochovaly pouze v omezené míře. Většinou máme k dispozici osobní spisy tehdejších pedagogů, kteří se na obor občanské výchovy

⁷ Marek BUBENÍK, *Kurikulárne ukotvenie predmetu občianska náuka a výchova v období prvej Československej republiky*, *Historia scholastica* 10/1, 2024, s. 195–238. Zmínit je třeba rovněž záslušnou bakalářkou práci M. ŘEPOVÉ, *Občanská nauka v českých zemích*.

⁸ Časově velmi krátkou výjimku v tomto směru představuje pouze období od jara 1968 do jara 1969.

⁹ *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ: od XI. sjezdu do celostátní konference 1960*, Praha 1960.

odborně zaměřovali. Jenom velmi přehledně byl předmět občanská výchovy reflektován v soudobé odborné literatuře¹⁰ a ve studentských kvalifikačních pracích.¹¹

O rozhodnutí, že se v osnovách budoucích základních devítiletých škol objeví nový předmět s názvem občanská výchova, poprvé informoval člen tzv. politbyra¹² a tajemník ÚV KSČ Jiří Hendrych na uzavřeném zasedání politbyra ÚV KSČ 14. dubna 1959. V přibližně jedné třetině obsáhlého, 105 stran dlouhého referátu tajemník J. Hendrych mj. uvedl: „*Důležité je rozvíjet socialistické uvědomění, cílevědomou výchovu morálně politickou [...], a proto se zavádí vyučování občanské výchovy, v níž učitelé budou mít další možnost vahou celé své osobnosti soustavně utvářet komunistické uvědomění a vědecký světový názor; zušlechťovat morální citění a podněcovat cílevědomou aktivitu svých žáků.*“¹³ Do nově se tvořícího kurikula základního vzdělávání tak byl integrován předmět, který měl z předchozího období let 1953–1960 navazovat na předmět s názvem Ústava ČSR a SSSR. Ten však v osnovách tzv. osmíletek a jedenáctíletek figuroval pouze v jediném, osmém ročníku, s dotací jedné hodiny týdně. Předmět sice byl klasifikován známkou, nicméně na rozdíl od ostatních předmětů byl vnímán spíše jako doplňkový. Zpravidla jej vyučoval ředitel nebo jeho zástupce, kteří se z titulu svých funkcí těšili důvěře nadřazených stranických a školských orgánů. Problém spočíval v tom, že po zrušení pedagogických fakult v roce 1953 se v žádném typu škol, které připravovaly budoucí učitele, nevyskytovala možnost studovat občanskou nauku či výchovu jako samostatný aprobovaný předmět. Toto si reformátoři základního vzdělávání uvědomili a do výčtu předmětů učitelství pro druhý stupeň (pátý až devátý postupný ročník), které se studovaly na pedagogických institutech, občanskou výchovu zařadili. Od studijního roku 1959/1960 bylo na pedagogických institutech možné studovat občanskou výchovu v trojkombinaci čeština – ruština – občanská výchova nebo ruština – tělesná výchova – občanská výchova. První absolventi s aprobací pro výuku občanské výchovy však byli reálně k dispozici až na začátku školního roku 1962/1963, ovšem s tím, že tento školní rok ještě formálně zůstávali studenty 4. ročníku na pedagogických institutech. Přitom téměř celý rok již mohli vyučovat „své“ aprobované předměty v rámci tzv. řízené pedagogické praxe na základních devítiletých školách.

První zmínka v referátu J. Hendrycha z dubna 1959 o zavedení občanské výchovy jakožto nového předmětu neznamenala, že teprve od tohoto momentu by se ministerstvo školství a na něj napojené výzkumné instituce a různé odborné panely začaly zabývat tím, jak konkrétně má být předmět v jednotlivých ročnících druhého stupně základní devítileté školy koncipován. Testovací fáze nového předmětu probíhala v režii Výzkumného ústavu

¹⁰ A. STANĚK, *Výchova k občanství a evropanství*, s. 30–31; Tomáš HUBÁLEK a kol., *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích. Od počátků občanského vzdělávání, etické a mravní výchovy v českých zemích po současnost*, Praha 2017. Předmět občanská výchova (případně občanská výchova a nauka) je zmíněn na s. 58.

¹¹ Za zmínku stojí např. bakalářská práce Terezy JORDÁNOVÉ, *Výuka občanské výchovy v době komunistického režimu (v letech 1960–1989)*, Katedra občanské výchovy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 2020, vedoucí práce PhDr. Radim Štěrba, Ph.D.

¹² Sovětský termín „politbyro“ ústředního výboru strany byl ve stranické hierarchii synonymem předsednictva ústředního výboru. KSČ se tohoto termínu držela do roku 1962. XII. sjezd KSČ v červnu 1962 již místo politbyra zvolil předsednictvo ústředního výboru. František ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, Praha 2010, s. 132.

¹³ Národní archiv Praha (dále NA), f. 02/2 Politbyro ÚV KSČ, 14. 4. 1959, arch. j. 290.

pedagogického v Praze (dále VÚP)¹⁴ již od školního roku 1958/1959. Přípravná fáze spočívala v ověřování tzv. pokusných osnov vypracovaných VÚP na několika dvanáctiletkách vybraných ministerstvem školství. Proces zrodu a ověřování pokusných osnov na vybraných jedenáctiletkách celkem detailně nastínil František Výborný z VÚP v článku v časopisu *Pedagogika*.¹⁵ Kromě sovětské inspirace, která byla pro zavedení předmětu rozhodující, F. Výborný v článku uvedl řadu dalších argumentů, podle kterých se testování jednoznačně osvědčilo. Některé z nich ovšem zní i dnes, tj. po 65 letech, poněkud humorně: „*Chlapci a děvčata z 9. ročníku jičínské dvanáctiletky si vytkli za cíl co nejlépe splnit brigádnický cíl v zemědělství. Nezabránil jim v tom ani déšť – mladí brigádníci odmítli opustit pracoviště JZD a strhli tím i družstevníky. V některých případech žáci z podnětu učitele občanské výchovy podnikli průzkum, co je kde možno užitečného vykonat, a uskutečnili pak některé zvelebovací timurovské akce [...]. Občanská výchova prohloubila v četných třídách výchovu žáků k uvědomělé ukázněnosti a k správnému společenskému chování. Jedné ze tříd dvanáctiletky v Písku např. přispěly rozhovory v hodinách občanské výchovy k tomu, že žáci přestali obdivovat dívku, která jim imponovala odlišným chováním a oblečením. Žáci z Mostu vzbudili pozornost občanů, když unaveni při návratu z dvoudenního výletu s náplní 50 jarních kilometrů ochotně uvolňovali ve vlaku místa k sezení dospělým.*“¹⁶

Jak již bylo uvedeno, tvorbou a ověřováním pokusných osnov občanské výchovy byl pověřen Výzkumný ústav pedagogický v Praze. Jádrem týmu, který na VÚP na tomto úkolu pracoval, tvořili Milan Rosenzweig (nar. 1926), Miroslav Cipro (1918–2003)¹⁷ a F. Výborný. Z různých zmínek roztroušených v dobových pramenech a článcích v profesních časopisech je zřejmé, že ze tří výše jmenovaných pracovníků patrně hrál nejvýznamnější roli M. Rosenzweig, který sám nebo ve spolupráci s jinými kolegy v průběhu šedesátých let vydal několik učebnic občanské výchovy pro různé typy škol a také řadu metodických příruček a podpůrných materiálů. Kromě toho M. Rosenzweig své názory a stanoviska energicky prezentoval a obhajoval v mnoha statích a v diskusních příspěvcích na stránkách profesních časopisů, zpočátku hlavně *Dějepis* a *zeměpis* ve škole.¹⁸ Obsahově měl od r. 1959 časopis tři relativně samostatné vnitřní části věnované *dějepis*u, *zeměpis*u, a právě občanské výchově, avšak ta v názvu časopisu bohužel nefigurovala. Zásadní role Výzkumného ústavu pedagogického a jeho vedoucích pracovníků automaticky neznamenala jeho monopolní postavení, které by při tvorbě a zavádění kurikula občanské výchovy do systému základního vzdělávání vylučovalo participaci dalších institucí či osobností. Role názorového oponenta se od počátku ujal dr. Jaroslav Ladman, který byl odborným asistentem

¹⁴ Fond Výzkumný ústav pedagogický v Praze se nachází v Národním archivu. Protože není standardně zpracován, není badatelům přístupný.

¹⁵ František VÝBORNÝ, *Občanská výchova – nový předmět v základní devítileté škole (Pojetí předmětu a poznatky z prvního roku jeho výzkumu)*, *Pedagogika* 2/03, 1960, s. 151–171.

¹⁶ F. VÝBORNÝ, *Občanská výchova*, s. 159.

¹⁷ Miroslav Cipro byl v letech 1964–1971 ředitelem Výzkumného ústavu pedagogického v Praze, následně v letech 1971–1975 odborným náměstkem ministra školství ČSR. Autor desítek statí o historii a aktuálním vývoji české marxistické pedagogiky, editor mnoha slovníkových hesel osobností české a světové pedagogiky. Srov.: Vladimír JÚVA st., *Odešel profesor Miroslav Cipro*, *Pedagogická orientace* 4, 2003, s. 109–110; Karel RÝDL, *Za profesorem PhDr. Miroslavem Ciprem*, *Pedagogika* 54/1, s. 86–87.

¹⁸ Časopis *Dějepis* a *zeměpis* ve škole vznikl v roce 1959 sloučením dvou do té doby samostatných časopisů *Dějepis* ve škole a *Zeměpis* ve škole.

Pedagogického institutu v Praze.¹⁹ Nový předmět byl samozřejmě ze své povahy zcela prostoupen vládnoucí ideologií marxismu-leninismu. Nicméně dobový kontext začátku 60. let již začínal, zpočátku skromně a velmi opatrně, umožňovat poněkud svobodnější výměnu názorů širší odborné veřejnosti jak na jeho obsah, tak na metodiku výuky, což bylo v padesátých letech naprosto nemyslitelné. Kultivovaná polemika mezi M. Rosenzweigem z VÚP a J. Ladmanem z Pedagogického institutu v Praze z přelomu padesátých a šedesátých let o pojetí nového předmětu byla jedním z názorných dokladů pozvolna se liberalizujících poměrů v českém školství.

Občanská výchova byla poprvé zavedena ve školním roce 1959/1960, pro začátek pouze v 9. ročnících devítiletých a jedenáctiletých. Od následujícího školního roku 1960/1961 byla zařazena do kurikula šestých ročníků ZDŠ, o rok později sedmých ročníků atd. V každém případě bylo napevno dáno, že občanská výchova bude mít v každém postupovém ročníku druhého stupně ZDŠ (tj. v šestém, sedmém, osmém a devátém postupovém ročníku) dotaci jedné hodiny týdně. Jedním ze zvláštních rysů, který se mezi zainteresovanými odborníky a učiteli zpočátku nestal předmětem větších diskusí a polemik, bylo to, že v žádném ročníku nebyla občanská výchova klasifikována známkou. Specifickým prvkem občanské výchovy rovněž byla podoba osnov. Všechny předměty s výjimkou občanské výchovy se musely povinně vyučovat podle centrálně závazných osnov, které poměrně podrobně definovaly obsah učiva v každém pololetí příslušného ročníku. Naproti tomu osnovy občanské výchovy sestávaly z pěti tematických okruhů, ve kterých byla pouze orientačně definována náplň a cíle s tím, že bude záležet na invenci každého učitele, jak k výuce příslušného tematického okruhu v průběhu školního roku sám přistoupí. Konkrétně pro šestý ročník byly stanoveny tyto tematické okruhy: 1. Učíme se pro život v socialistické vlasti; 2. Náš žákovský a pionýrský kolektiv; 3. O vztahu žáků k druhým lidem; 4. O kulturním chování při různých příležitostech; 5. Naši pracující zvelebují svou vlast. Také osnovy pro sedmý ročník sestávaly z pěti tematických celků: 1. Pracující lid u nás pánem ve své vlasti; 2. Sovětský svaz, náš nejlepší přítel a spojenec; 3. Bratrství Čechů a Slováků, jejich společné úsilí v budování republiky; 4. Náš lid je připraven hájit svou vlast; 5. Péče o veřejnou bezpečnost, ochrana společenského vlastnictví, přírody a zdraví občanů. Pět tematických okruhů v osnovách občanské výchovy pro osmý ročník bylo definováno takto: 1. Základní práva a povinnosti občanů; 2. Pracující lid u nás hospodářem ve své vlasti; 3. Výstavba socialistického průmyslu; 4. Rozvoj socialistického zemědělství; 5. Mládež po boku pracujících ve výstavbě socialistického hospodářství. V závěrečném 9. ročníku se měla výuka zaměřit na tyto okruhy: 1. Vláda lidu v naší zemi; 2. KSČ, předvoj dělnické třídy a vedoucí složka Národní fronty, Československý svaz mládeže; 3. Mravní profil občana naší republiky; 4. Základy vědeckého světového názoru; 5. Náš lid v boji za mír, demokracii a socialismus ve světě.

Ve školním roce 1959/1960, tedy rok před vznikem základních devítiletých škol, Výzkumný ústav pedagogický již druhým rokem testoval podobu a funkčnost souboru tematických okruhů na některých končících osmiletkách a jedenáctiletkách. Na základě získaných zkušeností se pak ustálil soubor výše nastíněných tematických okruhů v každém

¹⁹ Jaroslav Ladman, nar. v Plzni 1929, odborný asistent na Vysoké škole pedagogické v Praze v letech 1953–1959, poté na Pedagogickém institutu v Praze a od 1964 na Pedagogické fakultě UK v Praze, v roce 1980 jmenován docentem, zemřel 1981. *Za Jaroslavem Ladmanem*, Společenské vědy ve škole 11/1, 1981–1982, s. 12. Mimo to se v Ústavu dějin UK a archivu UK v Praze nachází složka týkající se rigorózního řízení J. Ladmana z r. 1972. Archiv UK (dále AUK), f. Pedagogická fakulta, doktoráty, kart. 9.

ročníku na poměrně dlouhou dobu sedmi let. Kromě dvou výše uvedených specifik (předmět nebyl klasifikován známkou a místo podrobných osnov měl k dispozici pouze orientační tematické okruhy) zde existoval ještě další specifický rys, a to alokace několika volných hodin za školní rok umožňujících besedy se zasloužilými či veřejně angažovanými občany, exkurze do závodů, tzv. síní tradic, národních výborů apod. Volné hodiny nebo jejich části mohly také posloužit pro četbu dobových propagandistických tiskovin a pro řízenou diskusi vhodnou k osvětlení různých aktuálních politických událostí či historických výročí.²⁰ Netřeba zde dodávat, že všechny zmíněné aktivity měly posilovat socialistické uvědomění žactva.

V souvislosti s poněkud pružným pojetím osnov, které umožňovaly učitelům využívat mimoškolní metody výuky a které pouze volně definovaly tzv. tematické okruhy, probíhala hned od počátku permanentní diskuse mezi dvěma názorovými tábory, personifikovanými M. Rosenzweigem a J. Ladmanem. Dodejme, že se nejednalo o osobní spor mezi dvěma výraznými osobnostmi dobové marxistické pedagogiky. Milan Rosenzweig dlouhodobě pracoval ve Výzkumném ústavu pedagogickém, který ministerstvo školství pod vedením ministra Františka Kahudy pokládalo za vlastní „mozkový trust“. Naproti tomu J. Ladman se kromě vlastní badatelské činnosti opíral o bohatou pedagogickou praxi na Vysoké škole pedagogické (1953–1959) a následně na Pedagogickém institutu (od r. 1959) v Praze. První kolo veřejné polemiky mezi nimi vypuklo v květnu 1960, tedy v době, kdy se tvorba osnov a instrukce k metodice výuky občanské výchovy teprve dotvářely. V podstatě se jednalo o spor, zda má nový předmět více akcentovat výchovnou, nebo naopak naukovou stránku. V květnu 1960 uveřejnil M. Rosenzweig v časopise Dějepis a zeměpis ve škole obsáhlý diskusní příspěvek, ve kterém se vymezil proti „naukovým“ tendencím názorových oponentů. *„Předmět občanské výchovy klade důraz na výchovu mravně politickou, pracovní, polytechnickou, estetickou a tělesnou. Předmět má plnit předně výchovné cíle, má přispívat k realizaci promyšleného systému komunistické výchovy ve škole [...]. Občanská výchova může účinně využívat všech akcí školy, pionýrské organizace, mimoškolní činnosti žáků. Rámcové vymezení témat dává učiteli značné možnosti tvořivého využití obsahu předmětu, ale to někteří posuzovatelé přijímají s rozpaky. Vymezení základních poznatků, které požaduje dr. Ladman, je jistě důležité, ale neřeší se jím zdaleka celá problematika občanské výchovy. Samotným systémem poznatků se ještě nevytváří správné politické přesvědčení žáků a jejich kladný vztah k úkolům naší společnosti, nevytváří se ještě komunistická morálka. Detailní rozpracování osnov po obsahové a poznatkové stránce skrývá v sobě nadto nebezpečný schematismus v práci učitele, může vést k verbálnímu, pamětnému osvojování učiva, a nakonec k přetěžování žáků. Výchovná práce v občanské výchově však nesnáší šablonu a obecný recept. Proto ani nelze stanovit přesný poměr mezi probíráním látky naznačené osnovami a politickými aktualitami. Občanská výchova se jistě nesmí změnit v hodiny besed o politických událostech, nicméně stále spojování obsahu osnov s aktuálním děním je jedním z nejúčinnějších prostředků ideově politické výchovy.“*²¹

J. Ladman, kterého M. Rosenzweig ve svém příspěvku přímo zmínil, obsáhle reagoval v replice uveřejněné na stránkách stejného časopisu hned za příspěvkem M. Rosenzweiga. Zopakoval svůj názor, že učitelé občanské výchovy by uvítali detailnější rozpracování

²⁰ Toto zmiňuje mj. i T. JORDÁNOVÁ, *Výuka občanské výchovy*, s. 19.

²¹ Milan ROSENZWEIG, *K problémům občanské výchovy na ZDŠ*, *Dějepis a zeměpis ve škole* 2/5, 1960, s. 155–156.

osnov tak, jak je tomu u všech ostatních předmětů. „Každý předmět, včetně občanské výchovy, má svůj odborně vědný – naukově poznávací obsah [...] obsahem musí být ve všech ročnících konkrétní látka, kterou by měli žáci na celém území republiky rozumově zvládnout. Tím, že budeme základní znalosti, které žáci musí předem načerpat učení, nahrazovat besedami s různými pracovníky a podobnými způsoby, dosáhneme pravého opaku, než čekáme. Žáci si odnavyknou samostatně se učit, pracovat s učebnicí, a tím jim značně znesnadníme eventuální možné další vzdělávání, ať již formou dálkového či večerního studia [...]. Podle dr. Rosenzweiga žáci přijímají nový předmět vesměs kladně. Žáci ještě nejsou natolik uvědoměli ani vyspělí, aby pochopili smysl předmětu. Ale s radostí a zcela pochopitelně vítají, že se z předmětu nezkouší.“²² J. Ladman tak v podstatě označil občanskou výchovu v podobě, jak ji vypracoval a prosadil Výzkumný ústav pedagogický, za méněcenný předmět. Hlavně z toho důvodu, že nemá přesně definován svůj naukový základ v podobě podrobných osnov, ale také proto, že jej žáci nemusí brát vážně, když se vědomosti nezkouší. Přesto občanská výchova v podobě, v jaké byla na začátku šedesátých let uvedena do praxe na základních školách, fungovala až do konce školního roku 1966/1967. Počet nejrůznějších odborných a popularizačních statí, diskusních příspěvků a názorových polemik týkajících se občanské výchovy ze strany zainteresované odborné veřejnosti v průběhu let 1961–1967 mezitím narostl řádově do několika desítek.²³ Silnější vlna příspěvků se objevila v roce 1962, což souviselo jednak s nástupem prvních absolventských ročníků pedagogických institutů do praxe, jednak s vystupňovanou protináboženskou kampaní režimu.

Od roku 1962 se v dobové profesní literatuře začal v občanské výchově v 9. ročníku klást podstatně větší důraz na světonázorové a mravní aspekty formování mladého socialistického člověka, který měl být vychován v přesvědčeného stoupence tzv. vědeckého světového názoru. V té době již přibližně tři roky probíhala kampaň režimu proti náboženským přežitkům, kterou ještě umocnil XXII. sjezd KSSS v říjnu 1962. Milan Rosenzweig se na stránkách časopisu Dějepis a zeměpis ve škole mohutně rozepsal o tom, jak XXII. sjezd KSSS přímo poskytuje konkrétní směrnice pro rozpracování obsahu mravní výchovy v občanské nauce. „Ukazuje učitel, kterým mravním vlastností má věnovat především pozornost a záměrně je v žácích pěstovat. Dále má pro učitele význam hlava V. ve druhé části programu, tj. soustavná výchova k vědeckému světovému názoru a výchova vědecko-ateistická. U žáků je potřeba vytvářet odpor k pověrám, které podlamují jejich iniciativu a tvořivost.“²⁴ Vzestupný trend boje za vymýcení náboženských přežitků ve školství již od přelomu padesátých a šedesátých let jako jeden z prvních bojových „koryfeů vědeckého ateismu“ zachytil docent František Frendlovský na Pedagogickém institutu v Brně. Jím

²² Jaroslav LADMAN, *K příspěvku Problémy občanské výchovy na ZDŠ, Dějepis a zeměpis ve škole* 2/5, 1960, s. 156–157.

²³ Za zmínku stojí příspěvek Františka VÝBORNÉHO, *Na čem závisí úroveň občanské výchovy*, Učitelské noviny 11/33, 1961, s. 5. Autor kritizoval hlavně mladé učitele, kteří kvůli nedostatečné metodické podpoře přistupovali k občanské výchově jako k naukovému předmětu. „Přistupují k občanské výuce jako k předmětu naukovému, neuvědomují si, že spolu s probíráním témat mohou utvářet morálně politické city a snahy žáků, že je mají vést ke správnému jednání. Někteří místo plodných besed vštěpují dětem abstraktní poučky. Občanská výchova ideově působení školy doplňuje, prohlubuje a sjednocuje. Stále se vynořuje otázka, jak správně pojímout jednotu naukových a výchovných cílů.“

²⁴ Milan ROSENZWEIG, *Nejživější učebnice občanské výchovy*, Dějepis a zeměpis ve škole 4/6, 1961/1962, s. 161–163.

vedená Katedra dějepisu, zeměpisu a občanské nauky uspořádala v roce 1961 konferenci pro učitele základních a středních všeobecně vzdělávacích škol, na které F. Frendlovský referoval o konceptu komplexního řešení [tj. vymýcení, pozn. aut] náboženství ze školní výchovy a vzdělávání. Na následné konferenci o komunistické výchově v Hradci Králové řídil ateistickou komisi.²⁵

Aktuální politické trendy a ideologické kampaně nicméně neznamenaly, že by učitelé občanské výchovy na základních školách přestali přemýšlet a diskutovat o správnosti stávajícího modelu, který jim místo pevných a detailních osnov nabízel pouze orientačně definované tematické okruhy. V roce 1961 vydali M. Rosenzweig s F. Výborným metodickou příručku pro učitele občanské výchovy v 6. a 9. ročníku, ve které mj. uvedli: „*Nebylo by správné chápat výchovné vzdělávací cíle úzce naukově, ale je třeba je realizovat tak, aby občanská výchova směřovala především k utváření komunistického přesvědčení žáků, aby je vedla ke komunistické morálce, aby utvářela jejich správný vztah k dělnické třídě a ke KSČ [...]. Zároveň se tím realizuje často vyslovený požadavek, aby se ve zvláštním předmětu sjednocovaly základy vědeckého světového názoru a ateistického přesvědčení.*“²⁶ Názor, že občanská výchova má být předmětem dominantně výchovným a nikoli naukovým, podpořila na stránkách Učitelských novin a nového profesního časopisu Socialistická škola řada příspěvků. Učitelka Základní devítileté školy v Olomouci-Hodolanech Olga Zaoralová si pochvalovala zejména besedy s dlouholetými členy KSČ, poslanci národních výborů a účastníky odboje. „*Je třeba mít stále na zřeteli, že jde o předmět převážně výchovný, vystříhat se jakékoli formálnosti a mechanického přenášení metod z naukových předmětů.*“²⁷ Jiní učitelé vyzdvihovali nové možnosti využití moderních audiovizuálních pomůcek, například rozhlasu a filmu. Současně s diskusemi o vhodnosti či nevhodnosti volněji definovaného obsahu tematických okruhů a metodice výuky občanské výuky na základních devítiletých školách se na stránkách profesního tisku objevovaly také příspěvky o výuce občanské výchovy na školách tzv. 2. cyklu, tj. na středních všeobecně vzdělávacích školách a středních odborných školách. V únoru 1961 se v Učitelských novinách objevil zajímavý příspěvek s názvem *Nový předmět – nové problémy*, ve kterém je mj. uvedeno: „*Účastníci diskuse si nejsou jisti v tom, jak do osnov zakomponovat vhodné podmínky pro tvořivý přístup učitele. Někteří soudí, že by osnovy měly být rámcovější, jiní, že by v osnovách měly být uvedeny konkrétní náměty k besedám, exkurzím apod. Názory se značně různí. Jde o to, aby učitelé neupadali do jednostranné naukovosti, verbalismu a formalismu, někteří jsou pro to, aby se příliš nezdůrazňovalo výchovné poslání předmětu. Spíše je vhodné hovořit o občanské výchově jako o předmětu, který doplňuje střední vzdělání v příslušných oblastech společenských věd.*“²⁸ S podobnými názory souzněla nemalá část učitelů občanské výchovy na základních devítiletých školách. Jak ministerstvo školství, tak ÚPV vyvíjely velkou snahu, aby tápajícím učitelům jejich nejistotu ohledně osnov ulehčily. Kromě vydávání nových učebnic a různých metodických příruček byly do akce zapojeny Ústavy pro další vzdělávání učitelů, které byly v roce 1960 ve všech krajských městech integrovány

²⁵ Archiv Masarykovy univerzity v Brně, f. A4 PdF A1, kart. 33. Komplexní rozbor Pedagogického institutu v Brně za rok 1961.

²⁶ Milan ROSENZWEIG – František VÝBORNÝ, *Občanská výchova v 6. a 9. ročníku základní devítileté školy. Metodická příručka pro učitele*, 2. (nezměněné) vydání, Praha 1961.

²⁷ Olga ZAORALOVÁ, *Zkušenosti s občanskou výchovou*, Učitelské noviny 11/18, 1961, s. 2.

²⁸ *Nový předmět – nové problémy*, Učitelské noviny 11/6, 1961, s. 3.

do pedagogických institutů. Jejich zaměstnanci měli spolupracovat s okresními pedagogickými sbory a společně s nimi všechny začínající učitele občanské výchovy školit a vytvářet pro ně různé učební pomůcky.

Volně definované tematické okruhy, v nichž se učitelé bez detailních osnov mohli ve výuce „ztrácet“, nebyly jediným, a pravděpodobně ani hlavním problémem, který se zavedení občanské nauky jako nového předmětu týkal. Navzdory vzletným plánům a deklaracím již v roce 1961 začalo veřejně vyplouvat na povrch, že vedení nemalé části škol, možná dokonce většiny, od začátku přistupovalo k občanské výchově jako k okrajovému předmětu, který je možné přidělovat kterémukoli učiteli z hlediska potřeby naplnění jeho učitelského úvazku. Na aprobaci přitom vůbec nezáleželo. V říjnu 1961 se v profesním časopisu Socialistická škola objevil zajímavý příspěvek Stanislava Straky, který sumarizoval závěry ze školské konference okresu Český Krumlov. Konference se zúčastnili ředitelé desítek základních škol, jejich zástupci, učitelé občanské výchovy a také předsedové základních stranických organizací na školách a funkcionáři odborových organizací Svazu zaměstnanců školství a osvěty. Tématem konference bylo shrnutí zkušeností za první rok výuky občanské výchovy v šestých ročnících základních devítiletých škol. *„Ředitelé škol byli upozorněni, aby věnovali pozornost zvláště kádrovému obsazení. Pro občanskou výchovu by měli být vybírání nejlepší z nejlepších a nejzkušenějších učitelů. Přesto jsou hodiny na některých školách vnímány jako doplněk k učitelskému úvazku. Na školách, kde učili občanskou výchovu začínající učitelé, sledovali ředitelé jejich výuku celkem málo, až na některé výjimky. Až do doby, než přišla inspekce, se předmět vůbec neprobíral na pedagogické radě, nezabývaly se jím ani stranické, ani odborářské organizace. Jsou tu ovšem také školy, kde je nebezpečí, že se občanská výchova stane předmětem čistě naukovým, např. ve Chvalšínách, ve Vyšším Brodě, Frymburku. Na těchto školách se soudruzi nezamýšleli dost do hloubky nad pojetím a posláním občanské výchovy.“*²⁹

Problému podceňování občanské výchovy ze strany vedení škol se zabývalo plénum ÚV KSČ, které v září 1962 přijalo usnesení s názvem *Zvýšení úrovně komunistické výchovy ve školách*. Plénum mj. doporučilo, aby byl založen nový metodický časopis, který by se měl soustavně věnovat otázkám komunistické výchovy a který by poskytoval systematickou obsahovou a metodickou oporu předmětu občanská výchova. Dodejme, že na takový časopis museli učitelé občanské výchovy čekat ještě čtyři roky. Zřejmě nejdůležitějším výstupem z pléna bylo utvrzení se v názoru, že je správné zachovat převážně výchovný, tj. ideologický a agitační charakter předmětu, tzn. na úkor jeho naukové složky. Učitelské noviny k tomu přinesly obsáhlý komentář, v němž se mj. poukazovalo na výběr učitelů občanské výchovy jako na klíčový problém. *„Ředitelé škol musí plně odpovídat za to, že občanská výchova bude svěřována jen politicky nejvyspělejším a pedagogicky nejzkušenějším učitelům. Mnohé stranické organizace na školách a OV KSČ již výběr učitelů občanské výchovy řádně kontrolují. Učitele, kteří tento mimořádně důležitý předmět vyučují, bude potřeba zprostit jiných administrativních prací.“*³⁰ Obsáhlý komentář k usnesení pléna ÚV KSČ uveřejnil také M. Rosenzweig v časopisu Dějepis a zeměpis ve škole.³¹

²⁹ Stanislav STRAKA, *Zkušenosti z občanské výchovy v šestých ročnících*, Socialistická škola 2, 1961/1962, s. 90–94.

³⁰ Učitelské noviny 12/38, 1962, s. 1.

³¹ Milan ROSENZWEIG, *Za vyšší úroveň komunistické výchovy a vyučování občanské výchově*, Dějepis a zeměpis ve škole 5/4, 1962/1963, s. 89–90.

I on připomněl důležitost dalšího vzdělávání učitelů občanské výchovy, které by mělo být více propojeno s instruktážemi pořádanými OV KSČ a okresními pedagogickými sbory.

Nad kvalitou a úlohou učitelů občanské výchovy se znovu zamýšlel J. Ladman v únoru 1963 na stránkách časopisu Dějepis a zeměpis ve škole. Pozastavil se např. nad tím, proč se přijímacího řízení na vysoké školy povinně neúčastní učitelé občanské výchovy, kteří na středních školách osobně poznali všechny uchazeče o vysokoškolské studium, a mohli se tak vyjádřit k tomu, zda jsou pro další studium náležitě uvědoměli. Současně kritizoval středoškolskou úroveň občanské výchovy: „*Na konkrétních případech můžeme demonstrovat, jak někteří učitelé nepochopili ani obsah, ani společensko-politický význam občanské výchovy. Příčiny nedostatku ve vyučování občanské výchovy jsou podle našeho názoru nestejné požadavky na ideově politický obsah předmětu a přílišné experimentování, kterému se v hodinách občanské výchovy otevřely dveře dokořán.*“³² Jaroslav Ladman tím otevřeně tvrdil, že učitel si ve výuce může v podstatě dělat, co a jak chce, což by při pevně daných a detailně rozpracovaných osnovách nebylo možné. K podstatnému zlepšení v tomto směru však evidentně nedošlo, jak s odstupem několika let přiznala redaktorka nového profesního časopisu Občanská výchova Alexandra Kreisingerová: „*Vyučování předmětu se často ujímali noví učitelé, přičemž zkušenosti dosavadních učitelů přicházely nazmar. Docházelo a dosud [v roce 1967, pozn. aut.] dochází k nezdravému střídání učitelů, protože mnozí z nich pokládají vyučování občanské výchovy za přechodnou záležitost. Povolnější ředitelé ustupují tlaku učitelů a přidělují občanskou výchovu těm, kteří se nedovedou bránit. Tak se na některých školách vytvořila paradoxní situace, že obsahově a metodicky náročný předmět vyučují nezkušení a často se střídající učitelé. Druhá cesta úniku od tohoto problému vede k přidělení občanské výchovy podle třídnictví. Při tomto způsobu jsou učitelé „postiženi“ rovnoměrně. Obhájci tohoto způsobu argumentují tím, že třídní učitelé znají nejlépe výchovné problémy tříd. To je ale jenom jedna z podmínek úspěšné práce. Jsou také ostatní podmínky: odborné znalosti, politická vyspělost, metodická reálnost, efektivita přípravy, ty jsou pak zanedbávány.*“³³

Náhled nejvyšších stranických a rezortních orgánů na význam a podobu občanské výuky se začal postupně měnit teprve v průběhu roku 1964. Připomeňme, že od září 1963 byl ve funkci ministra školství a kultury ambiciózní a energický politik Čestmír Císař, který prozíravě ponechal předchozího ministra F. Kahudu na ministerstvu ve funkci prvního náměstka. Nový ministr v prvním lednovém čísle Učitelských novin v r. 1964 v obsáhlém příspěvku ozřejmil, že „*celý vzdělávací a výchovný systém v našem školství musí naplňovat svou kvalitou požadavky komunistické výchovy, přípravy mládeže pro další rozvoj socialistické a komunistické společnosti. Žádnou složku nemůžeme vynechat, jinak nedostaneme plný profil nového člověka. Proto je nanejvýš pomýlené chápat komunistickou výchovu jako pouhou záležitost slavnostních projevů, organizované činnosti pionýrů a svazáků, vyučování občanské výchově či marxismu-leninismu.*“³⁴ Jednou z významných změn, ke které došlo již v prvním roce působení Č. Císaře ve funkci ministra, byla transformace

³² Jaroslav LADMAN, *Diskusní příspěvek k občanské výchově*, Dějepis a zeměpis ve škole 5/6, 1962/1963, s. 156–157.

³³ Alexandra KREISINGEROVÁ, *Stabilizovat kádry učitelů občanské výchovy*, Občanská výchova 1/8, 1966/1967, s. 343.

³⁴ Čestmír CÍSAŘ, *Výňatek z referátu na celostátní konferenci o komunistické výchově 24.–26. 8. 1964 v Praze*, Učitelské noviny 14/1, 1964, s. 1.

pedagogických institutů do podoby univerzitních (v Praze, Brně, Olomouci) nebo samostatných pedagogických fakult (v Ostravě, Českých Budějovicích, Plzni, Ústí nad Labem, Hradci Králové).³⁵ Zánik pedagogických institutů znamenal, že budoucí učitelé občanské výchovy museli od roku 1964 studovat tuto aprobaci po dobu čtyř let na jedné ze tří pedagogických fakult v Praze, Brně nebo v Bratislavě.³⁶ Již sám tento fakt posílil náročnost a kvalitu jejich studia, protože obnovené fakulty na třech největších univerzitách v Československu měly pro studium, vědecko-výzkumnou činnost a také mezinárodní spolupráci podstatně lepší podmínky, než nově založené samostatné pedagogické fakulty v některých krajských městech. Ustavení aprobovaného předmětu občanská výchova na pedagogických fakultách přinášelo naději, že se během následujících několika let alespoň trochu zvýší podíl řádně aprobovaných učitelů občanské výchovy. V celkové skupině všech učitelů občanské výchovy v polovině 60. let reprezentovali řádně aprobovaní učitelé pouze deseti-procentní menšinu, což by u jiných standardních učebních předmětů vůbec nebylo možné.

Diskuse o správnosti nastavení občanské výchovy na školách prvního i druhého cyklu výrazně oživila celostátní konference učitelů koncem srpna 1964. Ústředním tématem konference, která se konala pod zastřešujícím názvem *Za komunistickou výchovu mládeže*, se stala právě občanská výchova. Ministr školství a kultury Č. Císař sice v úvodu konstatoval, že „*funkce občanské výchovy není ani tak informativní, jako formativní*“, nicméně ihned dodal, že „*ani občanská výchova nesmí zanedbávat úkol seznamovat žáky s fakty a problémy našeho světa [...]. Někde atraktivní formy práce převládaly nad systematickým zřetelem k obsahu*“.³⁷ Uvedl, že bude nutné se zvláště zaměřit na doplnění a zpřesnění osnov na školách 2. cyklu. „*Na SVVŠ bude třeba přejít k filozofické propedeutice, dát žákům ucelenější znalosti psychologie, etiky, logiky a filosofie, aby se lépe připravili na vysokoškolské studium*“.³⁸ Na závěr ministr konstatoval, že velkým problémem je výběr a příprava učitelů občanské výchovy. „*Politická, pedagogická a intelektuální úroveň učitele je alfa a omega úspěchu. Nezřídka se však stává, že pro náročnou přípravu vyučování se v učitelském sboru dohadují, kdo by měl tu občanku vzít. Na pedagogických fakultách se proto zavádí občanská výchova jako řádný studijní obor, i když pro začátek jenom v Praze, Brně a Bratislavě. Zvláště pak musíme připravit kvalitní postgraduální studium pro učitele občanské výchovy*“.³⁹

Možnostmi a variantami komplexního přehodnocení koncepce vzdělání a výchovy mládeže na školách 1. a 2. cyklu se zabývalo dvoudenní zasedání pléna ÚV KSČ v říjnu 1964.⁴⁰ Necelé dva týdny předtím materiály pro plénum ÚV KSČ diskutovalo a finalizovalo předsednictvo ÚV KSČ, které mj. konstatovalo, že pojetí občanské výchovy na školách 2. cyklu (tj. na středních všeobecně vzdělávacích a středních odborných školách) má být chápáno

³⁵ Některé pedagogické instituty, např. ve Zlíně, Jihlavě, Pardubicích, Karlových Varech a v Brandýse nad Labem, byly postupně rušeny, případně se z nich staly konzultační střediska pro distanční studium učitelů a dalších pedagogických pracovníků.

³⁶ Na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci se aprobace občanské výchovy nemohla studovat, mj. proto, že tam nebyla ustavena samostatná katedra.

³⁷ Čestmír CÍSAŘ, *Za komunistickou výchovu mládeže*, Socialistická škola 5/2, 1964/1965, s. 65–78.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž. Referáty z konference otiskly rovněž Učitelské noviny 1964, 14/34–35, s. 1–8. Své vystoupení na konferenci věnoval ministr školství samostatnou pasáž ve svých pamětech: Čestmír CÍSAŘ, *Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah*, Praha 1998, s. 279–280.

⁴⁰ NA, f. KSČ-ÚV 1945–1989, Praha – předsednictvo 1962–1966, kart. P81/64, arch. j. 86/1.

jako nezbytný základ pro výklad filozofie a psychologie a případně dalších společenskovědních a humanitních disciplín. Předsednictvo poukázalo rovněž na potřebnost postgraduálního vzdělávání učitelů. V případě učitelů občanské výchovy na středních školách mělo konkrétně jít o doplňkové kurzy pořádané Filozofickou fakultou UK v Praze.⁴¹ Z hlavního referátu a z usnesení následného pléna ÚV KSČ bylo zřejmé, že nejen ministr školství Č. Čísar a jemu podřízeni odborníci na ministerstvu, ale i pracovníci oddělení školství na ÚV KSČ došli k přesvědčení, že práce na nové reformě školství je třeba zahájit nejprve na úrovni vysokých škol, a odtud návazně postupovat po vertikální linii směrem dolů k systémům středního a základního školství. V části věnované vysokým školám tajemník ÚV KSČ Vladimír Koucký poznamenal, že „v ideovém životě studentstva sílí buržoazní býlí a protimarxistické výpady. Vypadá totiž často tak, jako by bylo možno neomezeně hlásat jakékoli nesmysly, a obhájci linie strany by neměli takovéto projevy nekompromisně potírat, prý v zájmu nezakřiknutí a neudušení ozdravujícího anti-dogmatického procesu. Je třeba vidět, že podobné jevy se vykrytalizovaly v souvislosti s likvidací kultu osobnosti.“⁴² V. Koucký se kriticky nevymezoval pouze vůči studentům vysokých škol, ale paušálně vůči mladé generaci jako celku, která podle něj „vyrůstá v materiálním dostatku a někdy až nadbytku [...]. Především nás hluboce znepokojují projevy oslabeného ideové postoje těchto mladých, nezdravě spotřebitelský vztah k životu, snaha co nejvíce od společnosti dostávat, sklon k pasivnímu spoléhání na druhé, k proplouvání životem bez vyšších cílů a snah.“⁴³

Za jednu z příčin špatné uvědomělosti studentů vysokých škol označil V. Koucký „knihomolskou“ výuku kateder marxismu-leninismu na vysokých školách, které nedokázaly „buržoazním“ náladám mezi studenty efektivně čelit. Současně ale musel V. Koucký připustit, že učitelé marxismu-leninismu na vysokých školách museli navazovat na poznatky studentů přicházejících ze středních všeobecně vzdělávacích škol, které tito měli získat v předmětu občanská výchova. Z toho pak logicky vyvozoval, že „zvláště je nutno věnovat všestrannou pozornost obsahu, metodám a kádrovému zabezpečení obsahu občanské výchovy na školách prvního a druhého cyklu. Praxe plně prokázala, že zavedení občanské výchovy bylo správným krokem a že tento předmět přináší průkazné zlepšení světonázorové a politické výchovy mládeže. Na školách i v okresech se již většinou věnuje náležitá pozornost výběru zkušených učitelů pro tento předmět a pokroku bylo dosaženo také v metodické pomoci učitelům. Nyní budou pro tento předmět přicházet již lépe připravení učitelé z pedagogických fakult.“⁴⁴ Dále V. Koucký konstatoval, že „rozhodující úloha při uskutečňování cílů školské politiky strany připadá učitelům. Na stupni jejich komunistického uvědomění, odborné připravenosti a pedagogickém mistrovství v rozhodující míře závisí úspěchy v přípravě mladé generace pro práci a život v socialismu. To vyžaduje zkvalitnění přípravy učitelů na pedagogických fakultách a ostatních vysokých školách i jejich dalšího vzdělávání. Na všech typech škol je nutné považovat cílevědomou výchovu mládeže v duchu komunistických idejí za základní a nedílnou součást celého pedagogického procesu ve spolupráci se společenskými organizacemi, především Československým svazem mládeže.“⁴⁵

⁴¹ NA, f. KSČ-ÚV 1945–1989, Praha – předsednictvo 1962–1964, kart. P80/64, arch. j. 85/4.

⁴² NA, f. KSČ-ÚV 1945–1989, Praha – předsednictvo 1962–1966, kart. P81/64, arch. j. 86/1.

⁴³ NA, f. KSČ-ÚV 1945–1989, Praha – předsednictvo 1962–1964, kart. P80/64, arch. j. 85/4.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

Ke komplexnímu vyhodnocení pětiletých zkušeností se zavedením občanské výchovy na základních a středních školách se ministerstvo školství dostalo až v říjnu 1965. Příslušné stranické a resortní orgány a pověření odborníci z VÚP a z vysokých škol sice postupně rozpracovávali varianty nové koncepce občanské výchovy, nicméně politickou prioritou celého odvětví školství v té době byly práce na přípravě nového vysokoškolského zákona.⁴⁶ Kolegium ministra školství Č. Čísar⁴⁷ mělo 7. října 1965 k dispozici doposud nejobsáhlejší a nejpodrobnější analýzu týkající se předmětu občanské výchovy od jeho ustavení v roce 1959.⁴⁸ Jejím hlavním spoluautorem byl M. Rosenzweig, který, jak připomínáme, stál v letech 1958–1959 jako člen pracovního týmu VÚP u zrodu nového předmětu. Všichni členové kolegia se sice shodovali v tom, že zavedení předmětu v roce 1959 bylo sice krokem správným směrem, nicméně se shodovali také v tom, že jeho podoba a následná realizace se osvědčily jenom částečně. „*Objevovaly se problémy při realizaci pojetí předmětu a při práci s osnovami. Učitelé se netajili určitým pocitem zklamání, předmět nedosahuje přiměřených výsledků ani v oblasti poznávací. Poznatky, které předmět nabízel, jsou útržkovité, nepevné, nedostatečně skloubené v určitý systém a logický řád, žáci nejsou dostatečně vyzbrojeni pro argumentaci. Příčiny nedostatků jsou v oblasti teoretické, metodické a organizační.*“⁴⁹ Převážně kriticky vyznívající zpráva paradoxně dávala v mnohém za pravdu dlouholetému oponentovi M. Rosenzweiga J. Ladmanovi, který na deficity naukové, tj. vědní složky předmětu, od počátku upozorňoval. Kolegium rozhodlo podstatně zredukovat počet tematických okruhů občanské výchovy od 6. po 9. ročník s tím, že po jejich detailním rozpracování bude návrh nových osnov předložen k posouzení ideologické komisi ÚV KSČ. Druhým podstatným výstupem bylo rozhodnutí předmět klasifikovat. Ve srovnání s revizí osnov a pojetí občanské výchovy na ZDŠ navrhlo kolegium ještě výraznější změny v pojetí osnov občanské výchovy na všeobecně vzdělávacích a středních odborných školách. Bylo navrženo, aby byl předmět přejmenován na Základy společenských věd a neměl již cyklicky opakovat stejná témata jako v občanské výchově na ZDŠ. Nově nazývaný předmět měl absorbovat hlavně filozofickou propedeutiku, základy psychologie a logiky tak, aby byli studenti středních škol lépe připraveni na studium základů marxismu-leninismu a společenskovědních disciplín na vysokých školách. S radikální revizí osnov občanské výchovy na základních devítiletých školách i s plány na uvedení nového předmětu Základy společenských věd na středních všeobecně vzdělávacích školách souvisel problém zlepšení přípravy budoucích učitelů těchto předmětů na pedagogických, případně filozofických fakultách. Fakulty kromě toho měly masově a různými formami doškoloval neaprobované učitele občanské výchovy, kterých bylo stále kolem 90 %. Pro žáky ZDŠ a studenty středních všeobecně vzdělávacích školách a střední odborné a učňovské školy bylo nutno navíc urychleně vypracovat nové učebnice a metodické příručky, neboť s implementací nového modelu se počítalo již od zahájení školního roku 1966/1967.

Všichni aktéři, od stranických orgánů přes ministerstvo školství, pedagogické fakulty až po širokou pedagogickou obec se sice shodovali, že teoretické nastavení občanské výchovy

⁴⁶ Jednalo se o přípravu zákona č. 19/1966 Sb. o vysokých školách, který byl přijat Národním shromážděním 16. 3. 1966.

⁴⁷ V listopadu 1965, tedy přibližně měsíc po říjnovém kolegiu, byl Čestmír Čísar z funkce ministra školství a kultury odvolán a nahrazen Jiřím Hájkem.

⁴⁸ NA, f. Ministerstvo školství a kultury, kolegium ministra, kart. 57, sign. 15.

⁴⁹ Tamtéž.

a způsoby výuky je třeba od základů změnit, nicméně nebylo v silách žádného z nich tak ambiciózně vytyčené úkoly zvládnout během jednoho či dvou let. Začalo se tedy mohutně improvizovat, a to ne vždy šťastně. Těžkostí „občankářské“ obce si pohotově všimli pedagogové, kteří dlouhodobě usilovali o hodinové posílení jiných předmětů, přírodovědných stejně jako společenskovedních. První hmatatelnou změnou, ke které ve druhé polovině šedesátých let v rámci částečné revize kurikula základního vzdělávání došlo, bylo paradoxně zrušení výuky občanské výchovy v šestém ročníku ZDŠ. Malou útechou pro stoupence zachování občanské výchovy mohlo být pouze to, že odebraná jedna hodina (což ovšem znamenalo likvidaci celého předmětu v 6. ročníku) byla obratem přidělena dějepisu. Od školního roku 1966/1967 se tak občanská výchova vyučovala pouze v sedmém, osmém a devátém ročníku. V sedmém a osmém ročníku byl současně významně snížen počet tematických okruhů. Konkrétně v 7. ročníku se původních pět tematických okruhů redukovalo na tři: 1. kulturní chování; 2. činnost národních výborů; 3. práva a povinnosti občanů. Látka osmého ročníku se koncentrovala na jeden velký tematický okruh zaměřený na státní společenské a hospodářské zřízení ČSSR. V devátém ročníku prozatím zůstal obsah osnov nezměněn, přičemž ale bylo avizováno, že nové revidované osnovy vejdou do praxe teprve na začátku školního roku 1968/1969.

Zrušení předmětu občanská výchova v šestém ročníku druhého stupně ZDŠ neznamenovalo, že by stoupenci předmětu polevili ve svém úsilí občanskou výchovu zásadně kvalitativně inovovat. V tom jim měl významně pomoci nový časopis *Občanská výchova*, jehož první ročník vyšel na začátku školního roku 1966/1967.⁵⁰ Osmnáctičlenná redakční rada pod vedením M. Rosenzweiga v úvodním textu konstatovala, že bude nutno se soustředit hlavně na inovaci či tvorbu nových osnov pro školy třetího cyklu, které budou obsahově podstatně náročnější. Zde bude třeba se zaměřit na vymezení vzdělávacího jádra občanské výchovy a také posílit témata ze základů filozofie a případně také psychologie. K tomu měly napomoci příspěvky významných osobností tehdejší české filozofie, např. kome-nioložky Jiřiny Otáhalové Popelové (1904–1985), Jiřího Cvekla (1919–1995), Vladimíra Tardyho (1906–1987) nebo Milana Machovce (1925–2003). K novému pojetí občanské výchovy na základních devítiletých školách se vyjádřila členka redakční rady Alexandra Kreisingerová. Konstatovala, že v novém pojetí „*občanská výchova není univerzálním předmětem pro komunistickou výchovu mládeže, jako byla doposud. Nové pojetí spočívá v jednotě jejího vzdělávacího a výchovného působení, která nedílným způsobem ovlivňuje žáky. Výchovně působit lze jen na základě soustavného poznávání v oblastech, které jsou základem předmětu. Jádro předmětu je nauka o státním společenském a hospodářském zřízení ČSSR. Významná funkce je syntéza a zobecňování poznatků z ostatních předmětů [...]. Zdůraznění vědního základu přitom neznamená, že občanská výchova ztrácí svůj výchovný charakter.*“⁵¹ Jak již bylo uvedeno, přestala se od školního roku 1966/1967 občanská nauka vyučovat v šestých ročnících základních škol. V sedmých, osmých a devátých ročnících se měli učitelé dočasně držet provizorních osnov, přičemž ministerstvo školství slíbilo dodat

⁵⁰ *Občanská výchova*. Časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže. Dohromady vyšlo kontinuálně pouze pět ročníků, poslední ve školním roce 1970/1971 měl již jenom pět čísel v ročníku, předchozí čtyři ročníky obsahovaly deset čísel v každém ročníku. V roce 1971 byl časopis nahrazen novým časopisem *Společenské vědy ve škole*.

⁵¹ Alexandra KREISINGEROVÁ, *Změny ve vyučování občanské výchovy na ZDŠ*, *Občanská výchova* 1/1, 1966/1967, s. 5–8.

školám nové osnovy až těsně před začátkem školního roku 1967/1968. S nástupem nového školního roku 1967/1968 se objevila další novinka v podobě zavedení klasifikace občanské výchovy na ZDŠ.⁵² Milan Rosenzweig, který po celou první polovinu šedesátých let standardní klasifikaci v občanské výchově odmítal, začal od roku 1966 na tuto věc postupně měnit názor. V roce 1967 již jednoznačně argumentoval ve prospěch klasifikace, neboť „*řádné hodnocení posiluje autoritu předmětu v očích žáků i rodičů [...]. Při klasifikaci by se mělo přihlídnout ke schopnosti žáků aplikovat poznatky odjinud, spojovat obsah s různými mimoškolními podněty atd.*“⁵³

Reformy tzv. Pražského jara podněcované požadavky na demokratizaci a liberalizaci politického a společenského života se nemohly neprojevit ani v komplexním a velmi složitém odvětví československého školství. Dynamika a intenzita proreformních požadavků logicky nejsilněji zasáhla prostředí vysokých škol. Akční program ministerstva školství, který byl na stránkách Učitelských novin zveřejněn v červnu 1968, nicméně neopomíjel ani regionální školství. Vedle samozřejmých požadavků na lepší mzdové ohodnocení učitelů, dořešení ekonomicko-právních vztahů mezi ministerstvem školství a zřizovateli, se v akčním programu mj. objevilo prohlášení, že „*na všech školách budou urychleně odstraněny deformace dogmatického přístupu výuky zvláště novodobé etapy historie našich národů a států, výuky dějepisu a literatury a při výkladu některých společenských a přírodních jevů tak, aby byl respektován vědecký, historický a národní přístup. Po přechodnou dobu budou učitelé orientováni postupně vydávanými metodickými pokyny a statěmi a odbornými časopisy.*“⁵⁴ Občanská výchova jako předmět v akčním programu explicitně zmíněna nebyla, což bylo vzhledem ke kontextu doby pochopitelné. Probuzené veřejnosti, pravděpodobně včetně převážné většiny učitelské obce, byl v té době osud občanské výchovy v lepším případě lhostejný. Pocity marnosti řadového učitele občanské výchovy vystihl redaktor Učitelských novin Karel Tichý v rozhovoru s anonymním pedagogem, který mj. uvedl: „*Už ani za nic nebudu učit devátáky občanku. Politická výchova dnes ztratila jakoukoli koncepci a v současné době i jakýkoli smysl. Učitel občanské výchovy si připadá jako demagog a lhář. Ve třetím ročníku jsem poctivě učil volné hodiny podle Rudého práva, ale Rudas úplně otočil. Mám v hlavě zmatek sám, jak mohu orientovat jiné? Ohromné množství lidí je usvědčováno z nepravdy, vynořuje se ohromné množství lží, nepravd, polopravd, a to ať z kruhů vyložené vědeckých, které svou vědou vytvářely veřejné povědomí, či z řad těch, kteří se z důvodů víry nebo oportunismu stávali spolutvůrci.*“⁵⁵ Velkou porci kritiky v tzv. krizových letech museli snášet rovněž autoři učebních textů a příruček ateistické výchovy, která spadala do osnov občanské výchovy v 9. ročníku. V červenci 1968 uveřejnil časopis Student rozhovor Olega Suse a Milana Jelínka, ve kterém se bavili o nedávno obhájené kandidátské práci F. Frendlovského pod názvem *Soubor prací z oboru teorie vyučování občanské výchově a z oboru světonázorové a ateistické výchovy na ZDŠ*. Konstatují: „*Tento člověk ještě po lednovém plénu ÚV KSČ vyslovoval názor, že pedagogická fakulta nemůže*

⁵² K tématu klasifikace již nejméně dva roky předtím běžela na stránkách profesních pedagogických časopisů debata.

⁵³ Milan ROSENZWEIG, *Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ*, Občanská výchova 2/1, 1967/1968, s. 8–13.

⁵⁴ *Akční program ministerstva školství*, Učitelské noviny 18/26, 1968, s. 5.

⁵⁵ Karel TICHÝ, *Jak dál s politickou prací na škole?*, Učitelské noviny 18/25, 1968, s. 4.

*dát do ruky učitelský diplom tomu, kdo se hlásí k některé církvi. Texty Frendlovského mají s vědou příliš málo společného. Je to spíše publicistika hodící se do padesátých let.*⁵⁶

Současně někteří osvěceniější redaktoři profesních časopisů, zaměstnanci ministerstva, vysokoškolští akademici, činovníci regionálních školských správ a nepochybně i nemalá část učitelů občanské výchovy vnímali nové příležitosti, jak občanskou výchovu v očích veřejnosti zbavit rigidní ideologické zátěže z minulosti a celkově ji rehabilitovat. V květnu 1968 uveřejnil časopis *Občanská výchova* úplné znění *Všeobecné deklarace lidských práv*, která byla přijata v roce 1948 Valným shromážděním OSN.⁵⁷ Na to pak navázaly pokusy zakotvit od počátku školního roku 1968/1969 téma lidských práv přímo do osnov výuky. V novém návrhu osnov občanské výchovy, který se projednával na jaře 1969, se dokonce objevily náměty zařadit do osnov samostatné téma o dětských právech a o výchově k evropanství.⁵⁸

Kromě oprávněných výtek, které na adresu občanské výchovy v předsrpnovém i posrpnovém období r. 1968 z mnoha stran zaznívaly, se museli tvůrci koncepce a metodiky předmětu, a hlavně také všichni učitelé vyrovnat ještě s jinou výzvou, která nebyla přímo podmíněna aktuálními politickými událostmi. Odstranění občanské výchovy z kurikula základního vzdělávání v 6. ročníku od počátku školního roku 1966/1967 bylo pouze předzvěstí dalších změn, jejichž realizace byla avizována na školní rok 1968/1969. V souvislosti s postupným zaváděním pětidenního pracovního, tudíž i vyučovacího týdne bylo na jaře 1968 ministerstvem školství oznámeno, že bude nutné omezit i počet vyučovacích hodin v rozvrzích všech typů škol. U ZDŠ se přistoupilo k osvědčené praxi, že předmět, který může být třeba jenom částečně obětován jako první, bude opět občanská výchova. Tak se i stalo, neboť od školního roku 1968/1969 zmizela občanská výchova z rozvrhu sedmých ročníků. Tímto rozhodnutím mohla většina pracně vytvořených učebnic a různých metodických příruček z předchozích let putovat rovnou do stoupy. Zkušení autoři dosavadních učebnic a osnov tak náhle stáli před úkolem, jak v řádu několika týdnů dodat ministerstvu školství novou sadu provizorních osnov, které pak ministerstvo může obratem rozesílat školám. Zkušený autor učebnic a metodických materiálů M. Rosenzweig v říjnu 1968 v časopisu *Občanská výchova* správně uvedl, že „*letošní rok postavil učitele občanské výchovy do náročné situace [...], která] podtrhuje úlohu osobního stanoviska a vlastní zralosti učitele [...]. Významným spojovacím článkem se současností bude i téma o základních lidských právech.*“⁵⁹ Na podzim 1968 se krajští metodici občanské výchovy na celostátní poradě shodli na tom, že největší chybou při vynucené revizi osnov základních škol bylo vypuštění tématu o kulturním chování mladého člověka, které se podle nich v osnovách šestého ročníku velmi dobře osvědčilo. Ředitel ZDŠ v Markušovicích na Slovensku Ján Azud napsal, že „*v návrhu nových osnov není náležitě doceněna úloha základních pravidel socialistického spoluzití a chování žáků při různých příležitostech. Toto je vysoce aktuální hlavně na vesnicích, kde často rodinná výchova není na patřičné úrovni.*“⁶⁰ Kromě dramatických

⁵⁶ Oleg SUS – Milan JELÍNEK, *Výroba jmen s CSc. Rozmluva*, Student 3/27, 1968, s. 3.

⁵⁷ *Občanská výchova* 2/9, 1967/1968, s. 385–389. Text *Všeobecné deklarace* v časopise není nijak redakčně uveden ani komentován.

⁵⁸ Jaroslav LADMAN, *Připomínky k novému návrhu osnov občanské výchovy pro ZDŠ*, *Občanská výchova* 3/9, 1968/1969, s. 411–417.

⁵⁹ Milan ROSENZWEIG, *Občanská výchova a věci veřejné*, *Učitelské noviny* 18/42, 1968, s. 3.

⁶⁰ Ján AZUD, *Ze zkušeností učitelů z krajů a okresů*, *Občanská výchova* 4/2, 1969/1970, s. 120–121.

politických událostí, které v letech 1968–1969 prožívaly oba národy v Československu, museli učitelé občanské výchovy ve výuce rychle nastudovat novou realitu federálního státoprávního uspořádání, proměňující se roli Národní fronty v Československu a v oblasti mezinárodních vztahů umět žákům správně vyložit nastupující éru tzv. détente. Na nové státoprávní a mezinárodně politické realie samozřejmě museli reagovat také tvůrci kurikula vysokoškolské přípravy budoucích učitelů občanské výchovy na pedagogických fakultách.

Překotné změny, ke kterým v kurikulu občanské výchovy na ZDŠ došlo v letech 1966–1969, snášeli mnozí zainteresovaní odborníci a učitelé těžce. V říjnu 1969 zveřejnil svůj názor na tvorbu nového návrhu osnov ředitel Krajského pedagogického ústavu v Olomouci Stanislav Křupka. Uvedl, že „*po vypuštění občanské výchovy ze 7. a 8. ročníku zbyl z předmětu jenom jakýsi osekaný pahýl, o němž lze pochybovat, že splní nároky na předmět kladené. Metodické příručky zastaraly dřív, než byly vydány. Tím závažnější je, co se s předmětem stane.*“⁶¹ Na závěr své úvahy se přiznal, že je ohledně budoucnosti občanské výchovy velmi skeptický. Naproti tomu osvědčení tvůrci původní koncepce občanské výchovy na základních a středních školách od konce padesátých let v čele s M. Rosenzweigem, J. Ladmanem, M. Ciprem a také ředitelem Výzkumného ústavu pedagogického v Bratislavě Dušanem Sukubou se snadno přizpůsobili novým mocenským poměrům. Od jara 1969 soustavně a trpělivě pracovali na obnovení předmětu v plnohodnotné podobě, tj. s předpokladem, že se občanská výchova vrátí jako standardní předmět do všech čtyř ročníků druhého stupně ZDŠ s dotací minimálně jedné hodiny týdně. Nejenom kvůli jejich letitým zásluhám, ale také díky obezřetnosti v tzv. krizových letech 1968–1969 se jim podařilo proplout hustým sítlem stranických prověrek v roce 1970 a tím si ve VÚP udržet vedoucí pozice. Miroslav Cipro byl v roce 1971 dokonce jmenován náměstkem ministra školství. Také Pedagogická fakulta UK ocenila zásluhy J. Ladmana, který se v první polovině 70. let začal více věnovat tvorbě audiovizuálních učebních programů ve spolupráci s Československou televizí.⁶² Všichni jmenovaní pracovníci se během první poloviny 70. let v rámci VÚP v Praze a Pedagogické fakulty UK v Praze znovu aktivně zapojili do procesu budování nové koncepce a metodiky předmětu, který ale již v kurikulu figuroval pod názvem občanská nauka.

Místo závěru

Nový předmět občanská nauka, který byl zařazen do osnov vznikajících základních devítiletých škol v socialistickém Československu na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století, se od počátku a vlastně nepřetržitě po celá šedesátá léta potýkal s řadou problémů. Sami tvůrci jeho kurikula, soustředění kolem Výzkumného ústavu pedagogického v Praze, Výzkumného ústavu pedagogického v Bratislavě a na některých odborných pracovištích vysokých škol, se shodovali pouze na základním cíli. Tím byla výchova mladého socialisticky uvědomělého člověka, který je hluboce oddaný ideálům komunismu a tzv. proletářského internacionalismu. Lišili se ovšem v názorech na obsahovou náplň předmětu

⁶¹ Stanislav KŘUPKA, *Zamyšlení nad návrhem osnov občanské výchovy*, Občanská výchova 4/2, 1969/1970, s. 122–124.

⁶² AUK, f. Pedagogická fakulta, doktoráty, kart. 9.

v jednotlivých ročnících a na volbě správných didaktických postupů. Jen pozvolna a v minimálních počtech začali občanskou výchovu vyučovat na ZDŠ řádně aprobovaní absolventi nedávno založených Pedagogických institutů. Navzdory přáním a představám vysokých stranických orgánů a státní i regionální školské správy (ministerstvo školství a odbory školství tehdejších KNV a ONV) ředitelé ZDŠ pragmaticky využívali, resp. zneužívali nový předmět k „vykrývání“ úvazků neaprobovaných učitelů. Rozšířeným jevem rovněž bylo přidělování předmětu třídním učitelům, kteří mohli hodiny občanské výchovy místo standardní výuky využít k řešení aktuálních výchovných záležitostí. Občanská výchova u žáků navíc nikdy nevzbuzovala velký respekt díky tomu, že na rozdíl od všech ostatních předmětů nebyla klasifikována známkou. Teprve se začátkem školního roku 1967/1968, tj. na základě bezmála desetileté zkušenosti, měli původní tvůrci k dispozici připravenou komplexní revizi obsahu a pojetí občanské výchovy. Do jejich plánů ovšem nečekaně zasáhly události tzv. Pražského jara. Předmět občanská výchova se náhle jevil jako politicky a společensky zdiskreditován, neboť byl veřejností i většinou učitelské obce oprávněně vnímán jako nástroj ideologické indoktrinace a manipulace školní mládeže. Po krátkém, přibližně rok trvajícím období celospolečenského uvolnění mj. provázeném zrušením cenzury a svoidnou diskusí, nastalo ve druhé polovině 1969 rychlé „obnovení pořádku“. Vývoji obsahu a metodiky občanské nauky v období normalizace bude věnována samostatná studie.

Grantová podpora

Studie vznikla v rámci grantového projektu Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci IGA_PdF_2024_010.

KAREL KONEČNÝ

Von der Bürgererziehung zur Bürgerkunde. Entstehung und Änderungen von Inhalt und Methodik des Unterrichtsfaches Bürgererziehung an den 9-klassigen Grundschulen in der Tschechoslowakei der 1960er Jahre

ZUSAMMENFASSUNG

Gegenstand dieser Studie ist die Entstehung des neuen Unterrichtsfaches „Bürgererziehung“, das nach einem Beschluss des obersten Organs der KPTsch und des Schulministeriums ab 1960 in die Lehrpläne der neunklassigen Grund- und Mittelschulen in der Tschechoslowakei aufgenommen wurde. Die Lehrpläne des neuen Faches knüpften weder an das Unterrichtsfach der Bürgerkunde und -erziehung in der ersten Republik, noch an das Unterrichtsfach der politischen Erziehung an, dass in der dritten Republik (1945–1948) als Teil der Primär- und Sekundärbildung eingeführt worden war. Nach der kommunistischen Machtübernahme 1948 wurde der Unterricht im Fach Bürgerkunde zwar beibehalten, ohne dass es aber zu einer Ausarbeitung von Konzeption, Lehrplan und Lehrbuch gekommen wäre. Im Jahr 1953 wurde das Unterrichtsfach formal in „Grundgesetz der ČSR und der UdSSR“ umbenannt. 1959 gelangten die höchsten Partei- und Schulorgane und Fachleute aus der akademischen Sphäre zu dem Entschluss, ein neues Unterrichtsfach mit der Bezeichnung „Bürgererziehung“ einzuführen. An seiner Konzeption, der Ausarbeitung der Lehrpläne und der Abfassung der Lehrbücher war ein umfangreiches Team von Fachleuten aus den pädagogischen Forschungsinstituten in Prag und Bratislava, der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften sowie einiger pädagogischer Institute, vor allem aus Prag, beteiligt. Gleichzeitig mit

der Einführung dieses neuen Unterrichtsfaches wurde für die künftigen Lehrer der neunklassigen Grundschulen die Möglichkeit eröffnet, an den neu gegründeten pädagogischen Instituten die Approbation für das Fach Bürgererziehung zu erlangen. Vorliegende Studie basiert vor allem auf Recherchen von Primärquellen, die in staatlichen und in institutionellen Spezialarchiven deponiert sind, sowie auf einer Analyse der zeitgenössischen Lehrpläne und Lehrbücher. Wichtiger Bestandteil der Quellenbasis sind zeitgenössische Fachzeitschriften, beispielsweise die *Učitelské noviny* (Lehrerzeitung), *Dějepis a zeměpis ve škole* (Geschichte und Erdkunde in der Schule), *Socialistická škola* (Sozialistische Schule). Das Unterrichtsfach Bürgererziehung, das völlig mit der marxistisch-leninistischen Ideologie durchdrungen war, rang seit seiner Einführung ununterbrochen in den sechziger Jahren mit einer Reihe von Problemen, von denen einige schrittweise und improvisierend gelöst wurden. Versuche um eine Revision seiner Lehrpläne und eine Innovation des methodischen Vorgehens kamen im Zusammenhang mit den stürmischen Ereignissen der Jahre 1968–1969 im Wesentlichen zum Stillstand. Mit der neuen Konzeption der Bürgerkunde in der Primär- und der Sekundärbildung während der sog. Normalisierung befasst sich diese Studie nicht mehr.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.

Katedra společenských věd Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

karel.konecny@upol.cz

NÁČRT HISTORIE NOVODOBÉ VZÁJEMNÉ A MEZINÁRODNÍ SPOLUPRÁCE ČESKÝCH ARCHIVŮ VYSOKÝCH ŠKOL A VĚDECKÝCH INSTITUCÍ

MAREK BRČÁK – MAREK ĎURČANSKÝ

AN OUTLINE OF RECENT HISTORY OF MUTUAL AND INTERNATIONAL COOPERATION BETWEEN CZECH UNIVERSITY ARCHIVES AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS

This study is dedicated to recent (post-1989) history of cooperation between Czech university archives and archives of scientific institutions. In 2020, this collaboration acquired a new organisational framework in the form of an Expert group of university archives and archives of scientific institutions of the Czech Archive Society. This contribution traces the development and forms of collaboration, which includes seminars, workshops, research projects, etc. Attention is also paid to cooperation between Czech university archives and archives of scientific institutions with their international counterparts.

Keywords: Expert group of university archives and archives of scientific institutions of the Czech Archive Society – specialised archives – Czech Archive Society – Institute of the History of Charles University and Archive of the Charles University – international cooperation in archive research and management

DOI: 10.14712/23365730.2025.4

Ve dnech 17.–18. září 2024 proběhlo v Brně¹ další z dnes již každoročních setkání² Odborné skupiny vysokoškolských a vědeckých archivů (dále jen OS VVA)³ České archivní společnosti (dále ČAS).⁴ Zorganizování tohoto setkání se tentokrát ujal Archiv Masarykovy univerzity (dále jen MUNI). OS VVA byla založena dne 6. února 2020 v Ostravě a od jejího založení ji dosud předsedá Petr Cajthaml, současný vedoucí Archivu Univerzity

¹ Dostupné online: <<https://udauk.cuni.cz/ARCH-143.html>> (30. 9. 2024).

² Například v roce 2023 se konalo v Praze, a to ve dnech 18.–19. září a hostitelskou institucí byl Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy (dále jen ÚDAUK). Podrobný program viz <<https://udauk.cuni.cz/ARCH-151.html>> (30. 9. 2024).

³ V současné době má své specializované akreditované archivy 12 univerzit a vysokých škol: Akademie výtvarných umění v Praze, České vysoké učení technické v Praze, Masarykova univerzita, Mendelova univerzita v Brně, Ostravská univerzita, Slezská univerzita v Opavě, Univerzita Hradec Králové, Univerzita Karlova, Univerzita Palackého v Olomouci, Veterinární univerzita Brno, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Vysoké učení technické v Brně. Členem skupiny jsou i vědecké archivy, za něž je zastoupen Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky: <<https://udauk.cuni.cz/ARCH-147.html>> (30. 9. 2024). K českým univerzitním archivům podrobněji Petr CAJTHAML – Marek ĎURČANSKÝ, *University Archives in the Czech Republic*, Archives et bibliothèques de Belgique 89/1–4, 2018, s. 71–90.

⁴ Blíže k ČAS viz: <<https://cesarch.cz/>> (30. 9. 2024); Daniel DOLEŽAL, *Česká archivní společnost – profesní sdružení českých archivářů v České republice*, Genealogické a heraldické listy 28/3, 2008, s. 82–86.

Karlovy (dále jen UK).⁵ Vznik odborné skupiny navazuje na pravidelná setkávání, odborné semináře a probíhající úzkou spolupráci zaměstnanců archivů vysokých škol a vědeckých institucí s více jak třicetiletou tradicí. Skupina archivářů pracujících ve vysokoškolských a vědeckých archivech byla v ČAS nejprve organizovaná v rámci odborné skupiny specializovaných archivů, dříve nazývaných archivů zvláštního významu. Tato odborná skupina byla založena v roce 2003,⁶ a ačkoli v roce 2020 vznikla samostatná OS VVA, obě nadále udržují úzkou spolupráci.⁷ Archivy vysokých škol mají také zastoupení ve výboru odborné skupiny specializovaných archivů,⁸ jež reprezentuje mnohem větší počet institucí s nejrůznějšími specifickými problémy a úkoly. Oproti tomu archivů vysokých škol mají stejný typ zřizovatelů, musí se přizpůsobovat stejné legislativě (zákon o vysokých školách a další související právní normy) a pečují o podobné typy archiválií. Zároveň se jedná o nejdynamičtěji rostoucí skupinu specializovaných archivů v ČR.

Následující text si klade za cíl ohlédnout se za více než třemi desetiletími vzájemné spolupráce archivů, které jsou v OS VVA dnes sdruženy, a to i ve vztahu k celé české a středoevropské archivní obci. Podnětem ke vzniku textu se stala příprava zprávy z brněnského setkání, během níž autoři debatovali o předcházejícím dění a dospěli k názoru, že dosavadní informace o něm jsou často nesnadno dohledatelné a že by bylo dobré pokusit se je shromáždit v přehledné formě na jednom místě. Zároveň jsme mohli využít laskavosti pamětníků, kteří se s námi ochotně podělili o své vzpomínky a zkušenosti. To vše bylo možné částečně konfrontovat i s vlastními zážitky. Text lze vnímat také jako určitý doplněk ke vznikající syntéze dějin archivnictví v českých zemích, stejně jako studii, která by mohla být užitečná pro zájemce o dějiny vědy a vysokého školství.

Geneze ustanovování archivů vysokých škol jako archivů zvláštního významu, později jako veřejných specializovaných archivů

Možnosti spolupráce mezi vysokoškolskými archiváři byly zpočátku ovlivněny zejména tím, které vysoké školy disponovaly svým vlastním archivem. Například dle vládního nařízení o archivnictví z roku 1954, jež umožňovalo zřizovat archivů zvláštního významu,⁹

⁵ Viz internetové stránky OS VVA při ČAS, které jsou součástí webu ÚDAUK: <<https://udauk.cuni.cz/ARCH-144.html>> (30. 9. 2024). Kamila MĀDROVÁ, *Neue Arbeitsgruppe der Hochschul- und Wissenschaftsarchive der Tschechischen Archivgesellschaft*, in: Stephan Luther (Hg.), *Bewertung – Eine Kernaufgabe im Archiv. Frühjahrstagung 2022 der FG 8 im VdA, Chemnitz 2022*, s. 29–34. Sborník je jako e-kniha dostupný online: <<https://monarch.qucosa.de/api/qucosa%3A82342/attachment/ATT-0/>> (3. 10. 2024).

⁶ Naděžda MACUROVÁ, *Zpráva o založení a činnosti sekce archivů zvláštního významu při ČAS v roce 2003*, in: ČAS v roce 2003. Ročenka České archivní společnosti, Praha 2004 (dále uváděno jen jako ČAS a příslušný ročník), s. 44–47, na s. 44–45 (programové prohlášení), s. 46–47 (organizační a jednací řád).

⁷ Viz bod 4 Programové prohlášení OS VVA ČAS: „OS VVA úzce spolupracuje s Odbornou skupinou specializovaných archivů ČAS a doporučuje svým členům podílet se na činnosti této odborné skupiny“, viz: <<https://udauk.cuni.cz/ARCH-144.html>> (30. 9. 2024). Tomáš Lachman (předseda) či Zdeněk Vácha (jednatel) odborné skupiny specializovaných archivů při ČAS se pravidelně účastní akcí OS VVA ČAS.

⁸ Dostupné online: <https://cesarch.cz/wp-content/uploads/2023/07/SA_CAS_vybor_2023_05_05.pdf> (30. 9. 2024).

⁹ § 11 vládního nařízení o archivnictví č. 29/1954 Sb., ze dne 7. 5. 1954, dostupné online: <<https://www.e-sbirka.cz/sb/1954/29?zalozka=text>> (1. 10. 2024).

měly takto schválený archiv z českých vysokých škol jen UK¹⁰ a České vysoké učení technické (dále jen ČVUT).¹¹ Oba archivy ovšem získaly po formální stránce tento status až v roce 1965.¹² Ze slovenských archivů vysokých škol byl tehdy archivem zvláštního významu ještě Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě¹³ a Archiv Slovenské technické školy v Bratislavě. Ostatní univerzity měly explicitně nařízeno ukládat do archivů v rámci státní sítě, jak to také uváděl dopis ministerstva školství adresovaný rektorům vysokých škol ze dne 15. října 1969: „[...] aby nebyly ne hospodárně zakládány malé archivy, jejichž produktivita je podle zkušeností vzhledem k rozsahu systematizace malá a uchování materiálů je často v takových archivech závislé na momentálním postoji vedoucích činitelů příslušné instituce“.¹⁴

Ačkoli další univerzitní archivy v 60. letech již „reálně“ existovaly,¹⁵ konkrétně se jednalo o Archiv Vysokého učení technického v Brně (dále jen VUT)¹⁶ a Archiv MUNI,¹⁷ pohybovaly se de facto v právním vakuu. Jejich pracovníci usilovali o to, aby byly tyto archivy rovněž zařazeny do kategorie archivů zvláštního významu nebo alespoň do skupiny podnikových archivů,¹⁸ jelikož fakticky zůstávaly dlouhodobě mimo archivní síť.¹⁹ Tento stav nenapravila ani změna legislativy v roce 1974, která počet archivů zvláštního významu výrazně rozšířila, přičemž zároveň i lépe stanovila podmínky,²⁰ po jejichž splnění mohl být archiv zařazen do této speciální kategorie. Přesto se dalším archivům vysokých škol nedařilo tohoto postavení dosáhnout. Až v roce 1987 se stal archivem zvláštního významu

¹⁰ Podrobněji k starší historii Archivu UK, který je nejstarším a největším univerzitním archivem v České republice: Karel KUČERA – Miroslav TRUC, *Archiv Univerzity Karlovy. Průvodce po archivních fondech*, Praha 1961, s. 5–53; Miroslav TRUC, *O stavu a úkolech archivu Univerzity Karlovy*, Sborník archivních prací 6/1, 1956, s. 239–265. K novodobé historii a činnosti viz Petr CAJTHAML – Marek ĎURČANSKÝ, *Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy*, Západočeské archivy 7, 2016, s. 15–22.

¹¹ K založení Archivu ČVUT v roce 1962 podrobněji Václav LOMÍČ, *Nynější stav a úkoly Archivu Českého vysokého učení technického*, Archivní časopis (dále jen AČ) 14/1, 1964, s. 41–43.

¹² Viz příloha (č. 15393/65 – Arch. publikovaná ve Věstníku ministerstva školství a kultury, 21, 1965, částka 35, s. 117–118) k směrnicí ministerstva vnitra ze dne 17. 1. 1964, č. Sv-5785/40-63 o ukládání archivního materiálu ve státních archivech a archivech národních výborů, publikována jako č. 3 částky 2 Sbírky směrnic pro národní výbory dne 2. 1. 1964. Srov. Jaromír CHAROUS, *Ukládání archivního materiálu ve státních archivech a archivech národních výborů (K vydání směrnic ministerstva vnitra ze 17. 1. 1964)*, AČ 14/3, 1964, s. 158–168.

¹³ K fungování tohoto archivu podrobněji Marek BRČÁK – Roman ELNER, *Zpráva z pracovního pobytu v Archivu Univerzity Komenského v Bratislavě (16. 2. – 21. 2. 2020)*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále jen AUC-HUCP) 60/2, 2020, s. 89–96.

¹⁴ Citace převzata z Jiří PULEC, *Archivy zvláštního významu*, AČ 56/2, 2006, s. 89–102, zde s. 90.

¹⁵ Přes zmíněný dopis do nich jejich domácí instituce své archiválie běžně ukládaly.

¹⁶ Viz nástin jeho historie: Renata KREJČÍ, *Archiv VUT v Brně slaví dvacetiny*, Události na VUT v Brně 22/3, 2012, s. 10–11, dostupné online: <<https://www.vut.cz/vut/struktura/rektorat/archiv/o-archivu/historie-archivu>> (1. 10. 2024).

¹⁷ K tomuto archivu podrobněji Irena HRABĚTOVÁ, *Archiv Univerzity J. E. Purkyně. Průvodce po archivních fondech*, Brno 1969; Jaroslava PLOSOVÁ, *Archiv Masarykovy univerzity*, Universitas: revue Masarykovy univerzity 45/4, 2012, s. 52–62.

¹⁸ Dle vyhlášky Ministra vnitra č. 153/1956, o archivech hospodářských a rozpočtových organizací, ze dne 31. 7. 1956, dostupné online: <<https://www.e-sbirka.cz/ul0/1956/153?odkazId=21642111&zalozka=text>> (1. 12. 2024).

¹⁹ J. PULEC, *Archivy zvláštního významu*, s. 91.

²⁰ Zákon č. 97/1974 Sb. ze dne 17. 10. 1974 o archivnictví; Směrnice ministerstva vnitra ČSR č. 3 Ú. v. ze dne 4. 3. 1975, o archivech zvláštního významu, dostupné online: <<https://www.e-sbirka.cz/sb/1974/97?zalozka=text>> (1. 12. 2024).

Archiv MUNI²¹ (tehdy ještě jako Archiv Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně) a po revoluci, konkrétně v roce 1992, tento status získal ještě Archiv VUT. Postavení ostatních tehdy existujících vysokoškolských archivů bylo v 90. letech vyřešeno jejich prohlášením za podnikové archivy.²² Tento status tehdy získaly Archiv Univerzity Palackého v Olomouci (dále jen UPOL),²³ Archiv Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně (dále jen MZLU),²⁴ Archiv Veterinární a farmaceutické univerzity v Brně (dále jen VFU)²⁵ a Archiv Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě (dále jen VŠB-TUO).²⁶

Postavení archivů vysokých škol se zásadně změnilo s novým archivním zákonem z roku 2004,²⁷ který zavedl povinnost akreditace, respektive reakreditace.²⁸ Ta v praxi znamenala prokázání způsobilosti instituce pro zřízení a provoz specializovaného archivu po finanční, personální a stavebně-technické stránce. Přímou zákonem z roku 2004 získaly akreditaci čtyři výše uvedené archivy pražských (UK, ČVUT) a brněnských (MUNI, VUT) vysokých škol jako bývalé archivy zvláštního významu. Nyní však jako specializované archivy musej během několika let doložit splnění stanovených podmínek.²⁹

Konference, kolokvia a semináře pořádané v rámci setkání archivářů vysokých škol

První oficiální setkání napříč archivy vysokých škol, nazvané *I. celostátní setkání archivářů vysokých škol*, proběhlo v roce 1996 za organizačního přispění Archivu VFU,³⁰

²¹ Jiřina KALEDOVSKÁ – Jiří PULEC, *Archiv UJEP archivem zvláštního významu*, Universitas: revue Masarykovy univerzity 24/5, 1988, s. 66–69.

²² Pavel URBÁŠEK (* 1959), ředitel Archivu Univerzity Palackého (1995–2014, 2019 až dosud), rozhovor proběhl dne 19. 11. 2024.

²³ Dostupné online: <<https://archiv.upol.cz/o-nas/#c15070>> (1. 10. 2024); Rostislav HLADKÝ – Dana LOŠŤÁKOVÁ – Pavel URBÁŠEK, *Univerzita Palackého v Olomouci. Tereziánská dělostřelecká zbrojnice – Informační centrum UP. Knihovna Univerzity Palackého v Olomouci. Archiv Univerzity Palackého v Olomouci*, in: Irena Kubešová – Jarmila Vrtalová (edd.), *Olomoucká muzea, archivy a knihovny*. Sborník vydaný k Mezinárodnímu dni muzeí 18. 5. 2000 v Olomouci, Olomouc 2000, s. 39–45.

²⁴ Dostupné online: <<https://archiv.mendelu.cz/25116-o-archivu>> (1. 10. 2024). K historii tohoto archivu viz Ale-na MIKOVCOVÁ, *Archivy a archiválie vysokých škol zemědělských*, in: Marek Ďurčanský – Michal Sejk (edd.), *Archivy, člověk a krajina. Proměny krajiny a životního prostředí v archivních dokumentech: sborník příspěvků z 16. konference archivářů České republiky konané ve dnech 7.–9. dubna 2015 v Poděbradech*, Praha 2016, s. 58–71, zde s. 65–66.

²⁵ Eva PETERKOVÁ, *Vznik a vývoj archivu Veterinární a farmaceutické univerzity Brno a jeho význam*, in: Ivan Štarha – Kateřina Smutná (edd.), *Archivy na prahu tisíciletí: sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 160. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně a 70. výročí založení Archivu města Brna ... ve dnech 14.–15. června 1999, Brno 2000 s. 95–97*; TÁŽ, *Obnova a činnost archivu VFU Brno*, in: Ludmila Hlaváčková – Hana Mášová – Eugen Strouhal – Petr Svobodný – Emilie Těšínská (edd.), *3. česko-slovenské sympozium k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny s mezinárodní účastí*, 25.–27. června 1996, Benešov u Prahy, ČR, Abstrakta Praha 1996, s. 72.

²⁶ K jeho historii podrobněji Petr KAŠING, *Archiv Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava*, Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 37, 2023, s. 136–153.

²⁷ Václav BABIČKA, *Legislativní úprava archivnictví – východiska a cíle*, AČ 54/1, 2004, s. 1–21.

²⁸ § 58 zákon č. 499/2004, o archivnictví a spisové službě ze dne 23. 9. 2004, dostupné online: <<https://www.e-sbírka.cz/sb/2004/499?zalozka=text>> (1. 12. 2024).

²⁹ P. CAJTHAML – M. ĎURČANSKÝ, *University Archives*, s. 72.

³⁰ Dnes se jedná jen o Archiv Veterinární univerzity Brno, v roce 2020 se od VFU oddělila farmaceutická fakulta, která se stala součástí MUNI. Součástí této změny byla archivní odluka a deponování jejich materiálů do Archivu MUNI. Viz tisková zpráva MUNI ze dne 1. července 2020: *Farmaceutická fakulta se dneškem stává*

přičemž akci zorganizovala jeho tehdejší vedoucí Eva Peterková, později Zatloukalová.³¹ Akce se konala částečně na půdě VFU v Brně a v Novém Dvoře (Veverská Bítýška), kde se tehdy nacházelo školící středisko univerzity při místním univerzitním statku. Tématem setkání bylo, jak přistupovat k novodobé historii jednotlivých univerzit, tj. po roce 1945. V rámci programu Jindra Biolková z VŠB-TUO prezentovala tehdy nově vydanou publikaci k dějinám VŠB-TUO³² či Renáta Krejčí (VUT) mluvila o potížích při vytváření archivních fondů jednotlivých univerzitních fakult a součástí, jejichž příčinou jsou četné historické reorganizace³³ těchto pracovišť zejména v 50. letech.³⁴ Akce se dle vzpomínek pamětníků zúčastnili: Jiří Pulec (Archiv MUNI), Zdeněk Pousta, Petr Svobodný (Archiv UK), David Kraus (Archiv ČVUT), Hana Brzobohatá, Kateřina Smutná (Moravský zemský archiv v Brně, dále jen MZA), Alena Mikovcová (Archiv MZLU) a Vladimír Růžek (ředitel Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra).³⁵

Na tomto místě je však třeba připomenout, že spolupráce mezi Archivem UK³⁶ a Archivem MUNI probíhala již dříve, a to minimálně od 80. let. Viz sdělení Jiřího Pulce: „*Iniciativa v tomto směru, která vzešla od archivářů brněnských vysokých škol, se setkala v Praze s příznivým přijetím. Spolupráce probíhala formou neformálních pracovních schůzek po celé období 80. let. Kromě Archivu UK se na spolupráci podíleli Archiv ČVUT (Magdalena Tayerlová, a v době její mateřské dovolené David Kraus), Archiv VUT v Brně (Ivo Samson, později Renata Krejčí, roz. Votavová), Archiv Masarykovy univerzity, tehdy ještě jako Archiv Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně (Jiří Pulec, Jiřina Kalendovská),*

součástí Masarykovy univerzity. Studium farmacie se po 60 letech vrací na MUNI, která se tak rozrůstá na deset fakult (autor neuveden), dostupné online: <<https://www.em.muni.cz/udalosti/13058-farmaceuticka-fakulta-se-stava-soucasti-masarykovy-univerzity>> (1. 10. 2024).

³¹ Eva Peterková, později Zatloukalová, se tehdy jako čerstvá absolventka brněnského archivnictví stala vedoucí nově zřízeného Archivu VFU, jehož obnova spadá do let 1994–1995. Na začátku své kariéry velmi stála o výměnu zkušeností se služební staršími kolegy z ostatních univerzitních archivů, a proto zorganizovala toto setkání. Petr SVOBODNÝ (* 1958), pracovník ÚDAUK od roku 1990 – dosud, z toho od roku 2005 jeho ředitelem, rozhovor proběhl dne 3. 10. 2024.

³² JINDRA BILOKOVÁ – Ctirad SCHEJBAL – Jaroslav HAVELKA – Miroslav PALAS – Jiří ŠVEC – Martin VAVRO – Petr ŽÚREK, *Historie a současnost báňského školství v Českých zemích*, Ostrava 1996.

³³ Sovětizace československého vysokoškolského systému se mj. projevovala i tím, že velké univerzitní fakulty se tehdy rozdělovaly na menší specializované celky. Vznik nových menších fakult se však ukázal být ve většině případů nefunkční, a tak docházelo k jejich opětovnému slučování. John CONNELLY, *Ztročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*, Praha 2008 (anglický originál: *Captive University: The Sovietization of East German, Czech, and Polish Higher Education, 1945–1956*, Chapel Hill 2000); Jiří PULEC – Pavel URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, Olomouc 2012; Petr SVOBODNÝ, *Lékařské fakulty, nebo lékařské akademie. Vysokoškolská výuka medicíny a lékařská věda v sovětském bloku ve 40. až 60. letech 20. století*, DVT 50/1, 2017, s. 9–27; Chruoš VORLIČEK, *Pedagogická fakulta University Karlovy ve vývoji učitelského vzdělání v Československu*, AUC-HUCP 15/2, 1975, s. 53–100.

³⁴ Alena MIKOVCOVÁ (* 1954), vedoucí Archivu MZLU (1995–2019), písemné sdělení dne 7. 12. 2024.

³⁵ Eva ZATLOUKALOVÁ (* 1972), ředitelka Archivu VFU (1995–2019), písemné sdělení dne 5. 12. 2024; Alena MIKOVCOVÁ, písemné sdělení dne 7. 12. 2024; Petr SVOBODNÝ, rozhovor proběhl dne 3. 10. 2024; Zdeněk POUSTA (* 1938), vedoucí Archivu UK (1996–2005), rozhovor proběhl dne 1. 10. 2024.

³⁶ Za Archiv UK se na ni výrazně podílel jeho tehdejší ředitel Karel Litsch, Jindra Duchoňová a Ondřej Polišenský. K historii Archivu UK v době tzv. normalizace, jako „niky svobodného bádání“ pod Litschovým vedením viz vzpomínky: Michal SVATOŠ, *Das Institut für die Geschichte der Karls-Universität – Versuch einer Bilanz letzter Bilanz der letzten zwanzig Jahre*, Bohemia 33, 1992, s. 361–370; Jan HAVRÁNEK, *Útluky historické vědy: Archiv Univerzity Karlovy*, in: Antonín Kostlán (ed.), *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*, Praha 2003, s. 75–79; Ivana ČORNEJOVÁ, *Prst vzpomínek na novodobou historii univerzitního archivu aneb od Kavky po Litsche*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 233–240.

*Archiv Vysoké školy Zemědělské, dnes Mendelovy univerzity v Brně (Taťjana Šabartová),³⁷ Centrální spisovna Univerzity Palackého v Olomouci (Jan Vymětal) a posléze v 90. letech, pokud si vzpomínám, také zástupkyně Vysoké školy báňské v Ostravě (Jindra Biolková). Porady archivářů zpravidla neměly předem stanovený pevný program, spíše se jednalo o vzájemné konzultace nejrůznějších otázek a problémů. To bylo zvláště důležité pro mimo-
pražské archivy [a univerzitní spisovny], které se, na rozdíl od pražských archivů zvláštního významu, nemohly opřít o delší tradici vlastní odborné archivní práce. [...] Jeden problém však tehdy rezonoval takřka na všech tehdejších setkáních vysokoškolských archivářů, a tím byla spisová služba. Základní normou pro výkon spisové služby na vysokých školách byl tehdy Spisový řád a plán pro vysoké školy (i slovenské), který pocházel ze začátku 60. let.³⁸ Byl na svou dobu poměrně kvalitní, ale v osmdesátých letech se už přežil. Důsledkem byl pokles úrovně spisové služby, což mělo pro archiváře dopad především v oblasti skartací. Proto skupina archivářů iniciovala jednání o vytvoření nové spisové a skartační normy. Ministerstvo přitom vyzvalo archiváře, aby se na zpracování normy podíleli. Na několika školách tehdy probíhaly revize stávajícího spisového plánu, které měly aktualizovat typologii dokumentů, jež tehdy vznikaly na vysokých školách. Externí zpracovatelka nové spisové normy, kterou se stal Typový skartační rejstřík pro vysoké školy³⁹ však na škodu věci pomoci archivářů nevyužila a spokojila se s úpravou rejstříku vydaného pro některé průmyslové odvětví. Spolupráce archivářů vysokých škol v osmdesátých letech přispěla k prohloubení jejich vzájemných pracovních, kolegiálních a namnoze i přátelských kontaktů. Jejím určitým pokračováním se v devadesátých letech stala uvedená celostátní setkání archivářů vysokých škol, při jejichž přípravě se organizátorka mohla opřít o podporu a spolupráci ostatních vysokoškolských archivů v Brně.⁴⁰*

S ustanovením dalších univerzitních archivů (viz výše) se možnosti spolupráce mezi archivy vysokých škol zvětšovaly. Velice aktivní byla v tomto ohledu v 90. letech již zmíněná vedoucí Archivu VFU Eva Peterková, která zorganizovala i druhé celostátní setkání archivářů vysokých škol. To se konalo ve dnech 28.–29. května 1999. Jeho tématem bylo uzavření českých vysokých škol v roce 1939. Akce se za ÚDAUK zúčastnili Petr Svobodný a Blanka Zilynská.⁴¹

V souvislosti se změnou legislativy byly v letech 2005–2006 reakreditovány archivy: UK, ČVUT, MUNI, VUT a nově akreditován Archiv UPOL a dále dosud nezmiňovaný Archiv Univerzity Hradec Králové (dále jen UHK), který získal jako vůbec první ze specializovaných archivů akreditaci, a to v březnu 2005.⁴² Při té příležitosti bylo uspořádáno setkání vysokoškolských archivářů, které se konalo ve východočeské metropoli ve dnech 11.–12. října 2005. Jeho organizátorem byl první vedoucí Archivu UHK Petr Grulich. Tématem

³⁷ Pracoviště mělo v názvu „Archiv“ na základě Organizačního řádu Vysoké školy zemědělské, dle tehdejšího archivního zákona se jednalo o spisovnu. Viz A. MIKOVCOVÁ, *Archivy a archiválie vysokých škol zemědělských*, s. 65.

³⁸ Ze dne 14. 6. 1960, Věstník ministerstva školství a kultury 16, 1960, částka 53, s. 204–205.

³⁹ Instrukce Ministerstva školství České socialistické republiky ze dne 24. 6. 1987, č. j. 19 15187-491; *Skartační řád pro vysoké školy a ostatní podřízené školy organizace*, Praha 1989.

⁴⁰ Jiří PULEC (* 1948), ředitel Archivu MUNI (1979–2015), písemné sdělení dne 25. 11. 2024.

⁴¹ Referáty z konference otištěny ve sborníku: Eva PETERKOVÁ (ed.), *II. setkání archivářů vysokých škol ČR 28.–29. května 1999. Sborník referátů*, Brno 2000.

⁴² Sylva SKLENÁŘOVÁ, *Vývoj Archivu Univerzity Hradec Králové*, Sborník prací východočeských archivů 15, 2011, s. 215–219.

workshopu bylo postavení a funkce vysokoškolských a univerzitních archivů v 21. století, přičemž se řešil zejména tehdy nový akreditační proces archivů, kdy UHK prostřednictvím rektorky Jaroslavy Mikulecké a Petra Grulichy účastníkům sdělovali své zkušenosti. Za odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra na toto téma hovořil její ředitel Václav Babička. Řešila se i otázka informačních systémů, jelikož například studijní agenda se tehdy začala přesouvat z velké části do virtuálního prostoru. V rámci doprovodného programu byla zajištěna prohlídka Muzea východních Čech v Hradci Králové.⁴³

Na základě sdělení pamětníků Jiřího Pulce a Aleny Mikovcové⁴⁴ je třeba uvést, že ve sledované době probíhala užší spolupráce i jen mezi brněnskými univerzitními archivy navzájem, často bez účasti ostatních vysokoškolských archivů. To bylo dáno faktem, že se v moravské metropoli nacházelo nejvíce univerzitních archivů, dnešní poměr je 4 z 12. V minulosti byl jejich podíl o dost vyšší, například před vydáním archivního zákona v roce 2004 byl poloviční, tj. 4 z 8. Z nejrůznějších kolokvií a workshopů organizovaných v rámci této spolupráce zaměřených na aktuální problémy univerzitních archivů,⁴⁵ lze připomenout workshop, který se konal ve dnech 14.–15. června 2006. Jeho tématem byla zejména příprava univerzit na výkon spisové služby v elektronické podobě. Organizoval ji Archiv VFU (Eva Peterková) ve spolupráci s ostatními archivy brněnských veřejných vysokých škol. První den jednání probíhalo na VFU a druhý den na MZLU. Jednání zahájil rektor VFU Vladimír Večerek. Za univerzitní archivy hovořil Jiří Pulec (MUNI), Alena Mikovcová (MZLU), Eva Peterková (VFU) a Renata Krejčí (VUT). Za MZA byla přítomna metodička spisové služby Hana Brzobohatá a ředitelka Kateřina Smutná, obě se aktivně účastnily diskuze. Druhý den jednání otevřel pozdravný projev rektora MZLU Jaroslava Hluška. Poté vystoupili hosté z mimobrněnských archivů. Nejprve Petr Grulich (UHK) s informacemi o novém studijním programu *Aplikované technologie v archivnictví* na této univerzitě. Následně referovala Magdaléna Tayerlová (ČVUT) o činnosti sekce specializovaných archivů v ČAS a možnostech její spolupráce s archivy vysokých škol. Zdeněk Pousta (UK) představil dvě tehdy nové publikace vydané ÚDAUK, na jejichž vydání se podílel jako jejich editor.⁴⁶ Irena Loskotová z FF MUNI promluvila o zapojení archivů vysokých škol do internetové encyklopedie dějin města Brna.⁴⁷ V rámci doprovodného programu proběhla návštěva nedaleké památky UNESCO vily Tugendhat a Botanické zahrady a arboreta MZLU.⁴⁸

⁴³ Tamtéž, s. 219; Zdeněk POUSTA, rozhovor proběhl dne 1. 10. 2024; Alena MIKOVCOVÁ, písemné sdělení dne 7. 12. 2024; Sylva SKLENÁŘOVÁ (* 1976), vedoucí Archivu UHK (2006–dosud), rozhovor proběhl dne 3. 12. 2024.

⁴⁴ Jiří PULEC, písemné sdělení dne 25. 11. 2024; Alena MIKOVCOVÁ, písemné sdělení dne 7. 12. 2024.

⁴⁵ Řešila se například tato problematika: uchování kvalifikačních prací, vedení studijních spisů, správní agenda – vydávání duplikátů diplomů a vysvědčení, evidence archiválií v systému PEVA, elektronické zpracování archiválií v rámci programu Elza.

⁴⁶ Zdeněk POUSTA (ed.), *Chléb poesie: čítanka z Oranienburgu. Výbor z poesie, která ožila v koncentračním táboře Oranienburg-Sachsenhausen*, Praha 2006; Petr HRUBÝ – Pavel KOSATÍK – Zdeněk POUSTA (edd.), *Rozchod 1948. Rozhovory s českými poúnorovými exulanty*, Praha 2006.

⁴⁷ Dostupné online: <<https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/>> (13. 12. 2024). Pro doplnění je třeba uvést, že spolupráce s brněnskými univerzitními archivy byla na tomto projektu skutečně navázána. Například za Archiv MUNI se na psaní hesel významně podílela Jiřina Kalendovská. Archiv MUNI v současné době stojí i o obnovu kooperace. Jana Barbora SLABĚŇÁKOVÁ, pracovnice Archivu MUNI (2015 až dosud), z toho od roku 2021 jeho ředitelka, rozhovor proběhl dne 10. 12. 2024.

⁴⁸ Alena MIKOVCOVÁ, písemné sdělení dne 7. 12. 2024.

Ve dnech 17.–18. října 2007 se uskutečnilo třetí celostátní setkání archivářů vysokých škol zorganizované ÚDAUK a Archivem ČVUT, přičemž první den probíhalo jednání v Karolinu a druhý den v prostorách ČVUT v Dejvicích. Organizátorský tým tehdy tvořili Marek Ďurčanský a Magdalena Tayerlová. Obsah jednání potvrdil stávající trend, kdy se od historických témat přesouvala pozornost k aktuálním problémům archivní praxe. Již tehdy se probírala aktualizace spisových řádů, skartačních plánů, elektronická spisová služba, digitální dokumenty a jejich ukládání, digitalizace klasických dokumentů, zpřístupňování kvalifikačních prací či akreditace. Součástí programu od této akce jsou vždy exkurze, během nichž se účastníci mohou seznámit s prostorami a fondy pořádajících institucí. Součástí doprovodného programu byla též komentovaná procházka za funkcionalistickou architekturou v Dejvicích.⁴⁹

V letech 2007–2013 dosáhly akreditace další archivy vysokých škol: Akademie výtvarných umění v Praze (2007),⁵⁰ VŠB-TUO (2008), Slezská univerzita v Opavě (2011), MZLU (2012) a VFU (2013).⁵¹ V souvislosti se snahou Slezské univerzity v Opavě o vybudování vlastního univerzitního archivu proběhl dne 13. ledna 2009 jeden z dalších neformálních workshopů archivářů vysokých škol mimo „číslovanou“ řadu setkání, tentokrát s tématem spisová a archivní služba na univerzitní půdě. Zorganizovala jej tehdejší pracovnice opavského univerzitního archivu Růt Macurová. Jedním ze závěrů přijatých na tomto jednání bylo i prověření možnosti ustanovení samostatné odborné skupiny vysokoškolských archivů při ČAS.⁵²

Další, celkově již čtvrté oficiální kolokvium vysokoškolských archivářů pořádal Archiv UPOL ve dnech 5.–6. října 2016 na téma *Získávání osobních fondů akademických pracovníků v podmínkách rozvoje elektronických dokumentů*. Téma bylo inspirováno jubileem olomoucké univerzity a související intenzivní akviziční činností. Jako hosté specializující se na tuto tematiku byli na akci pozváni jako řečníci Milan Vojáček, tehdejší vedoucí V. oddělení Národního archivu zaměřeného na kontrolu výkonu spisové služby a elektronických zdrojů, a Jiří Křestřan, který vedl VI. Oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu.⁵³

Ve dnech 10.–11. dubna 2018 pak v Brně proběhlo páté kolokvium vysokoškolských archivů, které hostil opět Archiv VFU pod vedením Evy Zatloukalové. Z programu je třeba upozornit na vystoupení Karolíny Šimůnkové z Národního archivu zaměřené na dopady tehdy nově platné evropské směrnice GDPR o ochraně osobních údajů na archivy. Dále zde jako host promluvil Milan Vojáček z Národního archivu o Národním digitálním archivu a pracovní skupině pro elektronický dokument. Třetím mluvčím byl Jiří Sedlický z VUT, který pojednal o normě eIDAS, týkající se elektronických podpisů a pečeti. O vedení

⁴⁹ AUK, f. Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy, 2007, program a pozvánka III. celostátní setkání archivářů vysokých škol (fond není zpracován, citován je vlastní archivní fond pracoviště ÚDAUK).

⁵⁰ Archiv Akademie výtvarných umění, který je jedním ze specializovaných pracovišť této umělecké vysoké školy. V tomto zařízení se odráží i specifika týkající se jeho archivních fondů, kde oproti písemnostem úředního charakteru dominují fondy sbírkového charakteru zahrnující fotografie, plány, výstřižky, ale především grafika a kresby od 17. století až po kvalifikační práce současných absolventů Akademie. Z hlediska ikonografických pramenů se jedná o sbírky prvořadého významu. Dostupné online: <<https://avu.cz/oddeleni/archiv>> (3. 10. 2024).

⁵¹ P. CAJTHAML – M. ĎURČANSKÝ, *University Archives*, s. 73.

⁵² Viz zpráva o průběhu konference publikovaná na webu ČAS, dnes již tam nedostupná, výtisk uložen v AUK, f. Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy, 2009.

⁵³ Renáta KLVAČOVÁ, *Kolokvium archivářů vysokých škol*, in: ČAS v roce 2016, s. 146–147.

typových studijních spisů v elektronické spisové službě pak mluvil Petr Cajthaml. Poslední vystoupení, které přednesla Hana Brzobohatá z MZA, se týkalo skartace dokumentů evidovaných v elektronickém systému spisové služby.⁵⁴

Ustavení Odborné skupiny vysokoškolských a vědeckých archivů při České archivní společnosti a její kolokvia

Za organizaci klíčového setkání pro ustavení OS VVA v rámci ČAS, které proběhlo dne 26. září 2019 v Hradci Králové, stály tyto archivy a jejich vedoucí pracovníci: Archiv UK (Petr Cajthaml), Archiv UHK (Sylva Sklenářová) a Archiv UPOL (Pavel Urbášek). Kolokvium bylo svoláno zejména vzhledem k tomu, že Ministerstvo vnitra ČR tehdy začalo připravovat novou archivní legislativu. Archivy vysokých škol se odborně diskuze nad podobou nového archivního zákona chtěly relevantně zúčastnit, a to i jako svěbytný celek českého archivnictví. Proto došlo k ustavení komunikační platformy umožňující sběr připomínek archivů vysokých škol, jejich vyhodnocení a následnou formulaci ve vztahu k oficiálním připomínkovým místům. Na jednání bylo zvoleno vedení platformy ve složení Petr Cajthaml (Archiv UK), Luděk Navrátil (Archiv MUNI), Sylva Sklenářová (Archiv UHK) a Daniela Brádlarová (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, dále jen MÚA). Přítomní zástupci archivů vysokých škol a vědeckých institucí se dále shodli na tom, že pro posílení jejich hlasu v rámci struktury archivnictví je nutné, aby se více jejich pracovníků stalo členy ČAS, k čemuž skutečně do konce roku 2019 došlo. Následně se zde diskutovalo budoucí institucionální zakotvení platformy v rámci ČAS. Za ČAS se debaty zúčastnil Tomáš Lachman jako předseda odborné skupiny specializovaných archivů. Plánoval se buď vznik nové samostatné odborné skupiny vysokoškolských archivů, nebo podskupiny vysokoškolských archivů v rámci stávající odborné skupiny specializovaných archivů.⁵⁵

Samotné založení OS VVA proběhlo na setkání, které se konalo ve dnech 6.–7. února 2020 v Ostravě a bylo připraveno pracovníky Archivu VŠB-TUO (viz příloha, obr. 1). Řešilo se na něm samotné založení OS VVA, mj. jeho programové prohlášení atd. Tato varianta vzešla z dalších jednání výboru platformy s ČAS uskutečněných od září 2019. Čestným hostem kolokvia byl ředitel Zemského archivu v Opavě Karel Müller, který promluvil o dohledu (spíše by se však dalo hovořit o spolupráci) této instituce nad vysokoškolskými archivy (UPOL, VŠB-TUO, Slezská univerzita) v gesci ZA v Opavě. Této akce se poprvé zúčastnili i zástupci Archivu Ostravské univerzity, jenž získal akreditaci jako zatím poslední vysokoškolský archiv dne 3. srpna 2020.⁵⁶ Účastníci akce měli možnost si v rámci exkurzí prohlédnout nejen oba ostravské univerzitní archivy, ale i velice zajímavý

⁵⁴ Osobní vzpomínky a e-mailové komunikace Marka Brčáka a Marka Ďurčanského.

⁵⁵ Archiv Univerzity Hradec Králové, f. Univerzita Hradec Králové – rektorát, Archiv Univerzity Hradec Králové, 2019, Zápis z jednání zástupců vysokoškolských a vědeckých archivů v Hradci Králové 26. 9. 2019 (fond není uspořádán); Sylva SKLENÁŘOVÁ, rozhovor proběhl dne 3. 12. 2024.

⁵⁶ Dostupné online: <<https://rektorat.osu.cz/25917/o-archivu/>> (6. 10. 2024). K fungování archivu blíže: Radomír SEĎA, *Archiv Ostravské univerzity*, Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 37, 2023, s. 154–162.

podnikový archiv vítkovických železáren,⁵⁷ jemuž v současné době bohužel hrozí zánik.⁵⁸ Založení OS VVA při ČAS dle jejích stanov potvrdil ještě výbor ČAS na zasedání 9. března 2020 v Brně⁵⁹ a její nejbližší valná hromada, která se vzhledem k pandemii COVID konala až 26. října 2021.⁶⁰

Další setkání zástupců vysokoškolských archivů, již jako OS VVA, proběhlo ve dnech 20.–21. června 2022 v Hradci Králové, kdy pořadatelskou institucí byl Archiv UHK. První den jednání byl vyhrazen příspěvkům hostů. Za Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR vystoupila Jiřina Prokopová, která promluvila o specifické situaci specializovaných archivů. Za Statní oblastní archiv v Hradci Králové se ujal slova Radek Pokorný a představil Centrální archivní modul pro sdílení archivních autoritativních záznamů. Poslední příspěvek přednesli Petr Cajthaml a Zdeněk Vašek z ÚDAUK na téma akreditace digitálního archivu UK, v němž se podělili s účastníky akce o zkušenosti s jeho budováním. Druhý den jednání byl věnován současnému stavu vysokoškolských archivů, jejich činnosti a stavu spisových služeb na jednotlivých institucích. V rámci kulturního programu účastníci navštívili moderní kampus univerzity, kde se setkání konalo, kostel svatého Mikuláše v Jiráskových sadech a historické centrum, po němž byla vycházka spojená s komentovanou prohlídkou.⁶¹ Od tohoto data se setkání archivářů vysokých škol a vědeckých institucí konají již každý rok a informace k nim lze dohledat na internetových stránkách OS VVA, které fungují při webu ÚDAUK (viz výše).⁶²

Další možnosti spolupráce

Vysokoškolské a vědecké archivy mezi sebou po roce 1989 spolupracovaly i v rámci řady vědeckých projektů. Zcela jedinečným počinem byla série konferencí zaměřená na dějiny vědy v českých zemích ve 20. století, organizovaných po několik let společně tehdejším Archivem Akademie věd ČR a ÚDAUK. Samotná setkání se konala vždy střídavě na půdě Akademie a UK, podobně se organizátoři také střídali v redigování publikačních výstupů z nich.⁶³ Dnes jsou tyto svazky zároveň důležitými prameny k dějinám české vědy

⁵⁷ K němu podrobněji Lukáš LISNÍK, *Podnikový archiv Vítkovických železáren, dnes Vítkovice, a. s., v letech 1954–2023*, Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 37, 2023, s. 67–114.

⁵⁸ Osobní vzpomínky a e-mailové komunikace Marka Brčáka a Marka Ďurčanského.

⁵⁹ Dostupné online: <<https://cesarch.cz/o-nas/schuze-vyboru/>> (1. 12. 2024).

⁶⁰ Dostupné online: <<chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cesarch.cz/wp-content/uploads/2021/12/VH-%C4%8CCAS.pdf>> (1. 12. 2024).

⁶¹ Dostupné online: <<https://www.uhk.cz/cs/univerzita-hradec-kralove/uhk/aktualne/na-univerzite-hradec-kralove-probehlo-setkani-odborne-skupiny-vysokoskolskych-a-vedeckych-archivu-ceske-archivni-spolecnosti>> (3. 12. 2024). Sylva SKLENÁŘOVÁ, rozhovor proběhl dne 3. 12. 2024.

⁶² Dostupné online: <<https://udauk.cuni.cz/ARCH-151.html>> (3. 12. 2024).

⁶³ Hana BARVÍKOVÁ (ed.), *Věda v českých zemích za druhé světové války: sborník z konference*, Praha 1998 (= Práce z dějin Akademie věd, ser. C3); Petr SVOBODNÝ – Blanka ZILYNSKÁ (edd.), *Věda v Československu v letech 1945–1953*, Praha 1999; Hana BARVÍKOVÁ – Marek ĎURČANSKÝ – Pavel KODERA (edd.), *Věda v Československu v letech 1953–1963*, Praha 2000 (= Práce z dějin vědy 1); Petr SVOBODNÝ – Blanka ZILYNSKÁ (edd.), *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970). Sborník z konference (Praha 22–23. listopadu 2000)*, Praha 2001 (= Práce z dějin vědy 2); Antonín KOSTLÁN (ed.), *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975): sborník z konference (Praha, 21.–22. listopadu 2001)*, Praha 2002 (= Práce z dějin vědy 4). Viz příloha, obr. 4.

a vysokého školství, protože zachycují také řadu vzpomínek pamětníků a diskuse vedené během jednání.⁶⁴

Dále lze připomenout i tři semináře k dějinám českých vysokých škol v druhé polovině 20. století, které organizovali pracovníci vysokoškolských archivů. První se uskutečnil ve dnech 14.–15. října 2009 v Hradci Králové a jeho hlavním pořadatelem byl Archiv UHK.⁶⁵ Druhý proběhl ve dnech 19.–20. října 2011 na půdě Archivu UPOL v Olomouci.⁶⁶ Poslední se konal ve dnech 15.–16. října 2013 opět v Hradci Králové, kdy jej uspořádal Archiv UHK ve spolupráci s Archivem UPOL pod názvem *Ke studiu dějin vysokého školství po druhé světové válce*.⁶⁷

Jako příklady lze dále uvést granty společně řešené na půdě ÚDAUK a MÚA: *Univerzita Karlova a Československá akademie věd. Instituce vědy a vysokoškolské vzdělávání v proměnách vědy a politiky v letech 1945–1968*⁶⁸ a *Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy*.⁶⁹ Nebo je možné uvést společný projekt archivů MUNI a UPOL: *Systém, koncepce a charakter českého vysokého školství v období let 1945–1969*.⁷⁰ V rámci vědecké spolupráce lze zmínit i lektorování publikací, například práci Vlasty Mádlové z MÚA o České akademii věd a umění⁷¹ připomínkoval Marek Ďurčanský. Pavel Urbášek, ředitel Archivu UPOL, recenzoval knihu *Mezi konkurencí a spoluprací*,⁷² pokud tedy mají být uvedeny alespoň dva příklady za všechny. V neposlední řadě v rámci vědecké spolupráce lze zmínit podíl

⁶⁴ Pavel Urbášek pokládá tyto vědecké konference, na jejichž pořádání se podílel zejména Antonín Kostlán, za velice důležité, jelikož byly iniciační pro další výzkum dějin vysokých škol a vysokého školství po roce 1945. Je třeba si totiž uvědomit, že se víceméně začínalo na „zeleném drnu“ a vedle konferenčních textů se dávali dohromady také lidé, kteří se tak či onak těmito dějinami zabývali. Pavel URBÁŠEK, rozhovor proběhl dne 19. 11. 2024.

⁶⁵ Viz zpráva o průběhu semináře Blanka ZILYNSKÁ, *Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945*, AUC-HUCP 49/1, 2009, s. 124–126. Výstupy publikovány jednak ve Východočeských listech historických 27, 2010, s. 5–108, 170–189, a jednak v publikaci: Sylva SKLENÁŘOVÁ (ed.), *Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945*, Hradec Králové 2010.

⁶⁶ Zpráva o akci uvedena v: Blanka ZILYNSKÁ, *Vysoké školy a společnost*, AUC-HUCP 51/2, 2011, s. 109–112. Příspěvky otištěny v AUC-HUCP 52/1, 2012, s. 9–69 (edd. Jakub JAREŠ – Blanka ZILYNSKÁ), dále jako dílčí texty v knize: Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012, a jako samostatná studie: Marta Edith HOLEČKOVÁ, *Konfliktní lekce z internacionalismu: studenti z „třetího světa“ a jejich konfrontace s českým prostředím (1961–1974)*, Soudobé dějiny 20/1–2, s. 158–175.

⁶⁷ Sylva SKLENÁŘOVÁ, rozhovor proběhl dne 3. 12. 2024. Z tohoto semináře již bohužel nevznikly tištěné výstupy.

⁶⁸ Ústředním výstupem je monografie: Jakub JAREŠ – Martin FRANC a kolektiv, *Mezi konkurencí a spoluprací. Univerzita Karlova a Československá akademie věd 1945–1968*, Praha 2018.

⁶⁹ Hlavní výstupy z něj: Daniela BRÁDLEROVÁ, *Milada Paulová – první česká profesorka. Mezi soudobými dějinami a byzantologií*, Praha 2023; Jan BOHÁČEK – Daniela BRÁDLEROVÁ – Marek ĎURČANSKÝ – Jiřina URBA-NOVÁ, *Jaroslav Bidlo (1868–1937) a Milada Paulová (1891–1970). Bibliografie publikovaných prací*, Praha 2024.

⁷⁰ Z něj vzešla kniha: J. PULEC – Pavel URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Společným dílem je i práce ze staršího projektu: Pavel URBÁŠEK – Jiří PULEC – Karel KONEČNÝ – Jiřina KALEDOVSKÁ, *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003.

⁷¹ Vlasta MÁDLOVÁ, *Stále vojsko vědecké. Česká akademie věd a umění 1891–1952*, Praha 2024.

⁷² J. JAREŠ – M. FRANC a kol., *Mezi konkurencí a spoluprací. Univerzita Karlova a Československá akademie věd 1945–1968*, I. c.

pracovníků archivů vysokých škol a vědeckých institucí na činnosti Výzkumného centra pro dějiny vědy⁷³ či fungování Společnosti pro dějiny vědy a techniky.⁷⁴

Mezinárodní spolupráce českých a zahraničních univerzitních archivů

Čeští vysokoškolští a vědečtí archiváři se nepotkávají jen mezi sebou, ale rovněž se svými zahraničními protějšky. V rámci této spolupráce je potřeba zmínit v první řadě zasedání sekce univerzitních a vědeckých archivů při mezinárodní vědecké radě⁷⁵ (*International Council on Archives – Section on University and Research Institution Archives*, zkratka ICA/SUV),⁷⁶ které se konalo ve dnech 29. září – 3. října 2010 v Praze, a tzv. *Frühjahrstagungen*.⁷⁷

Tématem celosvětového pražského sjezdu⁷⁸ univerzitních a vědeckých archivářů byla otázka *Archivní teorie a praxe: Jsou archiváři historici?* (*Archival Traditions and Practice. Are Archivists Historians?*). Akci kromě ÚDAUK zaštiťovaly dále MÚA, Archiv VFU, ČAS a Společnost pro dějiny vědy a techniky. Téma konference se možná českým archivářům může zdát jako nadbytečné, jelikož odpověď na nastolenou premisu by měla v naší archivní tradici znít samozřejmě ano. Když ale přihlídneme k tradici mimo středoevropský prostor, a to k praxi uplatňované v západní (kromě Francie) a severní Evropě a zejména pak v anglo-amerických zemích, odpověď už tak jednoznačná nebude. Zde jsou totiž archiváři, pokud tamější situaci popíšeme v extrému, často pouhým servisem pro vědecké ambice historiků, což je dáno i formou jejich vzdělávání nikoliv v rámci historických věd, ale při knihovnickém či informačním studiu. Souvisí to s ideálem nestranného pozorovatele („impartial observer“), který nemá ovlivňovat výběr archiválií z pohledu potřeb budoucí historiografie. Přesto je jasné, že tento systém ani v anglofonních zemích neplatí vždy, a to i vzhledem k tomu, že archiváři se podílejí na výběru dokumentů, které mají být uchovány pro příští generace, a v tomto ohledu jsou zcela jistě i historiky.⁷⁹ Mezinárodní sjezd byl připraven i v součinnosti s dalšími univerzitními archivy, jelikož akci předcházelo přípravné

⁷³ Magdaléna POKORNÁ, *Výzkumné centrum pro dějiny vědy*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 98/4, 2000, s. 905–906; TÁŽ, *Výzkumné centrum pro dějiny vědy*, Zpravidaj Historického klubu 12/1, 2001, s. 65–66; Antonín KOSTLÁN, *Výzkumné centrum pro dějiny vědy*, ČČH 101/1, 2003, s. 741–745; TÝŽ, *Výzkumné centrum pro dějiny vědy (2000–2004)*, in: Markéta Devátá – Antonín Kostlán (edd.), *Semináře a studie k dějinám vědy*, Praha 2009 (= *Práce z dějin vědy* 21), s. 541–592. Z publikací vydaných Centrem pro dějiny vědy, na nichž se podíleli i univerzitní archiváři, lze například zmínit: Antonín KOSTLÁN – Alice VELKOVÁ (edd.), *Wissenschaft im Exil: die Tschechoslowakei als Kreuzweg 1918–1989*, Praha 2004 (= *Práce z dějin vědy* 17); Richard VAŠEK (ed.), *Věda a armáda – věda a válka (1914–2004)*, *Sborník příspěvků z mezinárodní konference (Praha 24.–25. 11. 2004)*, Praha 2006.

⁷⁴ Ke společnosti blíže viz její internetové stránky: <<https://www.sdv.cz>> (2. 10. 2024); Pavel DRÁBEK, *Společnost pro dějiny věd a techniky*, Akademický bulletin Akademie věd České republiky 1/2005, s. 20–21.

⁷⁵ K jejímu fungování podrobněji její internetové stránky: <www.ica.org> (2. 10. 2024) a novodobý manifest: Václav BABIČKA, *Mezinárodní archivní rada tváří k budoucnosti: Konsensus z Curaçao 2006*, AČ 57/4, 2007, s. 270–272.

⁷⁶ K ní blíže viz: <<https://www.ica.org/ica-network/professional-sections/suv/>> (2. 10. 2024).

⁷⁷ Marek ĎURČANSKÝ, *Frühjahrstagung 2013–2017–2022. Společný projekt archivů vysokých škol a vědeckých institucí a letošní setkání v Mnichově*, *Práce z dějin Akademie věd* 14/1, 2022, s. 107–111.

⁷⁸ Akce se zúčastnilo 36 zahraničních kolegů z 19 zemí, v rámci tří kontinentů (Evropa, Asie, Amerika).

⁷⁹ Milada SEYRKOVÁ, *Archivní teorie a praxe: jsou archiváři historici? Seminář archivářů vysokých škol a vědeckých institucí a konference ICA/SUV*, AČ 61, 2011, s. 177–180; Marek ĎURČANSKÝ, *Jsou archiváři historici? Zasedání ICA/SUV v Praze*, in: ČAS v roce 2010, s. 119–122; Petr CAJTHAML – Marek ĎURČANSKÝ, *Jsou archiváři historici? Zasedání ICA/SUV v Praze (29. 9. – 3. 10. 2010)*, AUC-HUCP 51/2, 2011, s. 105–107.

setkání 14. září 2010 v Brně na půdě VFU. Jeho hlavním výstupem byly informativní postery zachycující tradice a současnost českých institucí, prezentované v anglické verzi zahraničním kolegům na pražském zasedání. Další součástí programu byla prohlídka tehdy zcela nových prostorů Archivu VUT,⁸⁰ pro něž byla adaptována budova historické univerzitní menzy.⁸¹

Při archivních společnostech sousedních zemí rovněž fungují samostatné odborné skupiny⁸² vysokoškolských a vědeckých archivů. Z nich nejaktivnější jsou ty při německém *Verband deutscher Archivar/innen* (dále jen VdA) a rakouském *Verband österreichischer Archivarinnen und Archivare* (dále jen VöA). Největší tradici má německá *Fachgruppe 8: Archivare und Archivarinnen an Hochschularchiven und Archiven wissenschaftlicher Institutionen* při VdA, která byla založena již roku 1978.⁸³ Rakouská *Fachgruppe der Universitäts- und Wissenschaftsarchive* při VöA pak vznikla roku 2008.⁸⁴ Členové německé odborné skupiny při VdA se od roku 1997 začali pravidelně scházet na pracovních setkáních i mimo každoroční celoněmecké archivní konference (tzv. *Archivtag*), jež se konají obvykle na přelomu léta a podzimu.⁸⁵ Vznikla tak tradice tzv. *Frühjahrstagungen*,⁸⁶ pořádaných vždy na jaře v některém z německých univerzitních center, obvykle za spolupráce několika příslušných archivů daného regionu.⁸⁷ Na tyto akce jsou od roku 2010 zváni i zástupci českých vysokoškolských archivů, opakovaným hostem tak na těchto jednání byl například Marek Ďurčanský, tehdejší vedoucí Archivu UK a později i člen výboru ČAS za specializované archivy.⁸⁸ Po něm se zastoupení univerzitních archivářů z českých zemí na těchto akcích ujala Kamila Mádrová, donedávna vedoucí Archivu ČVUT.

⁸⁰ Alžběta SKÁKALOVÁ, *Duchovní potrava místo menzy*, AČ 61/2, 2011, s. 173–176.

⁸¹ M. SEKYRKOVÁ, *Archivní teorie*, s. 180. Není bez zajímavosti, že autorka zprávy hovoří o tomto setkání vysokoškolských archivářů jako už o tradiční akci, kterou pravidelně pořádají.

⁸² Zde bychom jen upozornili, že němečtí i rakouští kolegové používají termíny *Fachgruppe* (odborná skupina) a *Arbeitsgruppe* (pracovní skupina), obojí fungují jako samostatné složky příslušných spolků, přičemž odborné skupiny zahrnují zástupce určitého typu archivů, zatímco pracovní skupiny jsou zaměřeny na konkrétní věcnou problematiku.

⁸³ K ní blíže viz: <<https://www.vda.archiv.net/fg8/index.html>> (1. 10. 2024).

⁸⁴ Srov.: <<https://www.voea.at/index.php/fachgruppen/#fg2>> (1. 10. 2024).

⁸⁵ K některým z nich viz zprávy českých účastníků: Jindřich SCHWIPPEL – Daniel DOLEŽAL, 75. *Německý Archivtag ve Stuttgartu* (27.–30. září 2005), in: ČAS v roce 2005, s. 39–43; Karel HALLA, 87. *Německý archivní sněm ve Wolfsburgu*, in: ČAS v roce 2017, s. 121–123; Mikuláš ČTVRTNÍK, *Právně jisté – archivy a jejich právní rámec. Německý archivní sjezd v Suhl v roce 2019* (17.–20. 9. 2019), AČ 71/1, 2021, s. 49–76.

⁸⁶ Věcně jsou tzv. *Frühjahrstagungen* (tedy konference konající se vždy počátkem jara) organizovány tak, že se každý rok zaměřují na jedno ústřední téma (viz níže), které je projednáváno v plénu, a dále se rokuje v několika samostatných sekcích řešících dílčí subtémata. Kromě toho se v rámci *Frühjahrstagung* setkávají menší pracovní skupiny zaměřené na řešení časově omezených projektů nebo naopak na dlouhodobé palčivé problémy (digitalizace apod.). Pravidelnou součástí jednání bývá také výroční zasedání samotné odborné skupiny. Andreas BECKER – Karsten KÜHNEL, *Frühjahrstagung der Fachgruppe 8 im VdA in Erlangen*, *Archivar: Zeitschrift für Archivwesen* 68/2, 2015, s. 183–184; tiž, *Frühjahrstagung der Fachgruppe 8 im VdA in Weimar*, *Archivar: Zeitschrift für Archivwesen* 69/3, 2016, s. 282–284.

⁸⁷ Seznam konferencí lze nalézt na stránkách: <<https://www.vda.archiv.net/fg8/veranstaltungen.html>> (1. 10. 2024).

⁸⁸ Například k zasedání v Saské Kamenici pořádanému Archivem Technické univerzity v Chemnitz v březnu 2010 viz Marek ĎURČANSKÝ, *Zasedání 8. pracovní skupiny Sdružení německých archivářů v Saské Kamenici*, 24.–26. 3. 2010, AČ 60/3, 2010, s. 280–283.

Poté, co byla v roce 2008 ustanovena specializovaná skupina univerzitních a vědeckých archivů při rakouské VöA, vznikla myšlenka na širší spolupráci tohoto typu archivů v rámci středoevropského prostoru, která by propojila české, případně i polské a další potenciálně zainteresované odborné společnosti. Výsledkem těchto snah bylo uspořádání prvního *Frühjahrstagung* mimo Německo, a to na jaře roku 2013 v Praze na téma mezinárodní spolupráce mezi archivy (*Archive im Verbund: Netzwerke und Kooperationen*) za poměrně slušné účasti archivářů z Rakouska a České republiky (viz příloha, obr. 2 a 3). Oficiálními pořadateli této akce kromě VdA bylo naše domovské pracoviště, tj. ÚDAUK (mj. většina oficiální části programu probíhala v Karolinu) a ČAS.⁸⁹ Akce vyvolala pozitivní ohlasy, proto už na konci pražské konference zazněly návrhy na zorganizování dalších konferencí v podobném formátu. Tato třístranná setkání se uskutečnila na jaře 2017 ve Vídni, tentokrát na téma archivář jako historiograf (*Normen und Ethos. Schreiben Archivarinnen und Archivare Geschichte?*),⁹⁰ a v roce 2022 v Mnichově, a to poprvé částečně i hybridní formou, kdy tématem jednání byl archivní výběr (*Bewertung – eine Kernaufgabe im Archiv*).⁹¹

Ze slovenských konferencí, kterých se účastnili zástupci jak českých, tak i slovenských univerzitních archivů, je třeba zmínit XVII. archivní dny, které se pod záštitou Společnosti slovenských archivářů (*Spoločnosť slovenských archivárov*) konaly 21.–23. května 2013 v Bratislavě. Organizaci zajišťoval tamější Archiv Univerzity Komenského a zejména jeho dlouholetý ředitel Viliam Csáder a pozdější předsedkyně Společnosti Mária Grófová. Jednání v Bratislavě bylo z velké části zaměřeno na problematiku univerzitních archivů. Akce se zúčastnili univerzitní archiváři nejen z České a slovenské republiky, ale také z Maďarska, Rakouska, Polska a Slovinska.⁹²

Pracovníci zahraničních univerzitních archivů přijíždějí často i na stáže do českých univerzitních archivů, přičemž pobyt je většinou reciproční, tj. vede k návštěvě českého archiváře u zahraničních kolegů. V tomto směru je nejvíce aktivní ÚDAUK, který má navázanou dlouholetou spolupráci s polskými (například: Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków; Archiwum Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu; Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego), rakouskými

⁸⁹ Ke konferenci blíže JAKUB JAREŠ, *Archivy v (mezinárodním) spojení. Archive im Verbund: Netzwerke und Kooperationen: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 13.–15. 3. 2013. Organizátoři: Fachgruppe 8 im Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V.; Česká archivní společnost; Ústav dějin UK a archiv UK, AUC-HUCP 53/1, s. 105–107. Texty byly publikovány v konferenčním sborníku: Jens BLECHER – Sabine HAPP (Hgg.), *Archive im Verbund: Netzwerke und Kooperationen*, Leipzig 2014 (= Wissenschaftsarchive 3).*

⁹⁰ Ke konferenci blíže MIKULÁŠ ČTVRTNÍK – Marek ĎURČANSKÝ – Milena JOSEFOVIČOVÁ – Eliška PAVLÁSKOVÁ – Tomáš W. PAVLIČEK, *Společné zasedání rakouských, německých a českých archivářek a archivářů vysokých škol a vědeckých institucí*, in: ČAS v roce 2017, s. 100–108. Příspěvky byly uveřejněny v: Jens BLECHER – Sabine HAPP – Juliane MIKOLETZKY (Hgg.), *Normen und Ethos. Schreiben Archivarinnen und Archivare Geschichte?*, Leipzig 2018 (= Wissenschaftsarchive 6).

⁹¹ Marek BRČÁK – Marek ĎURČANSKÝ, *Bewertung – eine Kernaufgabe im Archiv. Frühjahrstagung 2022 der Fachgruppe 8 im Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e.V., 5.–8. dubna 2022, Mnichov, AUC-HUCP 62/2, 2022, s. 228–231; Marek ĎURČANSKÝ, Třetí společná konference německých, rakouských a českých archivářů vysokých škol a vědeckých institucí*, in: ČAS v roce 2022, s. 94; příspěvky publikovány v: Stephan LUTHER (Hg.), *Bewertung – Eine Kernaufgabe im Archiv. Frühjahrstagung 2022 der FG 8 im VdA, Chemnitz 2022* (e-kniha, viz poznámka č. 5).

⁹² Marie RYANTOVÁ, *XVII. archivní dny na Slovensku*, in: ČAS v roce 2013, s. 60–62. Dostupné online: <<https://uniba.sk/o-univerzite/rektorat-uk/archiv-uk-a/vedecka-odborna-a-publikacna-cinnost-archivu-uk/konferencie/rozhovor-so-zahranicnymi-ucastnikmi-konferencie/>> (2. 10. 2024).

(Archiv der Universität Wien), německými (Universitätsarchiv Leipzig,⁹³ Archiv der Technischen Universität Dresden,⁹⁴ Archiv der Technischen Universität Chemnitz, Universitätsarchiv Heidelberg) a slovenskými (Archív Univerzity Komenského v Bratislave) univerzitními a vědeckými archivy.⁹⁵ Zahraniční kolegové, nejčastěji přes program Erasmus+, přijíždějí ale i do dalších univerzitních center, například do archivů MUNI a ČVUT.⁹⁶

Závěr

Závěrem lze shrnout, že archivy vysokých škol a vědeckých institucí, spolu intenzivně spolupracují přes tři desítky let. Vhodné pole pro sdílení zkušeností tvoří především pravidelná setkávání v rámci seminářů, workshopů atd. Základem pro ně je ale především dobrá vůle a přátelské vazby, které se mezi archiváři těchto institucí postupně vytvořily. Dalším významným pojítkem jsou společné projekty, a to nejen ty vědecké, jež jsou zaměřeny na dějiny vysokých škol, ale i ty reagující na výzvy digitálního věku. Vůdčí osobností, která dle vzpomínek pamětníků stála u vzniku tradice setkávání vysokoškolských archivářů v druhé polovině 90. let, byla Eva Zatloukalová, první vedoucí Archivu VFU. Důležitými osobnostmi tehdy byli dnes již emeritní vedoucí Archivu UK Zdeněk Pousta⁹⁷ a emeritní ředitel Archivu MUNI Jiří Pulec,⁹⁸ kteří se v 90. letech též výrazně podíleli na sdílení zkušeností mezi univerzitními archivy. V současné době je jednou z vůdčích osobností

⁹³ Marek ĎURČANSKÝ, *Hochschularchive und Hochschuljubiläen, Technische Universität Chemnitz*, 7.–8. července 2011, AUC-HUCP 51/1, 2011, s. 101–103; Marek ĎURČANSKÝ – Jens BLECHER, *Universitätsjubiläen und Universitätsarchive. Die Jahrhundertfeiern an den Hochschulen in Prag und Leipzig als Chance für die Universitätsarchive*, Jahrbuch für Universitätsgeschichte 14, 2011, s. 229–234.

⁹⁴ Marek ĎURČANSKÝ, *Potenziale, Kooperationen und Grenzen der Universitätsarchive. Tagung anlässlich 60 Jahre Archiv der TU Dresden, Drážďany 29. 11. 2012*, AUC-HUCP 52/2, 2012, s. 141–142.

⁹⁵ Marek ĎURČANSKÝ, *Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy a archivní spolupráce*, in: Jan Kahuda – Lenka Matušiková (edd.), 13. celostátní konference archivářů. Sborník příspěvků České archivy a zahraniční inspirace, Praha 2010 (= Zpravodaj pobočky České informační společnosti 51, 2009), s. 63–67, s. 65.

⁹⁶ Sdělení Taťany Vávřínkové, pracovnice Archivu ČVUT, a Jany Barbory Slaběňákové, ředitelky Archivu MUNI.

⁹⁷ Pavel Urbášek na jeho činnost v 90. letech vzpomíná následovně: „Znal jsem jeho texty i životní příběh; cenil jsem si u něj zejména toho, že dával zcela přirozeně najevo, že nás mladé a nezkušené bere za plnohodnotné příslušníky ‚rodiny‘ univerzitních archivářů.“ Pavel URBÁŠEK, rozhovor proběhl dne 19. 11. 2024. K osobnosti a dílu Z. Pousty blíže Karol BÍLEK, *Sedmdesátiny Zdeňka Pousty*, AČ 58/4, 2008, s. 316–318; Týž – Hana KÁBOVÁ, *Výběrová bibliografie prací Zdeňka Pousty*, tamtéž, s. 318–324.

⁹⁸ Pavel Urbášek k němu dodává: „[...] vynikající archivář a současně skvělý historik, navíc s vytříbenými stylistickými dovednostmi. Já jsem s ním konzultoval celou řadu věcí, stali jsme se blízkými přáteli, a to nás dovedlo ke koncipování společných, nejen vědeckých projektů [viz výše].“ Pavel URBÁŠEK, rozhovor proběhl dne 19. 11. 2024. Alena Mikovcová o něm hovoří dokonce jako o „doyenu“ brněnských univerzitních archivů: „Ráda bych připomněla, že neformální autoritou v rámci archivů brněnských vysokých škol byl Jiří Pulec. Archiv MUNI byl vždy považován za centrum brněnského vysokoškolského archivnictví a on byl uznáván jako jeho doyen. Úroveň jeho teoretických znalostí a praktických zkušeností byly s námi nesrovnatelné. My mladší kolegové jsme rádi vyhledávali jeho rady a poslouchali jeho názory a postřehy. Byl velmi ochotný se s námi scházet nad aktuálními tématy buď na MUNI nebo jinde (při oslavách výročí brněnských univerzit, při kterých jsme pořádali výstavy insignií a archiválií, na celostátních konferencích nebo ad hoc při řešení nejrůznějších aktualit a sondování vzájemných názorů na ně).“ Alena MIKOVCOVÁ, písemné sdělení dne 7. 12. 2024. K osobnosti J. Pulce viz Jiřina KALEDOVSKÁ, *K šedesátinám Jiřího Pulce*, AČ 58/3, 2008, s. 246–248.

podílejících se významně na spolupráci mezi univerzitními archivy Petr Cajthaml, který je od roku 2013 vedoucím Archivu UK, od roku 2020 předseda OS VVA a od roku 2022 člen Vědecké archivní rady.

Výměna zkušeností mezi univerzitními archivy se týká řady oblastí,⁹⁹ například výstavby nových archivních budov,¹⁰⁰ digitalizace,¹⁰¹ budování digitálního archivu/archivního informačního systému,¹⁰² archivního výběru,¹⁰³ popularizace archivů,¹⁰⁴ dopadů archivní legislativy,¹⁰⁵ předarchivní péče,¹⁰⁶ elektronické spisové služby¹⁰⁷ či zpřístupňování archiválií.¹⁰⁸ Ve výčtu by šlo dále pokračovat, ale tato témata byla nejčastěji řešena na plénu

⁹⁹ Literatura k jednotlivým tématům současného archivnictví je vybírána ve vztahu k archivům vysokých škol a vědeckých institucí.

¹⁰⁰ V nedávné době získaly nové budovy Archiv ČVUT a Archiv UPOL a totéž je dlouhodobým záměrem i ÚDAUK. Dostupné online: <<https://udauk.cuni.cz/ARCH-128.html>>; <<https://www.upol.cz/nc/zpravy/zprava/clanek/univerzita-palackeho-otevrela-novy-archiv-pojme-az-sest-kilometru-pisemnosti/>>; <https://cesarch.cz/wp-content/uploads/2023/04/Madrova_2023_04_12.pdf> (20. 11. 2024).

¹⁰¹ Michal SVATOŠ, *Digitalizace listin Archivu Univerzity Karlovy v Praze: (bilance jednoho projektu)*, AUC-HUCP 49/1, 2009, s. 113–117; Marek ĐURČANSKÝ, *Die tschechischen Spezialarchive und die Digitalisierung*, in: Stephan Luther (Hg.), *Sind wir fit für das 21. Jahrhundert? Die aus den neuen Technologien erwachsenden Anforderungen an die Archive. Beiträge zur Frühjahrstagung der Fachgruppe 8 – Archive und Archivarinnen an Hochschularchiven und Archiven wissenschaftlicher Institutionen – des Verbandes deutscher Archivarinnen und Archivare am 25. und 26. März 2010 an der Technischen Universität Chemnitz*, Chemnitz 2011, s. 53–64; TÝŽ, *Czeskie archiwa specjalistyczne – digitalizacja i spuścizny*, in: Tomasz Filip (ed.), *Archiwa, biblioteki, muzea wobec nowych wyzwań w dobie digitalizacji*, Kraków 2011, s. 41–50; Petr CAJTHAML – Jakub JAREŠ, *Digitalizace archivních dokumentů o studentech pražských univerzit z období 1882–1939*, AUC-HUCP 52/1, 2012, s. 106–109; Petr CAJTHAML – Lenka VAŠKOVÁ, *Studenti pražských univerzit 1882–1945: digitalizace v Archivu Univerzity Karlovy*, Archivum Trebonense 14, 2017, s. 204–215; TÝŽ, *Digitalizační projekt „Studenti pražských univerzit 1882–1945“*, in: ČAS v roce 2014, s. 150–151.

¹⁰² Eliška PAVLÁSKOVÁ – Petr CAJTHAML, *Evolution of Electronic Records Management Systems, Digital Archiving and Czech Universities. From Student Information Systems to Digital Records Management and Long Term Preservation*, in: J. Blecher – S. Happ – J. Mikoletzky (Hgg.), *Normen und Ethos*, s. 193–201; Petr CAJTHAML – Eliška PAVLÁSKOVÁ – Zdeněk VAŠEK, *Archivní informační systém Univerzity Karlovy jako nástroj k vybudování LTP archivu*, in: Katarína Tomková (ed.), *LTP 2019. Nové trendy a východiská pri budovaní LTP archivov*, Bratislava 2019, s. 64–77.

¹⁰³ Marek ĐURČANSKÝ, *Dokumentacja pozaaktowa w czeskich archiwach specjalistycznych na przykładzie Archiwum Uniwersytetu Karola*, in: Adam Górski (ed.), *Co po nas zostaje? Zagadnienia metodologiczne. Materiały konferencji naukowych organizowanych przez Archiwum Nauki PAN i PAU i Polską Akademię Umiejętności*, Kraków 2018, s. 209–214; Marek BRČÁK – Marek ĐURČANSKÝ, *Die Bewertung von Nachlässen. Erfahrungen aus dem Institut für Geschichte und Archiv der Karlsuniversität in Prag*, in: S. Luther (Hg.), *Bewertung – Eine Kernaufgabe*, s. 17–24.

¹⁰⁴ Kamila MADROVÁ, *Mezinárodní den archivů v Archivu Českého vysokého učení technického*, in: ČAS v roce 2017, s. 190; TÝŽ, *Archiv hravý a interaktivní aneb dny otevřených dveří v Archivu ČVUT*, in: ČAS v roce 2018, s. 135; Kateřina SCHWABIKOVÁ, *Mezinárodní den archivů v Ústavu dějin Univerzity Karlovy a archivu Univerzity Karlovy v Praze*, in: ČAS v roce 2015, s. 160–163; TÝŽ, *Pražská muzejní noc a Mezinárodní den archivů v Karolinu, historickém sídle Univerzity Karlovy*, in: ČAS v roce 2016, s. 134–136; Marek BRČÁK – Marek ĐURČANSKÝ – Petr PRIBILINEC, *Noc vědců v Archivu UK*, in: ČAS v roce 2020–2021, s. 109.

¹⁰⁵ Zdeněk VÁCHA, *Specializované archivy a jejich zkušenosti se stávající archivní legislativou: výsledky ankety provedené v květnu 2010*, *Práce z dějin Akademie věd* 3/1, 2011, s. 121–130.

¹⁰⁶ Daniela BRÁDLEROVÁ, *Spisová a předarchivní péče v Akademii věd České republiky*, *Paginae historiae* 20/2, 2012, s. 182–193; Petr CAJTHAML – Marek ĐURČANSKÝ, *Předarchivní péče v Archivu Univerzity Karlovy v minulosti a současnosti*, *Paginae historiae* 20/2, 2012, s. 194–207.

¹⁰⁷ Daniela BRÁDLEROVÁ, *Elektronická spisová služba v AV ČR*, *Práce z dějin Akademie věd* 2/2, 2010, s. 149–152.

¹⁰⁸ Petr CAJTHAML – Marek ĐURČANSKÝ, *Specifika specializovaných archivů v oblasti zpřístupňování archivního materiálu – zkušenosti z praxe Ústavu dějin v Archivu Univerzity Karlovy*, in: 14. celostátní konference archivářů ČR: *Archivy zpřístupněné a otevřené? Současné trendy ve zpřístupňování archiválií*. Františkovy Lázně 26.–28. dubna 2011, Praha 2012 (= *Zpravodaj pobočky České informační společnosti* 52, 2012), s. 52–55.

pravidelných setkání vysokoškolských archivářů, přičemž je jasně viditelný posun od řešení historických témat, která byla předmětem spolupráce v prvních letech, k aktuálním problémům archivní praxe. Dále je možné uvést, že setkání univerzitních archivářů měli z počátku dle pamětníků velice neformální charakter často bez pevného programu, což se změnilo po roce 2005, kdy každému z nich byl stanoven pevně daný harmonogram.¹⁰⁹ V rámci spolupráce vysokoškolských a vědeckých archivů čeští zástupci těchto institucí kooperují i se svými zahraničními protějšky, zejména s těmi ze sousedních zemí.

Závěrem si autoři studie neodpustí apel ke kolegům z univerzitních archivů, aby o seminářích či jiných akcích, které organizují v rámci sdílení zkušeností, psali zprávy do odborných periodik. Jednak je v dnešní době stále obtížnější naplnit rubriky kronik těchto časopisů, což pokládají autoři textu za chybu, a jednak je lidská paměť pomíjivá, jak ukázaly i rozhovory a korespondence s pamětníky¹¹⁰ v rámci tohoto příspěvku (Alena Mikovcová, Zdeněk Pousta, Jiří Pulec, Sylva Sklenářová, Petr Svobodný, Pavel Urbášek a Eva Zatloukalová). Bez jejich přispění i bez publikovaných zpráv by totiž bylo velice obtížné zrekonstruovat novodobou spolupráci mezi archivy vysokých škol a vědeckých institucí. I tak nemůžeme vyloučit, že některé uspořádané akce mohly být opomenuty.

Grantová podpora

Tato studie vznikla v rámci programu Univerzity Karlovy s názvem Cooperatio, vědní oblasti „History“, obor Dějiny a filozofie vědy.

MAREK BRČÁK – MAREK ĎURČANSKÝ

Entwurf einer Geschichte der zeitgenössischen nationalen und internationalen Zusammenarbeit der tschechischen Hochschularchive und der Archive wissenschaftlicher Einrichtungen

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie befasst sich mit den zeitgenössischen, d. h. nach 1989 sich eröffnenden Möglichkeiten einer Zusammenarbeit zwischen den tschechischen Hochschularchiven und den Archiven wissenschaftlicher Einrichtungen, die 2020 einen neuen organisatorischen Rahmen in Gestalt der bei der Gesellschaft tschechischer Archive neugegründeten Fachgruppe der Hochschul- und Wissenschaftsarchive erhielt. Behandelt werden insbesondere gemeinsame Konferenzen, Kolloquien und Seminare, die im Rahmen des Treffens von Hochschularchivaren veranstaltet wurden. Berücksichtigt werden auch gemeinsame Drittmittelprojekte, in deren Rahmen zahlreiche Publikationen vornehmlich zur Universitätsgeschichte und zur Geschichte wissenschaftlicher Einrichtungen im 20. Jahrhundert entstanden. Außerdem wird in der Studie auch die Geschichte der einzelnen Universitätsarchive geschildert, wobei

¹⁰⁹ Jiří PULEC, písemné sdělení dne 25. 11. 2024; Zdeněk POUSTA, rozhovor proběhl dne 1. 10. 2024; Alena MIKOVCOVÁ, písemné sdělení dne 7. 12. 2024.

¹¹⁰ K tzv. oral history blíže například Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK, *Vítězové? Poražení? Životopisná interview*, I–II, Praha 2005.

die Genese der Einrichtung von Hochschularchiven als Archive besonderer Bedeutung und später als öffentliche Spezialarchive untersucht wird. Nicht zuletzt wird auch die derzeitige internationale Zusammenarbeit zwischen den tschechischen und den ausländischen Hochschularchiven und Archiven wissenschaftlicher Institutionen, die insbesondere im Rahmen der sogenannten Frühjahrstagungen erfolgt, in den Blick genommen.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

PhDr. Marek Brčák, Ph.D.
Ústav dějin UK a archiv UK
marek.brcaak@ruk.cuni.cz

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D.
Ústav dějin UK a archiv UK
marek.durcansky@ruk.cuni.cz

Obrazová příloha

Obr. 1: Společná fotografie účastníků kolokvia archivářů vysokých škol a vědeckých institucí konaného ve dnech 6.–7. února 2020 v Ostravě, kde došlo k založení OS VVA při ČAS. (Archiv UHK, f. fotoarchiv, bez sign.)

Obr. 2: Zahájení tzv. Frühjahrstagung konaného 13.–15. března 2013 v Praze na téma *Archive im Verbund: Netzwerke und Kooperationen*. Na fotografii zleva Marek Ďurčanský (vedoucí Archivu UK), Ivan Hlaváček (Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK), Beate Schücking (rektorka Universität Leipzig), Václav Hampl (rektor UK), Marie Ryantová (předsedkyně ČAS). AUK, f. fotoarchiv, události, bez sign.

Obr. 3: Fotografie z konferenčního jednání tzv. Frühjahrstagung konaného 13.–15. března 2013 v Praze na téma *Archive im Verbund: Netzwerke und Kooperationen*. Na fotografii zleva: Marie Ryantová (předsedkyně ČAS), Jens Blecher (místopředseda Fachgruppe 8: Archivare und Archivarinnen an Hochschularchiven und Archiven wissenschaftlicher Institutionen při VdA; ředitel Universitätsarchiv Leipzig), Juliane Mikoletzky (předsedkyně Fachgruppe der Universitäts- und Wissenschaftsarchive při VöA, ředitelka Universitätsarchiv der Technischen Universität Wien) a Sabine Happ (předsedkyně Fachgruppe 8: Archivare und Archivarinnen an Hochschularchiven und Archiven wissenschaftlicher Institutionen při VdA, ředitelka Universitätsarchiv Münster). AUK, f. fotoarchiv, události, bez sign.

Obr. 4: Fotografie z konference *Věda v Československu 1945–1953*, konané 18. 11. 1998, v první řadě zleva Alena Mikovcová (Archiv MZLU), Jiřina Kalendovská (Archiv MUNI), Petr Svobodný (Archiv UK), Hana Barvíková (MÚA), Pavel Drábek (Společnost pro dějiny vědy a techniky), Josef Petrář (Archiv UK), Helena Illnerová (místopředsedkyně AV ČR) a Jan Havránek (Archiv UK). AUK, f. fotoarchiv, události, bez sign.

Materiály

PŘÍSPĚVEK KE VZNIKU INSTITUTU OSVĚTY A NOVINÁŘSTVÍ UNIVERZITY KARLOVY (1960–1965)

MICHAL TOVÁŘEK

A CONTRIBUTION ON THE ORIGINS OF THE INSTITUTE OF PUBLIC EDUCATION AND JOURNALISM OF THE CHARLES UNIVERSITY, 1960–1965

This article first introduces the sources and literature it is based on. This is followed by an outline of the history of courses taught at the Institute of Public Education and Journalism: library science, journalism, and public education. After a description of the circumstances under which the Institute was created, the main part of the study describes the Institute's development in various areas. It covers the space where it was housed, the personnel situation, admissions, the development of the number of graduates, problematic studies in the course of public education, science and research, a reform of academic education, the creation of new departments, and the Institute's library. At the end of the article, the author outlines the Institute's transformation into a Faculty of Public Education and Journalism.

Keywords: Library science – journalism – public education – Charles University – Faculty of Philosophy – Institute of Public Education and Journalism of the Charles University – Faculty of Public Education and Journalism of the Charles University – departments – university studies

DOI: 10.14712/23365730.2025.5

Úvod

Problematika vzniku Institutu osvěty a novinářství Univerzity Karlovy (jeden z předchůdců dnešní Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy) není podrobněji zpracována. Obecné a stručné zachycení dějin Institutu se nachází ve 4. svazku Dějin Univerzity Karlovy v kapitole Fakulta sociálních věd, autorů Barbory Köpplové a Jana Jiráka,¹ o tématu pak v kontextu dějin české žurnalistiky pojednávají také dva články týchž autorů.² Stručná historie Institutu osvěty a novinářství se objevuje v článku k dějinám Fakulty žurnalistiky autora Vladimíra Hudce.³

¹ Barbara KÖPPOVÁ – Jan JIRÁK, *Fakulta sociálních věd*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, 1918–1990, Praha 1998.

² Barbara KÖPPOVÁ – Jan JIRÁK, *Kontury vývoje vzdělávání českých novinářů*, in: *Dějiny a současnost* 18/5, 1996, s. 10–14; tiž, *Žurnalistika a mediální studia v Česku. Úvahy o historickém vývoji a současné situaci*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria* 13/1–2, 2013, s. 53–80, dostupné online: <<https://stuter.fsv.cuni.cz/stuter/article/view/628/562>> (15. 10. 2024).

³ Vladimír HUDEC, *10 let rozvoje výchovy a vzdělávání novinářů*, in: *Sešity novináře*, 16/4, 1982, s. 7–41.

Z hlediska pramenné základny lze vycházet z nezpracovaného fondu Fakulta sociálních věd UK uloženého v Archivu Univerzity Karlovy.⁴ Další důležité prameny poskytují tamtéž fondy Rektorát UK (nezpracovaný)⁵ a Přestavba studia na vysokých školách.⁶ Prameny k dějinám oborů knihovnictví a novinářství se nacházejí ve zpracovaném fondu Akademický senát UK.⁷ I když bylo založení Institutu projednáváno na tehdejším Ministerstvu školství a kultury (dále jen MŠK), nepodařilo se v Národním archivu nalézt příslušné prameny. Důležitým tištěným pramenem jsou seznamy přednášek jednotlivých fakult, které jsou již k dispozici online.⁸

Institut osvěty a novinářství Univerzity Karlovy (dále jen ION UK) zahájil svou činnost dne 1. 9. 1960.⁹ Bylo možno zde studovat 3 obory – knihovnictví a novinářství, které byly převedeny z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (dále jen FF UK) a nově zřízený obor osvěta.¹⁰ Ten byl chápán jako pedagogika dospělých, od roku 1967 oficiálně jako výchova a vzdělávání dospělých, ve své podstatě ale měl sloužit k přesvědčování společnosti o vlastní pravdě komunistického režimu a dokazování správnosti komunistického výkladu politických a ekonomických poměrů. K tomu směřovala intenzivně rozvíjená osvětová činnost. Výuku zpočátku zajišťovaly čtyři katedry – knihovnictví (jejím vedoucím se stal Jaroslav Drtina¹¹), katedra novinářství (vedoucím se stal Vladimír Klimeš¹²), obě byly převedeny z FF UK, dále katedra marxismu-leninismu,¹³ jejíž vedoucí Blažena Bartáková¹⁴ byla převedena ze zrušené Vysoké školy ruského jazyka a literatury, a nově zřízená katedra osvěty, jejímž vedoucím se stal Vladimír Juřík.¹⁵

Studium knihovnictví na Univerzitě Karlově

Obor knihovnictví vznikl na Univerzitě Karlově (dále jen UK) v roce 1927, kdy byly Ministerstvem školství a národní osvěty zřízeny na FF UK knihovnické kurzy, jejichž účelem bylo „[...] poskytovat odborné vzdělání v knihovnictví vědeckém a administrativním.

⁴ Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond Fakulta sociálních věd UK (dále jen f. FSV UK).

⁵ AUK, fond Rektorát UK (dále jen f. RUK).

⁶ AUK, fond Přestavba studia na vysokých školách (dále jen f. PSVŠ).

⁷ AUK, fond Akademický senát Univerzity Karlovy 1882–1951 (dále f. AS UK).

⁸ Dostupné online: <https://kramerius.cuni.cz/uk/search?collections=vc:034f9738-6d3f-4243-97a0-b8b4430b04f6&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR3TILR26gzspAnCWKAkRlyNYJSnOVBAm97au8-MieTyWyk-9CfOW1mk_Rw_aem_jsiydZNUkhGqi-8NdCihDA> (15. 10. 2024).

⁹ AUK, f. FSV UK, vědecká rada ION UK 1960/1961, kart. č. 1, zápis ze zasedání, 27. 6. 1961.

¹⁰ Osvěta ze sociologického pohledu znamená přinášení, zprostředkování, zpřístupňování a popularizace poznání a cvičení v dovednostech s touto činností souvisejících. Důsledkem osvěty je překonání nezávislé kulturní zaostalosti, v níž nedobrovolně žijí početné skupiny populace. Osvěta je prostředkem kulturní i sociální emancipace. Viz dostupné online: <<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Osv%C4%9Bta>> (15. 10. 2024). Srov. studii Jan RANDÁK, *Za světlem pokroku a vědecké pravdy! Založení Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí*, in: Posláním historik: pocta prof. Robertu Kvačkoví k 80. narozeninám, Praha 2012, s. 513–524.

¹¹ Doc. PhDr. Jaroslav Drtina, CSc. (16. 8. 1908 – 9. 8. 1967) byl knihovník, bibliograf, historik, pedagog.

¹² Prof. Vladimír Klimeš (1. 7. 1910 – 3. 8. 1983) byl novinář, historik, vysokoškolský pedagog.

¹³ AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1960/1961, kart. č. 1, zápis ze zasedání, 27. 6. 1961.

¹⁴ Doc. Blažena Bartáková (18. 1. 1910 –?) byla vysokoškolská pedagožka.

¹⁵ Doc. PhDr. Vladimír Juřík, CSc. (7. 3. 1925 – 31. 3. 1992) byl sociolog, kulturolog a vysokoškolský pedagog.

Kurzy jsou o dvou a čtyřech semestrech“.¹⁶ Funkcí ředitele byl pověřen Zdeněk Václav Tobolka.¹⁷

Po válce bylo knihovnictví možno studovat také na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy (dále jen PedF UK),¹⁸ a to od zimního semestru 1947/1948¹⁹ do zimního semestru 1948/1949²⁰ v rámci oboru *Studium lidové výchovy a knihovnictví*. Knihovnictví bylo přednášeno externími učiteli a nebyl ujasněn vztah mezi ním a lidovou výchovou, která navíc neměla ustálenou obsahovou stránku a nebyla připravena jako obor. Toto řešení proto sice přineslo řadu zkušeností, ale nikoli řešení. Studium mělo být rozšířeno na 4 roky, ale jeho koncepce nebyla dostatečně ujasněna. Proto posluchači odcházeli do praxe již po dvou semestrech.²¹ V akademickém roce 1949/1950 bylo vypsáno samostatné dvouleté knihovnické studium.²²

V letním semestru akademického roku 1945 byl na FF UK opět zřízen dvouletý kurz knihovnictví, který znovu vedl Zdeněk Václav Tobolka. Přednášky knihovnických kurzů se nezapočítávaly do studia.²³ Tobolkovy kurzy skončily v letním semestru roku 1949/1950, protože další „přednášky [...] nebyly schváleny jako nezbytná součást plánovaného studia oboru a byly proto vypuštěny ze seznamu přednášek“.²⁴

Po jejich ukončení a po zrušení katedry lidové výchovy a knihovnictví PedF UK byl v zimním semestru akademického roku 1950/1951 zřízen v rámci FF UK lektorát knihovnictví,²⁵ jehož vedoucím se stal Jaroslav Drtina. Ustanovením lektorátu byla po předchozím přechodném období studia knihovnictví na PedF UK definitivně realizována myšlenka

¹⁶ AUK, f. AS UK, Knihovnické kurzy 1927–1928, inv. číslo 3463, kart. č. 241. K oboru srov. Jaromír KUBÍČEK, *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*, Brno 2019, s. 169–176 a 242–246.

¹⁷ Doc. PhDr. Zdeněk Václav Tobolka (20. 6. 1874 – 5. 11. 1951) byl český historik, politik a knihovník, zakladatel české knihovnědy. Srov. Martin KUČERA, *Závěrečná ediční poznámka* (Život a dílo Zdeňka V. Tobolky), in: Z. V. Tobolka, *Můj deník z první světové války*, Praha 2008, s. 523–537.

¹⁸ K počátkům Pedagogické fakulty Chrudoš VORLÍČEK, *Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy ve vývoji učitelského vzdělání v Československu*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále jen AUC-HUCP) 15/2, 1975, s. 53–100; Blanka ZILYNSKÁ, *Fond „Pedagogická fakulta“ v Archivu UK a svědectví archivů o vzniku fakultního sboru PedF*, in: Hledání učitele: škola a vzdělání v proměnách času, Praha 1996, s. 266–292; TÁŽ, *Pedagogická fakulta*, in: Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990, Praha 1998, s. 511–532.

¹⁹ *Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta UK, Seznam přednášek v zimním běhu 1947–1948*, Praha 1947. Dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:26e7b742-222e-416d-99b1-332e66831991?page=uuid:47d6ed7c-ea7a-434d-a097-bb64952c6343>> (15. 10. 2024).

²⁰ *Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta UK, Seznam přednášek v zimním semestru 1948/1949*, Praha 1948. Dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:d6120e2f-5fdc-4d3e-8acb-8d993a96f90a?page=uuid:62c7b465-e812-46d8-8282-07c5766fa12d>> (15. 10. 2024).

²¹ Ivana KÁBRTOVÁ-KMENTOVÁ, *Jaroslav Drtina a jeho význam pro rozvoj knihovnického školství*, diplomová práce, FF UK, Praha 1979, s. 36.

²² *Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta UK, Seznam přednášek ve studijním roce 1949–1950*, Praha 1949. Dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:528b19f4-5882-4413-b6eb-6a46e38f9caf?page=uuid:e68e91f7-3551-460a-a206-71f2a83eed58>> (15. 10. 2024).

²³ *Univerzita Karlova, Filozofická fakulta UK, Seznam přednášek v letním běhu 1946*, Praha 1946. Dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:9408d60a-710a-4888-8d61-da9300b3c636?page=uuid:309b1e75-f742-4761-83c4-e8c999501dc5>> (15. 10. 2024).

²⁴ AUK, f. FF UK, osobní složka – Tobolka Zdeněk, inv. č. 740, kart. č. 64, dopis děkana adresovaný Z. Tobolkovi, 19. 9. 1950.

²⁵ Jiří ČEJPEK, *Obor vědeckých informací a knihovnictví – minulost, současnost a zárodky budoucnosti*, in: 40 let katedry vědeckých informací a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy: Sborník z konference [Praha 20. 10. 1990], Praha 1991, s. 9–36; TÝŽ, *Tři sondy do padesátiletého vývoje studijního oboru „Informační studia a knihovnictví“*, dostupné online: <<https://oldknihovna.nkp.cz/Nkkr0004/0004135.html>> (2. 10. 2024).

jednotného systému přípravy knihovníků, která se rodila za Protektorátu. Byla také překonána dualita výchovného systému knihovníků.²⁶ Studium na lektorátu bylo pouze dvouleté, přičemž jeho struktura byla rozdělena do tří obsahových bloků – první tvořil společný základ (např. marxismus-leninismus či světový jazyk),²⁷ druhý vlastní knihovnické odborné předměty (např. dějiny a organizace práce v knihovnách), třetí blok představovaly literárněvědné přednášky (např. česká a slovenská literatura).²⁸

Návrh lektorátu přednesený na schůzi fakultní rady Filologické fakulty Univerzity Karlovy²⁹ (dále jen FilF UK) dne 8. 4. 1952 zmínil požadavek, aby byl přeměněn na katedru³⁰ knihovnictví a aby knihovnictví bylo zavedeno jako čtyřleté studium. Fakultní rada s požadavkem projevila souhlas.³¹

Od zimního semestru akademického roku 1952/1953 byl lektorát knihovnictví nahrazen katedrou knihovnictví,³² a byl tak zrovnoprávněn s jinými katedrami fakulty.³³ Studium na FilF UK bylo odborné (neučitelské) a skládalo se ze základního a průvodního předmětu (cyklu). Studium základního předmětu bylo pětileté, končilo obhájením diplomové práce a složením státní zkoušky. Studium průvodního předmětu bylo sedmisemestrové a nebylo zakončeno zvláštní závěrečnou zkouškou. Výjimkou v rozsahu studia bylo studium oborů knihovnictví a novinářství, které bylo zpravidla o jeden rok kratší.

Dne 17. 10. 1952 byl MŠK schválen návrh fakulty na čtyřleté studium knihovnictví³⁴ (které bylo původně dvouleté) jako samostatný obor, který měl být kombinován s průvodním předmětem – literární vědou nebo češtinou (případně slovenštinou).³⁵ Na základě schůze lektorátu knihovnictví dne 28. 10. 1952 byla v akademickém roce 1952/1953 realizována kombinace předmětů knihovnictví a čeština (slovenština).³⁶

O tehdejšímu stavu na lektorátu svědčí zápis ze schůze fakultní rady FilF UK dne 8. 7. 1952: „*trpí nedostatkem interních sil. Prakticky je tam s. Drtina sám [...]. Hlavní věcí však je nedostatek interních kádru. Tuto otázku však musí řešit sám lektorát*

²⁶ Vzdělávání knihovníků dosud probíhalo vedle formy knihovnických kurzů na UK také na Státní knihovnické škole založené v roce 1920, což vedlo k četným diskuzím. Viz I. KÁBRTOVÁ-KMENTOVÁ, *Jaroslav Drtina a jeho význam pro rozvoj knihovnického školství*, s. 27n.

²⁷ K charakteru „společného základu“ tehdejšího studia srov. Jiří PULEC – Pavel URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, Olomouc 2012, s. 162–163 a 217–220.

²⁸ I. KÁBRTOVÁ-KMENTOVÁ, *Jaroslav Drtina a jeho význam*, s. 51.

²⁹ Filozofická fakulta byla v roce 1952 rozdělena na dvě samostatné fakulty – Filozoficko-historickou a Filologickou, které se opět sloučily v roce 1959. Srov. Josef PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015, s. 169–197 a 264–279. Fakultní rada byla nově zavedeným orgánem vysokých škol dle § 13 zákona č. 58/1950 Sb. o vysokých školách. Fakultní rada měla rozhodovat o zásadních pedagogických, vědeckých nebo uměleckých, správních a hospodářských věcech fakulty. Předsedal jí děkan.

³⁰ V roce 1950 vstoupily do života na vysokých školách dle § 15 zákona č. 58/1950 sb., o vysokých školách nové organizační jednotky fakult, tj. katedry, jež nahradily dosavadní fakultní ústavy, semináře či stolice, které vedl určitý profesor. Katedry byly zamýšleny jako nástroje kolektivní spolupráce celých vědních oborů, proto byly mnohem rozsáhlejší než výše uvedené dřívější administrativní jednotky. Katedry sdružovaly akademiky a vědecké pracovníky téhož vědního oboru, popřípadě velmi příbuzných oblastí. Srov. k tomu Jakub JARĚŠ, *Dějiny vysokého školství v Československu po roce 1945*, AUC-HUCP 52/1, 2012, s. 13–23, zde s. 21–23.

³¹ AUK, f. FF UK, kart. č. 224, Zápis ze schůze Fakultní rady Filologické fakulty, 8. 4. 1952.

³² AUK, f. RUK, spis. znak AI/3, 1952, Rozdělení a obsazení kateder ve studijním roce 1952/53, 25. 9. 1952.

³³ *40 let katedry vědeckých informací a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy: konference, Praha 20. 10. 1990: sborník*, Praha 1991, s. 10.

³⁴ *Studium knihovnictví, učební plán*, in: *Věstník ministerstva školství a osvěty*, VIII, sešit 32, 20. 11. 1952, s. 414.

³⁵ AUK, f. FF UK, kart. č. 223, Zápis ze schůze fakultní rady Filologické fakulty konané dne 28. 10. 1952.

³⁶ AUK, f. FF UK, kart. č. 234, Realizace studijního plánu pro školní rok 1952/1953, 1952.

knihovnictví [...].³⁷ K 1. 11. 1952 se katedra skládala pouze z vedoucího Jaroslava Drtiny a čtyř externích vyučujících, kteří přednášeli pro 36 posluchačů.³⁸

Od zimního semestru akademického roku 1953/1954 bylo knihovnictví doplněno o novinářství a vznikla tak katedra knihovnictví a novinářství. Vedoucím katedry byl jmenován Jaroslav Drtina. Studovalo se řádně (59 posluchačů) i dálkově (15 posluchačů). Od 1. 9. 1953 studovali již všichni dle pětiletého plánu.³⁹

Zavedením dálkového studia v akademickém roce 1953/1954 byla dána možnost „všem, kteří se osvědčili v praxi, aby si doplnili a rozšířili své vzdělání a nabyli tak plné odborné kvalifikace. Význam konstituování dálkového a ostatních forem studia vyplýval také se skutečností, že Jaroslav Drtina se stal proděkanem a tím členem nejvyšších orgánů fakulty i univerzity.“⁴⁰ V roce 1955 byl Jaroslav Drtina navíc ustanoven docentem, když předtím obhájil kandidátskou práci a získal titul CSc.⁴¹

Na FilF UK měly dle tehdejší koncepce přibývat vedle filologických také další obory. Rozšířením délky knihovnického a zavedením novinářského studia, které mělo otevřít dva ročníky – dále stálým postupným přibýváním ročníků dálkového studia knihovnictví a novinářství – by tyto praktické obory daleko přesáhly počtem posluchačů obory filologického studia.⁴²

Základem studia knihovnictví byly technické knihovnické disciplíny, dějiny písma, knihy a tisku, česká, ruská a ostatní světová literatura, dětská literatura a další předměty.⁴³ Již od samého vzniku knihovnictví jako specifického oboru v období Československé republiky bylo poukazováno na nutnost integrace pedagogických a rovněž psychologických teoretických východisek do systému přípravy knihovníků, především se zaměřením na psychologii četby, čtenáře a knihy. Akcentována byla výchovně vzdělávací role knihoven, jejíž naplnění vyžadovalo dostatečnou teoretickou a metodickou přípravu budoucích pracovníků v oblasti knihovnictví. Nejpozději od začátku 50. let byly proto do příslušných studijních plánů zařazovány předměty rozvíjející uvedená témata (např. Práce se čtenářem⁴⁴). Předměty Psychologie čtenáře či Pedagogická psychologie představovaly pro studenty mimořádnou příležitost rozvoje pedagogicko-psychologických znalostí.⁴⁵

Katedra se i nadále potýkala s nedostatkem pracovních sil, jak konstatuje zpráva z 1. 7. 1955: „Katedra [...] potřebuje personálního doplnění. Malý počet interních sil se obětavě stará o koordinaci práce s externími silami nebo silami jiných oborů při výuce nejen interních posluchačů, ale i značného počtu externích posluchačů.“⁴⁶

³⁷ AUK, f. FF UK, kart. č. 236, Zápis ze schůze fakultní rady Filologické fakulty dne 8. 7. 1952.

³⁸ AUK, f. FF UK, kart. č. 255, Výkaz o katedrách vysokých škol, 1. 11. 1952.

³⁹ AUK, f. FF UK, kart. č. 246, dálkové studium, dopis děkanátu adresovaný Ministerstvu školství, 10. 10. 1953.

⁴⁰ I. KÁBRTOVÁ-KMENTOVÁ, *Jaroslav Drtina a jeho význam pro rozvoj knihovnického školství*, s. 61.

⁴¹ J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 185.

⁴² AUK, f. FF UK, kart. č. 245, Zpráva o činnosti fakulty za školní rok 1953/54, 21. 6. 1954.

⁴³ *Universita Karlova. Informace o studiu*, SPN, Praha [1956], s. 62.

⁴⁴ *Universita Karlova, Filozofická fakulta UK, Seznam přednášek, akademický rok 1951/1952*, Praha 1951. Dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:9a4320d5-7b50-4750-ab2a-b10dd17ede09?page=uuid:f23dc9cd-fc29-4df9-8bbf-af1061ff9261>> (21. 6. 2023).

⁴⁵ Michal ŠERÁK, *František Hyhlík a jeho přínos ke konstituování pedagogiky dospělých v Československu*, *Acta Andragogica* 6, 2018, s. 93–108, zde s. 99, dostupné online: <https://admin.archiv-psychologie.cz/uploads/7_František_Hyhlík_a_jeho_přínos_ke_konstituování_pedagogiky_dospělých_v_Ceskoslovensku_2018_Michal_Serak_7f66c350ea.pdf> (15. 10. 2024).

⁴⁶ AUK, f. FF UK, kart. č. 255, Zpráva o školním roce 1954/1955, 22. 5. 1955.

V roce 1956 se od katedry oddělil novinářský směr, který byl začleněn do samostatné katedry. V tomto roce také úspěšně dokončilo prvních 13 studentů řádné pětileté studium složením státních zkoušek a obhajobou diplomové práce. Jeden ze studentů svá studia popisuje takto: „*Léta v Praze na katedře byla v mnohém průkopnická, zejména v rozšiřujícím se obsahu studia, v probíjování pojmu knihovnictví mezi tradičními obory, v dravém působení posluchačů mladého oboru i mimo katedru [...]*“.⁴⁷

Akademický rok 1956/1957 byl zatěžkávací zkouškou v práci samostatné katedry knihovnictví, neboť poprvé v historii katedry byla výuka realizována v pěti ročnících řádného studia a rovněž ve všech pěti ročnících dálkového studia. Katedra měla v tomto akademickém roce celkem 175 posluchačů (94 řádných a 81 dálkových) a musela zvládnout výuku a ostatní činnost při nedostatečném počtu pedagogických sil a naprosto nevhodném materiálním vybavení.⁴⁸ Osamostatnění katedry umožnilo na druhou stranu diferenciaci studijních profilů posluchačů ve dvou směrech – vedle stávajícího studia knihovnictví a češtiny případně slovenštiny přibyla kombinace knihovnictví a technologie.⁴⁹ V rámci směru technologie byly vyučovány např. předměty hutnictví, hornictví, energetika či strojírenství.⁵⁰ Zavedení kombinace s oborem technologie, který byl studován v šesti semestrech, překvapí dnešního badatele svojí vzdáleností od knihovnické praxe, ale jak praví chápavě autorka v 70. letech: „*pomáhalo to řešit rozpor s potřebami společnosti*“.⁵¹

Období vytváření základů katedry bylo dovršeno společnou účastí a vystoupením české a slovenské katedry na mezinárodní konferenci socialistických zemí o vysokoškolském vzdělání knihovníků v roce 1958 v Praze.⁵²

Na počátku akademického roku 1959/1960 zavedla katedra knihovnictví vedle literárního a technického zaměření také zaměření biologické, které se studovalo na Pedagogickém institutu v Praze.⁵³ V roce 1960 byla katedra převedena na ION UK, kde se pod vlivem rozvíjejících se nových společenských a vědních souvislostí pozvolna měnilo i pojetí studijního oboru knihovnictví, jehož těžiště se přesouvalo z tradiční a úzce pojímané teorie knihovnictví do obecnějších polí vědecko-informační komunikace.⁵⁴

⁴⁷ Ota JIROUŠEK, *První absolventi pětiletého studia knihovnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, 1951–1956*, Brno 1983, s. 3.

⁴⁸ AUK, f. FF UK, kart. č. 279, Zpráva o činnosti katedry knihovnictví ve školním roce 1956/1957, 25. 6. 1957.

⁴⁹ I. KÁBRTOVÁ-KMENTOVÁ, *Jaroslav Drtina a jeho význam pro rozvoj knihovnického školství*, s. 11.

⁵⁰ *Univerzita Karlova, Filozofická fakulta UK, Seznam přednášek 1959/1960*, Praha 1959. Dostupné online: <<https://kramerius.uni.cz/uk/view/uuid:97e380de-d4f9-44b5-9425-c4d7d9832e37?page=uuid:43354cc3-7736-40bf-b9ca-b09459779f64>> (15. 10. 2024).

⁵¹ I. KÁBRTOVÁ-KMENTOVÁ, *Jaroslav Drtina a jeho význam pro rozvoj knihovnického školství*, s. 61.

⁵² Tamtéž, s. 62.

⁵³ J. KUBÍČEK, *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*, s. 243. K pedagogickým institutům viz Karel KONEČNÝ, *Pedagogický institut v Olomouci (1959–1964). Nástin vývoje – kurikulum – osobnosti*, Civilia 14/2, 2023, s. 20–65; Sylva SKLENÁŘOVÁ, *Pedagogický institut. Jeden z pokusů o vzdělávání učitelů (1959–1964)*, Hradec Králové 2010; B. ZILYNSKÁ, *Pedagogická fakulta*, s. 525–526; Václav KOVÁŘÍČEK, *Vzdělávání učitelů základních škol v českých zemích v letech 1959–1964. Období pedagogických institutů*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Paedagogica, Paedagogica 8, 1987, s. 89–122.

⁵⁴ Jiří KÁBRT, *Pedagogicko-psychologická problematika ve vývoji výchovy vědeckoinformačních pracovníků*, in: *Erat unus cantor bonus*: sborník pedagogických a psychologických studií a vzpomínek k 65. narozeninám prof. RNDr. Františka Hyhlíka, Praha 1970, s. 22–28, zde s. 27.

Studium novinářství na Univerzitě Karlově

Za první pokus o české žurnalistické vzdělávání lze patrně označit snahu Českého učení pro politické vědy v Praze, kdy byly v akademickém roce 1913/1914 ke stálému cyklu přednášek pro žurnalisty pořádány doplňkové kurzy o autorském a tiskovém právu, o dějích žurnalistiky, o charakteru novin, o novinářské technice a organizaci zpravodajství, o světovém zpravodajství a o administraci, inzerci a reklamě. Ke kurzu patřila ještě rétorika a exkurze.⁵⁵

Na UK se úvahy o žurnalistickém vzdělávání objevily v roce 1921, kdy Ministerstvo školství a osvěty požádalo profesorský sbor UK, aby zaujal stanovisko k organizačnímu řádu a učební osnově „českého učení novinářského“, které z uložení Ministerstva vypracoval Josef Gruber: „*Profesorský sbor vítá myšlenku a záměr Ministerstva, aby při Karlově universitě bylo zřízeno novinářské učení, které by novinářům z povolání a těm, kdož si chtějí zvoliti novinářství za své povolání, poskytovalo jistou zásobu odborných vědomostí způsobem vědeckým [...]*“.⁵⁶ Akademický senát UK se k záměru sice vyjádřil pozitivně: „*Souhlasí s tím, aby zřízeno bylo novinářské učení, jak jeho organizaci navrhl prof. Gruber*“,⁵⁷ připomněl však zároveň že, „*kdyby mělo býti připojeno ke Karlově universitě, že by se tak mohlo státi pouze cestou zákona. Kdyby mělo být novinářské učení samostatnou institucí s autonomním statutem, šlo by vlastně o zřízení nové fakulty. Zřízení nové fakulty však ve smyslu zákona nedávno projednaného oběma sněmovnami je možné pouze cestou zákona*“.⁵⁸ Rektor byl názoru, že by mělo vzniknout „samostatné učení novinářské“ nebo by měly být zřízeny „*příslušné stolice, docentury, lektoráty a semináře na fakultě právnické a filozofické a organizovat přednášky tak, aby umožnily soustavné studium novinářství na Karlově universitě*“.⁵⁹

Prvním vysokoškolským pracovištěm neuniverzitní povahy, které v českém prostředí vzniklo s podporou státu a s úkolem systematicky se věnovat vzdělávání novinářů, se stala Svobodná škola politických nauk založená v roce 1928. Původně byla zamýšlena jako ústav pro vzdělávání novinářů s dvouletým studijním programem, záběr její činnosti byl ale rozšířen i o politickou vědu. Témata přednášek byla rozmanitá, např. sociologie novinářství, literatura a kritika v novinách, principy novinářství a novinářské zpravodajství. Přednášky se konaly v češtině a němčině a ústav vydával vlastní měsíčník Časopis Svobodné školy politických nauk v Praze. Přednášky na Svobodné škole vedla řada významných osobností, mezi jinými i ti, kteří se zasazovali o vznik „novinovědy“, např. Oskar Butter,⁶⁰ Emanuel Chalupný⁶¹ nebo Inocenc A. Bláha.⁶² V roce 1938 se začalo uvažovat o reorganizaci

⁵⁵ B. KÖPPOVÁ – J. JIRÁK, *Kontury vývoje vzdělávání českých novinářů*, s. 11.

⁵⁶ AUK, f. Akademický senát Univerzity Karlovy, zřízení Českého učení novinářského 1921, inv. č. 782, kart. č. 55.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ PhDr. Oskar Butter (25. 1. 1886 – 17. 1. 1943) byl diplomat, novinář, publicista, vydavatel, redaktor a překladatel literatury.

⁶¹ JUDr. Emanuel Chalupný (14. 12. 1879 – 27. 5. 1958) byl český pedagog, advokát, sociolog, spisovatel, jazykovědec. Srov. k němu Josef ZUMR (ed.), *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor: sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia, konaného ve dnech 2.–3. října 1998 v Táboře*, Praha 1999.

⁶² Prof. PhDr. Inocenc Arnošt Bláha (28. 7. 1879 – 25. 4. 1960) byl sociolog, filosof, pedagog, psycholog, politolog a kulturolog. Srov. B. KÖPPOVÁ – J. JIRÁK, *Žurnalistika a mediální studia v Česku*, s. 68.

Svobodné školy s prodloužením studia na čtyři roky a s jejím přiřazením k tehdejší Vysoké obchodní škole.⁶³ K reformě však již nedošlo vzhledem k uzavření vysokých škol dne 17. 11. 1939.⁶⁴

Po roce 1945 bylo vysokoškolské studium novinářství zavedeno na nově vzniklé Vysoké škole politické a sociální v Praze,⁶⁵ která se členila na tři fakulty: Politickou (zahrnující i studium diplomacie a konzulárních věcí), Novinářskou a Sociální.⁶⁶ Na Novinářské fakultě byla v prvních dvou letech studia vyučována obecná sociologie, sociální stratifikace, sociální politika, sociální psychologie a veřejné mínění.⁶⁷ V roce 1949 byla tato instituce přebudována na Vysokou školu politických a hospodářských věd (dále jen VŠPHV),⁶⁸ kde již neexistovala samostatná Fakulta novinářství, ale jen novinářský směr na Fakultě politických nauk.⁶⁹ Novinářské disciplíny byly značně zredukovány. Na FF UK byl od letního semestru 1946 vypsán kurz „Vybrané kapitoly z dějin české žurnalistiky“, který lektoroval Jaromír Malý.⁷⁰

Další změna nastala v roce 1953, kdy byl zřízen Novinářský studijní ústav v Praze a v roce 1955 i v Bratislavě. V těchto ústavech se soustřeďovalo vědecké bádání a literatura z oboru žurnalistiky. Při Vysoké stranické škole při ÚV KSČ (později Vysoká škola politic-

⁶³ Vysoká škola obchodní v Praze vznikla v roce 1919, v roce 1929 se stala součástí ČVUT. Její činnost byla obnovena v roce 1945. Po komunistickém převratu v roce 1948 proběhly čistky mezi učiteli i studenty a VŠO byla přejmenována na Vysokou školu věd hospodářských (VŠVH). V roce 1949 byla škola zrušena. Veronika KNOTKOVÁ, *Vysoká škola politická a sociální v Praze, 1945–1949 (1952)*, Pražský sborník historický 43, 2015, s. 363–380.

⁶⁴ V. HUDEC, *10 let rozvoje výchovy a vzdělávání novinářů*, s. 12.

⁶⁵ Vysoká škola politická a sociální (VŠPS) byla zřízena dekretem prezidenta republiky z 26. 10. 1945 jako čtyřletá státní vysoká škola, první skutečná sociálněvědní vysoká škola v Československu (VŠPS přitom volně navazovala na meziválečnou Svobodnou školu politických nauk v Praze, která však neměla status vysoké školy). Dekret dostupný online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-140>> (15. 10. 2024). Dále pak *Vládní nařízení ze dne 21. prosince 1945, kterým se vydává statut Vysoké školy politické a sociální v Praze*, dostupné online: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/12693/1/2/narizeni-c-9-1946-sb-kterym-se-vydava-statut-vysoke-skoly-politicke-a-socialni-v-praze/narizeni-c-9-1946-sb-kterym-se-vydava-statut-vysoke-skoly-politicke-a-socialni-v-praze>> (15. 10. 2024).

⁶⁶ *Vládní nařízení ze dne 21. 12. 1945, kterým se vydává statut Vysoké školy politické a sociální*, dostupné online: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/12693/1/2/narizeni-c-9-1946-sb-kterym-se-vydava-statut-vysoke-skoly-politicke-a-socialni-v-praze/narizeni-c-9-1946-sb-kterym-se-vydava-statut-vysoke-skoly-politicke-a-socialni-v-praze>> (15. 10. 2024).

⁶⁷ *Vysoká škola politická a sociální v Praze (1946–1949)*, dostupné online: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Vysok%C3%A1_%C5%A1kola_politick%C3%A1_a_soci%C3%A1ln%C3%AD_v_Praze> (15. 10. 2024).

⁶⁸ Vysoká škola politických a hospodářských věd existovala v letech 1949–1953 jako škola určená k výchově kadrů a technokracie nového režimu, již byli rekrutováni i z dělnických kurzů. Ke škole např. Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Vysoká škola politických a hospodářských věd (1949–1953): počátky marxistického vysokého školství*, in: Markéta Devátá – Doubravka Olšáková – Vítězslav Sommer – Peter Dinuš, *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Praha 2010, s. 159–212.

⁶⁹ *Zákon ze dne 11. 10. 1949 o zřízení vysoké školy politických a hospodářských věd v Praze*, dostupné online: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0356_00.htm> (15. 10. 2024). K dějinám žurnalistiky např. Pavel JANOUŠEK – Petr ČERNÉJ – Blahoslav DOKOUPIL – Pavel JANÁČEK – Vladimír KRIVÁNEK – Jiřina TÁBORSKÁ – Alena ŠIDÁKOVÁ FIALOVÁ, *Dějiny české literatury 1945–1989, II, 1948–1958*, Praha 2007, s. 443–472; Petr BEDNÁŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPOVÁ, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha 2011, s. 277–316.

⁷⁰ PhDr. Jaromír Malý (14. 3. 1885 – 28. 10. 1955) byl český regionalista, knihovník, redaktor, kulturní historik, pedagog, sběratel.

ká ÚV KSČ),⁷¹ jež vznikla v roce 1953, byla rovněž vybudována katedra novinářství, která měla kromě tříletého studia i jednoletý zvláštní kurz pro novináře-komunisty. Po několika letech však tato katedra zanikla.⁷²

Vládním nařízením č. 40/1952 byla VŠPHV zrušena a její jednotlivé fakulty se buď osamostatnily (např. hospodářská fakulta VŠPHV se stala základem Vysoké školy ekonomické v Praze), nebo byly začleněny do již stávajících vysokoškolských institucí. Fakulta společenských nauk zrušené VŠPHV byla včleněna do Filozoficko-historické fakulty UK. Na FilF UK přešli studenti novinářství, jak je patrné ze zápisu z 28. 4. 1953, kdy na dotaz o otázce novinářství děkan odpověděl, „že ještě tato věc není definitivně projednána, letos však pravděpodobně budou jen ročníky, které k nám přejdou, a teprve příští rok by bylo při fakultě otevřeno novinářství jako obor v širším slova smyslu“.⁷³

Dne 18. 6. 1953 se konala porada o studiu novinářství za předsednictví děkana fakulty Bohumila Havránka a zástupců svazu novinářů. Za FilF byl přítomen Jaroslav Drtina. Byly projednány otázky týkající se ustavení studia novinářství, a to jak studia řádného, tak i dálkového. Za tímto účelem byla vytvořena subkomise, která měla za úkol vypracovat návrh na řádné pětileté studium.⁷⁴

V akademickém roce 1953/1954 byl obor novinářství začleněn do katedry knihovnictví a novinářství v rámci FilF UK.⁷⁵ Jednalo se o provizorní řešení – novinářství mělo být po dostatečném personálním vybavení osamostatněno jako katedra. Nové dvouoborové studium bylo koncipováno v kombinaci „novinářství-čeština“. Z obsahové náplně byl značně vytěsňen zřetel k ekonomické a sociální problematice a výrazně začaly převládat disciplíny literární filologické, historické a filozofické. Spojení teoretického studia s praxí byla věnována malá pozornost.⁷⁶

Počátkem akademického roku 1953/1954 bylo zřízeno dálkové studium novinářství, kam bylo přijato 34 posluchačů.⁷⁷ V denním studiu bylo v akademickém roce 1954/1955 zapsáno celkem 24 posluchačů (první ročník 11 a druhý ročník 13)⁷⁸ a do I. ročníku dálkového studia bylo přijato 30 posluchačů (ze 120 uchazečů).⁷⁹ K 1. 9. 1956 mělo v dálkovém a denním studiu studovat kolem 100 posluchačů. Počet vysokoškoláků z celkového počtu žurnalistů dosahoval v ČSSR v roce 1956 kolem 25 %.⁸⁰

Studium novinářství bylo pětileté. Jeho základ tvořilo studium češtiny (respektive slovenštiny), dějin, dějin novinářství, ruské a světové literatury, hospodářského zeměpisu a odborných disciplín seznamujících s prací tisku. Studium vyžadovalo široké zájmy o kulturní, politické a hospodářské dění.⁸¹ Obor byl více orientován na výuku dálkových

⁷¹ K této vysoké škole více viz Peter DINNUS, *Vysoká škola politická ÚV KSČ*, in: *Studia politica slovacae: časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a mezinárodné vzťahy*, 1/2, Bratislava 2008, s. 14–32, dostupné online: <https://www.sav.sk/journals/uploads/04101140SPS_2_2008_P%20%20Dinus.pdf> (21. 6. 2023).

⁷² V. HUDEC, *10 let rozvoje výchovy a vzdělávání novinářů*, s. 13.

⁷³ AUK, f. FF UK, Vědecká rada FilF, kart. č. 233, Zápis ze zasedání 28. 4. 1953.

⁷⁴ AUK, f. FF UK, kart. č. 224, Studium novinářství na Filologické fakultě, 12. 6. 1953.

⁷⁵ V. HUDEC, *10 let rozvoje výchovy a vzdělávání novinářů*, s. 13.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ AUK, f. FF UK, kart. č. 246, dálkové studium, dopis děkanátu adresovaný Ministerstvu školství, 10. 10. 1953.

⁷⁸ AUK, f. FF UK, kart. č. 260, Výroční zpráva novinářského studia na Filologické fakultě UK, 2. 6. 1955.

⁷⁹ AUK, f. FF UK, kart. č. 255, dopis katedry knihovnictví a novinářství adresovaný děkanátu Filologické fakulty, 28. 6. 1955.

⁸⁰ V. HUDEC, *10 let rozvoje výchovy a vzdělávání novinářů*, s. 14.

⁸¹ *Universita Karlova. Informace o studiu*, Praha [1956], s. 62.

posluchačů.⁸² Výuku novinářských předmětů, kterých bylo v učebním plánu velmi málo a v omezeném časovém rozsahu, měli na starosti většinou žurnalisté z praxe jako externisté. Přednášeli převážně bez jakékoli pevnější osnovy na základě svých empirických znalostí. Teprve později se začala rozvíjet v ucelenější koncepci výuka dějin novinářství (hlavně zásluhou Vladimíra Klimeše) a ta se stala na dlouhou dobu v celém studiu dominující. Vedle ní se postupně v druhé polovině padesátých let začala stabilizovat také výuka teorie novinářských žánrů a postupně i další disciplíny.⁸³

Dle Vladimíra Klimeše měla být koncepce studia následující: „*Na novinářské katedře budou vychováváni pouze ti novináři, kteří budou tvořit tzv. základní a novinářské kádry, to jest zpravodajové (domácí i zahraniční), komentátoři, autoři politických článků, pracovníci redakčních politických sekretariátů apod., zatímco pracovníci odborných rubrik budou přicházet do redakcí z jiných vysokých škol a bude jim umožněno ve zvláštních kursech, aby získali dodatečně znalosti základních odborných novinářských předmětů, pokud se budou týkat jejich práce.*“⁸⁴ Katedra měla rovněž za úkol „*vychovávat své posluchače tak, aby absolvent tohoto studia při vstupu do redakce byl a cítil se politickým funkcionářem, jehož hlavním úkolem je publicisticky působit jako agitátor, propagátor a organizátor ve službách budování socialismu v naší vlasti.*“⁸⁵ Personální zajištění bylo v té době zcela nedostatečné, jak konstatuje zpráva z 1. 7. 1955: „*Doplňování dalších ročníků posluchačů bude vyžadovat další doplňování interních a externích sil.*“⁸⁶

Významným mezníkem byl vznik samostatné katedry novinářství, pro jejíž zřízení hovořilo více argumentů. Tehdejší stav, kdy bylo studium novinářství dočasně přičleněno jako zvláštní směr ke katedře knihovnictví, byl již nevyhovující. Jednalo se o dva zcela odlišné obory. Výchova příštích novinářů se měla opírat o seriózní badatelskou práci, jejímž střediskem se měla stát samostatná novinářská katedra, navíc počet posluchačů novinářství rostl.⁸⁷

Fakultní rada FilF UK se na svém zasedání dne 1. 3. 1956 jednomyslně usnesla, že obnoví návrh na zřízení katedry novinářství, který byl již jednou fakultní radou schválen dne 26. 5. 1955 a předložen prostřednictvím rektorátu UK Ministerstvu školství.⁸⁸

Na schůzi dne 6. 10. 1956 se kolektiv interních pracovníků novinářského směru katedry knihovnictví a novinářství usnesl navrhnout fakultní radě, aby v duchu nového vysokoškolského zákona, který rozšířil pravomoc rektora o právo zřizovat katedry, připomněla rektorovi návrh na zřízení katedry novinářství, který již byl rektorem a univerzitní radou doporučen ministerstvu školství. Pracovníci novinářského směru se proto obrátili na fakultní radu, aby požádala rektora, aby zřídil katedru ze své pravomoci.⁸⁹

Samostatná katedra novinářství byla nakonec zřízena ke dni 1. 12. 1956. Stala se jednou z prvních kateder v „lidově demokratických státech“ a také první katedrou v republice, která zavedla dálkové a v roce 1959 také nástavbové studium.⁹⁰ Vedoucím katedry byl usta-

⁸² AUK, f. FF UK, kart. č. 273, dopis katedry novinářství adresovaný děkanství Filologické fakulty, 12. 1. 1956.
⁸³ V. HUDEC, *10 let rozvoje výchovy a vzdělávání novinářů*, s. 13.

⁸⁴ AUK, f. FF UK, kart. č. 268, Připomínky ke studiu novinářství na Filologické fakultě (1956).

⁸⁵ AUK, f. FF UK, kart. č. 315, Náměty k přestavbě studia novinářství ve smyslu přiblížení praxi, 6. 1. 1960.

⁸⁶ AUK, f. FF UK, kart. č. 315, Zpráva o školním roce 1954/1955, 22. 5. 1955.

⁸⁷ AUK, f. FF UK, kart. č. 273, Návrh na zřízení katedry novinářství, 12. 3. 1956.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ AUK, f. FF UK, kart. č. 273, dopis směru katedry děkanátu Filologické fakulty, 10. 10. 1956.

⁹⁰ AUK, f. FSV UK, spis. znak AIII/3, 1962, kart. č. 7, Zápis ze schůze katedry novinářství, 2. 10. 1962.

noven Vladimír Klimeš, který na katedře působil externě již od zimního semestru školního roku 1954/1955 a již v roce 1954 se na FilF UK habilitoval.⁹¹ Jeho zástupcem byl ustanoven odborný asistent Karel Štorkán⁹² a tajemníkem asistent Miroslav Hlaváč. Dalšími členy katedry se stali František Jílek,⁹³ který však současně zůstával členem katedry českého jazyka, dále odborní asistenti Václav Růt,⁹⁴ Jiří Čutka⁹⁵ a Vladimír Kalina,⁹⁶ aspirant.⁹⁷

V akademickém roce 1957/1958 se uzavřel na oboru novinářství první úplný pětiletý cyklus, na jehož konci první absolventi obhájili své diplomové práce a podrobili se předepsaným závěrečným státním zkouškám, v denním a dálkovém studiu jich bylo celkem 24. V tomto akademickém roce bylo zapsáno 65 řádných a 74 dálkových posluchačů. Tento akademický rok byl zároveň do určité míry mezníkem ve vývoji tohoto studia, neboť právě v tomto roce se katedra novinářství na svých zasedáních systematicky zabývala dosavadními zkušenostmi a snažila se v nich najít poučení pro svou další výchovnou a vědeckou práci.⁹⁸ V tomto akademickém roce byl také zaveden v prvním ročníku nový studijní plán, podle něhož byla zavedena trvalá praxe v redakcích v rozsahu tří dnů v týdnu, zároveň byla zavedena výuka jazyků do prvních dvou ročníků.

Dle výnosu MŠK ze dne 17. 2. 1958 měli být do studia přijímáni pouze uchazeči, kteří prošli minimálně jednoletou redakční praxí.⁹⁹ „*poněvadž je třeba zajistit lepší praktickou přípravu uchazečů o studium novinářství, stanoví ministerstvo školství a kultury [...], že na tento obor mohou být přijímáni jen uchazeči, kteří osvědčili předpoklady pro novinářství při nejméně jednoroční praxi v novinách*“.¹⁰⁰

Zatímco v akademickém roce 1957/1958 byl celkový počet studujících v denním studiu 61, v akademickém roce 1960/1961 stoupl na 77.¹⁰¹ Jak již bylo zmíněno, kromě řádného studia probíhalo od vzniku katedry také dálkové studium, jehož význam naznačují dvě fakta: vysoký celkový počet studujících – 86 a průměrný prospěch 1,84. To znamenalo, že počet dálkové studujících převyšoval v této době počet denních posluchačů. Možnosti pro vysokoškolské studium se v roce 1959 dále rozšířily, když vzniklo nástavbové dálkové studium pro absolventy jiných vysokých škol, jež bylo dvouleté a zahrnovalo novinářské předměty.¹⁰²

Stav katedry na počátku roku 1960 nebyl nicméně (jak dokládá záznam ze schůze katedry) ideální: „*příčiny nedostatečné stabilizace katedry jsou vnější a budou trvat, pokud ve vrcholném orgánu, tj. Svazu novinářů,*¹⁰³ *existují úvahy, zda tato katedra má budoucnost.*

⁹¹ J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 185.

⁹² Doc. RSDr. Karel Štorkán, CSc. (5. 5. 1923 – 12. 4. 2007) byl spisovatel a scenárista, v letech 1973–1976 proděkan Fakulty žurnalistiky.

⁹³ Prof. PhDr. František Jílek-Oberpfalcer (9. 8. 1890 – 6. 3. 1973) byl pedagog, jazykovědec, redaktor časopisu *Naše řeč*.

⁹⁴ PhDr. Václav Růt (23. 1. 1908 – 14. 12. 1958) byl odborný asistent dějin světových literatur a české literatury, rozhlasový publicista, kritik a režisér.

⁹⁵ Jiří Čutka (6. 1. 1930 – 11. 5. 1993) byl vědecký pracovník, asistent oboru dějiny české literatury.

⁹⁶ Prof. PhDr. Vladimír Kalina (29. 3. 1927 – 5. 10. 1995) byl dramaturg, spisovatel, novinář a scenárista.

⁹⁷ AUK, f. FF UK, kart. č. 279, Zpráva o činnosti katedry novinářství ve školním roce 1956/1957, 24. 6. 1957.

⁹⁸ AUK, f. FF UK, kart. č. 292, Zpráva o činnosti katedry novinářství, 16. 6. 1958.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ AUK, f. FF UK, kart. č. 311, Přijímání uchazečů na studium novinářství, 25. 2. 1958.

¹⁰¹ Vladimír HUDEC, *Z historie naší novinářské organizace: (1877–1987)*, Praha 1987, s. 103.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Miroslav ŠEPTÁK, *Svaz československých novinářů*, *Paginae historiae: sborník Národního archivu* 26/2, 2018, s. 217–239.

*Katedra si musí své postavení vydupat. Vina je v liknavosti důsledného prosazování obsazení katedry. S. Jiří Čutka radí písemně upozornit Svaz novinářů, a hlavně ÚV KSČ na svízelnou situaci katedry, vždyť je to jejich zájem, aby novináři byli vysokoškolsky vzděláni [...]. S. Kalina se připojil k diskusi. Soudil, že nebyl na katedře nedostatek dobré vůle, ale nesnáze byly způsobeny nedostatkem lidí a byrokratizací práce fakulty. Také skutečnost, že katedra nemá druhého docenta, způsobuje, že již z této funkce spadá v podstatě mnoho úkolů na vedoucího katedry.*¹⁰⁴

Ze zprávy o činnosti katedry novinářství za školní rok 1959/1960 z 23. 7. 1960 je patrné, „že v posledním údobí školního roku bylo věnováno značné úsilí přípravám na vytvoření Institutu osvěty a novinářství, který bude otevřen na Karlově univerzitě 1. října 1960 a jehož součástí se katedra stane“.¹⁰⁵

Studium marxismu-leninismu na Vysoké škole ruského jazyka a literatury

Katedra marxismu-leninismu ION UK byla spjatá zejména s osobností Blaženy Bartákové, která na tuto nově zřízenou katedru přešla z Vysoké školy ruského jazyka a literatury¹⁰⁶ (dále jen VŠRJL). Proto připomenu i její historii. Založena byla nařízením vlády č. 63/1952 ze dne 4. 11. 1952, o zřízení školy ruského jazyka v Praze:¹⁰⁷ „Na VŠRJL budou v nejméně tříletém studiu, ukončeném diplomovou zkouškou, školeni a doškolováni především učitelé a lektori ruského jazyka pro školy třetího stupně a školy vysoké.“¹⁰⁸ Změnu názvu na Vysokou školu ruského jazyka a literatury v Praze pak upravovala vládní vyhláška č. 99 z 19. listopadu 1953. Škola zahájila svou činnost 1. 9. 1953, „[...] a to pro první ročník denního, večerního a dálkového studia pro přípravu učitelů ruštiny na školách III. stupně a lektorů ruštiny na nefilologických fakultách“.¹⁰⁹

Blažena Bartáková stála od počátku v čele katedry společenských věd VŠRJL a snažila se působit na posluchače v duchu tehdejší ideologie, a byla proto kladně hodnocena nejen vedením školy, nýbrž i sovětskými odborníky, kteří zde přednášeli a s nimiž úzce spolupracovala.¹¹⁰

Katedra společenských věd procházela od svého vzniku personálními i organizačními změnami. Do roku 1954 spadala pod tuto katedru také pedagogika a psychologie a kabinet tělesné výchovy, ze kterých se posléze stala samostatná katedra pedagogiky a katedra tělesné výchovy. Vedle těchto kateder existovala katedra ruské a sovětské literatury, katedra bohemistiky a slavistiky, katedra ruského jazyka. Katedra společenských věd zajišťovala v akademickém roce 1957/1958 např. výuku politické ekonomie, dialektický a historický materialismus, dějiny SSSR a další.

¹⁰⁴ AUK, f. FF UK, kart. č. 315, Zápis schůze katedry, 5. 1. 1960.

¹⁰⁵ AUK, f. FF UK, kart. č. 358, Ze zprávy o činnosti katedry novinářství za školní rok 1959/1960, 23. 7. 1960.

¹⁰⁶ V Archivu UK se k této škole nachází rozsáhlý zpracovaný archivní fond – AUK, f. Vysoké školy ruského jazyka a literatury.

¹⁰⁷ Nařízení vlády č. 63/1952 Sb. o zřízení Vysoké školy ruského jazyka v Praze. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolid.cz/cs/1952-63>> (15. 10. 2024).

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ AUK, f. FF UK, kart. č. 233, Informace o studiu na Vysoké škole ruského jazyka a literatury, 1953.

¹¹⁰ AUK, f. FSV UK, osobní složka – Bartáková, Blažena, kart. č. 46, posudek odborné činnosti s. odb. asist. Blaženy Bartákové, s. d.

Dle § 11 vládního nařízení č. 58 ze dne 12. srpna 1959 o změnách v organizaci vysokých škol byla VŠRJL od počátku školního roku 1959/1960 postupně rušena. VŠRJL měla dobíhat jako samostatná rozpočtová organizace až do dalšího opatření. Definitivně byla škola zrušena ke dni 31. 12. 1961.¹¹¹ Nástupní organizací se podle rozhodnutí Ministerstva školství a kultury stal Rektorát Univerzity Karlovy v Praze. Učitelé a administrativní pracovníci byli převedeni na katedry Filozofické fakulty. Na FF UK byl zřízen Ústav ruského jazyka a literatury. Blažena Bartáková byla přeložena na ION UK, kde vybudovala a vedla katedru marxismu-leninismu.¹¹²

Studium osvěty na Univerzitě Karlově

Dekret č. 130/1945 Sb. o státní péči osvětové¹¹³ se důkladně zabýval otázkami osvěty a vytvořil její novou strukturu. Dekret ustanovil, že lidovými pracovníci získají vědecké a odborné vzdělání na vysokých školách, kde se „zřídí zvláštní stolice lidové výchovy a zdravotnictví“.¹¹⁴ Kromě toho mohli získávat vzdělání na odborných školách lidové výchovy, přednáškami znalců v posledních ročnících středních a odborných škol a učitelských ústavů a také vědeckou, badatelskou i odborně pomocnou činností státního ústavu výzkumného a technického pro osvětovou péči.¹¹⁵

Z dekretu č. 132/1945 o vzdělání učitelstva¹¹⁶ vyplynula orientace vysokoškolského osvětového studia „lidovými“ na pedagogické fakulty, které byly od akademického roku 1946/1947 zřízeny v Praze, Brně, Olomouci a Bratislavě.¹¹⁷ Lidová výchova se však nakonec studovala pouze na PedF UK v Praze od začátku školního roku 1947/1948.¹¹⁸ Kromě ní neexistovala žádná vysoká škola, která by nabízela vysokoškolské studium pro osvětové pracovníky.¹¹⁹

Studium mělo být čtyřleté, z toho první dva ročníky byly společné pro všechny posluchače a byly ukončeny první státní zkouškou, v dalších dvou letech byla specializace na volitelné předměty jako je hudební výchova, základy divadelnictví a jiné. Náplň studia sestávala např. z těchto předmětů: sociálněpolitická výchova, socializace vzdělávání, estetika a výchova uměním, výchova literaturou atd. Převládala zde tendence seznámit posluchače nejen s hlavními směry a složkami osvěty, ale také s problematikou sociálněpolitické výchovy či socializace. Jednalo se o široce koncipovaný základ, který však počtem

¹¹¹ AUK, f. VŠRJL, kart č. 114, likvidace školy, Státní banka československá – zrušení bankovních účtů dnem 31. 12. 1961.

¹¹² AUK, f. FSV UK, osobní složka – Bartáková, Blažena, kart. č. 46, hodnocení odborné a politické úrovně práce vedoucí katedry marxismu-leninismu na fakultě osvěty a novinářství Univerzity Karlovy zast. doc. Blaženy Bartákové, 15. 2. 1967.

¹¹³ Dekret č. 130/1945 Sb. o státní péči osvětové, dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-130>> (15. 10. 2024).

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Zákon č. 100/1946, kterým se zřizují pedagogické fakulty, dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-100>> (15. 10. 2024).

¹¹⁸ *Universita Karlova, Pedagogická fakulta UK, Seznam přednášek v zimním běhu 1947–1948*, Praha 1947, dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:26e7b742-222e-416d-99b1-332e66831991?page=uuid:47d6ed7c-ea7a-434d-a097-bb64952c6343>> (15. 10. 2024).

¹¹⁹ Kamil ŠKODA – Pavel PAŠKA, *Dejiny osvěty v Československu 1918–1975*, Bratislava 1977, s. 203.

posluchačů, zaměřením a rozsahem předmětů zdaleka nepokryl tehdejší potřeby. V roce 1950 bylo navíc toto studium zrušeno, když mělo být z PedF UK vyjmuto a mělo být zařazeno na jinou vysokou školu, což však nebylo realizováno.¹²⁰ Po několika letech bylo roku 1954 obnoveno jednání o opětovném zařazení tohoto oboru na vysoké školy. Výsledkem četných schůzek zástupců Ministerstva kultury a Pověřenectva kultury, vysokých škol, Osvětového ústavu v Praze¹²¹ a Osvětového ústředí v Bratislavě¹²² a jiných institucí byla dohoda realizovat vysokoškolské studium pro osvětové pracovníky od počátku školního roku 1954/1955 v Praze a Bratislavě. Avšak ani toto usnesení nebylo realizováno, neboť na univerzitách v Praze a Bratislavě se nevytvořily podmínky pro vznik vysokoškolských kateder.¹²³

Od akademického roku 1955/1956 byla na katedře pedagogiky Filozoficko-historické fakulty UK realizována pouze osvětová specializace umožňující získat budoucím absolventům neučitelských oborů osvětovou kvalifikaci.¹²⁴

Dekret o státní péči osvětové z r. 1945 byl zrušen dne 1. 9. 1959, kdy vstoupil v platnost nový osvětový zákon,¹²⁵ jenž stanovil zásady pro plánování, dozor a realizaci osvětové činnosti, která měla být vyvíjena pod vedením Komunistické strany Československa. Dále upravoval postavení osvětových zařízení, včetně jejich vzorových statutů, a požadavky na kvalifikaci osvětových pracovníků a soustavné zvyšování jejich politické a odborné úrovně.¹²⁶

První plány na vznik samostatného osvětového pracoviště v rámci UK nebo jejich fakult lze sledovat v roce 1959, kdy byl na zasedání kolegia děkana FF UK dne 6. 10. 1959 projednáván návrh na zřízení studia osvěty na FF UK: „*Fakulta zřídí pracoviště osvěty a jeho charakter (katedra či institut) bude blíže určen na základě prozkoumání komise osvěty.*“¹²⁷ Toto pracoviště mělo převzít úkoly vyplývající ze studia na FF UK, a to z interního studia, postgraduálního a nástavbového studia absolventů jiných fakult UK. Mělo spolupracovat s Osvětovým ústavem v Praze a zpočátku převzít především úkol vybudovat studium osvěty a vyjasnit jeho obsah za spolupráce pracovníků ostatních kateder fakulty a ostatních pracovišť. Pracoviště se mělo soustředit na výchovu kvalifikovaných kádrů pro pedagogickou

¹²⁰ Ján GALLO – Kamil ŠKODA, *Dejiny pedagogiky dospelých*, Bratislava 1986, s. 240.

¹²¹ Osvětový ústav byl organizací, jejímž cílem byla podpora rozvoje kultury a tvůrčích aktivit občanů ve všech regionech, se zvláštním zřetelem k neprofesionálním uměleckým aktivitám. Předchůdcem Výzkumného osvětového ústavu byl Svaz osvětový (1906–1925) založený z podnětu Národní rady české. Roku 1925 byl transformován na Masarykův lidovýchovní ústav Svazu osvětového v Praze (1925–1938) pracující se státní podporou. V 50. letech 20. stol. byla organizace přeměněna na Výzkumný osvětový ústav (1952–1957), poté na Osvětový ústav v Praze (OÚ, 1957–1971), v 70. letech na Ústav pro kulturně výchovnou činnost (ÚKVC, 1971–1990). Roku 1991 byl ústav transformován na Informační a poradenské středisko pro místní kulturu (IPOS) a roku 2004 přejmenován na Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS). Zdroj: Osvětový ústav, dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Osv%C4%9Btov%C3%BD_%C3%BAstav> (15. 10. 2024).

¹²² Osvětové ústředí zřízené 1. 7. 1953 plnilo důležitou úlohu při zavádění nových forem osvětové práce a vyvíjelo bohatou publikační činnost. V roce 1959 bylo pracoviště spojeno se Slovenským ústředím lidové umělecké tvořivosti a vznikl Osvětový ústav v Bratislavě.

¹²³ K. ŠKODA – P. PAŠKA, *Dejiny osvety v Československu 1918–1975*, s. 206.

¹²⁴ M. ŠERÁK, *František Hyhlík a jeho přínos*, s. 103.

¹²⁵ Zákon č. 52/1959 Sb. o osvětové činnosti (osvětový zákon). Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-52>> (15. 10. 2024).

¹²⁶ Michaela MOŽNÁ, *Vývoj právní úpravy vzdělávání dospělých v České republice*, diplomová práce, FF UK, Praha 2015, s. 28. Dostupné online: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/83553/DPTX_2013_2_11210_0_381070_0_151359.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (15. 10. 2024).

¹²⁷ AUK, f. FF UK, kart. č. 315, Úsnesení kolegia děkana ze dne 6. 10. 1959.

a výzkumnou práci v oblasti osvěty. Další úkoly mělo toto pracoviště přebírat v závislosti na svém vlastním kádrovém stavu a v závislosti na dalším vývoji OÚ. Toto pracoviště mělo soustředit pracovníky příbuzných oborů, a to jak pracovníky z UK, tak z praxe. Definitivní návrhy měly být projednány na kolegiu děkana a předneseny vědecké radě k projednání a schválení.¹²⁸

Kolegium děkana FF UK projednávalo zřízení katedry nebo ústavu osvěty při FF UK dne 19. 4. 1960. Mělo být provedeno tímto způsobem: „*pro počátek příštího roku by byla zřízena katedra, která podle svých dalších kádrových možností by se přeměnila v ústav. Funkce této katedry a později ústavu by byla takováto: a) zajišťovat osvětové školení pro neučitel-ské obory filozofické fakulty v rozsahu odpovídajícím pedagogické přípravě v učitel-ských oborech, b) byl by zřízen směr osvětového studia na filozofické fakultě např. filozofie, dějiny umění, estetiky, historie apod. To by bylo interní studium fakulty. Kromě toho by bylo zahá-jeno studium pro pracující, a to ucelené dálkové studium, kde by se získal vysokoškolský diplom osvětového pracovníka, a dále kratší kurzy, kterými by osvětoví pracovníci zvyš-ovali svou kvalifikaci. Kromě toho by zde katedra – případně ústav – se zabývaly metodikou osvětové práce a metodami řízení příslušných institucí v kraji.*“¹²⁹

Plány na vznik Institutu osvěty a novinářství Univerzity Karlovy

Ze zápisu zasedání vědecké rady UK dne 28. 1. 1960 je z proslovu tehdejšího děkana Filozofické fakulty Miloše Kalába¹³⁰ zřejmé, že „*na dnešním kolegiu s. ministra bylo schvá-leno zřízení fakulty osvětové při Univerzitě Karlově, se speciální výchovou osvětářů*“.¹³¹ Dle jeho slov se však bylo nutno zamyslet nad celkovým přínosem a ekonomickým smyslem: „*Ale teď soudruzi, je otázka umístění, kam přijde tato škola, kým bude dotována, jakými kádry, jakou dotací, soudruzi. A na to se zřejmě finanční prostředky budou muset najít. Ale proč tedy zakládáme novou fakultu při UK a nedotujeme dosavadní FF UK příslušným počtem posluchačů, příslušným vybavením, aby mohla plnit ty úkoly, které skutečně plnit má a ke kterým tu je a ke kterým má také kvalifikované kádry. To je vážná otázka, soudruzi, já myslím, že bude nutno, aby se univerzita i univerzitní rada svou autoritou i za tuto otázku postavila, to je právě otázka celkové koncepce, soudruzi, plánování vůbec, aby byla co nej-ekonomičtější. Aby se prostředky opravdu soustřeďovaly, aby byly ekonomicky využity.*“¹³²

Otázka zřízení osvětové fakulty nebo Institutu byla projednávána na kolegiu rektora dne 1. 5. 1960. K jednání se dostavili děkan Miloš Kaláb a Vladimír Klimeš, který přednesl zku-šenosti ze Sovětského svazu, přičemž dle jeho slov by tamní způsob výuky patřil na AMU. Dále přednesl návrh, aby byla zřízena katedra osvěty na FF UK nebo zřízena zvláštní osvě-tová fakulta. Na tuto fakultu by byly převedeny některé katedry (tzv. neučitel-ské) z FF UK. Děkan Kaláb upozornil na to, že pracovníci fakulty a členové příslušných kateder, kterých

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ AUK, f. FF UK, kart. č. 355, Zápis usnesení ze schůze kolegia děkana FF UK, 19. 4. 1960.

¹³⁰ Prof. PhDr. Miloš Kaláb (14. 12. 1920 – 2. 1. 1994) byl sociolog a pedagog, v letech 1948–63 přednášel na Filozofické a Pedagogické fakultě, roku 1950 byl jmenován docentem, roku 1960 profesorem (v roce 1958 byl zvolen proděkanem, v letech 1959–1961 zastával funkci děkana FF UK).

¹³¹ AUK, f. RUK, Vědecká rada UK 1959/1960, Zápis o II. zasedání, 28. 1. 1960.

¹³² Tamtéž.

by se toto rozdělení týkalo, s tímto řešením nesouhlasili a sdělil k tomuto návrhu také záporné stanovisko fakulty. Rektor podotkl, že „v daném případě je nutné a možné podle rozhodnutí vyšších orgánů zvolit variantu zřízení Institutu s pravomocí výchovnou (jako fakulta)“.¹³³ To znamenalo připravit organizační návrh na zřízení Institutu od 1. 9. 1960, vypracovat program, v září provést přijímací pohovory a začít s výukou pro 30–50 dálkově studujících. Rozdělení Filozofické fakulty se jevílo jako neúčelné a nemyslitelné.¹³⁴

Na kolegiu děkana FF UK konaném dne 17. 5. byla vzata na vědomí zpráva o zřízení osvětové fakulty a o složení komisi, které mají připravovat zřízení nové osvětové fakulty.¹³⁵

Na kolegiu rektora dne 18. 5. 1960 pokračovalo projednávání návrhu na zřízení pracoviště osvěty, kde byli přítomni děkan Miloš Kaláb a Vladimír Klimeš. Prorektor Pavel Levit¹³⁶ informoval o schůzce u ministra školství a kultury. Z této porady vyplynulo, „že bude zřízen Institut osvěty jakožto fakulta, děkanem měl být doc. Klimeš“.¹³⁷

Nedatovaná důvodová zpráva navrhuující zřízení Institutu pro vzdělávání osvětových pracovníků (patrně z 1. poloviny roku 1960) rozebírá důvody k jeho vzniku: „Dosavadní úroveň vzdělání osvětových pracovníků není uspokojivá – mnozí pracovníci měli učitelské vzdělání a menší počet dokonce pouze neúplné středoškolské vzdělání.“¹³⁸ Od osvětového pracovníka se očekávala především politická zkušenost a ideologická orientace podle stranických a vládních záměrů.¹³⁹

Zřízení Institutu mělo radikálně řešit nedostatky dosavadního osvětového školství. Zánik katedry lidovýchovy na PedF roku 1950, stejně jako mnohé další změny v oblasti školství a kultury (např. neustálé přesuny agendy mezi Ministerstvem školství a Ministerstvem informací) uvrhly oblast lidové výchovy (osvěty) do několikaletého období jakési organizační anarchie, jejímž dost závažným důsledkem byl mimo jiné i opětovný nárůst potřeby odborně kvalifikovaných osvětových pracovníků, kteří současně s tím museli mít i dobrý (tj. politicky nezávadný) kádrový profil. Padesátá léta tak lze z hlediska vývoje teorie i praxe vzdělávání dospělých v českých zemích celkově považovat za období stagnace až úpadku.¹⁴⁰

Ve smyslu principů obsažených v „usnesení ÚV KSČ o školství“¹⁴¹ a „usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce“¹⁴² a v duchu zásad jednotné soustavy vzdělávání osvětových pracovníků, schválených kolegiem MŠK dne 6. 11. 1958, měl Institut vychovávat především ty pracovníky, kteří se již osvědčili v osvětové praxi. Převažující formou studia mělo proto být dálkové studium.¹⁴³

¹³³ AUK, f. RUK, Kolegium rektora UK 1959/1960, Zápis ze schůze, 1. 5. 1960.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ AUK, f. FF UK, kart. č. 355, Zápis z usnesení kolegia děkana konaném dne 17. 5. 1960.

¹³⁶ Prof. JUDr. Pavel Levit, DrSc. (18. 11. 1902 – 16. 8. 1971) byl právník, vedoucí katedry správního práva na PF UK, v roce 1951 byl jmenován docentem, v roce 1959 profesorem, v letech 1958–1970 prorektor UK.

¹³⁷ AUK, f. RUK, Kolegium rektora UK 1959/1960, zápis ze schůze, 18. 5. 1960.

¹³⁸ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, Důvodová zpráva, s. d.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Veronika KAZIMOUROVÁ, *Klíčové myšlenky lidovýchovné koncepce Tomáše Trnky*, diplomová práce, FF UK, Praha 2020, s. 31, dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/122935/120372267.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (15. 10. 2024).

¹⁴¹ *Usnesení Ústředního výboru KSČ o zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství*, červen 1955. Dostupné online: <<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=6872>> (15. 10. 2024).

¹⁴² K. ŠKODA – P. PAŠKA, *Dejiny osvěty v Československu 1918–1975*, s. 222n.

¹⁴³ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, Důvodová zpráva, s. d.

Zřízením Institutu měly být sledovány především tyto cíle: 1. zkvalitnění vzdělávání osvětových pracovníků ve smyslu prohloubení ideové účinnosti osvětové práce, 2. orientace na studium pracovníků s praktickými zkušenostmi (dálkové studium při zaměstnání) a vytvoření příznivějších materiálních a dalších podmínek pro jejich studium, 3. podstatné zvýšení podílu praxe ve studiu, 4. postavení školní výchovy osvětových pracovníků na vysokoškolskou úroveň, 5. sjednocení vzdělávacího úsilí všech organizací a institucí, které se zabývají osvětovou prací, 6. příprava budoucí inteligence na dobrovolnou osvětovou činnost na výběrových vysokých školách, 7. vyřešení úkolů a problémů v otázkách doškolování na úseku osvěty.¹⁴⁴

Institut měl být samostatnou fakultou v rámci UK s celostátní působností, měl vychovávat především řídicí pracovníky organizující osvětovou práci, dále pracovníky zabývající se teoretickými a programovými otázkami osvětové práce z celé oblasti kultury. Měl školit a doškolovat osvětové pracovníky z povolání, což dosud činily osvětové školy v Praze a Brně, osvětové specializace na FF UK a Ústřední odborné ústavy při MŠK, dále pečovat o ideologickou a odbornou úroveň lektorů.¹⁴⁵

Do čtyřletého dálkového a tříletého interního studia měli být přijímáni posluchači s ukončeným středoškolským vzděláním. Dále mohli být výjimečně přijímáni osvětoví pracovníci s dlouholetou osvětovou prací bez předepsaného vzdělání.¹⁴⁶

Na vědecké radě UK konané dne 26. 5. 1960 bylo oznámeno, že ministr zřídil smíšenou komisi, jejímž předsedou se stal Vladimír Klimeš. Tato komise měla připravit konkrétní návrh. Fakultu měla tvořit katedra novinářství, knihovnictví, vědeckého ateismu, marxismu-leninismu a osvěty. Děkanem této fakulty měl být ustanoven Vladimír Klimeš.¹⁴⁷

Ze zápisu ze zasedání komise k vybudování Institutu osvěty při UK dne 11. 6. 1960 naproti tomu vyplývalo, že mělo být zajištěno tříleté dálkové studium s těmito předměty: marxismus-leninismus se specializacemi – filozofie, dialekticko-historický materialismus, politická ekonomie a vědecký komunismus. Dalšími obory byla historie, kultura, osvěta a jazyky (ruština).¹⁴⁸

Na kolegiu rektora dne 29. 6. 1960 předložil Vladimír Klimeš předběžný návrh učebních plánů pro obor osvěty na tři druhy studia: řádné denní s volitelným doplňkovým oborem (pětileté), zkrácené řádné denní studium bez volitelného doplňkového oboru (tříleté), dálkové s volitelným doplňkovým oborem. Nábor a výběr uchazečů měl provést odbor osvěty MŠK.¹⁴⁹

Vznik Institutu osvěty a novinářství Univerzity Karlovy

Hlavním důvodem založení ION UK byla tedy snaha o vybudování vysokoškolského studijního oboru osvěty, který svým profilem nezapadal do žádné z dosud existujících

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ AUK, f. RUK, Vědecká rada UK 1959/1960, zápis z V. zasedání, 26. 5. 1960.

¹⁴⁸ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, Zápis ze zasedání komise k vybudování Institutu osvěty při UK dne 11. 6. 1960.

¹⁴⁹ AUK, f. RUK, Kolegium rektora UK 1959/1960, Zápis ze zasedání, 29. 6. 1960.

fakult. Samotný obor však nemohl vytvořit Institut. Z FF UK byly proto vyčleněny obory knihovnictví a novinářství a zařazeny do jeho rámce.¹⁵⁰

Na základě usnesení politického byra ÚV KSČ ze dne 3. 5. 1960 byla podle § 9 vládního nařízení č. 120/1960 (o změnách v organizaci vysokých škol) z 5. srpna 1960¹⁵¹ zřízena na UK fakulta s názvem Institut osvěty a novinářství, jenž zahájil svou činnost 1. 9. 1960. Institut měl charakter samostatné fakulty a podléhal přímo rektorátu Univerzity Karlovy. Koncepce ION UK i jeho název vycházely z tehdejší představy dvou typů vysokoškolských učilišť – fakult a institutů.¹⁵²

Základním úkolem Institutu bylo vychovávat vysokoškolsky vzdělané novináře, osvětové pracovníky a knihovníky, kteří dosud pracovali na exponovaných místech bez dostatečné průpravy, a vychovávat nové mladé kádry pro uvedené obory. Dále měl Institut vyvíjet vědecko-výzkumnou činnost v oblasti teorie a dějin novinářství, dějin knihy a knihtisku, teorie a dějin knihovnictví a teorie a dějin osvětové práce, publikovat výsledky vědecko-výzkumné práce.¹⁵³

Absolventi se měli uplatnit jako organizátoři kulturní a osvětové práce, vedoucí pracovníci v různých typech knihoven a střediscích vědecko-technických informací i jako redaktori novin a časopisů a pracovníci publicistické části rozhlasového a televizního vysílání.¹⁵⁴

ION UK byl svým zaměřením a způsobem výuky a výchovy vysokou školou nového typu úzce spojenou s praxí. To se odráželo i ve skutečnosti, že na této fakultě převážně studovali zaměstnaní posluchači:¹⁵⁵ „*Dvě třetiny studentů Institutu představují posluchači, kteří studují bez přerušení zaměstnání. Zbytek tvoří posluchači na denním studiu. Ale i ti již buď prošli praxí, nebo v průběhu prvního ročníku jsou s ní v pravidelném styku.*“¹⁵⁶

Přednášky se vedle ideologických témat (dialektický a historický materialismus, politická ekonomie, úvod do studia marxismu-leninismu) zabývaly také dějinami přírodních věd, dějinami literatury či dějinami osvěty,¹⁵⁷ věnovaly se dále otázkám metodiky teorie kulturně-politické a osvětové práce.¹⁵⁸ Obor novinářství se měl zabývat společenským postavením hromadných sdělovacích prostředků a metodami, jimiž tisk, rozhlas a televize plní své poslání. Oborová katedra se zaměřovala zejména na otázky metody novinářské práce, na problémy novinářských žánrů, grafické úpravy novinářských materiálů a specifických rysů televizní publicistiky. Zároveň se měla zabývat systémem a strukturou hromadných sdělovacích prostředků jednotlivých zemí, otázkami metody teorie novinářství a metodiky a techniky dějin novinářství jako vědních oborů a také přispívat k vytváření přesné

¹⁵⁰ I. KÁBRTOVÁ-KMENTOVÁ, *Jaroslav Drtina a jeho význam pro rozvoj knihovnického školství*, s. 63.

¹⁵¹ *Nařízení vlády č. 120/1960 Sb.*, dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-120>> (15. 10. 2024).

¹⁵² AUK, f. RUK, spis. znak AI 2-4, 1965, Návrh na dovršení přestavby a reformu studia na Fakultě osvěty a novinářství, 1965.

¹⁵³ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, Statut institutu a novinářství a osvěty Karlovy univerzity v Praze, 1960.

¹⁵⁴ *Universita Karlova, Institut osvěty a novinářství UK, Seznam přednášek na školní rok 1961/1962*, Praha 1961. Dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:20571555-7c85-424d-9a77-83908df9d88b?page=uuid:c0819592-375b-4034-a3ee-1ca3dbcf5c5>> (15. 10. 2024).

¹⁵⁵ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, dopis Vladimíra Klimeše CZV KSČ UK, 17. 10. 1960.

¹⁵⁶ *Nová fakulta – Institut osvěty a novinářství*, časopis *Universita Karlova VII.*, č. 11–12, 30. 11. 1960.

¹⁵⁷ *Universita Karlova, Institut osvěty a novinářství UK, Seznam přednášek na školní rok 1961/1962*, Praha 1961, dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:20571555-7c85-424d-9a77-83908df9d88b?page=uuid:c0819592-375b-4034-a3ee-1ca3dbcf5c5>> (15. 10. 2024).

¹⁵⁸ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, Úloha Institutu osvěty a novinářství v naší společnosti a v rámci Univerzity Karlovy, 1960.

a jednotné novinářské terminologie. Důležitou složkou této práce mělo být vytváření novinářské encyklopedie, jakož i dějin českého novinářství.¹⁵⁹

Katedra knihovnictví se měla zaměřit na dva hlavní směry: jednak se zabývat podílem knihovnictví na výchově mládeže a dospělých, a dále otázkami automatizace a mechanizace knihovnických prací. Oba tyto vědecko-výzkumné úkoly spolu přes zdánlivou různorodost souvisely. Automatizace a mechanizace knihovnictví měly umožnit plnější využití práce knihovníka pro skutečnou práci se čtenářem a dát mu možnost použít technických prostředků pro skutečně vědecké zpracování stavu čtenářských zájmů. Na základě toho bylo pak možno vyvozovat další závěry pro výchovu čtenářů. Katedra měla také pokračovat v práci na vytváření a stabilizaci knihovnické, bibliografické a dokumentaristické technologie. Dalšími úkoly měl být průzkum současného stavu a celkových tendencí i problematiky knihovnického školství v zahraničí, studium významných období dějin knihovnictví a otázky metodické.¹⁶⁰

Všem programovým dokumentům vznikajících Institutu dominuje důraz na ideologickou orientaci výuky, požadováno je „*prolínání výuky odborných předmětů a politicko-výchovného působení*“.¹⁶¹ Institut měl spolupracovat s obdobnými katedrami na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, s Novinářským studijním ústavem v Praze, Státní knihovnou ČSSR v Praze a Osvětovými ústavu v Praze a Bratislavě. Měl mít vedoucí místo a úlohu koordinátora výzkumné a badatelské práce.

Funkcí děkana byl pověřen Vladimír Klimeš (od 1. 8. 1960 do 30. 4. 1964, po něm se funkce ujal do 31. 8. 1966 Jiří Marek), jediným proděkanem (pro studijní záležitosti a vědu a výzkum) se stal František Hyhlík. Od 1. 9. 1961 přibyla rozdělením agendy funkce proděkana pro studijní záležitosti, které se ujala Blažena Bartáková. Tajemnicí se stala Bohumila Medonosová. Jak již bylo uvedeno, výuku zpočátku zajišťovaly čtyři katedry. Agendu Institutu zajišťovala tři oddělení – Studijní, Osobní a kádrové oddělení a Hospodářské.

Prostorová situace

Jak je zřejmé z dopisu Vladimíra Klimeše Celozávodnímu výboru KSČ Univerzity Karlovy ze dne 17. 10. 1960, neměl Institut vůbec jednoduchou výchozí situaci. Důležitá byla prostorová potřeba, kterou konstatoval i návrh rozvoje UK: „*Situace Institutu v přítomné době je krajně nepříznivá, pokud jde o prostorové zajištění a materiální vybavení.*“¹⁶² ION UK v počátcích disponoval kancelářskými místnostmi v přízemí a 1. patře budovy Střední osvětové školy na Maltézském náměstí 16, které nebyly vhodné pro správní aparát děkanství. Byla tu umístěna také katedra osvěty. Katedra novinářství sídlila nejprve na FF UK, katedra knihovnictví a marxismu-leninismu v budově bývalé VŠRJL na Smetanově nábřeží.¹⁶³ Přednášky na oborech knihovnictví a novinářství a dálkového studia osvěty byly rozptýleny na nejrůznějších místech: v Učňovské škole na Tržišti, v restauračních místnostech

¹⁵⁹ AUK, f. RUK, spis znak AI/4, 1961, Úloha Institutu osvěty a novinářství v naší společnosti a v rámci Univerzity Karlovy, 1960.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ AUK, f. PSVŠ, č. 15, Zpráva o politicko-výchovném působení na ION, 5. 11. 1962.

¹⁶² AUK, f. RUK, Návrh plánu přestavby a dalšího rozvoje University Karlovy v letech 1961–1980.

¹⁶³ AUK, f. FSV UK, kart. č. 9, Komplexní rozbor činnosti ION za rok 1961.

Klubu Svazu novinářů, na FF a PF UK, v budově bývalé VŠRJL a v zasedací místnosti Rektorátu UK, která byla pro tyto účely zcela nevhodná. „*Tím vším velmi trpí pedagogická i politicko-výchovná práce, poněvadž různé katedry, ba dokonce i různé ročníky téže katedry jsou nevhodně rozmístěny v různých budovách a posluchači různých oborů a různých ročníků nepřicházejí do vzájemného styku, což narušuje plynulost činnosti společenských organizací, zejména Fakultní organizace Československého svazu mládeže,*“ konstatoval V. Klimeš.¹⁶⁴

Na jaře roku 1961 byly po prověrce místností v budově PF UK a zásluhou rektora Jaroslava Procházky přiděleny Institutu místnosti ve 3. patře Právnické fakulty.

Pro další vývoj a život fakulty bylo důležité její přestěhování v červenci roku 1963 z Maltézského náměstí a náměstí Curieových do nových místností v budově rektorátu na Ovocném trhu 9. Tím bylo alespoň zčásti docíleno soustředění výuky denního studia a časově i pracovišť, což nemalou měrou přispělo k určitým ekonomickým úsporám.¹⁶⁵ Pouze katedra psychologie se nacházela v paláci Lažanských na Smetanově nábřeží 2, odkud se vystěhovala knihovna ION UK.

Personální zajištění

Problémy nové fakulty nepředstavovaly pouze nedostatky materiální, ale také personální: „*Nutno konstatovat, že nově vytvořený institut byl málo přitažlivý pro významnější vědecké pracovníky, kteří by přišli na fakultu již dokonale vědecky, případně i pedagogicky připraveni.*“¹⁶⁶

V akademickém roce 1960/1961 působilo na ION UK celkem 19 učitelských sil,¹⁶⁷ z toho tři docenti, 12 odborných asistentů (z nich dva byli navrženi na jmenování zástupci docentů), jeden lektor, tři asistenti a 10 správních pracovníků.¹⁶⁸ Celkem se jednalo o 29 pracovních sil. Vedle toho vyučovalo na Institutu 22 učitelů z FF UK, 6 učitelů z PF UK a 20 externích učitelů.

K 1. 1. 1961 měl mít Institut dle *Návrhu plánu přestavby a dalšího rozvoje University Karlovy v letech 1961–1980* 36 učitelských sil, reálně jich však bylo pouze 19 (a 10 administrativních), což byla složitá situace. Jako příklad je možné uvést katedru novinářství, kde výuku pro 130 posluchačů zajišťovali 4 učitelé a 1 asistent. Výuku proto realizovali převážně externí učitelé. Přes všechny tyto potíže měl Institut nízký úbytek studentů ve srovnání s ostatními fakultami. Přispět k poměrně úspěšnému fungování mohlo hledání nových forem studia, zejména individualizovaná pomoc studentům v závěrečném zkouškovém období, kdy učitelé poskytovali individuální konzultace.¹⁶⁹

V roce 1963 působilo na ION UK 38 učitelských sil a bylo k dispozici 10,75 úvazku administrativních pracovníků. Pedagogickou složku tvořili čtyři docenti, jeden zástupce

¹⁶⁴ AUK, f. RUK, spis znak AI/4, 1961, dopis Vladimíra Klimeše CZV KSČ UK, 17. 10. 1960.

¹⁶⁵ AUK, f. RUK, Komplexní rozbor činnosti Institutu osvěty a novinářství Univerzity Karlovy za rok 1963.

¹⁶⁶ AUK, f. FSV UK, kart. č. 70, Zpráva o návrhu na přestavbu fakulty osvěty a novinářství UK a na její přejmenování, (1967).

¹⁶⁷ AUK, f. FSV UK, kart. č. 9, Komplexní rozbor činnosti ION za rok 1961.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ AUK, f. RUK, vědecká rada UK 1960/1961, Zápis z VIII. zasedání, 1. 6. 1961.

docenta, 26 odborných asistentů, sedm asistentů a jeden interní aspirant. Dva odborní asistenti byli externími aspiranty. Pro dobovou situaci, zvláště na této extrémně ideologizované fakultě je typické, že všichni docenti včetně zástupce docenta byli členy KSČ, z odborných asistentů bylo 22 členů KSČ a z asistentů dva.

Ke 30. 6. 1965 bylo na Fakultě osvěty a novinářství UK (nástupce ION) zaměstnáno již 47 učitelských sil: tři profesori, pět docentů, 35 odborných asistentů, tři asistenti (z nichž bylo 8 kandidátů věd a 9 vědeckých aspirantů) a jedna odborná síla; administrativu tvořilo 11,5 úvazků.

K významným osobnostem patřili vedle Vladimíra Klimeše a Jaroslava Drtiny také novinář Miroslav Hladký,¹⁷⁰ knihovník Jiří Cejpek,¹⁷¹ novinář Jiří Marek¹⁷² či andragog František Hyhlík.¹⁷³

Přijímací řízení

Studium pro všechny tři obory bylo denní a dálkové (uváděno také jako studium při zaměstnání). Obor knihovnictví se dělil na tři směry: literární, technologický a přírodovědný. Obor novinářství se rovněž dělil na tři směry: tisk, rozhlas a televize,¹⁷⁴ neboť tento způsob měl umožnit posluchačům „poznat všechna pracovní odvětví jejich oboru, takže po absolvování mohou nastoupit na kterýkoliv úsek. Pro dálkově studující posluchače má zavedení zvlášť velký význam. Mohou si vybrat tu, v níž buď pracují, nebo v níž se potřebují zdokonalit.“¹⁷⁵ Denní studium osvěty bylo zpočátku pouze dvouleté (od akademického roku 1963/1964 pak čtyřleté), novinářství a knihovnictví pětileté. Dálkové studium osvěty a novinářství bylo pětileté, knihovnictví čtyřleté. Kromě toho existovalo ještě nástavbové dvouleté dálkové studium novinářství pro absolventy vysokých škol a také knihovnické nástavbové studium.¹⁷⁶

Přijímací pohovor pro všechny obory a formy studia se týkal znalostí z češtiny (gramatika, literatura), z ruštiny (gramatika, literatura), dějepisu a všeobecné kulturní a politické orientace. Do dálkového studia mohli být vedle toho přijati zaměstnaní uchazeči, kteří splnili obecné podmínky pro přijetí na vysokou školu, splnili vojenskou službu (pokud ji

¹⁷⁰ Prof. PhDr. Miroslav Hladký, CSc. (2. 3. 1919 – 18. 6. 1995) byl novinář, režisér, scenárista a pedagog, více viz např. bakalářská práce Aneta KAČANYIOVÁ, *Miroslav Hladký jako novinář a vysokoškolský profesor*, bakalářská práce, FSV UK, Praha 2013. Dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/52528/130104737.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (15. 10. 2024).

¹⁷¹ Prof. PhDr. Jiří Cejpek, CSc. (20. 2. 1928 – 26. 12. 2005) byl vysokoškolský profesor, informační vědec, knihovník.

¹⁷² Doc. PhDr. Jiří Marek, CSc., vlastním jménem Josef Jiří Puchwein (30. 5. 1914 – 10. 12. 1994) byl český spisovatel, pedagog, novinář a scenárista.

¹⁷³ Prof. RNDr. František Hyhlík (20. 10. 1905 – 21. 4. 1981) byl český pedagog, andragog a psycholog.

¹⁷⁴ AUK, f. RUK, spis znak AI/4, 1961, Úloha Institutu osvěty a novinářství v naší společnosti a v rámci Univerzity Karlovy, 1960.

¹⁷⁵ *Nová fakulta – Institut osvěty a novinářství*, časopis Univerzita Karlova 7/11–12, 30. 11. 1960.

¹⁷⁶ *Univerzita Karlova, Institut osvěty a novinářství UK, Seznam přednášek na školní rok 1962/1963*, Praha 1962, dostupné online: <https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:e60887f8-63f0-499e-b4c1_6bc10be12dd8?page=uuid:bd341971-5cac-4a79-b2f8-16e317c5486c> (15. 10. 2024).

podléhali), byli ke studiu závodem doporučeni a měli nejméně desetiletou praxi v oboru.¹⁷⁷ Do zkráceného dálkového studia novinářství mohli být přijati pouze uchazeči, kteří úspěšně ukončili plné vysokoškolské pětileté studium nebo studium jemu rovnocenné.¹⁷⁸

Do řádného denního studia novinářství bylo na akademický rok 1960/1961 přijato celkem 13 uchazečů. Z toho bylo přijato pět uchazečů z dělnických rodin a sedm uchazečů bylo z rodin inteligence. Na dálkové studium novinářství bylo v akademickém roce 1960/1961 přijato 40 uchazečů, z toho bylo 29 členů strany. Uchazeči pocházeli z redakcí deníků a ČTK, ústředních a závodních časopisů.¹⁷⁹

Na řádné denní studium knihovnictví bylo přijato celkem 17 uchazečů, z toho byli z dělnických rodin čtyři, z rodin inteligence 10 uchazečů, z toho devět bylo z rodin straníků, tři uchazeči byli z rodin bývalých živnostníků, z nichž jeden byl kandidát strany. Na dálkové studium knihovnictví bylo přijato 36 uchazečů, z toho 10 členů strany, 17 uchazečů bylo zaměstnáno v mimopražských knihovnách.¹⁸⁰

Do řádného denního studia osvěty bylo přijato 15 posluchačů, přičemž nábor posluchačů zajišťovalo MŠK. Do dálkového studia bylo přijato 98 posluchačů (z toho 94 bylo členů a kandidátů KSČ). Přijímací řízení se konalo za velmi obtížných podmínek. Lhůta pro zpracování přihlášek byla velmi krátká (místo 2–3 měsíců obvyklých na jiných vysokých školách prakticky pouze 10–14 dní). Přijímací pohovory ukázaly v mnoha případech velmi nízkou kulturní úroveň pracovníků úseku kulturně výchovné práce. U posluchačů na denním studiu se projevil jako problematický požadavek předchozí dvouleté praxe.¹⁸¹

Celkem bylo tedy přijato do denního studia 45 uchazečů, na dálkové studium pak 174 uchazečů (viz Tab. 1). V denním studiu byl otevřen 1. ročník oboru osvěta, 5 ročníků knihovnictví, 5 ročníků novinářství, celkem 11 ročníků denního studia. V dálkovém studiu byl otevřen jeden ročník čtyřletého zkráceného studia osvěty, čtyři ročníky pětiletého studia knihovnictví, pět ročníků pětiletého studia novinářství, dva ročníky zkráceného studia novinářství, celkem 12 ročníků dálkového studia.¹⁸²

Zpráva o sociálním složení přijatých posluchačů do akademického roku 1961/1962 konstatovala, že se přímo z praxe do denního studia přihlásilo 71 uchazečů: „Přijato bylo 21 a 50 odmítnuto. Důvody nepřijetí těchto uchazečů jsou, že nevyhovují z třídního hlediska. Většinou jsou to uchazeči, kteří již dříve nebyli přijati ke studiu na vysokou školu. Závažný nedostatek vidíme v tom, že pracoviště doporučují každého, kdo se přihlásí bez ohledu, zda byl ze střední školy doporučen nebo ne.“¹⁸³

Zpráva rovněž konstatovala, že „Ke studiu se hlásí velmi málo uchazečů z dělnických a rolnických rodin. Rovněž chlapců se na naši fakultu hlásí málo, a pokud se přihlásí, tak velká většina je z rodin úřednických nebo pracujících inteligence [...]. Aby se v příštích letech

¹⁷⁷ *Universita Karlova, Institut osvěty a novinářství UK, Seznam přednášek na školní rok 1961/1962*, Praha 1961, dostupné online: <<https://kramerus.cuni.cz/uk/view/uuid:20571555-7c85-424d-9a77-83908df9d88b?page=uuid:c0819592-375b-4034-a3ee-1ca3dbcf5c5>> (15. 10. 2024).

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, Přehled o přijímacím řízení na řádné i dálkové studium na oborech novinářství a knihovnictví, školní rok 1960/1961.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, Přehled o přijímacím řízení na Institutu osvěty a novinářství – obor osvěta, 24. 10. 1960.

¹⁸² AUK, f. FSV UK, spis. znak AII/4 1961, Stav Institutu osvěty a novinářství, 1961.

¹⁸³ AUK, f. FSV UK, spis. znak DXI/1, 1961, kart. č. 5, Zpráva o sociálním složení přijatých posluchačů, 18. 9. 1961.

*dosáhlo lepšího třídního složení, musí nám střední školy i pracoviště odpovědněji vybrati uchazeče z třídního hlediska.*¹⁸⁴ V rámci UK za rok 1961 nejlépe vyhověla dobovému požadavku třídního složení Právnická fakulta, kde bylo přijato 55,7 % uchazečů z dělnických rodin, dále FF UK s 55,1 %, LF UK v Hradci Králové s 53,3 %, FDL UK s 49,1 % a poté následoval ION UK s 47,8 %¹⁸⁵ (údaj se týká denního studia, kdy z 46 přijatých studentů pocházelo z dělnických rodin 22 uchazečů).

Z uvedených dat vyplývá, že početně výrazně převažovalo dálkové studium. Největší zájem o dálkové studium byl v oboru osvěty, protože osvětoví pracovníci nebyli před zřízením Institutu vysokoškolsky připravováni. Směrné číslo přijímaných bylo z toho důvodu na tento obor nejvyšší.¹⁸⁶

Na akademický rok 1964/1965 bylo na denní studium přijato celkem 73 uchazečů, z toho 29 na novinářství, 21 na knihovnictví a na osvětu 23. Na dálkové studium bylo přijato 171 uchazečů, z toho 59 na novinářství, 71 na knihovnictví a 41 na osvětu¹⁸⁷ (viz Tab. 2). Zejména u denních studentů došlo oproti akademickému roku 1960/1961 k podstatnému zvýšení počtu přijímaných. U přijímacích zkoušek byla konstatována všeobecně slabá úroveň cizích jazyků. Snižoval se i věk uchazečů, průměr činil kolem 25 let. Územně převládala Praha a Středočeský kraj.

Tabulka 1

Přijímací řízení – akademický rok 1960/1961			
Obor	Přijato na denní studium	Přijato na dálkové studium	Na Institut přijato celkem
Novinářství	13	40	
Knihovnictví	17	36	
Osvěta	15	98	
Celkem	45	174	219

Tabulka 2

Přijímací řízení – akademický rok 1964/1965			
Obor	Přijato na denní studium	Přijato na dálkové studium	Na Institut přijato celkem
Novinářství	29	59	
Knihovnictví	21	71	
Osvěta	23	41	
Celkem	73	171	244

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ AUK, f. RUK, Komplexní hodnocení UK za rok 1961.

¹⁸⁶ AUK, f. FSV UK, kart. č. 9, Komplexní rozbor činnosti ION za rok 1961.

¹⁸⁷ AUK, f. FSV UK, spis. znak DXI/1, 1964, kart. č. 18, dopis proděkana F. Hyhlika Rektorátu UK, 7. 8. 1964.

Vývoj počtu studentů

V akademickém roce 1960/1961 studovalo na UK¹⁸⁸ 12 259 studentů, z toho 7915 na denním studiu a 4344 ve studiu při zaměstnání ve všech formách.¹⁸⁹ Na Institutu bylo v tomto akademickém roce zapsáno celkem 435 posluchačů, z toho na denním studiu 147 (novinářství 57, knihovnictví 76, osvěta 14), na dálkovém studiu 269 (novinářství 79, knihovnictví 92, osvěta 98) a v dálkovém studiu novinářství pro absolventy jiných vysokých škol 19 posluchačů¹⁹⁰ (viz Tab. 3).

V jarním a podzimním termínu roku 1961 absolvovalo celkem 45 posluchačů (novinářství 22, knihovnictví 23): „*Vcelku lze hodnotit výsledky státních závěrečných zkoušek jako dobré i při poměrně vysoké náročnosti zkoušejících. Z celkového počtu zkoušených neobstál 1 kandidát z předmětu marxismu-leninismu, i když v ostatních předmětech projevil výbornou připravenost a vynikající znalosti.*“¹⁹¹

Největší tehdejší fakultou UK byla Fakulta všeobecného lékařství s 3034 studenty.¹⁹² Ve srovnání s ostatními fakultami UK, byl ION počtem studentů menší fakultou (435 studentů). Za ním následovala již pouze Fakulta dětského lékařství s 356 studenty a Lékařská fakulta hygienická s 323 posluchači.

Jak je z uvedených dat patrné, což ukázalo ostatně i přijímací řízení, na ION UK i dalších humanitních fakultách (PF UK, FF UK) značně převyšovaly počty studujících při zaměstnání nad počty studentů denního studia. Na FF UK dosahoval počet studentů při zaměstnání oproti studentům denního studia 145 %, na PF UK 260 % a na ION to bylo dokonce 275 %. Studium při zaměstnání mělo tedy v rámci celé UK mimořádný význam: „*otázkám studia při zaměstnání je věnována zvýšená pozornost. Výuka je zajišťována formou dálkového studia, s nímž jsou na oborech novinářství a knihovnictví již dlouholeté zkušenosti a které vedle jiných momentů (individuálně styk učitelů s posluchači, zapojení nejzkušenějších a odborně nejlépe kvalifikovaných učitelů aj.) přispívají k dobrým výsledkům ve studiu při zaměstnání.*“¹⁹³ Studium při zaměstnání bylo naprosto „*nutnou formou studia, jednak vzhledem k tomu, že ve všech třech oborech je skladba pracovníků z hlediska kvalifikace velmi nepříznivá, takže je velická potřeba jejího zvýšení, tato potřeba nemůže být vyplněna absolventy denního studia [...] jednak se bude zřejmě v osvětě projevat tendence přijímat do osvětových zařízení pracovníky s praxí.*“¹⁹⁴ Počet studentů ION na denním studiu byl naopak v rámci celé UK za rok 1961 nejmenší.¹⁹⁵

¹⁸⁸ V akademickém roce 1960/1961 existovaly v rámci UK tyto fakulty/instituty: Fakulta dětského lékařství, filozofická, právnická, přírodovědecká, matematicko-fyzikální, všeobecného lékařství, Lékařská fakulta hygienická, Lékařská fakulta v Plzni, Lékařská fakulta v Hradci Králové, dále Institut tělesné výchovy a sportu a Institut osvěty a novinářství.

¹⁸⁹ Rektorát University Karlovy. *Návrh plánu přestavby a dalšího rozvoje University Karlovy v letech 1961–1980*, s. d.

¹⁹⁰ AUK, f. FSV UK, spis. znak DXI/1, 1961, kart. č. 5, Úhrnný stav posluchačů Institutu osvěty a novinářství UK v Praze od 15. 10. 1960 do 1. 3. 1961.

¹⁹¹ AUK, f. FSV UK, kart. č. 9, Komplexní rozbor činnosti ION za rok 1961.

¹⁹² Rektorát University Karlovy. *Návrh plánu přestavby a dalšího rozvoje University Karlovy v letech 1961–1980*, s. d.

¹⁹³ AUK, f. RUK, Komplexní hodnocení UK za rok 1962.

¹⁹⁴ AUK, f. FSV, spis. znak DII/1, 1964, kart. č. 17, Podklady pro zprávu VV KSČ o dálkovém a postgraduálním studiu, 5. 3. 1965.

¹⁹⁵ AUK, f. RUK, Komplexní hodnocení UK za rok 1961.

Výsledky pedagogického působení ION bylo možno ověřit na studijním prospěchu. V letním semestru akademického roku 1961/1962 byl v denním studiu průměrný prospěch v obou ročnících oboru osvěty 1,5, na oboru novinářství 1,4 a na oboru knihovnictví 1,5. V zimním semestru školního roku 1962/1963 ve třech ročnících na oboru osvěty to bylo 1,53, na oboru novinářství 1,37 a na oboru knihovnictví 1,2. Obdobný stav byl také na všech druzích studia při zaměstnání (studium dálkové a postgraduální). Průměrný prospěch na všech oborech a ve všech ročnících byl 1,5 a ze všech zapsaných posluchačů neprospělo pouhé jediné procento.¹⁹⁶

„Vcelku lze hodnotit dálkové studium jako rovnocenné, i když v některých předmětech dosahují denní posluchači lepších výsledků, v jiných – zvláště tam, kde se projevuje větší praktická, politická i životní zkušenost – dosahují vyšší úrovně posluchači dálkového studia. Na oboru osvěta se např. při státních závěrečných zkouškách projevila v průměru vyšší úroveň u dálkově studujících (šlo o ročník velmi kvalitní).“¹⁹⁷

ION UK a Přírodovědecká fakulta vykazovaly za rok 1962 nejnižší úbytky posluchačů v rámci celé UK, což bylo dáno velkým počtem uchazečů o studium, z nichž bylo možné vybrat vhodné studenty.¹⁹⁸ K 31. 12. 1963 odešlo pouze 5 studentů, tj. 3 % studentů z celkového stavu. Důvody byly různé: „Vyloučen ze studia byl s. Kail, u kterého [...] bylo zjištěno, že nemá dostatek talentu a předpoklady pro další zdárné studium oboru novinářství [...] soudružka Moravcová, která zamlčela fakultě, že je zaměstnaná, a přitom se přihlásila na denní studium [...] zanechaly studia z finančních důvodů s. Kosíková a s. Novotná.“¹⁹⁹ Úbytky u dálkově studujících byly způsobeny „zdravotním stavem posluchačů nebo členů rodiny, těžkostmi a přetížením na pracovišti“.²⁰⁰ Někteří studenti nedostudovali také „však proto, že nezvládli studijní materii a nebyli schopni vyhovět požadavkům nebo neměli dost vytrvalosti“.²⁰¹

Počet studentů ve všech formách studia se v průběhu doby nadále zvyšoval. V akademickém roce 1964/1965 dosahoval celkový počet posluchačů již 950, z toho denního studia 268 (novinářství 112, knihovnictví 92, osvěta 64) a 616 posluchačů v dálkovém studiu (novinářství 168, knihovnictví 184, osvěta 264), 64 v nástavbovém (knihovnictví 34, novinářství 30) a 2 v externím a mimořádném studiu²⁰² (viz Tab. 4).

Počet absolventů v akademickém roce 1964/1965 činil 149 (novinářství 47, knihovnictví 44, osvěta 58).²⁰³

¹⁹⁶ AUK, f. FSV, spis, znak AII/4, 1961, kart. č. 2, Zpráva o kádrovém zajištění perspektivního rozvoje Univerzity Karlovy, 5. 10. 1961.

¹⁹⁷ AUK, f. FSV, spis, znak DII/1, 1964, kart. č. 17, Podklady pro zprávu VV KSČ o dálkovém a postgraduálním studiu, 5. 3. 1965.

¹⁹⁸ AUK, f. RUK, Komplexní hodnocení UK za rok 1962. Pečlivost výběru konstatuje zpráva: AUK, f. FSV, spis, znak DII/1, 1964, kart. č. 17, Podklady pro zprávu VV KSČ o dálkovém a postgraduálním studiu, 5. 3. 1965. Neudává ale, na která kritéria se bral hlavní zřetel (vědomostní, ideová, původ).

¹⁹⁹ AUK, f. FSV, spis, znak DXI/1, 1964, kart. č. 13, Výkaz o studijních výsledcích na vysokých školách za školní rok 1962/1963, 10. 1. 1964.

²⁰⁰ AUK, f. FSV, spis, znak DXI/1, 1964, kart. č. 13, dopis Blaženy Bartákové Rektorátu UK, 10. 2. 1964.

²⁰¹ AUK, f. FSV, spis, znak DII/1, 1964, kart. č. 17, Podklady pro zprávu VV KSČ o dálkovém a postgraduálním studiu, 5. 3. 1965.

²⁰² AUK, f. FSV UK, spis, znak DXI/1, 1964, kart. č. 18, Zahajovací výkaz o studentech vysokých škol ve školním roce 1964/1965.

²⁰³ AUK, f. FSV UK, spis, znak DXI/1, 1964, kart. č. 18, dopis proděkana F. Hyhlíka Rektorátu UK, 7. 8. 1964.

Tabulka 3

Počty studentů – akademický rok 1960/1961			
Obor	Denní studium	Dálkové studium + další formy studia	Na Institutu celkem
Novinářství	57	79 + 19	
Knihovnictví	76	92	
Osvěta	14	98	
Celkem	147	269 + 19	435

Tabulka 4

Počty studentů – akademický rok 1964/1965			
Obor	Denní studium	Dálkové studium + další formy studia	Na Institutu celkem
Novinářství	112	168 + 30 + 1	
Knihovnictví	92	184 + 34 + 1	
Osvěta	64	264	
Celkem	268	616 + 66	950

Studium oboru osvěty

Zatímco obory novinářství a knihovnictví měly již dlouholetou tradici, obor osvěta na tom byl podstatně hůře: „*Institut osvěty a novinářství je škola nová. S tím jsou spojeny určité potíže a problémy, které se projevují především ve studiu oboru osvěty, který nemá oproti ostatním oborům fakulty žádnou tradici a zkušenosti na vysokoškolské úrovni.*“²⁰⁴ Studenti oboru osvěta nebyli, stejně jako pracovníci katedry, zcela spokojeni s tehdejšími stavem výuky.

Na fakultní plenární schůzi ČSM²⁰⁵ byli studenti fakultním výborem požádáni, aby sepsali připomínky ke studiu pro potřeby Fakultního výboru ČSM a děkanátu. O tyto materiály projevil zájem i katedra osvěty. V každém ročníku byly sepsány připomínky ke studiu a povinností každého člena ČSM bylo se k věci vyjádřit. Po projednání v ročnících byly připomínky a podpisy všech přítomných studentů ročníku odevzdány oborovému výboru, který je zpracoval a s konečným zněním seznámil všechny posluchače: „*Prozatím studenti ani jednoho ročníku nemají dojem, že by výuka vedla k získání skutečné odbornosti, přičemž*

²⁰⁴ AUK, f. FSV UK, spis. znak AI/4, 1963, kart. č. 11, Připomínky posluchačů oboru osvěta Institutu osvěty a novinářství, 20. 12. 1963.

²⁰⁵ Československý svaz mládeže (zkratka ČSM) byla jednotná mládežnická organizace v Československu řízená KSČ, jejímž předchůdcem byl Svaz české mládeže. ČSM vznikl v roce 1949 sloučením čtyř mládežnických organizací. ČSM byl složkou Národní fronty a podléhal přímému řízení KSČ, přičemž ostatní mládežnické organizace byly zlikvidovány. Hlavním cílem svazu bylo ideologické působení na mládež a prosazování politiky vládnoucí komunistické strany. V roce 1968 se ČSM rozpadl.

*je nám zcela jasné (jako jistě i katedře), že za dnešního stavu vědy, techniky a celkového rozvoje společnosti, může se plně ve společnosti uplatnit jen odborník. Z výuky jsme získali celkový letmý přehled, i když problematický, o vědě, technice a umění. Myslíme si však, že toto povšechné povrchní vzdělání je nám samo o sobě k ničemu a že by nabylo pravého významu teprve tehdy, kdyby na něm bylo stavěno naše odborné zaměření.*²⁰⁶

Připomínky k celkové skladbě výuky byly shrnuty do několika bodů: 1. Podstatně rozšířit a prohloubit výuku psychologie, 2. Podstatně omezit přednášky z dějin české literatury, zrušit teorii literatury a zavést přednášky ze světové literatury, 3. přednášky z dějin umění by neměly končit začátkem 20. století jako dosud, ale naopak, hlavní důraz by měl být položen na to, s čím se budeme ve své denní praxi setkávat, totiž s problémy současného umění. 4. Prohloubit výuku cizích jazyků, 5. dějiny mezinárodního dělnického hnutí, dějiny ČSSR, dějiny KSČ a dějiny osvěty se navzájem překrývají, 6. etika se překrývá s dějinami filozofie.²⁰⁷

Záležitostí studia osvěty se zabývala katedra na poradách v lednu a únoru 1964: „*Přes některé nedostatky připomínek považujeme hlavní směr úvah studentů za správný. Mnohé jejich připomínky a návrhy potvrzují závěry, k nimž došla a dochází katedra [...].*“ Za hlavní nedostatek „*považujeme povrchní způsob, jímž se z dílčích postřehů vyvozují mnohde obecné a dalekosáhlé závěry, jež jsou proto nesprávné [...].*“²⁰⁸

Bylo ale zřejmé, že většina závěrů členů katedry se v podstatě shodovala s hlavními připomínkami studentů. Členové katedry však nepovažovali „*za správný jejich strohý a jednoznačně vyjádřený názor, že současná výuka nevede k získání odbornosti*“.²⁰⁹ Dalším postupem při řešení této situace bylo projednání stanoviska katedry se zástupci oborového výboru ČSM, studijními vedoucími a členy stranických skupin, dále se měl zpracovat předběžný souhrnný materiál o další koncepci studia pro ministra školství, předložit děkanátu ke schválení návrh seznamu přednášek na akademický rok 1964/1965, kde byly již obsaženy některé nové prvky. Hlavní závěry měly být přeneseny do komise při výboru ZO KSČ, která se zabývala otázkami perspektiv celého Institutu.

Věda a výzkum

Jedním z významných faktorů, které hrály roli v pozdějším rozvoji pedagogiky úspěšných, byla potřeba poúnorového režimu získat v krátké době dostatek vzdělaných a ideologicky prověřených kádrů připravených k převzetí vedoucích funkcí uvolněných dosavadními z pohledu KSČ politicky nezpůsobilými nositeli a rovněž nutnost doplnit potřebné počty kvalifikovaných pracovníků ve výrobě.²¹⁰ Na tento požadavek reagoval školský systém, v jehož rámci začaly být od akademického roku 1948/1949 realizovány mimořádné

²⁰⁶ AUK, f. FSV UK, spis. znak AI/4, 1963, kart. č. 11, Připomínky posluchačů, 20. 12. 1963.

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ AUK, f. FSV UK, spis. znak DII/1, 1964, kart. č. 17, Vyjádření katedry osvěty k připomínkám posluchačů oboru osvěty Institutu osvěty a novinářství, 4. 3. 1964.

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ M. ŠERÁK, *František Hyhlik a jeho přínos*, s. 100.

formy studia určené pro pracující.²¹¹ Vládním usnesením ze dne 11. 11. 1952 o mimořádných způsobech studia na vysokých školách byla zavedena možnost dálkového a večerního studia. Tímto způsobem byl de facto konstituován třetí segment systému vzdělávání dospělých (školské, mimoškolské a podnikové). Realizace forem vzdělávání dospělých na různých stupních a typech školské soustavy znásobilo možnosti zvyšování vzdělání a kvalifikace.²¹²

Ze strany odborné veřejnosti však docházelo k různým deformacím v pojetí, v kvalitativních i kvantitativních představách. Poukazováno bylo především na skutečnost, že rozvoj tehdejší edukační praxe se odehrával především na kvantitativní úrovni, zatímco reálná kvalita dlouhodobě stagnovala. Tento stav byl zapříčiněn především nevyhovujícími studijními podmínkami, nedostatečným rozvojem teoretického bádání v oblasti principů, zásad a pravidel pedagogiky dospělých a rovněž nízkou úrovní odborné přípravy vzdělavatelů.²¹³

Problematika výchovy dospělých byla proto součástí Státního plánu vědeckovýzkumných prací, což byl centrálně koordinovaný systém státem podporovaného výzkumu, v němž byly v rámci pětiletých plánů stanoveny tematické priority, na jejichž řešení měly být přednostně soustředěny prostředky. Návrhy na zařazení výzkumných úkolů do plánu připravovaly jednotlivé rezorty, přičemž hlavní roli zde hrála Československá akademie věd. Mezi podporovanými tématy se na začátku 60. let ocitlo i vzdělávání dospělých, především v souvislosti s deklarovanou potřebou zvyšování vzdělanosti pracujících založené na odpovídajících vědeckých principech. Byla proto deklarována nutnost vědeckého výzkumu v oblastech rozvoje nových forem a metod, zvyšování profesní úrovně pracovníků v oblasti vzdělávaných dospělých, relativního teoretického zakotvení nově se konstituujícího oboru pedagogika dospělých a vytvoření základů pro další aplikovaný výzkum jednotlivých oblastí.²¹⁴

Institutu byl proto v dubnu 1961 přidělen státní úkol XIV/4 *Výchova a vzdělávání pracujících v komunistické společnosti*.²¹⁵ Do konce roku 1961 se ustavila rada stěžejního úkolu, vyjasnily jeho koncepce a formulovaly jednotlivé dílčí problémy.²¹⁶ Vedoucím úkolu se stal František Hyhlík. Realizace úkolu byla od samého počátku spojena s mnohými problémy, způsobenými především skutečností, že vedoucí rolí byla pověřena „[...] *nedobudovaná fakulta, která se jen s potížemi vyrovnávala i s vlastními pedagogickými úkoly*“.²¹⁷ Úkol byl dokončen v roce 1964: „*Výsledky ukončeného stěžejního úkolu XIV-4 lze tedy hodnotit kladně, a to tím spíše, že většina ústavů se mohla věnovat výzkumné práci převážně jen mimo své pracovní úkoly ve svém volném čase.*“²¹⁸ Získaných výsledků a závěrů z tohoto stěžejního úkolu bylo využito při řešení státního úkolu 306-3 *Problémy komunistické*

²¹¹ Vznik vysokoškolského studia při zaměstnání má svoje počátky již v roce 1946, a to v podobě dálkového studia učitelů na nově vzniklých pedagogických fakultách – Pedagogická fakulta v Bratislavě a v roce 1947 v Praze, Brně a Olomouci.

²¹² J. GALLO – K. ŠKODA, *Dejiny pedagogiky dospělých*, s. 242–243. Viz také J. PULEC – P. URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 177–180.

²¹³ M. ŠERÁK, *František Hyhlík a jeho přínos*, s. 101.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ AUK, f. FSV UK, spis. znak AII/4, 1961, kart. č. 2, Stav Institutu osvěty a novinářství, 1961.

²¹⁶ AUK, f. FSV UK, kart. č. 9, Komplexní hodnocení činnosti ION za rok 1962.

²¹⁷ M. ŠERÁK, *František Hyhlík a jeho přínos*, s. 101.

²¹⁸ AUK, f. FSV UK, spis. znak CI/3, 1964, kart. č. 16, Závěrečná zpráva k ukončení stěžejního úkolu XIV-4 „Výchova a vzdělávání pracujících v komunistické společnosti“ státního plánu výzkumu na léta 1960–1965.

mimoškolní výchovy pracujících řešeného v letech 1964–1965, jehož dosah daleko přesahoval rámec fakulty a její pedagogické potřeby.

Vedle státního úkolu řešil ION UK také řadu rezortních a fakultních vědecko-výzkumných úkolů. Z rezortních úkolů lze jmenovat např. *Knihovnická terminologie*, jehož vedoucím byl Jaroslav Drtina, či *Novinářská encyklopedie*, jehož vedoucím byl Vladimír Klimeš.²¹⁹ V roce 1964 bylo kromě stěžejního úkolu řešeno šest rezortních (např. *Světové dějiny novinářství*) a čtyři fakultní úkoly (např. *Dějiny české bibliografie*). Do tisku byl připraven rozsáhlý terminologický slovník.²²⁰

ION UK měl v oblasti vědecko-výzkumné práce také pečovat o zkvalitnění vědecko-pedagogické práce učitelů, věnovat péči metodice vědecké práce, vědecké úrovni vytvářených učebnic, učebních textů a skript, zapojovat do výzkumu i studenty, věnovat pozornost činnosti Studentských vědeckých kroužků a publikační činnosti pedagogických pracovníků.²²¹

Kolegia děkana řešila nejnaléhavější studijní a materiální otázky. Jednou z velmi závažných byl návrh na zařazení oborů ION UK do Seznamu vědních oborů. Přestože byla záležitost podrobně projednána již 2. 11. 1960 a návrh byl podložen věcnými a přesvědčivými argumenty, obory knihovnictví a osvěta nebyly uznány vědními obory.

Plénium Státní komise pro vědecké hodnosti rozhodlo na zasedání konaném 20. 6. 1961 realizovat nový vědní obor novinářství jako obor historických věd bez specializací s následujícími předměty odborné historické zkoušky: teorie novinářství, dějiny novinářství, novověké dějiny, literární historie nebo politická ekonomie.

Bez aspirantur a možnosti dosáhnout hodnosti kandidáta nebo doktora věd u oborů osvěta a knihovnictví byla existence ION UK vážně ohrožena, protože panovala obava, že Institut nebude mít dostatek kvalifikovaných odborníků pro přednášené předměty a znemožní to i řádné habilitační řízení v uvedených oborech,²²² což konstatovala i Zpráva o kádrovém zajištění perspektivního rozvoje Univerzity Karlovy: „*V této souvislosti je nutno poukázat na nepříznivou skutečnost, že jediným oborem, v němž na naší fakultě lze dosahovat vědeckých hodností, je obor novinářství a že Státní komise pro vědecké hodnosti nezařadila do Seznamu vědních oborů, v nichž je možno účastnit se vědecké aspirantury, obory osvěta a knihovnictví. To znemožňuje, případně znesnadňuje vědeckou přípravu mladších učitelů, prohlubování jejich kvalifikace a ohrožuje splnění plánu [...]*“²²³

Dopisem MŠK ze dne 4. 12. 1963 bylo Institutu dáno výjimečné oprávnění pro organizování vědeckých aspirantur v oboru knihovnictví, které bylo stejně jako novinářství zařazeno ve vědní skupině č. XIV (historické vědy). V dopise z října 1965 bylo požádáno, aby obor knihovnictví byl dlouhodobě zařazen do seznamu vědních oborů.

Požadavek na novou klasifikaci vědních oborů byl oznámen i na kolegiu děkana dne 9. 6. 1966, a to ve smyslu zařazení knihovnictví jako samostatného vědního oboru do pedagogických věd se specializacemi knihovnictví a bibliografie a vědecké informace.²²⁴

²¹⁹ AUK, f. Přestavba vysokých škol, kart. č. 15, Plán práce ION UK na školní rok 1962/1963.

²²⁰ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1964, Hlavní úkoly pracovního plánu UK za rok 1964/1965.

²²¹ AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1963/1964, kart. č. 1, Zápis o I. zasedání, 5. 11. 1963

²²² AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1960/1961, kart. č. 1, Zápis z V. zasedání, 27. 6. 1961.

²²³ AUK, f. FSV UK, spis. znak AII/4, 1961, kart. č. 2, Zpráva o kádrovém zajištění perspektivního rozvoje Univerzity Karlovy, 5. 10. 1961.

²²⁴ AUK, f. FSV UK, Kolegium děkana 1965/1966, kart. č. 1, Zápis ze zasedání, 9. 6. 1966.

Přestavba vysokoškolského studia podle dobových představ

Padesátá léta 20. století byla obdobím výrazných zásahů KSČ do všech oblastí společnosti. V organizaci vysokých škol se uskutečnila tři mohutná opatření. Tyto změny v organizační síti terciárního školství nesporně reagovaly na překotné změny z minulého období a do jisté míry stabilizovaly organizační síť vysokých škol. V tomto směru lze pokládat za krok vpřed změnu učitelské vysokoškolské přípravy – výuka učitelů primárního školství přešla na nově konstituované vysokoškolské instituce (pedagogické instituty) a příprava učitelů sekundárního školství se vrátila na univerzity.²²⁵

Jedním z prvků vysokoškolské reformy z přelomu 50. a 60. let se stal pokus o resuscitaci vysokoškolské vědy a výzkumu. Výraznou změnou v organizaci studia na univerzitách a vysokých školách byla na konci 50. let 20. století přestavba celého výukového systému spočívající na politicky chápané interpretaci spojení školy s praxí.²²⁶ Dokument ÚV KSČ *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR* z 23. 4. 1959, který poměrně rozsáhlou reformu vzdělávacího systému politicky uváděl a zaštiťoval, argumentoval sovětskou inspirací a ideologickými důvody zaváděných změn.²²⁷ Základním nedostatkem československé vzdělávací soustavy bylo identifikováno „její odtržení od života, neuspokojivá příprava studentů pro praktickou činnost, nedostatečné rozvíjení a prohlubování teoretických poznatků a jejich uplatňování v praxi“.²²⁸

Usnesení naznačilo hlavní cíle: 1. Spojení se společenskou výrobou. 2. Spojení s praxí, pro kterou vysoká škola připravuje. 3. Spojení s praktickou politickou činností, veřejnou činností a činností společensky užitečnou vůbec. 4. Přeměna obsahu, forem i metod výchovy a výuky z hlediska spojení se společenským životem a výrobní praxí.²²⁹

Přestavba studia na UK byla vedena dvojím směrem: první fáze spočívala v zavedení nových učebních plánů ve všech výukových ročnících, ve snížení verbálního způsobu výuky, a naopak zvýšení výuky praktické; byla provedena příprava na snížení počtu výukových hodin. Hovořilo se o prohloubení spojení školy „se životem“: jednak odbornou praktickou výukou, např. praktickými cvičeními, předpromočními praxemi a jednak praxí v podnicích, např. Pozemní stavby, Pražské papírny atd. V druhé fázi byla zabezpečována obsahová a ideologická část přestavby.²³⁰

Všechny katedry na ION UK vznikaly v období, kdy se již přestavba vysokoškolského studia uskutečňovala. Na fakultě se tedy nejednalo o obsahovou přestavbu studia, nýbrž

²²⁵ Pavel URBÁŠEK, *Věda a vysokoškolský vzdělávací systém ve vztahu k proměnám hospodářského mechanismu v Československu (České republice) od roku 1945 do současnosti*, AUC-HUCP 52/1, 2012, s. 25–38, zde s. 29, dostupné online: <https://karolinum.cz/data/clanek/95/HUCP_1_2012_03_Urbasek.pdf> (15. 10. 2024). Ke změnám ve školství po roce 1948 viz John CONNELLY, *Ztročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východní Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*, Praha 2008, s. 105–124.

²²⁶ Jindra BILOKOVÁ – Petr KAŠING, *Vývoj Vysoké školy báňské v podmínkách ostravského regionu v letech 1945–1969*, AUC-HUCP 52/1, 2012, s. 39–60, zde s. 49, dostupné online: <https://karolinum.cz/data/clanek/96/HUCP_1_2012_04_Biolkova.pdf> (15. 10. 2024).

²²⁷ Petr CAJTHAML, *Proměny role univerzit v systému vysokých škol v 50. letech 20. století*, tamtéž, s. 61–69, zde s. 67, dostupné online: <https://karolinum.cz/data/clanek/97/HUCP_1_2012_05_Cajthaml.pdf> (15. 10. 2024).

²²⁸ Komunistická strana Československa, Ústřední výbor, *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ: od XI. sjezdu do celostátní konference 1960*, Praha 1960, s. 327.

²²⁹ AUK, f. PSVŠ, kart. č. 13, Ke koordinaci plánů učitelských fakult univerzitních o spojení školy se životem a výrobní prací, 1959.

²³⁰ AUK, f. RUK, Komplexní hodnocení UK za rok 1962.

o etapu výstavby studia nových oborů, při níž se uplatňovaly zásady, jež byly na jiných oborech prosazovány v rámci přestavby.²³¹

Na ION UK se v souvislosti s tím uskutečňovalo vybudování a úprava studijních plánů tří zavedených specializací: tisk, rozhlas a televize. Došlo také k úpravám studijních plánů.²³² Byla provedena prověrka učebních plánů a osnov, aby se zamezilo jakékoliv duplicitě v přednášené látce. Na základě této prověrky byl snížen počet hodin věnovaných historickým předmětům. Při provádění obsahové přestavby byl položen důraz na to, aby posluchači měli možnost volby výběrových monografických přednášek a seminárních cvičení.²³³

U oboru knihovnictví došlo k vydání skript s podrobnými osnovami všech základních bibliografických a knihovnických předmětů. To umožnilo v přednáškách vynechat všechny faktografické údaje, především jména, životopisné údaje, názvy spisů, letopočty, které jsou sice nezbytné, ale kterými byly přednášky některých bibliografických předmětů přetíženy. Obor osvěty byl nově zřízen v období, kdy přestavba studia již probíhala a byl tudíž vytvářen již v duchu této přestavby. Pracovníci oboru se proto snažili zdokonalovat obsah studia. Došlo např. ke dvěma úpravám učebních plánů,²³⁴ kdy byl omezen počet přednášek a zavedena výrobní praxe.

Obecně lze shrnout, že tato etapa „*přestavby se projevila v nové revizi osnov a v náplni přednášek, seminářů a cvičení. Ve všech předmětech, kde měli posluchači učební texty a skripta se prohloubila práce v seminářích, a tak se postupně dosahovalo samostatného průběžného studia. Zvláště výrazně se projevila další etapa přestavby ve výuce marxismu-leninismu, kde byly do výuky zaváděny nové formy spjaté s názorností, se spojením teorie s praxí apod. Nedostatek skript však brzdil zkvalitňování výuky v tomto směru.*“²³⁵

Hlavní myšlenka přestavby, a to důsledné spojení s praxí a životem lidu, se uskutečňovala dvěma formami: jednak odbornou praktickou výukou (praktickými cvičeními v průběhu studijního roku, provozními prázdninovými i předpromočními praxemi), jednak výrobní praxí, která byla kromě ION UK realizována např. na PŘF UK, PF UK, FF UK. Na lékařských fakultách nebyla výrobní praxe vzhledem ke špatným výsledkům realizována.²³⁶ Požadavek spojení výrobní praxe se studiem se tedy podařilo prosadit jen na některých fakultách.

Nejlepších výsledků bylo dosaženo u těch fakult, kde bylo možné výrobní praxi realizovat v rámci studovaného oboru. Byla to zejména PŘF UK, která vytvořila komplexní geologické brigády soustředěním výrobní, provozní a předdiplomní praxe na jedno pracoviště. Dobré výsledky vykazoval také ION, kde byla výrobní praxe začleněná do prvních ročníků zavedena na všech oborech. Posluchači osvěty pracovali dva dny v týdnu v Gramofonových závodech, podniku Supraphon či v Loděnici u Berouna. Studenti knihovnictví pracovali v knihárně n. p. Svoboda, kde se uplatnili v oboru ručního knihvazačství, a posluchači novinářství v tiskařských závodech n. p. Mír v Praze. Ve výrobě pracovali po dobu jednoho roku, 30 hodin týdně, 10 hodin měli výuku.²³⁷ Praxe byla řízena školou, probíhala pod dozo-

²³¹ AUK, f. PSVŠ, kart. č. 15, Zpráva o politicko-výchovném působení na ION, 5. 11. 1962.

²³² AUK, f. PSVŠ, kart. č. 15, Stav a perspektiva přestavby studia na ION, 17. 4. 1962.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1960/1961, kart. č. 1, zápis z V. zasedání, 27. 6. 1961.

²³⁶ AUK, f. RUK, Komplexní hodnocení UK za rok 1962.

²³⁷ AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1960/1961, kart. č. 1, zápis z V. zasedání, 27. 6. 1961.

rem zvlášť vybraných a pověřených učitelů a byla hodnocena semestrálně. Nezanedbatelný výchovný význam měla také odborná praxe, které byl v každém ročníku věnován jeden měsíc až šest týdnů. Na oboru novinářství byla zavedena v přípravném ročníku jednoletá redakční praxe v denících v rozsahu dnů v týdnu.²³⁸

Kromě toho bylo dohlíženo na to, aby se všichni studenti zúčastnili žnových brigád o prázdninách a brigád v zemědělství zejména v jarním a podzimním období. Převážná většina studentů splnila závazky brigád v akci „Z“.²³⁹ „*Pracovní morálka a pracovní ochota našich studentů ve výrobní praxi a ve veřejně prospěšné práci je velmi dobrá.*“²⁴⁰

Zápis z I. zasedání fakultní vědecké rady konané dne 5. 11. 1963 konstatoval: „*Skutečnost, že na všech třech oborech dosud byla v podstatě dokončena přestavba studia vypracováním nových učebních plánů – a zde nutno zdůraznit, že celá přestavba šla ruku v ruce s výstavbou studia těchto nových oborů – sama o sobě ulehčuje přechod této nové etapy vývoje naší fakulty zejména pokud jde o její pedagogické působení.*“²⁴¹

Vojenská příprava studentů

Také studenti ION UK byli povinni absolvovat Vojenskou katedru UK (dále jen VK UK), která vznikla v roce 1951. Jejím cílem bylo realizovat vojenskou přípravu studentů UK: „*Úkolem vojenské katedry Univerzity Karlovy v Praze bylo připravit studenty politicky, odborně a metodicky k plnění vojenských povinností, k výkonu předurčených funkcí u vojsk ČSLA a obraně socialistické vlasti ČSSR a v návaznosti na odborně výchovnou činnost vysokých škol spolupůsobit při výchově studentů v duchu marxismu-leninismu.*“²⁴² Katedra sídlila v budově PF UK na Náměstí Curieových 7, výukovou základnu měla v Motole (Plzeňská 130). Reorganizací v roce 1961 vznikly tři odborné směry: motostřelecký, tankový a spojovací. Na jaře 1963 vznikla na UK Vojenská katedra pro lékařské fakulty (sídlila ve Studničkově 7).²⁴³

V případě úspěšného absolvování získali studenti s nástupem k vojenskému útvaru poddůstojnické a praporčické hodnosti, a jim odpovídající funkce. Absolvováním vojenské

²³⁸ AUK, f. FSV UK, spis. znak AI/4, 1963, kart. č. 11, zpráva o některých závažných problémech Institutu osvěty a novinářství, s. d.

²³⁹ Akce Z nebo též akce „Z“ byla v dobách komunistického režimu v Československu neplacená pracovní činnost obyvatel, obvykle v místě bydliště. Jednalo se o výpomoc v oblastech, kde státní či obecní správa tyto úkoly nezvládla (ať už z finančních důvodů, nebo v důsledku špatného plánování). Více viz dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Akce_Z> (15. 10. 2024).

²⁴⁰ AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1960/1961, kart. č. 1, zápis z V. zasedání, 27. 6. 1961.

²⁴¹ AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1963/1964, kart. č. 1, zápis z I. zasedání, 5. 11. 1963.

²⁴² Karel Houška, *Strategická úloha Vojenské katedry Univerzity Karlovy za Studené války*, diplomová práce, FF UK, Praha 2020, s. 58, dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/130282623.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (15. 10. 2024).

²⁴³ Tamtéž, s. 58; srov. k tomu Pavel Mücke, *Vysoká v zeleném aneb Nad dějinami každodennosti vojenské přípravy a vojenských kateder civilních vysokých škol v Československu šedesátých let minulého století*, Historie a vojenství: časopis Vojenského historického ústavu 73/3, 2024, s. 4–41; Týž – Miroslav Vaněk, *Cestou do hlubin študákovy „zelené“ duše aneb Nad dějinami a pamětí vojenských kateder vysokých škol v předlistopadovém Československu*, in: Soubor mečů, idejí a charakterů: k životnímu jubileu prof. Ivana Šedivého, Praha [2019], s. 330–341.

přípravy se zkrátila délka základní vojenské služby o polovinu. Naopak, bez absolvování vojenské přípravy byl student povinen splnit vojenskou základní službu v plném rozsahu dvou let.²⁴⁴

„Pro fakultu filozofickou, dobíhající Vysokou školu pedagogickou a Institut osvěty a novinářství je směr motostřelecký vedený plukovníkem M. Kňourkem. Pro tento směr zajišťuje veškeré materiálové potřeby fakulta filozofická.“²⁴⁵ Např. v akademickém roce 1963/1964 se vojenské přípravy účastnilo 10 posluchačů 3. ročníku.²⁴⁶ Počáteční soustředění studentů se konalo v září 1963. Studenti se v průběhu akademického roku účastnili výuky vojenské přípravy v Motole. Vykonávali zkoušky ze střelecké, taktické a základní přípravy, ostrých střelb, technické přípravy a v létě absolvovali závěrečnou zkoušku ze základní přípravy.²⁴⁷

Vznik nových kateder, fakultní knihovna

Rozvoj oborů zastoupených na fakultě vedl k prohlubující se specializaci. Ke stávajícím katedrám proto začaly postupně přibývat další. V září roku 1961 byla zřízena katedra českého jazyka a teorie a dějin literatury. V květnu roku 1962 byla zřízena katedra psychologie a pedagogiky, neboť „specifická povaha oboru, pověření ION UK výzkumem ve státním plánu, velké učitelské úvazky psychologie a pedagogiky na všech oborech, potřeba soustavné vědecké činnosti ve výchově a psychologii dospělých svědčí pro to, aby na ION byla zřízena samostatná katedra psychologie a pedagogiky“.²⁴⁸

Také oborové katedry se dále rozvíjely. Bylo proto nutné počítat s rozdělením dosud existujících kateder, „aby z nich nevznikaly příliš velké a těžkopádné celky“.²⁴⁹ V rámci katedry novinářství vznikla v létě roku 1962 nejprve dvě oddělení (oddělení historie a oddělení specializací), což mělo znamenat zintenzivnění teoreticko-badatelské práce a zároveň také časovou úsporu jednotlivých pracovníků. Počátkem ledna 1964 z ní pak vznikly dvě nové katedry, a to katedra teorie a dějin novinářství a katedra periodického tisku, rozhlasu a televize:²⁵⁰ „Tyto obory jsou totiž odlišné jak v náplni předmětů, tak zejména v metodice a zaměření [...]“.²⁵¹

V akademickém roce 1964/1965 působilo v rámci ION UK již sedm kateder – katedra osvěty (vedoucí Vladimír Juřík), katedra knihovnictví (Jaroslav Drtina), katedra teorie a dějin novinářství (Vladimír Klimeš), katedra periodického tisku, rozhlasu a televize (Miroslav Hladký), katedra marxismu-leninismu (Blažena Bartáková), katedra českého

²⁴⁴ K. HOUŠKA, *Strategická úloha Vojenské katedry*, s. 12.

²⁴⁵ AUK, f. FSV UK, spis. znak DIV/6, 1963, kart. č. 13, materiální zajištění vojenské přípravy, 5. 7. 1961.

²⁴⁶ AUK, f. FSV UK, spis. znak DIV/6, 1963, kart. č. 13, dopis studijního referenta adresovaný hospodářskému oddělení Rektorátu, 30. 5. 1963.

²⁴⁷ AUK, f. FSV UK, spis. znak DIV/6, 1963, kart. č. 13, dopis ION adresovaný Vojenské katedře, 16. 4. 1963.

²⁴⁸ AUK, f. FSV UK, spis. znak AI/3, 1962, kart. č. 7, Návrh na zřízení katedry, 6. 4. 1962.

²⁴⁹ AUK, f. FSV UK, spis. znak AII/4, 1961, kart. č. 2, Zpráva o kádrovém zajištění perspektivního rozvoje Univerzity Karlovy, 5. 10. 1961.

²⁵⁰ AUK, f. FSV UK, osobní složka – Klimeš Vladimír, kart. č. 49, dopis rektora UK Vladimíru Klimešovi, 17. 12. 1963.

²⁵¹ AUK, f. FSV UK, spis. znak AI/3, 1962, kart. č. 7, Návrh na rozdělení katedry novinářství, 20. 3. 1962.

jazyka a teorie a dějin literatury (Jiří Marek), katedra psychologie a pedagogiky (František Hyhlik).²⁵²

Na katedrách spočívalo těžiště pedagogické, vědecké a politicko-výchovné práce. V jejich práci se odrážela práce celého Institutu. Odborná a politická příprava a výchova posluchačů a jejich uplatnění v praxi byly závislé na činnosti jednotlivých učitelů katedry a na práci katedry jako celku.²⁵³

Katedry měly působit v politicko-výchovné oblasti. V hlášeních o provádění direktiv se proto předháněly ve frázích a ujištěních, že je třeba v přednáškách víc zdůrazňovat současné filozofické problémy a aplikovat historické disciplíny na současné problémy, vykládat problematiku literární teorie daleko víc na úspěších a problémech současné literatury. V jazykových disciplínách měli učitelé překonávat „nebezpečí izolace“ rozbořem konkrétního jazykového materiálu, např. rozbořem novin, pro které pracovali studenti studující dálkově. Katedra osvěty velmi podrobně projednávala přípravu nového předmětu *Úvod do osvětové práce*. Jádrem přednášek katedry marxismu-leninismu tvořily současné problémy, katedra „pružně reagovala na vznikající aktuální problémy“ a zařazovala je do výuky, např. v období májových událostí zařadila přednášku o úloze ČSM na fakultě.²⁵⁴ Tolik ukázka profilu Institutu a charakteru jeho činnosti.

Ke dni 1. 10. 1961 vznikla přestěhováním do budovy PF UK fakultní knihovna ION UK (později byla přemístěna na Smetanovo nábřeží a poté na Ovocný trh), která byla převedena z FF UK. Knihovní fond vznikl na FF UK z různých darů (knihovnická škola, knihovnické kurzy Z. V. Tobolky aj.).²⁵⁵ Fakultní knihovna čítala celkem 8355 svazků, jak ale konstatoval komplexní rozbor: „*Využití fondu jest však neuspokojivé; málo využívají knihovnu studenti oboru osvěty a novinářství. Jako hlavní příčinu možno uvést nedostatečné vytápění obou místností knihovny. Kromě toho 1 místnost knihovny je velmi často využívána pro semináře a přednášky, což ji vyřazuje z běžného provozu.*“²⁵⁶

Přeměna ION na Fakultu osvěty a novinářství

Zápis ze zasedání vědecké rady UK konaného dne 3. 7. 1964 vyznívá pochvalně a spokojeně: „*Na Institutu osvěty a novinářství je jako pozitivní jev třeba hodnotit zejména to, že byla skončena přestavba studia a že se rozvíjela vědeckovýzkumná práce. Fakulta pracuje na návrhu nové koncepce fakulty; jde zejména o to, aby absolventi byli vyzbrojeni daleko hlubšími znalostmi ve výzkumu společenskovědním. Pokud jde o vědeckou práci, je tu úkol ‚Výchova dospělých‘, kde je ION hlavním pracovištěm státního plánu výzkumu. Kladně je třeba hodnotit, že se Institut zaměřil na soustavnější zvyšování vědecké a pedagogické úrovně učitelů, zejména těch, kteří přišli z praxe. Struktura učitelského sboru se zlepšuje.*“²⁵⁷

²⁵² *Universita Karlova, Institut osvěty a novinářství UK, Seznam přednášek na školní rok 1964/1965*, Praha 1964, dostupné online: <<https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:df690131-92e7-4949-bfac-da9288cd0e0f?page=uuid:fcff1e61-0e34-4854-8b4b-736dce856b9a>> (15. 10. 2024).

²⁵³ AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1960/1961, kart. č. 1, Zápis ze III. zasedání, 18. 4. 1961.

²⁵⁴ AUK, f. FSV UK, Vědecká rada ION UK 1960/1961, kart. č. 1, Zápis z V. zasedání, 27. 6. 1961.

²⁵⁵ AUK, f. FSV UK, spis. znak CV/2, 1962, kart. č. 8, Zpráva ke stavu v knihovně ION.

²⁵⁶ AUK, f. FSV UK, kart. č. 9, Komplexní rozbor činnosti ION za rok 1961.

²⁵⁷ AUK, f. RUK, Vědecká rada UK 1963/1964, Zápis ze zasedání, 3. 7. 1964.

Zápis pak pokračuje konstatováním, že „*výsledky dosavadní práce fakulty se projevují v tom, že její absolventi se na svých pracovištích dobře osvědčují, studijní morálka je dobrá a zájem studentů je značně vysoký. U první vlny dálkových posluchačů mimořádný, což se projevilo i ve studijních výsledcích. Řada diplomových prací, zde obhájených má nemalou vědeckou hodnotu.*“²⁵⁸

Absolventi všech tří oborů neměli problém s umístěním. Absolventi novinářství a knihovnictví nacházeli místa v redakcích i knihovnách všech typů. Absolventi oboru osvěty zaujímali místa „osvětových pracovníků“, jak byli zvaní pracovníci v kulturní oblasti i na místech šířících dobovou propagandu. Uplatnili se na odborech školství a kultury národních výborů jako odborní pracovníci ve vzdělávacích a osvětových organizacích, ve vzdělávacích střediscích a kabinetech Československého svazu mládeže, Československého svazu tělesné výchovy, Svazu československo-sovětského přátelství a jiných společenských organizacích. Působili v závodních klubech, kulturních domech a kabinetech odborářského vzdělávání Revolučního odborového hnutí. Dále se mohli uplatnit jako odborní pracovníci v některých specializovaných a uměleckých zařízeních, v objektech státní památkové péče, uměleckých galeriích, ve sféře masových komunikačních prostředků a výzkumných institucí (osvětové ústavy) atd.²⁵⁹

Negativním jevem bylo dle vědecké rady UK, že „*Institut si stěžuje na nedostatečné materiální vybavení, zejména posluchárnami a místnostmi. Institut usiluje o to, aby i formálně byla uznána za fakultu, zejména aby bylo jí přiznáno právo udělovat vědecké hodnosti.*“²⁶⁰

Problémy představovalo dle Vladimíra Hudce skloubení tří oborů – osvěty, knihovnictví a novinářství, které bylo značně nesourodé. Obor novinářství byl minimálně vybaven interními zaměstnanci. Většinou nadále přednášeli externisté. Přednášené disciplíny se vypisovaly převážně podle zájmů osob, které katedra novinářství získávala ke spolupráci. Bylo však již možné přijímat k dennímu, ale zvláště k dálkovému studiu větší počty zájemců, což se projevilo v tom, že také počet žurnalistů s vysokoškolským vzděláním se v redakcích zvýšil na 40 %.²⁶¹

Z hlediska oboru knihovnictví byla dle autorky diplomové práce o Jaroslavu Drtinovi negativním jevem „*skutečnost, že v názvu Institutu [...] byly sice názvy oborů osvěty a novinářství a na vysoké škole nejdéle existující obor knihovnictví byl vynechán, byla jak knihovnické veřejnosti, tak i posluchačům těžko vysvětlitelná.*“²⁶² Hlavním negativem bylo jednostranné zdůraznění přípravy knihovníků lidových a závodních knihoven ROH, což bylo v rozporu s jednotným pojetím vzdělání knihovníků pro všechny druhy knihoven a znamenalo zanedbání již tehdy značných společenských potřeb vědeckých knihoven, bibliografických a informačních pracovišť.²⁶³

Koncepce Institutu i jeho název vycházely z tehdejšího názoru o možnosti existence dvou typů vysokoškolských učilišť – fakult a institutů. Toto pojetí se však neosvědčilo,

²⁵⁸ AUK, f. RUK, spis. znak AI/3, 1965, Návrh na dovršení přestavby a reformu studia na FON, s. d.

²⁵⁹ AUK, f. FSV UK, kart. č. 70, Zpráva o návrhu na přestavbu fakulty osvěty a novinářství UK a na její přejmenování (1967).

²⁶⁰ AUK, f. RUK, Vědecká rada UK 1963/1964, Zápis ze zasedání, 3. 7. 1964.

²⁶¹ V. HUDEC, *10 let rozvoje výchovy a vzdělávání novinářů*, s. 14.

²⁶² I. KÁBRTOVÁ-KMENTOVÁ, *Jaroslav Drtina a jeho význam pro rozvoj knihovnického školství*, s. 64.

²⁶³ Tamtéž.

nehledě na to, že název „Institut“, i když se pod ním fakticky skrývala fakulta, dezorientoval veřejnost a měl negativní vliv zejména při přihláškách posluchačů²⁶⁴. Byly proto hledány možnosti řešení.

Vědecká rada ION UK se na svém zasedání dne 5. 12. 1963 usnesla požádat prostřednictvím RUK vládu, aby změnila název ION UK na Fakultu osvěty a publicistiky Univerzity Karlovy, neboť dosavadní označení neodpovídalo skutečné situaci: jednalo se o fakultu UK, která poskytovala plné pětileté vysokoškolské vzdělání a pracovala jako všechny ostatní fakulty UK. Bylo argumentováno faktem, že název Institut je neorganický, protože u nás v československých poměrech označuje buď vysoké školy neposkytující plné vysokoškolské vzdělání (např. Pedagogický institut či Institut národohospodářského plánování při ekonomické fakultě VŠE) nebo zvláštní typ vyšších škol průmyslových při velkých výrobních podnicích případně výlučně badatelské ústavy ČSAV (např. Československo-sovětský institut) a rezortní výzkumné ústavy jednotlivých ministerstev. Další požadovanou změnou byl návrh, aby slovo novinářství bylo změněno na pojem publicistika, a to z důvodu, že toto označení bylo širší než pojem novinářství a že vedle novinářské činnosti v sobě zahrnovalo veškeré působení na vytváření veřejného mínění a že v něm byla zahrnuta i oblast nakladatelské práce.

K přejmenování ION UK na Fakultu osvěty a novinářství Univerzity Karlovy došlo s účinností od 1. 2. 1965 dle vládního nařízení č. 5 o změnách názvů některých fakult²⁶⁵. „*Tím se ustoupilo od původního pojetí, podle něhož vedle fakult měly vznikat instituty jako úžeji zaměřená, a v jistém smyslu nižší forma vysokoškolského vzdělání. Fakulta sama pak musela přikročit k tomu, aby v déle trvajícím procesu překonávala důsledky tohoto pojetí, a to jak v koncepci studia, tak i v jeho metodách i kádrovém vybavení fakulty.*“²⁶⁶

Pouhá změna názvu však nevyřešila přetrvávající problémy. Výhledově muselo dojít k zásadnější reorganizaci.

Závěr

Tato práce měla za cíl poukázat na okolnosti vzniku a následný vývoj Institutu osvěty a novinářství, jenž byl jedním z předchůdců dnešní Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Zpočátku článek nastínil počátky a období institucionalizace oborů, které se později staly součástí Institutu. Obory novinářství a zejména knihovnictví měly na Univerzitě Karlově mnohem delší tradici než obor osvěty (pozdější obor andragogika), který se teprve formoval. Navíc téměř neexistovalo osvětové vysoké školství. Obor byl sporadicky součástí výuky na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Snahy o založení vysokoškolského osvětového pracoviště v 50. letech byly neúspěšné. Až koncem 50. let docházelo ke konkrétním úvahám o založení samostatného pracoviště osvěty na Filozofické fakultě. Současně vznikaly plány na vznik samostatné osvětové fakulty, což se nakonec ukázalo jako vhodnější řešení. Vznik Institutu v roce 1960 byl tedy podmíněn neúspěchy při zřizování

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ *Nařízení vlády č. 5/1965 Sb. o změnách názvů některých fakult.* Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidí.cz/cs/1965-5>> (15. 10. 2024).

²⁶⁶ AUK, f. FSV UK, kart. č. 70, zpráva o návrhu na přestavbu fakulty osvěty a novinářství UK a na její přejmenování (1967).

osvětového vysokoškolského studia. Primární snaha o jeho založení vyplývala z nutnosti zřídit osvětové pracoviště, které by bylo vědecko-výzkumným institutem a zároveň metodickým centrem pro ostatní pracoviště. Do Institutu měly být převedeny obory knihovnictví a novinářství, neboť samotný obor osvěta nemohl vytvořit samostatný Institut. Od počátku své existence se Institut potýkal s personálními a prostorovými problémy. Přesto se postupně dařilo problémy překonávat. Počet studentů a absolventů neustále rostl. Institut kladl velký důraz na studium při zaměstnání. O studované obory byl velký zájem, procento studentů, kteří neukončili svá studia, bylo velmi malé. Absolventi se ve vysoké míře uplatňovali ve svých oborech, přičemž osvěta i ostatní studované obory byly výrazně ideologicky zatíženy, neboť měly sloužit k propagaci tehdejšího režimu. S nutností specializace přibývaly také nové katedry. Vědeckou práci ztěžoval navíc fakt, že obory kromě novinářství nebyly uznány jako vědecké, a tudíž zde nemohly být udělovány tituly kandidátů věd. Problémy v pedagogické práci přinášela metodická neukotvenost oboru osvěta. Institut se potýkal také s heterogeností studovaných oborů. Na počátku roku 1965 došlo k přejmenování na Fakultu osvěty a novinářství. Změna názvu však nevyřešila zásadní problémy, kterými byla zejména nutnost přeměny celkové koncepce studia.

MICHAL TOVÁŘEK

Beitrag zur Entstehung des Instituts für Volksbildung und Journalismus der Karlsuniversität (1960–1965)

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegender Beitrag setzt sich zum Ziel, auf die Umstände und die anschließende Entwicklung des Instituts für Volksbildung und Journalismus hinzuweisen, das eines der Vorgänger der heutigen Fakultät für Sozialwissenschaften der Karlsuniversität war. Der Beitrag skizziert zunächst die Anfänge und die Zeit der Institutionalisierung von Fächern, die später Bestandteil des Instituts wurden. Die Fächer Journalismus und Bibliothekswissenschaft hatten an der Karlsuniversität eine weitaus längere Tradition als das Fach Volksbildung (das spätere Fach Andragogik), das erst im Entstehen begriffen war. Darüber hinaus gab es fast keine Volkshochschulen. Das Fach war sporadisch Teil der Lehre an der Pädagogischen Fakultät der Karlsuniversität. Bemühungen um die Gründung einer Arbeitsstätte für Volksbildung an der Hochschule in den 50er Jahren waren erfolglos. Erst Ende der 50er Jahre nahmen Erwägungen für die Gründung einer selbstständigen Arbeitsstätte an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität konkrete Formen an. Gleichzeitig entstanden Pläne, eine selbstständige Fakultät für Volksbildung ins Leben zu rufen, was sich letztendlich als die geeignetere Lösung erwies. Die primäre Bemühung um die Einrichtung eines Hochschulstudiums im Fach Volksbildung ergab sich aus der Notwendigkeit, eine entsprechende Arbeitsstätte zu schaffen, die ein wissenschaftliches Forschungsinstitut und zugleich ein methodisches Zentrum für die übrigen Arbeitsstätten wäre. In ein solches Institut sollten die Studienfächer Bibliothekswesen und Journalismus überführt werden, denn das Fach Volksbildung alleine konnte kein selbstständiges Institut bilden. Von Anbeginn seiner Existenz an sah sich das Institut Personal- und Raumproblemen gegenüber. Das neugeschaffene Institut zog nicht in großem Maße wissenschaftliche Kapazitäten der anderen Fakultäten an. Dennoch gelang es, die Probleme schrittweise zu überwinden. Die Zahl der Studenten und Absolventen stieg ständig. Großen Nachdruck legte das Institut auf das Fernstudium. An dem Studienfach bestand großes Interesse, der Prozentsatz jener Studenten, die ihr Studium nicht beendeten, war sehr gering. Die Absolventen fanden in großem Maße in ihrem Fachgebiet Beschäftigung, wobei die Volksbildung sowie die übrigen Studienfächer ideologisch deutlich belastet waren, denn sie sollten der Propaganda des damaligen Systems dienen. In der wissenschaftlichen Arbeit wurden trotz Personalproblemen gute Ergebnisse erzielt. Mit der Notwendigkeit zur Spezialisierung kamen neue Lehrstühle hinzu. Die wissenschaftliche Arbeit wurde zudem durch die Tatsache erschwert, dass die Fächer mit

Ausnahme des Journalismus nicht als wissenschaftlich anerkannt waren und demzufolge der akademische Grad eines Kandidaten der Wissenschaften nicht verliehen werden konnte.

Die methodische Nichtverankerung des Faches Volksbildung brachte Probleme in der pädagogischen Arbeit mit sich. Das Institut musste sich auch mit der Heterogenität der Studienfächer auseinandersetzen. Anfang 1965 kam es zu seiner Umbenennung in Fakultät für Volksbildung und Journalismus. Allerdings löste die neue Bezeichnung die grundlegenden Probleme nicht, die insbesondere in der Notwendigkeit bestanden, die Gesamtkonzeption des Studiums zu ändern.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Michal Továrek
Ústav dějin UK a archiv UK
micahal.tovarek@ruk.cuni.cz

Kronika

28th SIEPM Annual Colloquium, Praha 4.–6. 9. 2024

Mezi 4. a 6. zářím 2024 proběhl v Akademickém konferenčním centru v Praze 28. ročník kolokvia Mezinárodní společnosti pro studium středověké filozofie (*28th Annual Colloquium of the Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale*, zkratka SIEPM). Pražská konference s názvem Komunity v diskusi: Kolektivní intelektuální praxe ve středověkém filosofickém myšlení (*Communities of Debate: Collective Intellectual Practice in Medieval Philosophical Thought*) byla uspořádána prostřednictvím ERC grantu ACADEMIA pod vedením dr. Oty Pavlíčka v rámci Filosofického ústavu AV ČR. Konferenčním jazykem až na jedinou výjimku (francouzština) byla angličtina.

Konferenci zahájili úvodními zdavicemi Pavlína Cermanová Libichová za domácí Filosofický ústav (Centrum mediivistických studií), Tobias Hoffmann ze Sorbonny a šéf SIEPM, který zmínil pražské vysoké učení jako první univerzitu v evropském regionu, a konečně Ota Pavlíček jako hlavní pořadatel celé akce.

Pak už začala série přednášek od středečního dopoledne k pátečnímu odpoledni, v celkem deseti sekcích bylo prosloveno 23 přednášek od 25 badatelů. Záběr kolokvia byl široký – filozofické školy ve středověku, geografický přenos vědomostí, komponování textů (bricolage podle termínu Umberta Eca), překlady děl, nebo témata astronomie, logiky a geometrie, ale i konkrétní problémy jako komentáře děl Petra Lombardského. Jednotlivé přednášky se věnovaly obecnější problematice, nebo tématům hlavně západní a jižní Evropy, české problematice (zmínění mistrů pražské univerzity) se dotkla pouze přednáška Simona Burtona z University of Edinburgh, věnující se Mikuláši Kusánskému a formální distinkci nejenom ve Skotsku. Jiné bohemikální téma se na program konference nedostalo, především kvůli tomu, že se nikdo z českých vědců nepřihlásil s přednáškou. Z dalších zajímavých a podnětných přednášek lze uvést příspěvek Jordana Lavendera z Purdue University o vlivu oxfordských univerzitních učitelů na učení Johna Wyclifa, dále pak přednášku o intelektuálním milieu na papežském dvoře ve Viterbu druhé poloviny 13. století od Francesca de Benedittis, latinský překlad Averroa od Fabia Bulgariniho (oba Universität zu Köln) nebo porovnání scholastických a šermířských příruček od Hélène Leblanc z Ženevské univerzity.

Samotné kolokvium se snažilo zabývat společnou povahou intelektuálního úsilí ve středověku a zpochybnit běžný obraz učenců jako osamělých osobností. Dalším směrem příspěvků byla dynamika debatních komunit, historické analýzy kolektivních praktik a sdílení textů a znalostí mezi učenici. Příspěvky se zabývaly různými formami kolektivního zapojení – od disputací a doktrinálních analýz až po společné vytváření argumentů a budování teorií. Kromě toho kolokvium obsahovalo referáty zkoumající kolektivní využívání textů, překladů a komentářů v rámci učených komunit, případně osvětlující roli těchto komunit při utváření středověkého intelektuálního diskurzu. Podle reakcí účastníků se vytyčené cíle podařilo naplnit, kladné ohlasy měla i páteční návštěva knihovny Strahovského kláštera.

Jan Škvrňák

DOI: 10.14712/23365730.2025.6

**Migrationsziel Stadt. Städtequadrilog:
Krakau, Prag, Nürnberg und Wien im Vergleich,**
Österreichische Akademie der Wissenschaften, 6.–8. listopadu 2024, Vídeň

Konference organizovaná ve spolupráci čtyř středoevropských metropolí na aktuální (ale dalo by se rovnou říci věčně aktuální) téma „město jako cíl migrace“ se konala ve stylovém prostředí secesní budovy vídeňské Poštovní spořitelny, postavené podle plánů architekta Otto Wagnera v letech 1904–1906, tedy v době, kdy byla Vídeň hlavním městem podunajské monarchie. Dnes ji využívá mimo jiné Rakouská akademie věd, která byla vedle Univerzity Vídeň a Rakouské společnosti pro městské dějiny jedním z hostitelů. Na přípravě konference, která navazovala na starší třístranné (pražsko-krakovsko-norimberské) aktivity, se dále podílel Archiv hlavního města Prahy, Univerzita Komise národního vzdělání v Krakově (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) a Archiv města Norimberk. V tomto duchu byly v programu seřazeny také jednotlivé bloky, které měly pro dílčí obecná témata poskytnout srovnání z německého, rakouského, polského a českého prostředí.

Na úvod pozdravili účastníky za organizátory Martin Scheutz z vídeňské univerzity a Andreas Weigl, představili pořádající instituce a celý dlouhodobý projekt, jehož byla konference součástí. První blok otevřel obecně zaměřený příspěvek Gabriela Zeilingera z Univerzity Friedricha Alexandra v Norimberku o předmoderních městech a migraci. Poukázal v něm na typické skupiny migrujících obyvatel (klerikové, tiskaři, umělci, studenti a učenici, radní písaři a právníci, lékaři, stavitelé, žoldnéři, řemeslníci, obchodníci), včetně těch, kteří byli v pohybu nedobrovolně (židovské obyvatelstvo, exulanti z konfesijních důvodů). Vedle toho se věnoval i různým fázím migrace (z venkova do menších měst a z nich dále do větších), a to na příkladu některých novějších projektů. Zdeněk Nešpor z FHS UK navázal případovou studií o českých protestantech po josefinských reformách a jejich postupné emancipaci v rámci českých měst a zejména v Praze, včetně vizuální prezentace ukazující nově vystavěné chrámy. Příspěvek Andrease Weigla oproti tomu spočíval především na statisticky analyzovaných pramenech k vídeňské migraci v dlouhodobé perspektivě od středověku do počátku 20. století. Zahrnoval spoustu českých a moravských aspektů (například fenomén svobodných matek – obvykle služek původem z jižních Čech a Moravy od konce raného novověku), ale také úvahy o možnostech využití „kvalitativních“ pramenů, jako jsou autobiografie nebo kroniky, pro studium vídeňské migrace.

Kratší samostatný blok byl věnován migraci do pražských měst v delší časové perspektivě od konce středověku do vzniku Československa. Hana Gutová-Vobrátilková z Archivu hlavního města Prahy shrnula vývoj v raném novověku, zejména na základě knih novoměšťanů. Zásadními jevy přitom byly: konfesionální jednota (zhruba do poloviny 16. století), vzestup počtu novoměšťanů za rudolfinské konjunktury až na téměř dvě stovky ročně, velké výkyvy za třicetileté války způsobené válečnými událostmi a rekatolizací a následně menší otevřenost vůči přistěhovalcům ze zahraničí po roce 1670. Co se týká regionálního původu nových měšťanů, před Bílou horou byly hojně zastoupeny různé oblasti Saska; obecně lze sledovat koncentraci českojazyčných přistěhovalců na Novém Městě pražském a německojazyčných na Starém Městě a Malé Straně, která byla díky vlašské, francouzské a valonské menšině skutečně multikulturním prostředím. Jiří Pešek ve svém příspěvku sledoval proměnu Prahy během 19. století, tedy z provinční, částečně německé metropole ve velkou aglomeraci s převažující českou populací. Zabýval se také dynamikou a hlavními

fenomény tohoto procesu, mezi něž patří stavební boom a proměna předměstských obcí v města, postupně připojovaná do aglomerace Velké Prahy, přistěhovalectví s dominujícími příchozími z východních a severozápadních oblastí středních Čech, ale také rostoucí počet studentů pražských vysokých škol. V diskusi byl tematizován mimo jiné urbánní rozvoj Prahy po likvidaci barokního opevnění a otázka vztahu Prahy a Vídně, respektive tihnutí jižních Čech a jižní Moravy právě k rakouské metropoli.

Následující větší blok příspěvků byl zaměřen na „speciální“ skupiny migrantů do měst, ať už se to týkalo národnostních menšin nebo například specifických profesí. Na příkladu Krakova ukázal Zdzisław Noga z Univerzity Komise národního vzdělání, jak se od středověku v následujících generacích polonizovaly německé měšťanské elity, přicházející často ze slezských měst, a jak etnický charakter raně novověké malopolské metropole ovlivnil příliv židovského obyvatelstva (mimo jiné z Prahy) a vlašských obchodníků. Na něj navázal Bartosz Ogórek z Historického ústavu Polské akademie věd příspěvkem o populaci Krakova v 19. století. Zabýval se podrobněji také problematikou pramenů, které by vedle kvantitativních údajů mohly poskytnout další informace, například o motivaci přistěhovalců, mezi nimiž nechyběli příchozí z Čech, Moravy a rakouského Slezska. Specifickou skupinou obyvatel byli exulanti z náboženských důvodů. Jejich přítomnost v Norimberku v raném novověku nastínil emeritní ředitel tamějšího městského archivu Michael Diefenbacher. Jednalo se především o francouzské hugenoty a protestanty ze Salcburska, vedle nichž představovali další specifickou skupinu obyvatel obchodníci původem z Nizozemí a Itálie, ale také například pokřtění Turci. Ti se stali také předmětem následující diskuse, protože v raně novověké Vídni představovali poměrně početný fenomén. Další část diskuse byla věnována roli železnice pro mobilitu obyvatelstva v 19. století.

I následující dva příspěvky se zabývaly Krakovem převážně v období raného novověku. Mirosław Płonka a Mateusz Wyźga, oba z Univerzity Komise národního vzdělání, se v nich věnovali jednak sociální skupině umělců přicházejících ze zahraničí, jednak obecnější otázce pramenů a metodologie při studování městské mobility. Stejně jako v několika jiných příspěvcích byl zmíněn fenomén přestěhování se královského dvora do Varšavy jako moment přelomu, který mimo jiné zásadně ovlivnil komunitu krakovských umělců přicházejících do té doby převážně z Itálie a německých oblastí. Z metodologických otázek byly zvláště zdůrazněny vztahové sítě mezi nově příchozími do měst a místními obyvateli metropole, založené často na předcházejících rodinných nebo profesních vazbách. Tematizována byla také problematika postupného přechodu z venkovského do (velko)městského prostředí, s mezistupni přestěhování se nejprve do menších lokalit městského typu a středně velkých měst. Diskuse se zaměřila na vazby mezi městy a jejich venkovským zázemím a opakovaně byla probírána otázka pramenů k mobilitě žen ve starších dějinách.

Druhý den jednání začal příspěvky věnovanými specifickým skupinám obyvatelstva v Norimberku a ve Vídni. Werner Wilhelm Schnabel z Univerzity Friedricha-Alexandera v Erlangenu-Norimberku se ještě jednou vrátil k problematice exulantů v Norimberku 17. století, kam ve 20. letech přišlo z rakouských zemí na 700 osob. V příspěvku se zaměřil na jejich právní postavení, potenciální konflikty, motivace k usazení se právě v Norimberku i postupné „rozuštění se“ komunity exulantů v místní společnosti, k němuž došlo během 50. let 17. století. Příspěvek Marthy Keil z Ústavu pro židovské dějiny v St. Pölten byl věnován židovské obci ve Vídni před vypovězením této komunity z města v roce 1671, pramenům a hmotným památkám připomínajícím její přítomnost. Referát měl zajímavé

bohemikální souvislosti, protože značná část významnějších osob (dvorští Židé) měla vazby na pražské prostředí. Evelyn Reitz z Muzea města Norimberk představila výstavní aktivity této instituce zaměřené na „migraci objektů“, tedy pohyb uměleckých děl a předmětů s vysokou symbolickou hodnotou, jako byla například říšská koruna přechovávaná postupně na řadě různých míst. V diskusi se dostalo pozornosti vztahu patriciátu a šlechty v norimberském prostředí a otázkám správy a infrastruktury vídeňské židovské obce.

Dva bloky příspěvků věnované knihtisku a řemeslům zahájila Olga Fejtová z Archivu hlavního města Prahy představením pražských knihtiskařů v raném novověku. Charakterizovala pražské souměstí jako místo obchodu s knihami spíše lokálního charakteru, kam však hlavně v předbělohorském období přesto směřovali knihtiskaři z prostředí říšských měst (mimo jiné z Norimberku), z Bavorska, Saska a Rakouska. Zmíněna byla také problematika univerzitního dohledu nad knihtiskaři v předbělohorské době. Srovnání se situací ve Vídni, ale také v Norimberku a Kolíně nad Rýnem poskytl referát Christopha Reskeho z Univerzity Johanna Guttenberga v Mohuči. Pražské souměstí 16. století z tohoto srovnání nevyšlo špatně a svými 60 doloženými tiskaři dvojnásobně předčilo Vídeň, zaostávalo ale za Norimberkem (79 tiskařů) a Kolínem (102). V 17. století však počet knihtiskařů ve Vídni rostl. V diskusi se dostalo pozornosti zejména otázkám českojazyčných tisků v pobělohorském období a produkci politických letáků.

V druhém bloku tematizoval Paul Schweitzer-Martin z mnichovské univerzity problematiku výrobců papíru a všeobecného směru jejich mobility mezi velkými městy na sklonku středověku a v raném novověku z Itálie na sever. Magdalena Komorowska z Jagellonské univerzity podala přehled počátků a vývoje knihtisku v Krakově, kde zprvu působili hlavně němečtí tiskaři původem z říše, a také rozvoj vydávání knih v polštině, které tam od poloviny 16. století početně převážily nad latinskými tisky. Dotkla se i problematiky vzdělání knihtiskařů, mezi nimiž nechyběli absolventi univerzit se zkušenostmi s akademickou peregrinací. V následující diskusi se probíraly především otázky transportu knih a papíru, dále pak vliv nábožensky orientované emigrace, včetně příslušníků Jednoty bratrské z českých zemí, na rozvoj a zvýšení objemu knihtisku v polsko-litevské unii.

Dvě století přítomnosti italských architektů a stavitelů v českých zemích (16.–17. století), ale především v Praze, shrnula ve svém příspěvku Ivana Ebelová z Filozofické fakulty UK. Nastínila jednotlivé fáze jejich příchodu a vývoj vztahu s domácími řemeslníky. Vandrovními tovaryši jakožto mimofádně mobilní sociální skupinou v rámci městské společnosti se zabýval Jiří Smrž z Archivu hlavního města Prahy. Ve svém příspěvku popsal, jak se tento fenomén vyvíjel, jak jej ovlivnily klíčové normy, zejména generální cechovní patent z roku 1731, a jaké prameny jsou k dispozici. Nejtypičtější druh dokumentu spojený s vandrovními tovaryši představují fedrovní listy – ve fondech Archivu hlavního města Prahy jich jsou dochovány stovky, z toho přes 700 vydaných vídeňskými cechy, 7 norimberskými a 6 krakovskými. Že Vídni právem náleží označení „*Wandermekka*“, potvrdil i příspěvek Martina Scheutze z vídeňské univerzity. Vedle údajů obecné povahy to doložil na příkladu několika konkrétních řemeslníků, ale také na dobové publicistice všímající si ve druhé polovině 18. století vandrovních tovaryšů. Diskuse se zaměřila především na úspěšné tažení italských řemeslníků raně novověkou střední Evropou.

Závěrečný den konference patřil zprvu ještě problematice řemesel a obchodu. Peter Rauscher z vídeňské univerzity seznámil přítomné s předběžnými výsledky projektu, jehož cílem je analýza rejstříků mýta vybíraného v říčním přístavu Aschach na Dunaji v letech

1706–1740.¹ Řešitelé projektu už mají k dispozici údaje o místech původu obchodníků, kteří kromě Vídně kupodivu vesměs nepocházeli z větších městských center (5 % z nich bylo z Moravy a 2 % z Čech, ale nikdo z nich z Brna nebo z Prahy). Christof Jeggle, rovněž z vídeňské univerzity, se následně zaměřil na italské obchodníky v Norimberku, jejich typické kariéry, sociální topografii v rámci města i původ a prameny, včetně ikonografických. Blok uzavřel příspěvek Jacka Zinkiewicze z krakovského Historického muzea o krakovských obchodnících cizího původu, zejména o těch nejvýznamnějších (mimo jiné italská rodina Bonerů, švýcarští Fogelwederové, lékárník Jerzy Pipan s lužickými kořeny, skotské rodiny z Aberdeenu). Nakonec tak mohl sledovanou dobu rozdělit do dvou úseků, kdy v prvním (1550–1560) se nejvíce obchodníků přistěhovalo do Krakova ze severní Itálie, Slezska, Uher a Skotska, zatímco v následujícím půldruhém století (1650–1800) ze severní Itálie a Slezska. V diskusi byla největší pozornost věnována pohnutkám, které obchodníky a řemeslníky vedly právě do uvedených evropských metropolí, a dále problematice jejich konfesijní příslušnosti.

Poslední část konference reflektovala přítomnost vysokých škol a univerzitně vzdělaných osob ve středoevropských metropolích. První příspěvek přednesla Ulrike Denk z Archivu Univerzity Vídeň a zaměřila se na jedno ze svých zásadních odborných témat, problematiku kolejí pro chudé studenty. Na základě analýzy údajů o studentech v nich ubytovaných popsala akademickou peregrinaci na vídeňské univerzitě v pozdním středověku a raném novověku, zhruba od konce 14. století do začátku 17. století. Zohlednila přitom i rozdělení do univerzitních národů (rakouského, rýnského, uherského a saského, přičemž první dva zahrnovaly více než 70 % imatrikulovaných). Pro nás může být zajímavé zjištění, že Slezané počtem převyšovali Moravany a Čechy.

Problematika studentů na pražských univerzitách v raném novověku a v moderní době (tj. zhruba v letech 1848–1939) byla tématem dvou příspěvků Marka Brčáka a Marka Ďurčanského, přičemž oba referáty kvůli nemoci prvně jmenovaného přednesl posledně jmenovaný. Vycházeli přitom z několika konkrétních sond, zejména srovnání starších výzkumů pro předbělohorskou univerzitu (Miroslav Truc, František Šmahel a novější zjištění Karla Beránka), z připravované edice matriky právnické fakulty ze 17. století a pro novější období z kriticky analyzovaných údajů shromážděných v rámci projektu Studenti pražských univerzit v letech 1882–1939 (1945). Ohledně určení regionálního a etnického původu studentů v moderní době přitom upozornili na některé komplikace, které mají širší platnost. Paulus Ebner z Archivu Technické univerzity Vídeň pak v následujícím příspěvku popisoval jevy velmi podobné – například zapsaní studenti z období před rokem 1918, kteří mají jako státní příslušnost uvedeno „*Russland*“, byli v naprosté většině Židé z Polského království (tzv. Kongresovky). Národnostní profil vídeňské polytechniky byl velmi pestrý, se zhruba jednou čtvrtinou studentů z Čech, Moravy a Haliče. Svůj příspěvek uzavřel několika portréty, které tuto skutečnost, stejně jako rozdílnost osudů absolventů polytechniky měly ilustrovat (slovinsko-italský architekt Max Fabiani, slovinský spisovatel Ivan Cankar, srbský geofyzik Milutin Milanković, tyrolský alpinista a filmový producent Luis Trenker a polsko-židovský spisovatel Bruno Schulz). Diskuse se zaměřila na různé otázky národnostního

¹ Digitalizované rejstříky (Maut Protokolle) a údaje k projektu lze nalézt na webových stránkách: <<https://donauhandel.univie.ac.at/aschacher-mautprotokolle/>> (20. 5. 2025).

a regionálního původu studentů vídeňských a pražských vysokých škol a připomněla tak multinacionální prostředí habsburské monarchie a jejích nástupnických států.

Poslední blok konference otevřel příspěvek Thorstena Schlauwitze z Bavorské akademie věd v Mnichově. Věnoval se v něm Norimberku jako pozdně středověkému a raně novověkému městu, které sice nedisponovalo univerzitou, ale přitahovalo učence z blízkého i vzdálenějšího prostoru. Na reprezentativním vzorku osob ukázal, že v rámci městské rady stoupal počet osob se zkušeností s akademickou peregrinací (týkalo se to hlavně právníckého vzdělání), případně přímo s akademickým gradem. Maciej Zdanek z Archivu Jagellonské univerzity představil ve svém referátu proměnlivý obraz přítomnosti studentů z německých oblastí na krakovské univerzitě, přítomnosti do roku 1517 poměrně zásadní a viditelné, ale poté rapidně klesající. Následná diskuse se točila kolem otázky, proč v Norimberku ve středověku a raném novověku nevznikla univerzita, a jak se podařilo krakovské univerzitě v téže době zabránit vzniku jiných vysokých učení v rámci polsko-litevské unie.

Shrnutí konference se ujal nestor rakouské urbánní historiografie Ferdinand Opll. Konstatoval, že konference ukázala čtyři hlavní důvody migrace do velkých měst, a sice: konfesní, vandrovní (tovaryši), profesní (obchodníci a umělci) a akademický. Plédoval pro podobný interdisciplinární přístup, který charakterizoval právě tuto konferenci. Pro výzkum dějin univerzitní vzdělanosti je dobrou zprávou, že v jejím rámci byla jedna šestina třidenního jednání vyhrazena pro témata univerzitní akademické peregrinace. Snad se ve stejném poměru podaří udržet i tištěný výstup z konference.

Marek Ďurčanský

DOI: 10.14712/23365730.2025.7

Mezinárodní konference *Labské slapy mezi Čechami a Míšní. Historie plavby, obchodu a života (nejen) na českém dolním Labi a saském horním Labi / Die Stromschnellen der Elbe zwischen Böhmen und Meißen. Geschichte der Schifffahrt, des Handels und des Lebens (nicht nur) auf der böhmischen Unterelbe und der sächsischen Oberelbe*, 19. září 2024, Děčín

Konference věnovaná labské problematice se hlásila ke dvěma vědeckým tradicím spojeným s výzkumem tohoto tématu. Akce byla původně plánována jako v pořadí už šestý labský seminář, ale nakonec přerostla ve „druhé“ mezinárodní symposium věnované problematice historie plavby, obchodu a života na Labi. První s touto tematikou se konalo již v roce 1969 a Oblastní muzeum v Děčíně, jedna z pořadatelských institucí, se touto konferencí k odkazu této akce chtěla znovu přihlásit.¹ Na druhé straně tzv. labské semináře, které organizačně dlouhodobě zajišťují Marek Ďurčanský (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy) a Michal Plavec (Národní technické muzeum) s odborným

¹ Miloslav KOŠTÁL – Helena SMÍŠKOVÁ (edd.), *Plavba a obchod na Labi. Sborník příspěvků z I. mezinárodního symposia o dějinách labské plavby*, Praha 1971. V esejistické formě viz Miloslav KOŠTÁL (ed.), *Z dějin vltavsko-labské plavby*, Děčín 1969. V prvním případě bylo vydavatelem Národní technické muzeum a v druhém pak Okresní vlastivědné muzeum Děčín.

zaštitěním Společnosti pro dějiny věd a techniky, se konají od roku 2014, a to vždy s dvouletou periodicitou.²

Organizačně se na zajištění symposia kromě již zmiňovaného Oblastního muzea v Děčíně podíleli: Národní technické muzeum, Společnost pro dějiny věd a techniky, StadtMuseum Pirna a město Děčín, které poskytlo pro samotné jednání důstojný prostor (zasedací místnost magistrátu). Účastníci si tak mohli vychutnat genia loci města ležícího přímo na Labi, jehož dějiny jsou s řekou nerozlučně spojeny,³ umocněný tehdy zvýšenou hladinou během letošních povodní, kterými řeka připomínala nejen svou krásu, ale i sílu.

Konferenci zahájili zástupci pořádajících organizací přivítáním a vysvětlením okolností uspořádání celé akce, za Oblastní muzeum v Děčíně hovořil Vlastimil Pažourek a za město Děčín pak promluvil náměstek primátora Martin Pošta. Jednání bylo rozděleno do tří bloků, přičemž příspěvky dobře reflektovaly široký interdisciplinární charakter tematiky. Řeka Labe, tak jako jiná evropská a světová vodstva,⁴ přitahuje badatele jak z okruhu historiků, a to řady specializací, tak i přírodovědců (hydrologů, geografů, botaniků, zoologů atd.),⁵ literárních vědců (obraz řeky v krásné literatuře)⁶ atd. Z hlediska dějin, obzvláště v perspektivě dlouhého trvání (*longue durée*)⁷ představuje jakákoliv řeka, obzvláště tak významná jako je Labe, důležitý fenomén, k němuž lze přistupovat nejrůznějšími způsoby, například přitahuje pozornost historiků hospodářských (obchodní plavba, mlýny), sociálních (život lidí na řece a v její blízkosti), vojenských (řeka jako strategická cesta i překážka), kulturních (řeka a její okolní krajina jako místo a symbol historické paměti), urbánních (města na řece) či dějin vědy a techniky (kanalizace řeky, vodní díla).

První dopolední blok měl otevřít František Iša (Národní památkový ústav) s příspěvkem „*Rýbrcoul ty klauzy prorazil*“. *Malá povodeň na Úpě v roce 1576*, ten se však ze závažných důvodů nemohl akce zúčastnit. Úvodní slovo tak nakonec patřilo Michalu Plavcovi s příspěvkem *Nobilitační listiny Jonase Pausta z Libštátu*, který byl věnován děčínskému měšťanu a obchodníkovi zbohatnuvšímu na labské plavbě na přelomu 16. a 17. století, díky

² První se konal v roce 2014 v Praze s názvem: *Proudňé Labe, zlatá žíla. Plavba a obchod od počátků do industriální revoluce na území Čech*, srov. Roman KOLEK, *Seminář „Proudňé Labe, zlatá žíla. Plavba a obchod od počátků do industriální revoluce na území Čech“*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 4, 2014, s. 229. Tištěné výstupy jsou publikovány v monotematickém čísle časopisu *Dějiny věd a techniky* 51/2, 2018. Druhý seminář se uskutečnil v roce 2016 v Ústí nad Labem s tematikou: *Labe v proměnách věků*. Z něho byly publikovány texty v kolektivní monografii: Marek ĎURČANSKÝ – Michal PLAVEC (edd.), *Labe v proměnách doby* (= *Práce z dějin techniky a přírodních věd* 54), Praha 2018. Třetí setkání proběhlo v Nymburce v roce 2018 pod názvem: *Spolehlivý sluha, zpujňý pán. Řeka Labe v lidských osudech*. Čtvrtý seminář, který se konal v roce 2020 v Děčíně, měl motto: *Lodě a šify. Neznámé tváře řeky*. Příspěvky z třetího a čtvrtého semináře byly otištěny v publikaci: Marek ĎURČANSKÝ – Michal PLAVEC (edd.), *Lodě a šify* (= *Práce z dějin techniky a přírodních věd* 63), Praha 2022. Předposlední seminář se uskutečnil v Mělnice v roce 2022 pod názvem *Proudě, vesly, plachtou, parou. České řeky a říční přístav na soutoku*. Jak je patrné, labské semináře probíhají vždy v městě ležícím na Labi a na jejich organizování se tak podílejí i místní paměťové instituce.

³ Ostatně Oblastní muzeum v Děčíně se dlouhodobě specializuje na labskou lodňí dopravu, srov. <<https://www.muzeumdc.cz/vystavy/vyvoj-lodňi-dopravy-na-labi>> (27. 9. 2024).

⁴ Viz třeba obraz Visly jako polské národní řeky: Stanisław GIERSEWSKI, *Wisla w dziejach Polski*, Gdaňsk 1982.

⁵ Viz dosud nepublikovaný příspěvek autorů této zprávy z V. labského semináře: Marek BRČÁK – Marek ĎURČANSKÝ, *Disertace s labskou tematikou obhájené na Univerzitě Karlově v letech 1882–1953*. Tento text by měl být otištěn spolu s texty z představovaného symposia.

⁶ Viz třeba obraz řeky (zejména Otavy) v tvorbě Fráni Šrámka (1877–1952). František BURIÁNEK, *Fráňa Šrámek*, Praha 1981.

⁷ K tomuto pojetí dějin, jehož autorem je zejména významný představitel školy Annales Fernand Braudel (1902–1985), blíže například Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004, s. 32–49.

čemuž byl povýšen do šlechtického stavu. Poté následovalo společné vystoupení Marka Durčanského s M. Plavcem, které bylo věnováno strategickému významu řeky Labe za třicetileté války (*Labe a jeho role dopravní tepny na česko-saské hranici za třicetileté války*). Blok pak uzavřel František Šuman (Oblastní muzeum Děčín), který se zabýval německou merkantilistickou hospodářskou politikou na řece Labi vůči českému zboží v 18. století, kterou ukázal na výborně pramenně podložené mikrohistorické sondě: *Lod' do Hamburku. Zadržení nákladu děčínského kupce v Drážďanech a spor o volnou plavbu na Labi (1729–1731)*.

Odpolední blok, který svým pojetím silně rezonoval s dějinami vědy a vzdělanosti, otevřela Nina Milotová (Národní muzeum) s tématem *Labský mlynář ve službách vědy. Aktivita Ferdinanda Pernera na podporu přírodovědeckého výzkumu Čech (1840–1914)*. F. Perner byl podnikatel v Týnci na Labi a švagr přírodovědce a profesora Karlo-Ferdinandovy univerzity Antonína Friče (1832–1913), na jehož vědeckých aktivitách se nejen jako mecenáš, ale i amatérský badatel velmi podílel. Jako jejich příklad lze uvést problematiku výzkumu a záchrany lososa labského. Poté vystoupil Libor Elleder (Český hydrometeorologický ústav)⁸ s příspěvkem zabývajícím se historií měření průtoku vody na Labi (*Dějepis labských vodočtů a limografů mezi Poděbrady a Mělníkem*), díky kterým šlo předvídat výšku hladiny, což bylo neocenitelné nejen z hlediska možných povodní, ale zejména plavby po řece. Tuto metodu, která je používána dodnes, prosadil v českých zemích rektor a profesor pražské německé techniky Andreas Rudolf Harlacher (1842–1890). Ten tak v 80. letech 19. století stál u zrodu české hydrografické služby, jež patří k jednomu z nejstarších na světě a mj. se stala vzorem pro celorakouskou službu založenou v roce 1893 ve Vídni. Poté vystoupil V. Pažourek, který hovořil o fenoménu hladových kamenů (*Evropsky významné hydrologické památky na území města Děčín*) jako míst paměti.⁹ Hladové kameny jsou fenoménem, který v dnešní době přitahují badatele, novináře, ale i umělce. Ačkoli jsou laicky vnímány jako symboly klimatických změn, odborníci takto jednoznačný a zjednodušující výklad odmítají. Jejich zkoumání každopádně spadá také do oblasti environmentálních dějin, což je jedna z dalších možných metod, jak lze přistupovat k labské problematice. V případě nejznámějšího děčínského hladového kamene, na němž je vytesán německý nápis „*Wenn du mich siehst, dann weine* [Spatříš-li mne, plač]“ upozorňující na sucho a možnou neúrodu, však teze, že by měl být symbolem globálních přírodních změn, zcela jistě neplatí, jelikož v moderní době kvůli usnadnění plavby zde došlo k prohloubení koryta řeky, a proto je možné ho každoročně v letním měsících vidat. Druhý blok uzavřel Nikolaj Savický (Vysoká škola chemicko-technologická v Praze), který pojednal o kanalizaci dolní Vltavy (*Kanalizace Dolní Vltavy v letech 1896–1912 v zrcadle dobového tisku*) jako vyvrcholení snah k usnadnění lodní dopravy do metropole.

V druhém odpoledním bloku pak vystoupili němečtí kolegové. Nejprve se René Misterek (StadtMuseum Pirna) zabýval specifickým fenoménem plavby kamene na saském Labi, a to i s ohledem na okolní zdroje labských pískovců jako stavebního materiálu a jeho následného využití (*Saská plavba kamene na Labi v 19. a 20. století*). Poté hovořil Markus

⁸ Pro dějiny vědy, v tomto případě historie hydrologie, je typická spolupráce historiků a expertů daného odvětví. K tomu podrobněji: Daniel ŠPELDA, *Proměny historiografie vědy*, Praha 2009, s. 13–21.

⁹ Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, in: Alban Bensa (ed.), *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 7–31.

Reich (Verein zur Förderung des Lauenburger Elbschiffahrtsmuseums e. V.)¹⁰ na téma *Kolesový parník Kaiser Wilhelm – první muzejní linka parníků na Labi v Lauenburgu*. Tato památkově chráněná loď podniká každý rok plavby po Labi a jeho přítocích pro širokou veřejnost. Příspěvek tedy otevřel téma, jak je i praktickou formou možné připomínat historii labské plavby. Konferenci uzavřel Werner Hinsch (Elbschiffahrtsarchiv in Lauenburg¹¹) s pamětnickým vystoupením, které neslo název *Lod' mládeže – typická loď velké labské flotily*. Pan Hinsch jakožto jediný přítomný účastník děčínské konference z roku 1969 byl také oficiálním čestným hostem této konference. Na závěr příspěvku byl promítán krátký film *Bočnokolesový vlečný remorkér Lod' mládeže ČSPLO¹² na Labi*, dokumentující poslední plavbu této lodi v roce 1968, jíž byl pan W. Hinsch rovněž osobně přítomen. Poté následovala v rámci doprovodného programu vernisáž malé výstavy obrazů Dušana Krivského¹³ *Labe v obrazech*, jež se konala v Oblastním muzeu Děčín.

Závěrem lze uvést, že konference nejen prohloubila znalosti týkající se historie plavby, obchodu a života na Labi, jelikož na ní byla představena řada zcela nových témat podložených zevrubným archivním výzkumem, ale zejména otevřela řadu inovativních a interdisciplinárních přístupů, pomocí nichž lze studovat tuto problematiku, což pokládáme za její největší přínos. A proto je jen dobře, že konferenční setkání s labskou tematikou budou nadále pokračovat i v dalších letech. Mezitím se snad podaří publikovat kolektivní monografii zahrnující také příspěvky z mělnického a děčínského setkání.

Marek Brčák – Marek Ďurčanský

DOI: 10.14712/23365730.2025.8

¹⁰ K této instituci podrobněji: Jan MAREK, *Muzeum labské plavby v Lauenburku*, Muzejní a vlastivědní práce: Časopis Společnosti přátel starožitností 79/2, 1971, s. 116.

¹¹ K této instituci viz její internetové stránky: <<https://www.elbschiffahrtsarchiv.de/>> (27. 9. 2024) a publikace: Werner HINSCH, *40 Jahre Elbschiffahrtsarchiv in der Elbstraße 141, 1982–2022*, Lauenburg 2022.

¹² Československá plavba labsko-oderská. Tato instituce byla založena v roce 1922 pod názvem Československá plavební akciová společnost Labská. K dopravě zboží po Labi za první československé republiky viz Ivan JAKUBEC, *Železnice a Labská plavba ve střední Evropě 1918–1938. Dopravněpolitické vztahy Československa, Německa a Rakouska v meziválečném období* (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Monographia 61), Praha 1997.

¹³ K postavě tohoto malíře viz <<https://www.dk-art.cz/cv.pdf>> (27. 9. 2024).

Recenze a zprávy

**Pavčina Rychterová – Gábor Klaniczay – Paweł Kras – Walter Pohl (edd.),
Časy otřesů. Čtyři medievisté a dvacáté století ve střední Evropě**
Academia, Praha 2024, 580 stran, ISBN: 978-80-200-3463-2

Soubor čtyř rozsáhlých rozhovorů významných středoevropských historiků středověku s jejich žáky vyšel nejprve v anglické jazykové mutaci roku 2019 a nyní se dočkal českého překladu. Rozhovory medievistů s jejich žáky se soustředily na několik tematických celků – dětství a formování zájmu o obor, prožitky z 2. světové války, poválečné univerzitní studium a následná vědecká, pedagogická či jiná kariéra, přičemž všemi tématy probleskují i reflexe dějinných událostí i jejich osobní život.

Prvním medievistou je Jerzy Kłoczowski (1924–2017), voják polské podzemní armády, který za války přišel o ruku, a proto se rozhodl po válce pro vědeckou kariéru, kde mu částečná fyzická invalidita nebránila v dalším rozvoji. Po studiu v Poznani a Toruni zakotvil na Katolické univerzitě v Lublinu. Zabýval se především církevními dějinami a již před pádem socialismu v Polsku udržoval styky se západoevropskými historiky. Byl členem Solidarity a po pádu komunismu se rovněž politicky angažoval.

Druhým historikem, s nímž byl veden rozhovor, je János Bak (1929–2020), absolvent budapeštské univerzity, který po sovětské invazi do Maďarska emigroval nejprve do Německa, kde v Göttingenu dokončil doktorát, a posléze působil na univerzitách ve Spojených státech amerických a v Kanadě. Po pádu komunismu se vrátil do Maďarska, kde spoluzakládal Katedru medievistických studií na Středoevropské univerzitě v Budapešti. Zabýval se dějinami mocenských rituálů, právními dějinami a dějinami rolnictva.

Třetím zpodobaným historikem je přední odborník na pozdní středověk, husitství, humanismus a univerzitní dějiny František Šmahel (1934–2025), který si musel možnost jít studovat nejprve odpracovat jako horník v ostravských dolech. Po absolvování Univerzity Karlovy působil nejprve v litvínovském muzeu a v Historickém ústavu Československé akademie věd, přičemž si souběžně zvyšoval akademickou kvalifikaci. Po vynuceném odchodu z ústavu, kdy musel několik let pracovat jako řidič tramvaje, se uchýlil v tábořském muzeu a v porevolučním období se vrátil do akademického prostředí – na pražskou univerzitu jako docent a posléze profesor a do Historického ústavu jako jeho ředitel. Byl také spoluvůdcem a prvním ředitelem Centra medievistických studií. Přestože jsou Šmahelovy životní osudy české obci historiků známy (např. i z jeho dříve vydaných vzpomínkových textů),¹ rozhovor mnohé z aspektů jeho života popisuje mnohem podrobněji a komplexněji.

Nejkratší a v mnohém od předchozích odlišný je poslední rozhovor s rakouským historikem Herwigem Wolframem (1934–), absolventem vídeňské univerzity a později profesorem

¹ Srovnej František ŠMAHEL, *Nalézání, setkávání a mýjení v životě jednoho medievisty*, Praha 2009.

rem tamtéž, který byl v letech 1983–2002 ředitelem Ústavu pro rakouský dějepyt (Institut für Österreichische Geschichtsforschung). Jeho badatelským tématem byla především etnogeneze v raném středověku. Wolfram na rozdíl od předchozích nežil ve východním bloku a nebyl nikdy nucen emigrovat anebo nuceně pracovat mimo svůj obor, rozhovor s ním se od ostatních liší i tím, že jej vedlo hned několik tazatelů. Z rozhovoru ovšem vyplývá, že rakouská poválečná historiografie toužila po kontaktech s historiky ze středoevropských zemí, k nimž příležitostně docházelo.

Rozhovory s význačnými středoevropskými historiky středověku jsou zdrojem poznání dějin vzdělanosti, a to nejen kvůli osobnostem, s nimiž byly rozhovory vedeny, ale také proto, že reflektují styky zpovídaných s jejich spolužáky, učiteli a kolegy. Stanou se tak do budoucna cenným pramenem pro poznání dějin středoevropské mediévistiky. Umožňují však poznat mnohem více, neboť z pohledu zpovídaných historiků je nahlíženo na téměř celé 20. století z různých perspektiv. Kniha se tak může stát poutavým čtením nejen pro mediévisty, ale též i pro zájemce o moderní historii.

Jan Boukal

DOI: 10.14712/23365730.2025.9

**Jiří Kuthan, Pražští biskupové a arcibiskupové.
Zakladatelé, stavebníci a objednavatelé uměleckých děl (973–1421)**
Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2023, 247 stran, ISBN 978-80-7422-922-0

V roce 2023 jsme si připomněli 1050. výročí od zřízení pražského biskupství v roce 973. Pražští biskupové a arcibiskupové byli nejen církevními hodnostáři a mnohdy i činnými politiky, ale také iniciátory vzniku četných uměleckých děl a zakladateli velkého množství sakrálních i světských staveb. Touto činností nejvyšších církevních představitelů v Českém království v období raného a vrcholného středověku se zabývá kniha profesora Jiřího Kuthana.

Publikace je zcela logicky rozčleněna do čtyř kapitol, které v chronologické posloupnosti představují fundační a donační činnost pražských biskupů (kap. 1 a kap. 2, s. 65–113) a později arcibiskupů (kap. 2 od s. 114 a kap. 3) od vzniku instituce až do počátků husitských válek, kdy arcibiskup Konrád z Vechty sice korunoval Zikmunda Lucemburského českým králem, ale na druhé straně se vyslovil pro čtyři pražské artikuly a od nového krále se odklonil, čímž se de facto připravil o svůj úřad a s ním spojená benefícia (1421).¹ Poslední kapitola – epilog, pak z tohoto chronologického rámce vystupuje a je jakýmsi shrnutím prvních přibližně 450 let pražského biskupství a arcibiskupství z hlediska jeho vztahu k umění.²

Nejstarší dějiny pražského biskupství od doby prvního biskupa Thietmara a zejména pak jeho následovníka sv. Vojtěcha až zhruba do 13. století jsou v knize podány v zásadě pod

¹ J. KUTHAN, *Pražští biskupové*, s. 208–209.

² Tamtéž, s. 210n.

zorným úhlem působení a činů jednotlivých biskupů v kontextu politických dějin českého knížectví za prvních Přemyslovců. Úvodní stať je věnována procesu christianizace na území, které ovládala knížata z rodu Přemyslova. Vzhledem k torzovitému stavu dochování uměleckých památek i pramenů z tohoto období je zcela logické, že kapitola je z velké části více než studií hmotných památek především přehledem raných dějin biskupství a osob, které stály v jeho čele.

O co méně se uměleckými památkami spjatými s činností pražských biskupů zabývá první přibližně čtvrtina práce, o to více se pak o aktivitách na poli fundací a objednávek uměleckých děl dozvídáme v dalších kapitolách. Pozornost je věnována nejen zakládání kostelů, klášterů, hradů a dalších staveb, ale také vzniku malířských a sochařských děl i skvostným produktům iluminátorských dílen. Největší část knihy (zhruba sto stran) je zcela pochopitelně věnována období vlády lucemburské dynastie, kdy bylo biskupství povýšeno na arcibiskupství (1344) a zejména za vlády císaře Karla IV. význam pražského metropolitě dosáhl svého vrcholu. Značná pozornost je věnována aktivitám pražského biskupa Jana IV. z Dražic a arcibiskupů Arnošta z Pardubic a zejména pak jeho nástupce Jana Očka z Vlašimi. Aktivita Jana Očka z Vlašimi jsou svázány s Roudnicí nad Labem, kde se je již od sklonku 12. století nacházela biskupská rezidence a kde se metropolitě realizovali ve značné míře jak na poli architektury (např. fundace kláštera augustiniánů kanovníků, kamenného mostu přes Labe, gotické přestavby biskupského hradu), tak v oblasti uměleckých děl (roudnická madona, tzv. votivní obraz Jana Očka z Vlašimi). Vedle českých lokalit nezapomíná autor ani na místa, která se dnes nacházejí mimo hranice České republiky. Jedná se například o Kladsko, které je spjaté s osobou Arnošta z Pardubic. Závěr publikace je pak věnován episkopátu Jana z Jenštejna a počátkům husitského hnutí.

Jelikož je kniha zaměřena především na umělecké památky spojené s činností pražských metropolitů, nechybí bohatý obrazový doprovod, který prostřednictvím fotografií, historických vyobrazení, plánů a nákrešů přibližuje pojednáváná díla v celcích i detailech. Přínosné je to především u rukopisných památek, nebo u detailně vyobrazených, jinak těžko dostupných interiérů některých staveb. Dalším obohacením textu jsou pak citace z narativních i jiných pramenů, které zasazují pojednáváná umělecká díla a stavby do dobového kontextu a čtenáři tak poskytují možnost pochopit lépe jejich dobový význam a okolnosti jejich vzniku. Samozřejmostí je kvalitně zpracovaný poznámkový aparát a rozsáhlý seznam relevantní literatury. Doplnkem k hlavnímu textu je pak přehled fundací a statků pražského arcibiskupství, který prostřednictvím stručných medailonků představuje tyto lokality. V menší míře je připomenuta i podpora pražské univerzity ze strany pražských arcibiskupů. Při popisu mostu v Kladsku, za jehož tvůrce považuje autor Arnošta z Pardubic, upozorňuje kniha na analogické řešení středního pilíře v podnoží arkýře pražského Karolina. V přehledových biogramech biskupů není opomenuta ani situace na univerzitě v čase předhusitských arcibiskupů. Drobný biogram je věnován i postavě univerzitně vzdělaného arcibiskupa a lékaře Albíka z Uničova s důrazem na jeho donátorskou činnost, ovšem bez reflexe prací Milady Řihové.

Knih o pražských arcibiskupech jakožto zakladatelích a objednavatelích uměleckých děl je kvalitní přehledovou prací k dějinám pražského arcibiskupství v prvních staletích jeho existence. Publikace přináší vcelku ucelený pohled na fundaci a donátorskou činnost metropolitů v kontextu politických dějin Českého knížectví a zejména pak království

Přemyslovců a Lucemburků. Je jasné, že značný počet zde pojednávaných uměleckých děl by si zasloužil svoji vlastní monografickou studii, ať už se jedná o četné středověké památky v Roudnici nad Labem nebo vrcholná díla české gotické malby, sochařství a architektury. Předkládaná kniha ale může sloužit jako kvalitní úvod k této problematice jak pro studenty historie, tak i pro ostatní zájemce o české středověké umění.

Jan Malý

DOI: 10.14712/23365730.2025.10

**Jitka Filipová – Tereza Hejdová – Štěpán Šimek – Miloslava Vajdlová (edd.),
Tuto čti pilně. Sborník příspěvků k 60. narozeninám Aleny M. Černé**
Scriptorium, Dolní Břežany 2024, 331 s., ISBN 978-80-7649-056-7

Sborník příspěvků vydaný u příležitosti životního jubilea významné české filoložky a odbornice na starou češtinu obsahuje 24 samostatných studií různého rozsahu i obsahu a v závěru pak kompletní bibliografii jubilantky z let 1991–2023, včetně prací, které byly publikovány pouze v online prostředí. Větší množství příspěvků ve sborníku je především filologického a etymologického zaměření (autoři Tilman Berger, Jana Hoffmannová, Lucie Jilková, Anna Michalcová,¹ Olga Navrátilová,² Petr Nejedlý, Miloslava Vajdlová, Kateřina Pořízková, Vendula Rejzlová, Štěpán Šimek, Kateřina Voleková, Andrea Hlaváčová Svobodová, Bohumil Vykypl). Mnohé z těchto textů se více či méně dotýkají díla Daniela Adama z Veleslavína, jemuž se Alena Černá věnovala. Část vydaných studií je ovšem dílem historiků, a jedná se o práce tematicky vázané k zájmům oslavenkyně. Jaroslav Čechura navázal na své dvě nedávno vydané knihy o čarodějnických procesech na Losinsku a o inkvizitoru Bobligovi a zaměřil se na reálný i druhý život farské kuchařky a domnělé čarodějnice Zuzany Voglickové / Susanny Foglickin, která se stala jednou z hlavních akterek Kaplického románu a Vávrova filmu. Petr Čornej se ve svém příspěvku Střípek ze Starých letopisů českých zabývá interpretací událostí spjatých s hradem Žampach v roce 1429 na základě podezřelé zprávy v rukopisu tzv. Starých letopisů českých, který je označován jako KronB. Tato zpráva byla v minulosti rozličně dezinterpretována a Čornej na základě komparace s dalšími redakcemi „starých letopisů“ a dalších pramenů přichází s uspokojivým řešením. Jitka Filipová svým textem *Tím prachem z žab je sušila (lécila?)* navazuje na jubilantčin zájem o dějiny medicíny a zabývá se obsahem „černých knih“, obsahujících v rámci výsledků domnělých čarodějnic rozličné ingredience užívané k čarování a léčení. Alena a Petr Hadravovi v článku *Tisíc a jeden středověký rukopis* shrnují výsledky svého studia astronomických tabulek uchovávaných v rukopisech ve střední Evropě. Jak již napovídá název *Staročeské stěpařské rady v olomouckém rukopise Nového zákona*, Milada Homolková se zaměřila na interpretaci rukopisu, který v sobě spojuje dvě nespojující témata, a je tak cenným zdrojem poznání pozdně středověkého ovocnářství. David Kozler se věnuje genezi tzv. druhé pražské redakce Starých letopisů českých a věrohodnosti zpráv v ní obsažených na základě konkrétních příkladů, čímž navázal na své dřívější výzkumy zaměřené na otázku

¹ Text Anny Michalcové může být obohacující i pro historiky, neboť seznamuje s vývojem softwaru na strojové čtení staré češtiny.

² Rovněž text Olgy Navrátilové může zaujmout zájemce o dějiny vzdělanosti, neboť se zabývá slovosledem adjektiv v nominální frázi v textech Jana Husa.

Husova pobytu na hradě Krakovec. Martin Nodl se soustředil na proměnu narativu příběhu o dívčí válce, kterou anonymní rýmující kronikář známý jako Dalimil oproti předchozí verzi zaznamenané Kosmou přetavil v příběh, jemuž dal nový smysl a v němž se odráží jeho vnímání politických poměrů po vyměnění vládnoucí dynastie v Českém království. Robert Novotný na základě rodové pověsti Krabiců z Weitmile o „dětích z krabice“ z Hájkovy kroniky analyzuje původ této pověsti v jiných literárních textech a současně se zabývá percepcí této pověsti přímo rodem Weitmilarů. Pavel Soukup se zaměřil na označování křížáků v historických pramenech se zvláštním důrazem na prameny české provenience a dospívá k závěru, že pojmy jako křížák nebo křížová výprava se v dnešním významu začínají objevovat až v průběhu novověku. Jaroslava Svátka zaujal cestopis Marka Pola ve vztahu ke středověkým Čechám, a to v několika rovinách: věnuje se otázce rukopisného dochování tohoto textu v našich zemích, jeho staročeskému překladu a v neposlední řadě také nedávnému objevu rukopisu Markova Milionu ve svazku obsahujícím tzv. svatovítský zlomek staročeské Alexandreidy či rovněž známé geografické pojednání Odorica z Porde-none. František Šmahel věnoval svou pozornost počátkům kariéry mistra Jana Příbrama, přičemž rovněž naznačil možnou identifikaci se dvěma dalšími známými „Jany z Příbrami“ z jeho doby. Současně jiné jeho jmenovce jakožto s ním ztotožnitelné osoby vyloučil. Dmitrij Timofejev představil dílo u nás téměř neznámého anglického historiografa Williama Gilpina (1724–1804), který se věnoval mimo jiné poznávání husitského období.

Sborník obsahuje pestré spektrum rozličně zaměřených studií, které v mnoha případech spíše jen naznačují další možné směry bádání ve filologických a historických vědách, ale současně tak čtenáři otevírají cestu k dalšímu poznávání.

Jan Boukal

DOI: 10.14712/23365730.2025.11

**Thorsten Schlawitz, Repertorium Academicum Norimbergense.
Biogramme zu den Nürnberger Studenten und Gelehrten
des späten Mittelalters (bis 1525)**

Stadtarchiv Nürnberg, Nürnberg 2023, 1042 stran, ISBN: 978-3-925002-42-7

Německý historik Thorsten Schlawitz se ve své badatelské práci zaměřuje na prosopografii, dějiny měst v pozdním středověku (se zvláštním důrazem na město Norimberk) a dějiny vzdělanosti a vzdělávání. Tyto své badatelské zájmy zúročil v disertační práci o „kultuře vzdělanosti“ v pozdně středověkém Norimberku, obhájené na univerzitě v Norimberku-Erlangu v roce 2015. Anoncovaná monografie vychází z prosopografické části uvedené disertace, a jak již napovídá název i podtitul práce, jedná se převážně o biografický slovník norimberských či s Norimberkem spjatých vzdělavců. Ve středověkém Norimberku se ovšem nenacházela univerzita, tamní zájemci o akademické vzdělání za ním museli ze svého města odejít jinam.¹ Nejčastěji odcházeli na některou z univerzit na území Svaté říše římské a mnohdy se pak vraceli zpět do svého rodiště, kde jsou zachyceni

¹ Univerzita v Althofu u Norimberka vznikla nejprve v roce 1578 jako akademie, na univerzitu byla povýšena v roce 1622, zrušena byla roku 1809. Současná univerzita Norimberk-Erlangen vznikla v roce 1742 v Bayreuthu, o rok později přesídlila do Erlangu, po zrušení Althofské univerzity zdědila její knihovnu a teprve roku 1961 byla sloučena s Ekonomickou a sociálně vědní vysokou školou v Norimberku (založena 1919).

v tamních historických dokumentech. Rok 1525, jímž autor svou práci uzavřel, souvisí s přijetím luterství v Norimberku. Autorovi se podařilo až do počátku uvedeného roku vysledovat v pramenech celkem 2136 studentů z Norimberku, kteří se přinejmenším imatrikulovali na evropských univerzitách. Podle autorova zjištění však 39,8 % všech těchto studentů nedosáhlo žádného akademického gradu, mistry se stalo jen 8,7 % z nich a zanedbatelné množství završilo studium doktorátem (do roku 1525 celkem 121 osob). Práce ovšem obsahuje celkem 2434 hesel, neboť kromě studentů zahrnuje i hesla týkající se všech doložitelných norimberských vzdělavců. K výraznějším s Norimberkem spjatým učencům ve sledovaném chronologickém záběru náleželi ku příkladu reformátor Veit Dietrich, humanista Conrad Celtis, právník Christoph Scheurl, právník a duchovní Sixtus Tucher, právník a humanista Willibald Pirckheimer, astronom a matematik Regiomontanus nebo právník a norimberský radní Hieronymus Holzschuher. Biogramy jsou řazeny abecedně dle příjmení či přízviska osoby, k němuž je přičleněno křestní jméno a stručná charakteristika (např. „student“ nebo „duchovní“), časové zařazení; ve většině případů pak již následují pouze kategorie „skupina“, doložené studium a edice (nejčastěji matriky), v níž je jméno dotčeného doloženo. V lepších případech se ovšem jedná i o podrobné životopisy, opatřené dalšími kategoriemi navíc, například pokud jsou v Norimberku k osobě dochovány archivní prameny, dokládající další následnou kariéru v městské správě nebo církevním úřadu. Pokud se osobou již někdo v minulosti zabýval, jsou doplněny i odkazy na literaturu.

Pro českého čtenáře jsou pochopitelně nejzajímavější zmínky o osobách spjatých s českým prostředím. Jistě nepřekvapí, že většina osob z lexikonu, které mají vazbu na české země, pouze dosáhli gradu (nejčastěji jen bakalářského) na pražské artistické fakultě, případně se zapsali na právnickou fakultu/univerzitu, ale o jejich dalším osudu již nic dalšího nevíme.² Autor lexikonu poctivě prostudoval edice pramenů k dějinám pražské univerzity a dobře se obeznámil i s Tříškovým slovníkem, ovšem oproti němu podstatně rozšířil naše znalosti o mimopražských osudech některých studentů a absolventů. Pokud imatrikulaní z artistické fakulty norimberského původu (nebo později jinak spjatí s Norimberkem) ve studiu pokračovali a úspěšně jej dokončili v Praze nebo na jiné univerzitě,³ čekala je často církevní kariéra⁴ nebo zůstali na univerzitách jako učitelé. Z osob, uvedených v lexikonu, které působily pedagogicky alespoň po určitou část svého života na své alma mater, stojí

² Z osob imatrikulovaných v Praze např. Conrad Propst, s. 117; Heinrich Kago, s. 134; Albert Naar z Norimberka, Andreas z Norimberka, Bernard z Norimberka, Bruno z Norimberka, 2x Konrád z Norimberka, všichni na s. 311–313; Jiří z Norimberka, Gottfried z Norimberka, 2x Jindřich z Norimberka, s. 318–319; Jakub z Norimberka, s. 321; Lorenc z Norimberka, s. 323; Markvart z Norimberka, s. 324; Johannes Liber, s. 486–487; Conrad Lutz, s. 512; Johanness Muffel, s. 552; Fridrich Rabenolt, s. 594.

³ Např. Stephan Elwanger, který studoval v Praze, Heidelbergu a v Římě, s. 265–266, nebo Andreas Stör, student v Praze, Vídni a Lipsku, s. 728–729.

⁴ Albert Fleischmann: studium v Praze, kanovník, zemřel v Norimberku, s. 288–289; Hermann Fürleger: studium artistické fakulty a práv, posléze duchovní kariéra, s. 351; Reinhard Gensfelder: studium na artistické fakultě, pak duchovní v Norimberku, s. 358; Ulrich Hausecker: studium práv Praze, později duchovní kariéra, s. 408; Conrad Konhofer: studium na právnické univerzitě a posléze i na dalších pražských fakultách, doktor, duchovní, člen městských rad v Bamberku a Norimberku, s. 179–180; Donald z Norimberka: studium práv v Praze, duchovní, s. 315; Jan z Norimberka: studium v Praze a Římě, kaplan pánů z Thuru, s. 321; Heinrich Schatz, studium na artistické fakultě, pak kanovník při sv. Vítu, s. 656; Johanness Renker: studium v Praze, pak notář v Bamberku, kanovník v Norimberku, s. 612–613; Wilhelm Sprenger: studium artistické fakulty, kanovník ve Würzburgu, farář v Norimberku, s. 654; Lorenz Wendelstain: narozen v Norimberku, studium v Praze, v Padově a Bologni, farář a kanovník na různých místech v Bavorsku, s. 778.

za zmínku přinejmenším Erhart Kaufmann⁵ nebo Conrad Clamerssteyn.⁶ Z pražských studentů, kteří posléze pedagogicky působili i jinde, lze připomenout Conrada Kreutzer⁷, Krafta de Schwarzach,⁸ Erasma Helie de Nisa (Neisse),⁹ Conrada Herra,¹⁰ Hermana Lurcze¹¹ a Friedricha Wagnera.¹²

Doloženo je i velmi malé množství absolventů pražské univerzity, kteří mají souvislost s Norimberkem a věnovali se povolání lékaře.¹³ Nejvýznamnějším středověkým lékařem, spjatým jak s pražskou univerzitou, tak i s Norimberkem, je bezesporu Jan Šindel.¹⁴ Ostatní vazby vzdělaných osob spjatých s Norimberkem na Prahu jsou spíše nepodstatné.¹⁵ V souvislosti s pražskou právníkou univerzitou by se autorovi dalo vytknout, že pro ni užívá označení fakulta, aniž by zdůraznil, že u ní došlo k vydělení z původní univerzity. S výjimkou Prahy jsou v lexikonu obsažena i hesla, týkající se osob spjatých více či méně s jiným městem v někdejších zemích Koruny české, a to Vratislaví. Mezi nimi můžeme nalézt vratislavského kronikáře, pisáře a norimberského rodáka Petra Eschenloera nebo humanistu Johanna Cochlaea, který ve Vratislavi zemřel.

Materiálově hutný lexikon se zcela určitě stane vítanou pomůckou pro všechny zájemce o dějiny vzdělanosti. Současné na příkladu konkrétního města dobře ukazuje mobilitu pozdně středověkých vzdělanců a může se tak stát inspiračním zdrojem pro další obdobné prosopografické projekty.

Jan Boukal

DOI: 10.14712/23365730.2025.12

Marie Bláhová, Dvě studie k pozdně středověké historiografii

Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Praha 2024, 204 s.,
ISBN 978-80-246-5900-8; 978-80-246-5908-4 (pdf)

Když roku 2024 vyšla v nakladatelství Karolinum nová kniha profesorky Marie Bláhové, slibující již ve svém názvu předložit čtenáři dvě studie k historiografii pozdního středověku, musel zasvěcený zájemce o toto časové období se zvědavostí rozevřít obálku a nahlédnout

⁵ Erhart Kaufmann, student artistické a teologické fakulty, pedagog, dokonce děkan artistické fakulty v akademickém roce 1377/1378, s. 139.

⁶ Conrad Clamerssteyn, absolvent artistické fakulty, roku 1395 doložen jako učitel tamtéž, s. 156.

⁷ Conrad Kreutzer, absolvent artistické fakulty v Praze, další studia ve Vídni, kde posléze pedagogicky působil v letech 1410–1419, s. 195–196.

⁸ Kraft de Schwarzach, studium v Praze, Vídni a Würzburgu, v letech 1412–1415 učil ve Vídni, s. 214–215.

⁹ Erasmus Helie de Nisa, studium v Praze a Krakově, na obou školách učil, v Krakově v zimní semestru 1405 děkan artistické fakulty, s. 425–426.

¹⁰ Conrad Herr, student a posléze učitel na artistických fakultách v Praze (rok 1408) a ve Vídni (zimní semestr 1415), s. 436.

¹¹ Herman Lurcz, studium v Praze, ve Vídni a v Erfurtu, posléze kariéra na univerzitách ve Vídni (rektor v letech 1387 a 1390) a v Erfurtu (rektor v roce 1396), s. 513–514.

¹² Friedrich Wagner, studia v Paříži a Bologni, Praze a Vídni, na všech těchto univerzitách v poslední třetině 14. století učil, s. 760.

¹³ Např. Lorenz Vetter: studium v Praze a Padově, posléze lékař v Norimberku, s. 279, nebo Georg Werrer: studium asi v Praze, lékař v Norimberku, s. 781.

¹⁴ Jan Šindel, absolvent artistické a lékařské fakulty v Praze, matematik a astronom, roku 1410 zvolený rektorem pražské univerzity. V Norimberku působil v letech 1423–1438 jako městský lékař, s. 675.

¹⁵ Např. Ulrich Kaschauer, syn zlatníka Andrease Kaschauera, imatrikulovaný v Erfurtu 1505, zemřel v Praze, s. 137–138.

do obsahu publikace, aby zjistil, co v sobě velmi volně pojatý název právě vyšlého titulu vlastně ukrývá. Zvolené téma totiž právem vzbuzuje otázky po svém naplnění, jehož záběr může být věru značný. A skutečně, tematická šíře předestřená již na obálce knihy dochází ke svému naplnění i na vlastních stránkách.

Marie Bláhová předkládá zájemci o pozdní středověk (a jeho historiografii) dvě zdánlivě nesourodé studie. První si vytkla za cíl pojednat o postavení oficiálních historiků v pozdním středověku a na počátku novověku. Už svým širokým zaměřením (vzhledem k rozsahu publikace) je předem dán charakter této studie, která je z obou tou popisnější a jdoucí po povrchu stanoveného tématu. Její pravý opak pak představuje druhé pojednání, které již cílí svoji pozornost pouze jedním konkrétním směrem – na anonymní historiografické dílo české provenience známé pod názvem *Cronica Boemorum Anonymi*, jemuž je věnován detailní analytický výklad.

Předložené studie uvozuje na prvních stránkách publikace velmi stručný úvod, jenž zasazuje oba texty do historiografického kontextu doby. Tematizována je zde laicizace vzdělání, která pozdní středověk tolik odlišuje od předešlých dob, kdy po pádu západořímské říše a ustanovení se nových států latinského západu zůstalo vědění a (především) psané slovo výhradně monopolem církve a jejích hodnostářů. Marie Bláhová se v tomto ohledu nepouští do podrobnějšího výkladu – na jednom místě shrnuje spíše obecné trendy, utvářející základ pro obsaženou látku, které věnuje následná pojednání. Je tedy již od počátku zřejmé, že *Dvě studie* jsou adresovány především poučenému čtenářstvu, jemuž jsou ve stručnosti vyloženy soudobé učenécké tendence a s nimi spojené jednotliviny dobře známé. Vedle toho však autorka vyjasňuje společný cíl, který obě jinak nepříliš související studie sledují. Je jím právě ilustrace samotného procesu laicizace vzdělání, projevující se v prvním případě v osobách oficiálních pozdně středověkých historiografů, v případě druhém v oblíbené historické látce, jež se později stala základem *Starých letopisů českých* (zářným příkladem sekularizace vzdělání), mezi širokými kruhy tehdejších laiků.

Obě studie jsou dále členěny do kratších kapitol. První text o *Postavení oficiálního historika* začíná vymezením pojmů, se kterými je nadále v textu operováno. Jedná se především o objasnění termínu „oficiální historiograf“, jenž se v latinské Evropě objevuje ve 14., ale hlavně v 15. století, a jeho odlišení od autorů historických děl předešlé doby. Za zcela zásadní pak lze označit rozlišení na historické spisy soukromé, oficiální a oficiální psané historiografy z povolání. Právě mezi dvěma posledními pojmy, které by mohly čtenáře mást, klade Bláhová jasné diferenciativní body. Zatímco oficiální historické spisy vznikaly pod pery autorů z oficiálních míst (členů městské rady, dvora či církevní instituce), kteří ovšem nebyli najati specificky k této činnosti, posledně jmenované pak charakterizuje postava vykonavatele – najatého vzdělance, jehož úkolem bylo přímo (a „pouze“) sepsat reprezentační historické dílo. Tito jedinci nevystupovali jako oficiální historiografové jen *via facti*, ale i titulem.

Studie je následně rozdělena do dvou ucelených částí. V té první je za použití vyčerpávajícího množství příslušné zahraniční literatury shrnut vývoj oficiální evropské historiografie. Text je při tom členěn podle jednotlivých zemí. Bláhová začíná svůj výklad ve Francii, neboť právě sem klade počátky oficiálního kronikářství – spojuje jej s kronikářskými zápisy benediktinů v Saint Denis, kteří nechali své záznamy korigovat již Filipem II. Augustem (což z nich již de facto činilo oficiální díla, ačkoliv autorka přiznává, že první oficiálně ustanovený kronikář francouzských králů je doložen až od 15. století). Dále je čtenář postupně

seznamován s vývojem oficiální historiografie ve značném počtu evropských zemí (od Burgundska, Portugalska či Aragonska přes Sicílii, Neapolské království a severoitalská města, až po středoevropské země Koruny české, Uhry a Polsko). Specifické pojednání představuje vývoj oficiální historiografie na dvoře katolických veličenstev, papežské kurie, říšských panovníků a zdejší aristokracie, dále pak říšských měst či řádu německých rytířů.

Ačkoliv název studie slibuje popsat postavení oficiálního historika, tvoří její druhá část, v níž je příslušné téma pojednáno, jen menší část textu (z celkového počtu 72 stran pouze 14). Patrně je to již při pohledu na seznam jednotlivých zemí, podle kterého je i tento výklad řazen, nabízející mnohem skromnější výčet, než tomu bylo v případě sepsání dějin oficiálních historiografií předtím. Kratší rozsah této části je dán zřejmou torzovitostí dochovaných pramenných zpráv. Tento nedostatek však Marie Bláhová na příslušném místě neuvádí a čtenář si jej musí vyvodit buď z úvodní pasáže studie, nebo až ze závěrečného shrnutí.

Problematickým se v případě zmíněné studie jeví v názvu obsažený mnohoznačný pojem „postavení“ ve vztahu k oficiálním historikům (*Postavení oficiálního historika v pozdním středověku*). Jeho užití totiž implikuje popsání místa těchto osob v tehdejší společnosti, nebo přinejmenším v oblasti jejich působení, a to z mnoha hledisek. Příkladem lze uvést sociální kontakty, společenskou prestiž v rámci působistě (ať už vážnost samotného úřadu uvnitř daného okruhu osob či přítomnost, nebo naopak absence při oficiálních ceremoniích, popř. jejich místo zde apod.), garanci účasti na diplomatických misích, opatření přístupu do oficiálních archivů, hmotné zajištění atd. Studie se však soustředí výhradně na poslední zmíněný aspekt onoho „postavení“, tedy na zajištění životních (hmotných) potřeb oficiálních historiografů – ať už jde o finanční, ale třeba i materiální (strava, oblečení, ubytování) zabezpečení. Místy probleskuje i předposledně zmíněný přístup k archiváliím objednavatele reprezentačního díla, který se však dá předpokládat. Ovšem skutečně komplexní shrnutí „postavení“ oficiálních historiografů v knize chybí. Na vině je zjevně absence pramenných zpráv, které by kýžené jednotlivosti umožňovaly rekonstruovat. V takovém případě by však příslušné studii vyhovoval odlišný název – ve většině svého rozsahu je skutečně spíše shrnutím vývoje evropské oficiální historiografie (byť, jak upozorňuje sama autorka, pouze jejich významnějších projevů).

Druhý oddíl publikace zaujímá studie *Cronica Boemorum anonymi* – „od Čecha a Lecha“. Pojmenování v sobě ukrývá dvě z variant názvu v historiografii pozdního českého středověku známého anonymního spisu, uváděného častěji pouze jako *Chronicon Bohemorum*, jenž se stal základem pro *Staré letopisy české*.

I toto pojednání je strukturálně rozděleno do dvou větších celků. První se soustředí na představení samotného kronikářského díla a jeho jednotlivých náležitostí. Text zde v podstatě zaujímá pozici úvodní studie k pramenné edici, která však pro *Chronicon Bohemorum*, jak si v úvodu sama Marie Bláhová posteskla, zatím chybí (s. 74).¹ Není jí konec konců ani předložená studie, a tak se úvodní slova autorky jeví jako výzva k budoucímu edičnímu zpracování. Na stránkách publikace je čtenář stručně seznámen s obsahem kroniky či jednotlivými prameny, ze kterých byla většina jejího obsahu sestavena. Své místo zde má i kapitola o nesnadném určení doby vlastního vzniku díla a konečně také otázka jeho

¹ Vydání se doposud dočkala pouze pozdní recenze kroniky (Gelasius Dobner 1774) a její část, která je považována za základ *Starých letopisů českých* (FRB – Series nova II, 2003).

autorství. Zatím blíže neurčeného anonyma hledá Marie Bláhová v prostředí pražského konventu řádu křižovníků s červenou hvězdou, čemuž na řádcích kroniky odpovídají četné indicie. Většina pozornosti je však soustředěna na přiblížení a rozbor deseti dochovaných rukopisů psaných v latině, mezi nimiž ovšem chybí do dnešních dnů nezachovaný autograf. Autorka zde prezentuje skutečně vyčerpávající výklad, v němž nesleduje pouze jednotlivá rukopisná dochování jako solitéry, uložené napříč tuzemskými i zahraničními knihovnami a archivy, ale (a to především) zkoumá textové varianty a vztahy mezi všemi verzemi.

Vedle základního textu *Chronicon Bohemorum* je připojeno také krátké pojednání o jejich pokračováních. Na původní dílo, objímající časový úsek „od založení“ Čech až po rok 1416, totiž navazují další zápisy, prodlužující vyprávění do různých dob 15. století. Marie Bláhová se v tomto ohledu omezuje pouze na výčet jednotlivých pokračování a jejich stručnou charakteristiku. Podobně je tomu i v případě krátké závěrečné kapitoly o českých překladech kroniky, jejichž „úplnější“ dochování uvádí autorka v počtu tří kusů. Jen lakonicky pak dodává, že drobné „výtahy z Anonymovy kroniky v českém překladu [...] lze najít i v dalších rukopisech“ (s. 110). Toto zjištění tak má svědčit o značném rozšíření a oblíbenosti díla, a to (v českém zpracování) i mezi laickým publikem.

Výrazně větší část druhé poloviny této studie však tvoří srovnání jednotlivých recenzí anonymovy kroniky, které je zpracováno v tabulkovém přehledu. Ten navazuje na předchozí výklad z první části, kde byly vyloženy nejen textové vztahy mezi rukopisy, ale v samostatné kapitole právě i jednotlivé recenze a velmi detailní rozbor jejich vzájemných poměrů. Za zmínku jistě stojí zjištění, že každý z dochovaných rukopisů představuje vlastní recenzi. Jejich vzájemné vztahy jsou graficky znázorněny v samém závěru studie za tabulkovým srovnáním. Do toho Marie Bláhová zařadila všech deset latinských dochování, vedle nichž postavila pouze jediný český rukopis uchovávaný v Moravském zemském archivu v Brně pod signaturou G 10, č. 116. Právě ten totiž, na rozdíl od zbývajících českých vernakulárních zpracování, obsahuje celý základní text původní kroniky, jejímž je takřka doslovným překladem.

V konečném výsledku Marie Bláhová na pozadí obou společně vydaných studií, které samy o sobě (a především v druhém případě) představují značnou badatelskou hodnotu, za použití obsáhlého výčtu archiválií a odborné literatury, důkladně ilustrovala avizovaný cíl zachytit proces laicizace vzdělání ve vrcholném středověku napříč latinskou Evropou. Jednoznačný důraz byl při tom kladen na české země. Závěrem si lze postesknout pouze nad absencí obrazové přílohy, která by vzhledem k charakteru publikace a jejímu obsahu byla velmi vhodná. Jediným vyobrazením tak zůstává obálka knihy, na níž je zachyceno jedno z folií latinského rukopisu *Cronicon Boemorum Anonymi* ze sbírek Knihovny Národního muzea.

Jan Strupek

DOI: 10.14712/23365730.2025.13

Petra Zelenková (ed.), Karel Škréta (1610–1674)

a univerzitní teze v českých zemích

Národní galerie v Praze 2023, 381 stran, ISBN 978-80-7035-842-9

Petra Zelenková se zabývá grafikou 17. století už po řadu let, jí také patří prvenství v uměleckohistorických analýzách pražských univerzitních tezí se zvláštním zřetelem k dílu Karla Škréty.¹ K práci na této nejnovější výpravné publikaci přizvala i kolegy – archivářku Národní galerie a znalkyni dějin umění Radku Heisslerovou a Vojtěcha Pelce z novolatinského oddělení Kabinetu pro klasická studia Filozofického ústavu AV ČR. Je zřejmé, že tomuto týmu se podařilo vydat pozoruhodné dílo trvalé hodnoty, ke kterému se budou badatelé rádi vracet. Vůbec poprvé se totiž čtenáři dostává do rukou kniha komplexně analyzující univerzitní teze – obrazové jednolisty i knižní ilustrace – nejen z hlediska dějin umění, ale i po stránce obsahové a historické, vřazené do dobového kontextu.

Nelze tvrdit, že by především rozměrné jednolisty grafických tezí byly širší veřejnosti neznámé – naopak jejich umělecké zpracování je natolik poutavé a nezaměnitelné, že bývají ozdobou mnohých expozic i reprezentativních místností. Ovšem skutečný účel, k němuž tato excelentní díla sloužila, zůstává skryt. Jednalo se o veřejné ohlášení závěrečných obhajob k získání akademického gradu, kde je vyzdvížen nejen sám defendant, ale i jeho vznešený patron, jehož sláva měla napomáhat zvýšení prestiže studenta, ale i věhlasu univerzity. Kromě okázalého výtvarného doprovodu jsou na listech vypsány i příslušné konkrétní teze, které absolvent studií obhajoval. Pochopitelně ne každý si mohl dovolit pořízení podobných grafik – jednalo se jen o nejvyšší vrstvy společnosti, především studenty z řad aristokracie. Tvůrci předloh bývali přední malíři (sám Škréta patřil k těm velmi oblíbeným), jejich obrazy zpracovávali zkušení rytci a tiskly je vyhlášené tiskařské dílny – k těm nej přednějšími náležela tiskárna v Augsburgu (místo vydání je označováno latinským lokativem „Augusto-Vindelicæ“). Stejná obrazová předloha sloužila často i pro několik defendantů.

Petra Zelenková ve vstupní kapitole *Umění a intelekt. Karel Škréta a univerzitní teze* (s. 11–44) vysvětluje, že pro pražskou univerzitu Karlo-Ferdinandovu² jsou grafické teze charakteristické od poloviny 17. století po první desetiletí následujícího věku, doba jejich počátečního rozkvětu tedy souzní s působením Karla Škréty. V barokním období se tyto umělecké skvosty zrozené v italském prostředí uplatnily na většině evropských katolických univerzit. Největší poptávka po grafických tezích byla v Praze v padesátých letech 17. století, a jak píše Zelenková – o 100 let později už byly pokládány za „staromódní“.³ Škréta se navrátil do Prahy v roce 1638 a z roku 1642 pak pochází jeho nejstarší teze. Zelenková poukazuje na příbuznost grafických tezí s gratulačními listy nejvyšších tříd gymnázií (poetiky

¹ Výběr ze starších prací Petry Zelenkové je uveden v seznamu *Literatura po roce 1800* připojeném na závěr recenzované publikace, s. 370–371. Zelenková upozorňuje, že u nás se grafickými tezemi jako uměleckohistorickým tématem zabýval jen kdysi Oldřich J. Blažiček; v evropském prostoru odkazuje na průkopnické práce Sibylle Apuhn-Radke a pro nás především důležité dílo rakouského badatele Wernera Telesca (s. 13–16).

² Na několika místech v knize uvádí Zelenková, že v té době existovala v Praze jezuitská univerzita. Jedná se zde o (bohužel stále dost rozšířený) omyl. V našich zemích byla jedinou jezuitskou univerzitou ta v Olomouci, ale pražská rozhodně nebyla jen pod správou jezuitů (členové Tovaryšstva Ježíšova byli jen výhradními vyučujícími na filozofické a teologické fakultě); k tomu četná literatura, přehledně Ivana Čornejová (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, II, 1622–1781, Praha 1996.

³ Recenzovaná kniha, s. 24.

a rétoriky) a především s emblematikou, která byla i součástí akademických intelektuálních cvičení (s. 32).

Vyobrazené náměty většinou neměly s obsahem hájených tezí nic společného, ale vztahovaly se k různým sakrálním námětům, předním světcům (sv. Kateřina Alexandrijská) i těm zemským (nejčastěji Jan Nepomucký, ještě před kanonizací, sv. Václav, ale např. i „olomoucká“ sv. Pavlína), antickým dějinám a mytologii atd. Zobrazené výjevy oslavovaly urozené defendenty i (anebo hlavně) vznešené patrony, mezi nimiž patřilo prvořadé místo panovníkům.

Vojtěch Pelc (*Jazykové a literární aspekty dedikačních textů tezí*, s. 46–50) odhaluje skryté významy textů, jimiž se defendenti obracejí ke svým patronům využívající přitom „umění nové výmluvnosti“ (*ars nova eloquentiae*), jímž barokní latina obohatila tento starobylý jazyk, nyní vyhrazený intelektuálům. Nejvznosnější bývají samozřejmě dedikace v případech, kdy patronem byl sám panovník. Vždy se uplatňují jazykové hříčky, etymologie, latinsko-německo-české žerty a tajemné aluze dráždící čtenářovu bystrost a pohotovost, texty konceptuální. Pěkné jsou hry se šlechtickými erby – asi nejvíce podnětů skýtala šternberská hvězda, nebo nostická kotva.⁴

Radka Heisslerová se v kapitole *Teze obhajované pod ochranou císaře* (s. 52–59) zabývá obhajobami „nejvyššího stupně“, které se konaly *sub auspiciis Imperatoris*. Tak vznešeného patrona si rozhodně nemohl vybrat každý z defendentů, i když náležel mezi zástupce předních aristokratických rodů. Heisslerová zjistila na základě rozsáhlého výzkumu, že ani pro pražskou, ani pro vídeňskou univerzitu se nedochovaly žádné doklady o tom, za jakých podmínek bylo možné podat žádost, aby se panovník stal žadatelovým patronem. Ovšem jistě není bez zajímavosti, že ti, kteří možnost obhajoby „sub auspiciis“ získali, pocházeli z rodů, jejichž členové zastávali významné funkce u dvora. Obhajoby se konaly ve slavnostně vyzdobené velké aule, panovník pochopitelně nebyl sám přítomen, ale „zastupoval“ ho v průčelí jeho portrét, nebo busta.⁵ Císař býval na tezích vypodobněn v plném majestátu, často mívál podobu antického božstva. Heisslerová následně přidává ještě edici vybraných dokumentů k tezím, obhajobám a promócím (s. 62–66).

Nejobsáhlejším oddílem knihy je vlastní katalog grafických tezí vytvořených Karlem Škrétou (a okrajově i jeho synem) sestavený Petrou Zelenkovou.⁶ Je to práce založená na pečlivém, dlouhodobém výzkumu vyžadujícím hluboké znalosti tématu. Nejenže je dokladem autorčiny badatelské erudice, ale také zdrojem podnětů pro budoucí badatele. Zdráhám se napsat, že se jedná o životní dílo Petry Zelenkové, protože předpokládám, že autorka v dobách příštích přidá ještě další výborné práce. Zelenková u každé položky přináší podrobnou analýzu a výklad obrazového námětu jak po stránce obsahové, tak uměleckohistorické a Pelc přeložil latinské texty (znovu připomínám, že se jedná vůbec o první počín tohoto druhu!).

Pozastavím se jenom u jedné z položek katalogu – na s. 343 je publikována teze Jana Václava Vratislava z Mitrovic s vyobrazením sv. Kateřiny. Teze pochází dle všeho

⁴ Teoretický návod pro psaní dedikačních textů poskytovala příručka Jana CARAMUELA z LOBKOVIC, *Metalogica*, poprvé vydaná ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1674.

⁵ Heisslerová zde odkazuje hlavně na práci: Margarethe RATH, *Die Disputationen und Promotionen sub auspiciis Imperatoris an der Universität Wien*, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchives 6, 1953, s. 47–164.

⁶ Recenzovaná kniha, s. 71–352. Katalog je členěn na 8 tematických oddílů (A–H) od grafických jednolistů, přes knižní teze, dochované kresby – předlohy k tezím až po teze, které jsou známé jen z odkazů v literatuře.

z roku 1727 a její předlohou se stal Škrétův obraz sv. Kateřiny jako patronky filozofů a filozofické fakulty. Obraz je podnes součástí reprezentačních prostor Karolina; věnoval jej alma mater Pragensis Michal Korybut Wiśniowiecki, student této fakulty a pozdější polský (nepřiliš úspěšný) král.⁷ Jeho vlastní absolventská teze uchovaná ve vídeňské Albertině, kterou podle Škrétova návrhu zhotovil rytec Matthäus Küsel, je otištěna v této knize na s. 22 a budoucí král je zde vypodobněn jako půvabné pachole. Jen mi chybí připomínka, že o tezi se sv. Kateřinou psal před lety v časopise AUC-HUCP i Vladimír Závodský.⁸

Jak už jsem naznačila v úvodu, vysoce vyzdvihují nejen celkovou koncepci tohoto nevšedního díla, užitečného pro odborníky, ale i laické zájemce o historii. Čtenář ocení hluboký vhled do dobových intelektuálních dějin, jak se promítaly do obsahu i uměleckého ztvárnění závěrečných tezí obhajovaných na Karlo-Ferdinandově univerzitě v 17. století. Domnívám se, že bez znalosti této knihy se neobejde žádný badatel o dějinách pražské alma mater barokního období. Objemná kniha vydaná precizně Národní galerií upoutá nejen obsahem, ale i, jak by mělo být u uměleckohistorické práce pravidlem, výtvarným řešením. Vyšší gramáž užitého papíru jistě umožňuje i vyšší kvalitu reprodukcí rytin, ale celková nemalá váha přece jen poněkud znesnadňuje manipulaci s knihou.

Ivana Čornejová

DOI: 10.14712/23365730.2025.14

Martina Bečvářová – Jindřich Bečvář, Premonstráti v Plzni.

I. Historický kontext; II. Josef Vojtěch Sedláček, loajální vlastenec;

III. Josef František Smetana, vlastenec a rebel; IV. Obrazové přílohy;

V. Bibliografie, prameny, rejstřík

(Edice Dějiny matematiky, sv. 66–70), České vysoké učení technické, Praha 2024, 294 + 456 + 446 + 184 + 196 stran, celkem 1576 stran, ISBN 978-80-01-07200-4 (soubor); 978-80-01-07201-1 (1. sv.); 978-80-01-07202-8 (2. sv.); 978-80-01-07203-5 (3. sv.); 978-80-01-07204-2 (4. sv.); 978-80-01-07205-9 (5. sv.)

„Rozkazujem této chvíle:/ Sníh jest černý, uhlí bílé,/ led zahřívá, oheň chladí,/ peří škrábe, trní hladí.../ Kdo tak nechce vyznávati,/ má se přísně potrestati...“ Autorem těchto veršů není Karel Havlíček Borovský, a přece s ním mají něco společného – na Havlíčkovu konfinaci v Brixenu takto reagoval člen premonstrátské kanonie v Teplé Josef František Smetana, jeden z protagonistů pětisvazkového díla Martiny a Jindřicha Bečvářových. Je jasné, že v tehdejší době musely zůstat v autorově šuplíku.

První kapitola úvodního svazku, nazvaného Historický kontext, přináší stručný přehled dějin premonstrátského řádu a Tepelské kanonie, druhá kapitola nástin zápasů české

⁷ Michal Korybut Wiśniowiecki (1640–10. 11. 1673) se stal polským králem po abdikaci Jana Kazimíra z rodu Vasa. Na trůn mu pomohla zejména skutečnost, že byl synem slavného vojévůdce Jeremiáše Wiśniowieckého. Byl nevýrazným, slabým panovníkem a současníci i historici mu vytýkají potupnou smlouvu s Osmanskou říší. Je příznačné, že Michal Korybut zemřel doslova v předvečer bitvy u Chotimi (11. 11. 1673), kde Jan Sobieski tureckou armádu drtivě porazil.

⁸ Vladimír Závodský, *Rytina podle obrazu sv. Kateřiny z Karolina*, AUC-HUCP 33–34, 1993–1994, vyšlo 2007, s. 115–121. Omlouvám se za uvedení této, v podstatě velmi hnidopišské poznámky, ale zmínku pokládám za potřebnou proto, že tato recenze je psána právě pro HUCP.

společnosti o vlastní identitu v době národního obrození a životopisné medailony jeho hlavních představitelů; v těchto kapitolách si autoři nečiní nárok na badatelské objevy, opírají se o bohatou vydanou literaturu. Z pečlivého studia archivních pramenů a dobových dokumentů vychází kapitola třetí, sledující vývoj latinských škol, gymnázií a filozofických ústavů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, se zvláštním ohledem na výuku matematiky. Do „vlastního živlu“, tedy stěžejního tématu své monografie, se autoři dostávají v kapitole čtvrté, v níž zkoumají situaci školství v Plzni, především v tamějším gymnáziu a Filozofickém ústavu.

Plzeňská latinská škola, která existovala již ve 13. století, si až do konce 17. století udržovala vysokou úroveň, pro studium na pražské univerzitě připravovala kvalitní absolventy. Po „tučných“ stoletích však přišlo „hubené“ 18. století, kdy ve městě existovaly pouze školy nižší včetně tříletého gymnázia, na němž se vyučovalo česky (označení „gymnázium“ se pro latinské školy vžilo od 16. století). Na základě školního řádu z roku 1774 a na žádost plzeňské městské rady vydala Marie Terezie 25. října 1776 dekret, jímž povolila zřízení úplného pětiletého gymnázia (pro původně šestiletá gymnázia tehdy vesměs chyběli kvalifikovaní pedagogové). Rubem tohoto rozumného kroku byla povinná germanizace tří nižších, takzvaných gramatikálních tříd, ve dvou vyšších, humanitních třídách, probíhala výuka v latině. Správa gymnázia a výuka zůstala v péči tamního dominikánského kláštera, ten však byl v důsledku josefínských reforem v roce 1785 zrušen.

Řízení gymnázia bylo roku 1786 svěřeno premonstrátské kanonii v Teplé, která vždy podporovala vzdělání – ve spravovaných farnostech budovala školy, vysokou úroveň měla také teologická studia ve vlastním klášteře. Vzdělání na gymnáziu nestačilo ke vstupu na univerzitu, zájemce o studium teologie, práv či medicíny musel tehdy absolvovat tříleté studium na fakultě filozofické, jež měla výrazně propedeutický charakter. Od roku 1802 byly v sídelních městech biskupů a univerzit v monarchii a také při některých klášterech postupně zřizovány dvouleté filozofické ústavy – jejich absolventi mohli pokračovat ve studiu na teologických fakultách, zájemci o práva a medicínu museli ještě projít ročním kursem na filozofických fakultách. V Plzni byl Filozofický ústav založen de facto v roce 1804, jeho úkolem bylo připravovat studenty ke vstupu na univerzitu. Jeho správa byla stejně jako gymnázium svěřena tepelským premonstrátům, dohled vykonával pražský arcibiskup – biskupství v Plzni vzniklo až v roce 1993.

V roce 1804 slavil devatenácté narozeniny Josef Vojtěch Sedláček, jehož životní a profesní dráhu sleduje s podtitulem „loajální vlastenec“ druhý svazek díla. Narodil se 24. února 1785 v Čelákovících, pokřtěn byl Josef Matěj. V roce 1805 vstoupil k tepelským premonstrátům. Proč právě do západních Čech, a nikoli na bližší Strahov? Jeho rozhodnutí zřejmě ovlivnil tepelský kanovník Kašpar Ignác Miesner, který ho učil na malostranském gymnáziu. V roce 1809 složil Sedláček věčné sliby a přijal řádové jméno Vojtěch. Profesorem matematiky na plzeňském Filozofickém ústavu byl ustanoven v listopadu 1810, zpočátku vyučoval také řečtinu, pro niž se těžko sháněli vhodní pedagogové. V roce 1816 povolila Studijní dvorská komise ve Vídni výuku češtiny jako nepovinného předmětu na gymnáziích s převahou českých žáků. Sedláček vzápětí požádal, aby byl ke svému úvazku na Filozofickém ústavu jmenován gymnaziálním profesorem českého jazyka. Své mateřštině vyučoval bezplatně čtyři hodiny týdně, na hodinách měl plnou posluchárnu, kromě Čechů je navštěvovali také Němci, kteří chtěli ovládat druhý zemský jazyk. Od školního roku 1819/20 bylo plzeňské gymnázium prodlouženo na šestitřídní, takže osmileté středoškolské

vzdělání – včetně Filozofického ústavu – plně opravňovalo k imatrikulaci na takzvaných „vyšších“ univerzitních fakultách. Sedláčkovi záleželo také na nižším školství, které bylo v Plzni výhradně německé, ať již šlo o školy triviální, či školu hlavní, která žáky připravovala pro praktická povolání. Právě v roce 1819 se mu podařilo prosadit zřízení české triviální školy.

V roce 1818 vznikl z podnětu Josefa Jungmanna záměr vydávat českou encyklopedii, tedy odbornou literaturu z oborů přírodovědných i humanitních, která měla dokázat, že čeština nezůstane pouze jazykem beletrie. Velkolepý podnik se sice nakonec neuskutečnil, ale někteří obrozenečtí vzdělanci vydali kvalitní české učebnice svých oborů. Vytvořili je podle cizích vzorů, což v té době ani jinak nebylo možné, a sváděli úporný zápas s latinskou terminologií, kterou se snažili, mnohdy i násilně, počestit. Dobovým puristickým tendencím podléhala i hodnotná a logicky uspořádaná učebnice Základové Měřičtví čili Geometrie, jejímž autorem byl Josef Vojtěch Sedláček. Některé jeho české termíny, zkorigované a schválené Josefem Jungmannem, se ujaly, například sčítání (additio), dělení (divisio), dělitel (divisor), zlomek (fractio), plocha (planum), bod (punctum); jiné zmizely v propadlišti národního obrození, kupříkladu časnictví (chronologie), vztahočet (logarithmus), týkací či týkalka (tangens), převrchnice (hyperbola). Sedláčkovy Základové měřičtví byly sice ve vlasteneckých kruzích vřele přivítány, ale autor podle nich nemohl na německé škole učit. V šedesátých letech, kdy vznikaly české střední školy, psali matematici novější učebnice.

Podle svého slibu daného Jungmannovi začal Sedláček pracovat také na učebnici fyziky pod názvem Základové Přírodnictví aneb Fysiky a Matematiky potažené neboli smíšené (matematikou potaženou mínil aplikovanou matematiku). Úspěch Geometrie se však neopakoval, autor vydal ze čtyř plánovaných dílů pouze dva. Špatně se prodávaly, v kruzích pražských vzdělců byly přijaty chladně. Zklamaný Sedláček proto rezignoval na sepsání plánované učebnice aritmetiky.

Nelze tu ani stručně představit všechny Sedláčkovy aktivity, které stihl rozvíjet za krátký život – zemřel 2. února 1836 v nedožitých 51 letech. Byl loajální k habsburskému císařskému domu, hojně se stýkal se šlechtou a psal na tyto vlivné osoby mnohomluvné ódy. V tom ovšem nebyl výjimkou, oslavné ódy na císaře pána a jeho družinu psali i jiní kováři vlastenci, ale Sedláček byl v podobném veršování tak neúnavný, až budil posměch. Rád sbíral různá ocenění od institucí i panovníků, medaile, řády, poháry, brilantové prsteny, ale svých známostí využíval především pro „obecné dobro“, pro své studenty, kolegy, přátele, známé, a také pro smělé vlastenecké podniky.

Ironie a satira mu přesto nebyly cizí. V roce 1819 byl nechtěně zapleten do aféry kolem satirické básně *Tak to chce tento svět*, publikované v časopise Hylllos – Dobrozvěst. Není však stoprocentně jisté, zda byl Sedláček jejím autorem, či zda pouze zkorigoval dílko Františka Budislava Veverky, zaměstnance pražského magistrátu. Pozoruhodné je, že nakonec byl postižen pouze nedostatečně bdělý cenzor. Báseň *Tak to chce tento svět* se anonymně šířila na vlasteneckých zábavách, zvláště pak její závěrečné verše: „*Kdo hubu svou si nechce spálit,/ Ten musí mlčet nebo chválit.*“ Dobře ji znal i Karel Havlíček (aféra vypukla a postupně vyšuměla dva roky před jeho narozením). Sedláček si poté dával velký pozor, aby se nepopálil. Epigramy a satirické verše, v nichž reagoval zejména na politické události v Evropě, byly nalezeny až v jeho pozůstalosti.

Úplně jiná osobnost byl Josef František Smetana, „vlastenec a rebel“, jak ho autoři výstižně charakterizují v podtitulu třetího svazku. Narodil se 24. března 1801 ve Sviništaněch

u České Skalice; dnes je jeho rodná obec administrativní součástí blízkých Dolan. Autoři opravili podle matričního záznamu chybně uváděný den narození, totiž 11. březen, který se rozšířil ve většině publikací a dokonce encyklopedií. Ostatně tuto chybu uvedl „do oběhu“ sám Smetana pokřtěný František, proto se také jeho padesátiny slavily 11. března 1851. Přitom šlo o záměnu popisného čísla rodného domu se dnem narození. Manželé Bečvářovi uvádějí ve svém díle na pravou míru i jiné nesprávné či polovičaté údaje. Františkovi záhy zemřel otec, vdovy se šesti nedospělými dětmi se ujal jeho strýc, sládek František Smetana, otec Bedřicha Smetany. Dal svého nadaného synovce studovat na gymnázium v Hradci Králové, poté na filozofickou a teologickou fakultu v Praze. V roce 1823 požádal mladík o přijetí do Tepelského konventu. Jeho rozhodnutí nebylo úplně svobodné, patrně ho ovlivnil strýc-poručník, který ho chtěl mít existenčně zajištěného. Vzdálenou Teplou zvolil patrně proto, že se doslechl o vysoké úrovni plzeňského gymnázia a Filozofického ústavu a také o všestranných aktivitách Josefa Vojtěcha Sedláčka. Věčné sliby složil koncem října 1825 a přijal řádové jméno Josef.

Na podzim 1831 byl Josef František Smetana ustanoven suplentem fyziky na Filozofickém ústavu, a jelikož se ve zkušebním období výtečně osvědčil, následovalo v létě 1832 jmenování řádným profesorem fyziky a přírodovědy. Stal se oblíbeným učitelem, při výuce prosazoval experimenty, a za tím účelem pořizoval potřebné pomůcky a nástroje. Z širokého spektra fyziky ho přitahovala zejména astronomie, v roce 1837 vydal první česky psanou, a hlavně fundovanou učebnici Základové Hvězdosloví čili Astronomie. Z názvu vidíme, že postupoval v dobových puristických tendencích. Nevymýšlel si všechny české termíny, dost jich převzal ze starší češtiny. Ještě v romanetu Newtonův mozek napsaném v 70. letech, jehož autor Jakub Arbes užíval cizích slov běžně, upoutávají čtenáře názvy planet: Dobropán (Merkur), Krasopaní (Venuše), Smrtonoš (Mars), Kralomoc (Jupiter), Hladolet (Saturn), které existovaly již ve 14. až 16. století. Uran, který byl objeven roku 1781, se „poženštil“ na Nebešťanku, Neptun, objevený na základě předběžných výpočtů až v roce 1846, zařadil Smetana roku 1852 do své učebnice fyziky pro nižší gymnázia a reálky a pojmenoval ho „hezky česky“ Vodan. O deset let dříve však vydal daleko zásadnější učebnici Silozpyt čili Fysika, která po stránce odborné a jazykové překonala publikaci Sedláčkovu. Kromě přírodních věd se Smetana zajímal o dějiny, třísvazkovou učebnici Všeobecný dějepis občanský, na níž pracoval již ve třicátých letech, směl kompletně vydat až v letech 1846/47.

Neminuly ho ani starosti s příbuzenstvem. V letech 1840–1843 měl v Plzni pod dohledem bratrance Bedřicha, který střídal gymnázia, studium ho nebavilo, protože měl v hlavě hudbu a mladické taškařice. Středoškolská studia nakonec v Plzni završil a díky přímlově „strýčka“ kanovníka mu otec nebránil v dráze skladatele, dirigenta a hudebního pedagoga. Mezi oběma bratrance byl rozdíl třiatvaceti let, navíc v té době měli laici k vysvěceným mužům uctivý odstup. Připomeňme si povídku Boženy Němcové Divá Bára: pan farář v ní své sestře tyká a oslovuje ji křestním jménem, ona mu vyká a říká „pane bratře“. Bedřich Smetana vždy projevoval „strýčkoví“ lásku a vděčnost a ctil jeho památku.

Příchod Josefa Františka Smetany do Teplé byl pro staršího Josefa Vojtěcha Sedláčka posilou. Nalezl v něm spřízněnou duši, jednu z mála v prostředí málo přátelském či indiferentním vůči českým obrozeneckým snahám. Je ale pravda, že oba měli pohodlný byt v budově Filozofického ústavu, byli v řádu existenčně zajištěni, a přitom do kláštera zajížděli pouze několikrát do roka, o prázdninách většinou cestovali. Řád jim platil

studium, léčení, což mohl ocenit zejména Smetana – v roce 1844 utrpěl vážný úraz hlavy, kdy se pochybovalo o jeho přežití, v 50. letech prodělal dvě oční operace, a teprve ta druhá mu zachránila alespoň jedno oko. Mezi spolubratry potkávali oba také tolerantní muže, dokonce i sympatizanty a přátele, za něž budiž jmenován budoucí převor Hugo Jan Karlík. V létě 1837 podnikl Smetana cestu do Solné komory a Tyrolska, kde v premonstrátském klášteře ve Wiltenu navštívil sesazeného tepelského opata Karla Kašpara Reitenbergera – ten tu měl přikázaný pobyt až do konce života. Za tento odvážný projev přátelství nebyl nijak postižen.

Povahově klidnější Smetana si na rozdíl od rtuťovitého, temperamentního Sedláčka nepotrpěl na pocty, ale svému příteli tuto slabost nezazlival. Nepohyboval se ve šlechtických kruzích, stýkal se hlavně s intelektuály a příslušníky středních vrstev, pravidelně s nimi sedával ve stolní společnosti v hostinci U Bílé růže. Koncem 30. let vznikla z jeho podnětu česká nedělní průmyslová škola pro řemeslnické mistry, tovaryše a učně, počet zájemců brzy dosáhl dvou set. Tyto kurzy však zanikly z finančních důvodů – zadarmo přednášející učitelé nemohli donekonečna hradit z vlastní kapsy nákup učebních pomůcek a materiálu k experimentům.

Po Sedláčkově smrti se Smetana stal hlavním organizátorem českých vlasteneckých aktivit v Plzni a okolí. Jeho upřímné češství neustrnulo na obraně jazykových a kulturních práv českého národa, zajímal se o politiku, zastával liberální názory, usiloval o řešení sociální otázky. Zapojil se do revolučního dění roku 1848, pochopitelně ne v boji na barikádách, ale nenásilnými prostředky. Obhajoval konstituci, psal články do novin, v červnu se zúčastnil Slovanského sjezdu v Praze. Byl zvolen starostou plzeňské Slovanské lípy, která se ustavila podle vzoru pražské Lípy slovanské. Na příkaz opata Mariana Josefa Heinla musel na členství ve Slovanské lípě rezignovat. Jeho další profesní život ovlivnila v roce 1849 Exnerova-Bonitzova reforma, známá spíše pod názvem Thunova reforma podle tehdejšího ministra kultu a vyučování Lva Thuna z Hohensteinu. Znamenala novou organizaci veškerého rakouského školství od škol obecných po univerzity a polytechniky. Pokud jde o střední školy, byly zrušeny filozofické ústavy a jejich dva ročníky připojeny ke gymnáziím, která se tak stala osmiletými. Filozofické fakulty byly zrovnoprávněny s ostatními fakultami a orientovány především na přípravu středoškolských učitelů; absolventů věnujících se pouze vědě bylo velmi málo. V novém systému výuky získala matematika přední postavení, z čehož měl Smetana – od té doby tedy gymnaziální profesor – jistě radost. Dočkal se ještě pádu bachovského neoabsolutismu a náznaků politického oživení, nemohl se však radovat ze zakládání českých gymnázií a reálek. Smrt si pro něj přišla v nedožitých šedesáti letech 18. února 1861.

Osobnost Josefa Františka Smetany plně pochopíme teprve z jeho poezie, z níž za jeho života bylo publikováno jen málo básní. První knižní vydání jeho tvorby vyšlo roku 1905 pod názvem Básně Josefa Františka Smetany, roku 1919 byl vydán skromný výbor z jeho poezie nazvaný Pomněnky (tímto titulem sám nadepsal sešitky, do nichž své básnické nápady zachycoval). Nás patrně nejvíce osloví jeho humoristické a satirické verše. Humorem se snažil popularizovat i svůj obor – fyziku, například gravitační zákon aplikoval v delší básni *Tíže* na různé společenské jevy: „*Tělo volně padající/ padá pořád rychleji,/ dluhy v státní pokladnici/ zrychleně se množí.*“ Smetana byl mužem hluboké víry, která u něj nikdy nezakrněla v ideologii, proto ve své poezii ostře napadal klerikalismus, spojení trůnu a oltáře, praxi řeholního života, neváhal kritizovat ani papeže, pokud se jeho počínání

neshodovalo s evangeliem. Se všemi jeho soudy však nelze souhlasit, přestože si uvědomujeme jejich dobový kontext. Například jezuita pranyřoval pro jejich údajně neblahý vliv na vzdělávání, což je ovšem soud velmi jednostranný a nespravedlivý. Cítíme z něj tehdejší vzájemnou řevnivost církevních řádů působících ve školství. My se můžeme bavit představou, kdyby se ti někdejší nemilosrdní kritikové jezuitů dnes probudili a zjistili, že se jezuita Jorge Mario Bergoglio stal papežem Františkem. *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis.*

Ostatně i plzeňské gymnázium procházelo změnami, které nebyly výše zmíněny. V roce 1853 byl zaveden povinný tělocvik, jeho prvním učitelem se stal vysloužilý voják Václav Růžička, muž s přirozenou autoritou, řízný, neváhající použít silnějšího výrazu; žáci byli novým předmětem nadšeni. Čeština se od roku 1849 vyučovala jako povinný předmět, z něhož byli klasifikováni i rodilí Němci. Od 60. let začaly premonstrátskému gymnáziu konkurovat další německé školy v Plzni, například reálka, obchodní akademie. Rozmach zaznamenalo i české školství, střední školy byly kvalitně zastoupeny českým gymnáziem a českou reálkou. Od 80. let přibývali na premonstrátském gymnáziu laičtí pedagogové, například spisovatel Karel Klostermann, jinak polyglot ovládající devět jazyků, který tu vyučoval francouzštinu a němčinu. Od 90. let škola postupně zaostávala za potřebami moderní společnosti, žáků výrazně ubylo. Za první světové války budili tepelští kanovníci odpor hlasitou podporou vilémovského Německa, není tedy divu, že od roku 1922 jejich gymnázium nesmělo přijímat nové studenty, definitivně uzavřeno bylo na konci školního roku 1923/24. Za jeho slavné absolventy jmenujme alespoň zakladatele vídeňské lékařské školy Josefa Škodu (1805–1881), strýce podnikatele Emila Škody.

Čtvrtý svazek díla je potěchou pro oči, autoři v něm shromáždili celkem 161 obrazových příloh, mnohé jsou unikátní, současný stav některých objektů vyfotografovali sami na svých výzkumných cestách. Pátý svazek přináší seznamy Sedláčkových a Smetanových publikací, rukopisů a korespondence, použitou literaturu, archivní zdroje, a nakonec jmenový rejstřík.

Martina a Jindřich Bečvářovi publikovali již pěknou řádku monografií z dějin matematiky, někdy ve spolupráci se svými kolegy. Premonstráti v Plzni jsou jejich životní dílo. Pět svazků v úhledné modré kazetě, téměř 1600 stran textu včetně velmi podrobných poznámek pod čarou. Když začali toto téma zpracovávat, určitě netušili, nakolik se jim „rozroste“, zejména díky všestranným aktivitám dvou protagonistů. Prostudovali ohromné množství archivních pramenů, často neznámých či dosud málo využitých, bohatou odbornou literaturu, navíc svůj text podávají velmi čtivým, literárně kultivovaným způsobem. Je obdivuhodné, že školení matematici, tedy exaktní vědci, dokázali na takové úrovni zvládnout humanitní obor, historii; Martina Bečvářová byla dokonce jmenována profesorkou českých dějin. A nakonec otázka „na tělo“: Kdo z nás, školených historiků, by dokázal napsat kvalitní, fundovanou matematickou monografii?

Marie Štemberková

DOI: 10.14712/23365730.2025.15

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2025

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LXV, Fasc. 1

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz, journals@karolinum.cz
Praha 2025

Obálku navrhly Jana Ratajová a Kateřina Řezáčová
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)
MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz